

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.4>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 4 від 18 квітня 2024 р.). Повний

або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.04.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

Е-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 4'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.4>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 4 of April 18, 2024). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 30.04.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Решія)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantінов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєвська-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

КОВТУНЕНКО Ю.В., КОВТУНЕНКО Н.М., ШУНТОВ С.С., ВОРОНЖАК А.П. Організаційне забезпечення міжнародного бенчмаркінгу підприємства	8
ЧУБАТИЙ Ю.С. Окремі аспекти функціонування національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку	11
ЖИДОВСЬКА Н.М., ДРОЗДОВА О.Г., ФУРСА Т.П. Застосування мультифакторної аутентифікації для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в епоху цифрової економіки України	16
LISOVYI V. The right to health care in the EU legal system (Право на охорону здоров'я в системі законодавства ЄС)	23
БОЛЬШАКОВА О.В., ЗАКАЛЕНКО О.В. Методологічний аспект правової природи права на задоволення адміністративного позову	26
МАЛИНОВСЬКА Ю.Б., КОРАБЕЛЬ І.Ю., ТВОРИДЛО І.М., ТВОРИДЛО О.М. Стратегії фінансової взаємодії та інновацій у періоди економічних перетворень від післявоєнної відбудови до європейської інтеграції	32
ІВАНОВСЬКА А.М., ГАВРІК Р.О. До питання про визначення адміністративно-правового статусу місцевих органів публічної адміністрації	36
ДОРОШ І.М., ЧАПЛІНСЬКИЙ Ю.М., ВЕЙ Р.А. Особливості фінансування громадських організацій в Україні: аналізування в розрізі зарубіжного досвіду	40
ПАЦЮК О.Д. Правове забезпечення здійснення адміністративно-правового регулювання виробництва та обігу цементу в Україні	44
СОЛОМІНА Г.В., РОЖЕНКО М.В., ВОВЧЕНКО А.В. Правове регулювання фінансової сфери в умовах євроінтеграції	49
КОЗУБ В.О., ШИ С., ОРЕЛ Ю.Л. Цифрова економіка та її роль у формуванні інноваційного бізнес-середовища	54
НОВИЦЬКА І.В. Освіта як об'єкт адміністративно-правового регулювання	59
ГРИГОРІВ О.О., АБРАМОВ А.П., КРОЧАК О.І. Модернізація облікових процесів у бюджетних установах: ефективність та прозорість	63
ПОСОХОВ І.М., ЛУКІНА С.Ю. Макроекономічні проблеми інтеграції України до ЄС	69
ЗУБАРЕВА А.Є. Сурогатне материнство: на прикладах азійських держав	73
ЗВОНАР В.П., РЕШЕТНЯК Н.Б., ТОМАХ В.В. Вплив цифрової економіки на модернізацію традиційних індустрій: дилеми та можливості для інституціоналізації	79
ДУЗЯК К.В., ЯЦИК Т.П. Міжнародний досвід проведення фінансових розслідувань як позитивна практика для України	84
ГОЛЬДБЕРГ Н.О. Стан наукового розроблення застосування примусових заходів медичного характеру	88
ГУДИМА Л.О. Аналіз факторів конкурентоспроможності підприємств будівельної галузі	92

РЯБУЩЕНКО Д.Ю. Проблематика правового статусу та правомірності відібрання геномної інформації особи	98
САМСІН Р.І. Поява і поширення інвестиційних токенів, їх ознаки та співвідношення з криптовалютами	102
ЧЕРНОДУБОВА Е.В., ЦАРЕВСЬКИЙ О.В. Перспективи розвитку системи адаптивного управління на промислових підприємствах в Україні	108
КОРНЄЄВ Ю.В., МИТРОХІН Ю.О. Поняття земель сільськогосподарського призначення	113
АЩЕУЛОВА О.М., КРЮЧКОВА Н.М., БОРЗЕНКОВА О.Д. Макроекономічне планування та прогнозування в умовах війни: виклики для України	118
БІЛЕУШ А.І. Роль корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємства	123
ХОБТА Ю.М. Недосконалість законодавства, що регулює молочну галузь	127
ХОМУТЕНКО В.П., ЛУЦЕНКО І.С., МОТИГІН Д.В. Критерії оцінювання ефективного використання бюджетних коштів у здійсненні публічних закупівель: теоретико-методичні аспекти	130
ВДОВІЧЕН А.А., ВДОВІЧЕНА О.Г., КРИМСЬКА А.О. Цифрова економіка та кібербезпека: аналіз загроз та стратегій захисту в контексті інституціоналізації	135
ПАНАСЮК О.Т., ПОГОРЄЛОВА О.С. Функції права: особливості галузевої методології	141
ЗЛЕПКО Н.І. Проблема інституціоналізації кола спеціальних правових режимів банківської діяльності	146
БАРІДА Н.П. Європейська монетарна економіка: глобальні виклики та тенденції розвитку	151
БОЙКО О.О., БОРИСЮК А.В., ПОДРЄЗА М.С. Особливості управлінського контролю авіаційного підприємства	154
ВОЛОШИН Г.Р. Особливості самозахисту як неюрисдикційної форми захисту прав здобувачів освіти	158
ГОЛОВАЧ В.В., ГОЛОВАЧ Т.А. Ризик-орієнтований підхід у кримінології	162

ІНТЕРВ'Ю, АНАЛІТИКА, КОНСУЛЬТАЦІЇ

БОНДАР В.П. Методи форензик-аналізу для розслідування шахрайств і корпоративних злочинів	166
---	-----

CONTENTS

Y. KOVTUNENKO, N. KOVTUNENKO, S. SHUNTOV, A. VORONZHAK. Organisational ensuring the international benchmarking of the enterprise	8
Y. CHUBATYI. Certain aspects of the functioning of the national commission for state regulation of electronic communications, radio frequency spectrum and postal services	11
N. ZHYDOVSKA, O. DROZDOVA, T. FURSA. The use of multi-factor authentication to ensure the security of accounting in the era of the digital economy of Ukraine	16
V. LISOVYI. The right to health care in the EU legal system	23
O. BOLSHAKOVA, O. ZAKALENKO. Methodological aspect of the legal nature of the right to satisfaction of the administrative claim	26
Y. MALYNOVSKA, I. KORABEL, I. TVORYDLO, O. TVORYDLO. Strategies of financial interactions and innovations during economic transformations: from post-war reconstruction to European integration	32
A. IVANOVSKA, R. HAVRIK. On the question of determining the administrative and legal status of local public administration bodies	36
I. DOROSH, Y. CHAPLINSKYI, R. VEI. Features of the financing of public organizations in Ukraine: a cross-section analysis of foreign experience	40
O. PATSIUK. Legal support for the implementation of administrative and legal regulation of cement production and circulation in Ukraine	44
H. SOLOMINA, M. ROZHENKO, A. VOVCHENKO. Legal regulation of the financial sector in the minds of European integration	49
V. KOZUB, X. SHI, Y. OREL. Digital economy and its role in shaping an innovative business environment	54
I. NOVITSKA. Education as an object of administrative and legal regulation	59
O. HRYHORIV, A. ABRAMOV, O. KROCHAK. Modernization of accounting processes in public institutions: efficiency and transparency	63
I. POSOKHOV, S. LUKINA. Macroeconomic problems of the integration of Ukraine into the EU	69
A. ZUBAREVA. Surrogacy: on the examples of Asian countries	73
V. ZVONAR, N. RESHETNIAK, V. TOMAKH. The impact of the digital economy on the modernization of traditional industries: dilemmas and opportunities for institutionalization	79
K. DUZIAK, T. YATSYK. International experience in conducting financial investigations as positive practice for Ukraine	84
N. HOLDBERH. The state of scientific development of the use of compulsory medical measures	88
L. HUDYMA. Analysis of competitiveness factors of construction industry enterprises	92
D. RIABUSHCHENKO. Problems of the legal status and legality of the selection of a person's genomic information	98
R. SAMSIN. The emergence and proliferation of security tokens, their distinguishing	

features, and correlation with cryptocurrencies	102
E. CHERNODUBOVA, O. TSAREVSKYI. Prospects of adaptive management system development at industrial enterprises in Ukraine	108
Y. KORNIIEV, Y. MYTROKHIN. The concept of agricultural lands	113
O. ASHCHEULOVA, N. KRIUCHKOVA, O. BORZENKOVA. Macroeconomic planning and forecasting in the conditions of war: challenges for Ukraine	118
A. BILEUSH. Role of corporate social responsibility in the strategic development of the enterprise	123
Y. KHOBTA. Imperfection of legislation, what regulates the dairy industry	127
V. KHOMUTENKO, I. LUTSENKO, D. MOTYHIN. Evaluation criteria of the efficient use of budget funds when performing public procurements: theoretical and methodological aspects	130
A. VDOVICHEN, O. VDOVICHENA, A. KRYMSKA. Digital economy and cybersecurity: analysis of threats and defense strategies in the context of institutionalization	135
O. PANASIUK, O. POHORIELOVA. Functions of law: features of industry methodology ...	141
N. ZLEPKO. The problem of institutionalization of the circle of special legal regimes of banking activities	146
N. BARIDA. European monetary economy: global challenges and development trends	151
O. BOIKO, A. BORYSIUK, M. PODRIEZA. Features of management control of aviation enterprise	154
H. VOLOSHYN. Features of self-defense as a non-jurisdictional form of protection of the rights of students	158
V. HOLOVACH, T. HOLOVACH. Risk-oriented approach in criminology	162

INTERVIEWS, ANALYTICS, CONSULTATIONS

V. BONDAR. Methods of forensic analysis for investigating frauds and corporate crimes	166
--	-----

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.1>
УДК 338.3

Юрій Володимирович КОВТУНЕНКО

д.е.н., доцент, т.в.о. зав. кафедри, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8528-605X>

e-mail: y.v.kovtunenکو@op.edu.ua

Наталія Миколаївна КОВТУНЕНКО

аспірантка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>

e-mail: natalyfomina20@gmail.com

Сергій Сергійович ШУНТОВ

студент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8306-0107>

e-mail: 10655831@stud.op.edu.ua

Анастасія Павлівна ВОРОНЖАК

студентка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7751-009X>

e-mail: 10515015@stud.op.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БЕНЧМАРКІНГУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто актуальну проблему організаційного забезпечення міжнародного бенчмаркінгу підприємств. Авторами проаналізовано стратегії і методології бенчмаркінгу, а також висвітлено ключові аспекти організації цього процесу, враховуючи вимоги глобального бізнес-середовища. Особливу увагу приділено організаційним аспектам впровадження бенчмаркінгу, включаючи внутрішню координацію, залучення персоналу та формування культури відкритості до внутрішнього та зовнішнього порівняння результатів. Статтю спрямовано на надання практичних рекомендацій для підприємств, які прагнуть ефективно впроваджувати міжнародний бенчмаркінг у свої стратегії управління.

Ключові слова: бенчмаркінг, менеджмент, маркетинг, організаційне забезпечення

ВСТУП

У сучасному світі глобалізації та постійних змін у бізнес-середовищі, організаційне забезпечення міжнародного бенчмаркінгу стає ключовим складником стратегічного управління підприємствами. Останні дослідження та публікації формують контекстне тло, що підкреслює актуальність статті для останніх наукових і практичних завдань. Серед них роботи дослідників: І.В. Антонова [1], О.В. Варганова [2], О.М. Вовк [3], Л.О. Андрєєва [4] та ін. Аналіз наявних досліджень не тільки визначає попередні ініціативи та рішення, але також постає трампліном для автора дослідження невирішених аспектів ширшої організаційної проблеми. Висвітлюючи переваги та обмеження попередніх досліджень, статтю спрямовано на визначення прогалин у сфері організаційного забезпечення міжнародного бенчмаркінгу. Акцент робиться на тих аспектах, які залишилися недостатньо висвітленими, що визначає напрямок подальших досліджень та створює підґрунтя для огляду вказаними у статті невирішеними частин загальної проблеми.

МЕТА статті – вивчення особливостей організаційного забезпечення міжнародного бенчмаркінгу підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріалах періодичних видань. Застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародний бенчмаркінг – це ефективний метод визначення напрямку стратегічного розвитку підприємства,

який полягає в порівнянні результатів та процесів підприємства з результатами та процесами схожих підприємств на міжнародному ринку. Цей аналіз може допомогти виявити слабкі та сильні сторони бізнесу, ідентифікувати можливості для покращення та оптимізації, а також визначити стратегічні цілі для подальшого розвитку. Міжнародний бенчмаркінг дає змогу підприємству навчитися від успішних практик інших компаній і застосувати їх у своєму стратегічному плануванні.

Бенчмаркінг – це практика порівняння процесів, продуктів або послуг організації з прикладами найкращої практики відкритих компаній або конкурентів з метою покращення власної діяльності.

Виділяють кілька видів бенчмаркінгу (рис. 1):

Рис. 1. Види бенчмаркінгу

– внутрішній бенчмаркінг (Internal Benchmarking). Застосування власних даних і процесів для порівняння роботи різних підрозділів або відділів організації з метою виявлення найкращих практик і їх розповсюдження у всій компанії. Внутрішній бенчмаркінг дає змогу залучити весь персонал до процесу покращення;

– зовнішній бенчмаркінг (External Benchmarking). Порівняння діяльності своєї організації з конкурентами або з найкращими компаніями в індустрії. Цей вид бенч-

маркінгу допомагає виявити переваги і недоліки своєї компанії порівняно з конкурентами і залучити найкращі практики до своєї діяльності;

– функціональний бенчмаркінг (Functional Benchmarking). Порівняння процесів чи функцій організації з компаніями, що не належать до тієї ж галузі або індустрії. Цей вид бенчмаркінгу дає змогу виявити нові інноваційні підходи до бізнесу та застосувати їх у своїй компанії;

– високий (горизонтальний) бенчмаркінг (Best-in-Class Benchmarking). Порівняння діяльності організації з компаніями, що відомі своїми передовими практиками. Метою високого бенчмаркінгу є досягнення переваг на основі оптимальних методик і процесів найкращих практик;

– цільовий бенчмаркінг (Strategic Benchmarking). Визначення стратегічних цілей і порівняння практик з компаніями, які вже досягли цих цілей. Цей вид бенчмаркінгу спрямовано на досягнення стратегічних цілей і стимулювання інновацій в компанії;

– організаційний бенчмаркінг (Organizational Benchmarking). Порівняння організаційної культури і структури роботи організації з іншими організаціями з метою виявлення ключових факторів успіху і досягнення кращої продуктивності.

Ці види бенчмаркінгу може бути застосовано окремо або в поєднанні для досягнення найкращих результатів в організації. Компанії повинні вибирати ті види бенчмаркінгу, які найкраще відповідають їхнім потребам і цілям.

Бенчмаркінг – це процес порівняння організації, продукту або послуги з найкращими практиками та досягненнями інших організацій, що займаються схожою діяльністю. Основною метою бенчмаркінгу є виявлення можливих покращень та впровадження найкращих практик для досягнення конкурентної переваги.

Нижче наведений список напрямів, які може бути поставлено у процесі проведення бенчмаркінгу (рис. 2).

Рис. 2. Напрями проведення бенчмаркінгу

Внутрішній бенчмаркінг: порівняння різних підрозділів або відділів в межах організації з метою ідентифікації найкращих практик і передачі їх іншим частинам організації.

Зовнішній бенчмаркінг: порівняння організації з конкурентами або компаніями, що виконують схожі функції або надають аналогічні послуги.

Конкурентний бенчмаркінг: оцінювання пропозицій конкурентів на ринку та виявлення сильних і слабких сторін їхніх продуктів або послуг порівняно з власними.

Функціональний бенчмаркінг: порівняння однієї або кількох функцій або процесів організації з іншими організаціями, що займаються схожою діяльністю.

Груповий бенчмаркінг: участь у групі організацій, які проходять через процес бенчмаркінгу, з метою обміну досвідом та найкращими практиками.

Маркетинговий бенчмаркінг: вивчення та аналіз маркетингових стратегій та тактик інших організацій.

Технічний бенчмаркінг: порівняння технічних характеристик продукту або послуги з аналогічними продуктами або послугами на ринку.

Фінансовий бенчмаркінг: порівняння фінансових показників, таких як прибуток, оборот, рентабельність тощо, з аналогічними організаціями.

Веббенчмаркінг: аналіз та оцінювання вебсторінок, дизайну, функціональності та інтерфейсу з метою вдосконалення власної вебприсутності.

Для проведення бенчмаркінгу можна застосовувати як кілька окремих напрямів, так і комбінації декількох з них залежно від конкретної ситуації та цілей організації.

Актуальність застосування міжнародного бенчмаркінгу як методу визначення напрямку стратегічного розвитку підприємства будівельної сфери в умовах воєнного стану може бути пояснено через низку причинно-наслідкових зв'язків.

Причина 1: Військовий стан в Україні. Україна перебуває у стані військового стану, що призводить до нестабільної політичної та економічної ситуації в країні. Війна та конфлікти можуть серйозно вплинути на будівельну сферу, призводячи до скорочення інвестицій, труднощів у постачанні будівельних матеріалів та технологій, а також до погіршення умов для бізнесу.

Наслідок 1: Погіршення показників будівельної галузі. Внаслідок військового стану та його впливу на будівельну сферу відбувається зниження будівельної активності, збільшення часу та витрат на реалізацію проєктів, скорочення обсягів будівництва та недостатня якість виконаних робіт. Це негативно позначається на конкурентоспроможності та розвитку українського будівельного сектору.

Причина 2: Неефективне управління та відсутність міжнародного досвіду. В умовах військового становища в Україні наявний брак ефективного управління у будівельній сфері та відсутність досвіду, що ґрунтується на міжнародних стандартах та передових практиках. Це призводить до нездатності долати проблеми та виклики, з якими стикаються українські будівельні компанії в умовах конкуренції на міжнародному ринку.

Наслідок 2: Відставання розвитку української будівельної галузі. Внаслідок відсутності ефективного управління та міжнародного досвіду, українська будівельна галузь відстає від світових тенденцій та не може ефективно конкурувати із закордонними компаніями. Відсутність сучасних технологій, інновацій та передових практик призводить до слабких показників ефективності та якості в українському будівництві.

Причина 3: Важливість міжнародного бенчмаркінгу. Міжнародний бенчмаркінг є потужним інструментом для порівняння та вивчення передових практик та стандартів у різних галузях, включаючи будівельну сферу. Це дає змогу українським компаніям аналізувати свої слабкі та сильні сторони, адаптувати міжнародні стандарти до умов військового стану та впроваджувати передові практики для підвищення ефективності та якості будівельних робіт.

Наслідок 3: Стратегічний розвиток української будівельної галузі застосування міжнародного бенчмаркінгу як методу визначення напрямку стратегічного розвитку підприємства у будівельній сфері дає змогу українським компаніям адаптуватися до умов військового стану та стратегічно розвиватися, ґрунтуючись на передових практиках та стандартах. Це допомагає підвищити

конкурентоспроможність українського будівельного сектору, покращити якість будівельних робіт, збільшити обсяги виробництва та залучення інвестицій.

Так, застосування міжнародного бенчмаркінгу як методу визначення напрямку стратегічного розвитку підприємства будівельної сфери в умовах воєнного стану в Україні є актуальним, оскільки дає змогу вирішити проблеми, що виникають, і призвести до стратегічного розвитку української будівельної галузі у складних політичних та економічних умовах.

ВИСНОВКИ

У підсумку ця стаття проливає світло на важливий аспект управлінської стратегії в умовах глобального бізнес-середовища. Подані висновки стосовно організації та впровадження міжнародного бенчмаркінгу є наслідком не лише аналізу сучасних досліджень, але й відображенням важливих наукових та практичних завдань, що

стоять перед підприємствами. Зокрема, стаття зазначає, що наявні тенденції в галузі бенчмаркінгу вимагають не лише технологічної сучасності, але й гнучкості та адаптивності в організаційних процесах. Визначено, що партнерство у виборі бенчмаркінгових партнерів та ефективний обмін даними є ключовими елементами успішної реалізації бенчмаркінгової стратегії на міжнародному рівні. Автор підкреслює важливість організаційного внутрішнього забезпечення, враховуючи необхідність координації внутрішніх процесів, залучення персоналу та формування корпоративної культури, яка сприяє відкритості та готовності до порівнянь. Загалом стаття не лише сприяє науковому обґрунтуванню організаційного забезпечення міжнародного бенчмаркінгу, але й вказує на шляхи подальших досліджень та розвитку цієї важливої теми в сучасному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. Антонова І.В. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств на ринку. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. № 2. С. 135-143.
2. Вартанова О.В., Шестер І.В. Бенчмаркінг інноваційного потенціалу промислового підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. № 8 (2). С. 89-92.
3. Вовк О.М., Дудік А.О. Управління потенціалом розвитку підприємства: стратегічний підхід. *Економічний простір*. 2020. №. 162. С. 53-56.
4. Андреева Л.О., Лисак О.І. Методичні аспекти стратегічного розвитку підприємств. *Бізнес Інформ*. 2016. №. 6 (461). С. 227-231.

References

1. Antonova I.V. Benchmarking as a tool for increasing the competitiveness of enterprises on the market. *Bulletin of the East European University of Economics and Management. Series: Economics and management*. 2015. No. 2. pp. 135-143 [in Ukrainian].
2. Vartanova O.V., Shester I. V. Benchmarking of the innovative potential of an industrial enterprise. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic Sciences*. 2014. No. 8 (2). pp. 89-92. [in Ukrainian].
3. Vovk O.M., Dudik A.O. Management of enterprise development potential: a strategic approach. *Economic space*. 2020. No. 162. pp. 53-56. [in Ukrainian].
4. Andreeva L.O., Lysak O.I. Methodical aspects of strategic development of enterprises. *Business Inform*. 2016. No. 6 (461). pp. 227-231 [in Ukrainian].

Yurii KOVTUNENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, acting Head of department, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8528-605X>
e-mail: y.v.kovtunenکو@op.edu.ua

Nataliia KOVTUNENKO

postgraduate student, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>
e-mail: natalyfomina20@gmail.com

Serhii SHUNTOV

student, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8306-0107>
e-mail: 10655831@stud.op.edu.ua

Anastasiia VORONZHAK

student, Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7751-009X>
e-mail: 10515015@stud.op.edu.ua

ORGANISATIONAL ENSURING THE INTERNATIONAL BENCHMARKING OF THE ENTERPRISE

This paper delves into the contemporary significance of organizational facilitation for international benchmarking within enterprises. It explores strategies and methodologies, shedding light on pivotal aspects of organizing the benchmarking process amidst the evolving demands of the global business environment. The study is driven by a commitment to providing practical insights into fostering effective international benchmarking practices. The core of the paper navigates through the intricacies of international benchmarking for enterprises, particularly within the context of the construction industry. It addresses the dynamic strategies and methodologies integral to the benchmarking process, taking into account the requirements of the global business landscape. The author emphasizes the role of information technologies, reflecting on their influence on the efficiency and accuracy of benchmarking comparisons. Furthermore, the paper scrutinizes the selection of benchmarking partners and the management of data exchange, recognizing their pivotal roles in ensuring the success of international benchmarking endeavors. It explores contemporary trends and challenges, with a keen eye on fostering competitiveness and innovation. The benefits accruing to enterprises through international benchmarking are highlighted, emphasizing the insights gained from external comparisons and their potential to streamline management processes. In conclusion, this paper contributes to the understanding of organizational facilitation for international benchmarking, offering a roadmap for enterprises to navigate the complexities of this process. It combines theoretical insights with practical recommendations, underscoring the importance of strategic international benchmarking for fostering competitiveness and innovation in the contemporary global business landscape.

Keywords: benchmarking, management, marketing, organizational provision

Юрій Сергійович **ЧУБАТИЙ**

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3987-0946>

e-mail: ChubatyiYS@gmail.com

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРАХ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ, РАДІОЧАСТОТНОГО СПЕКТРА ТА НАДАННЯ ПОСЛУГ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ

Досліджено адміністративно-правові засади функціонування Національної комісії, що відповідає за державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку в Україні. Окреслено важливі аспекти забезпечення управління та захисту інфраструктури електронних комунікацій у контексті воєнного конфлікту. Розкрито невідповідності в законодавчому полі регулювання статусу комісії та наголошено на необхідності удосконалення адміністративно-правової бази функціонування органу в сучасних умовах та інтеграції з ЄС.

Ключові слова: Національна комісія, державне регулювання, електронні комунікації, організаційно-правовий аналіз, воєнний конфлікт

ВСТУП

У сучасному житті та економічному розвитку низка сфер набуває ключового значення: телекомунікації, радіочастотні хвилі та листування. Їх ефективне функціонування визначає конкурентоспроможність та інноваційний потенціал країни. Але для забезпечення рівних умов конкуренції та гармонійного розвитку необхідне цілеспрямоване та ефективне державне регулювання у цих сферах.

Тема статті стосується аспектів, важливих для суспільства. Телекомунікації, радіочастотні хвилі та листування впливають на економічний, соціальний та культурний розвиток країни. Робота Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, (НКЕК) у контексті правового регулювання має значущий вплив на галузі, які вона регулює, вимагаючи високого рівня компетентності та адміністративно-правового регулювання.

Швидкий технологічний прогрес у сферах телекомунікацій, радіочастотних хвиль та листування вимагає постійного оновлення адміністративно-правових засад регулювання для ефективного функціонування цих галузей. У зв'язку з глобалізацією питання, пов'язані з галуззю зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії, можуть включати міжнародний аспект співпраці та відповідності міжнародним стандартам.

Сфера телекомунікацій, радіочастотних хвиль та листування постійно стикається з сучасними викликами, такими як кібербезпека, конфіденційність даних тощо, які потребують постійного оновлення адміністративно-правового аспекту. Крім того, галузі зв'язку мають значний економічний вплив на країну через прибутки, створення робочих місць та вплив на інші сектори економіки. Особливу роль НКЕК відіграє під час військових дій на території України, а адміністративно-правові засади функціонування визначають її принципи впровадження своєї діяльності. Так, ця тема є важливою і актуальною для подальшого розвитку та функціонування сучасного суспільства.

МЕТА статті – визначення питання, як саме окремі аспекти адміністративно-правових засад функціонування НКЕК сприяють функціонуванню та розвитку сфери електронних комунікацій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні цієї теми застосовано декілька методів пізнання – це загальнонаукові та спеціалізовані. В аналізі нормативно-правової бази застосовано метод аналізу. Також у написанні статті неоціненну допомогу надали методи синтезу, індукції та дедукції.

РЕЗУЛЬТАТИ

НКЕК – це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, створений Кабінетом Міністрів України (КМУ), який має особливості організації та порядку діяльності, включаючи призначення та звільнення членів, спеціальні процесуальні засади та незалежність у прийнятті рішень. Цей регулятивний орган відповідає за державне регулювання, нагляд та контроль у сферах електрокомунікацій, і має за мету забезпечення балансу інтересів учасників ринку та громадян, розвиток конкуренції, безпеку засобів електронного зв'язку та інші завдання, передбачені законодавством [1].

НКЕК у своїй діяльності керується адміністративно-правовими засадами, що визначено державою. Крім того, регулювання її діяльності ґрунтується на відповідних законах та інших нормативно-правових актах, що визначають її статус, повноваження, обов'язки та порядок функціонування.

Вона має незалежний статус у сферах своєї компетенції і не підпорядковується іншим державним органам, організаціям чи установам. Інформація про її рішення, дії та вирішення питань у сферах її компетенції повинна бути відкритою для загального огляду. НКЕК повинна забезпечувати високий рівень ефективності у виконанні своїх завдань. Це означає володіння необхідними знаннями та компетентністю у сферах відповідних комунікацій.

До того ж вона повинна гарантувати дотримання прав та законних інтересів громадян, а також суб'єктів господарювання, що діють у сферах її компетенції. Цей орган відповідає за регулювання ринків електрокомунікацій з метою забезпечення конкуренції, ефективності та забезпечення якісних послуг. Так само НКЕК може взаємодіяти з іншими державними та недержавними організаціями, які мають відношення до сфер її компетенції, а також несе відповідальність за свої рішення та дії перед законом та громадськістю.

Адміністративно-правовими засадами діяльності НКЕК є її принципи діяльності, які визначено законом України і якими керується даний орган. Розглянемо їх нижче.

Законність та верховенство права. Один із основних принципів діяльності органу полягає у невідвідній дотриманості законів та їхній найвищій юридичній силі. Це включає в себе повагу до конституційних норм, законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють сфери, якими займається дана комісія.

Самостійність і незалежність. Орган має право на самостійне прийняття рішень та виконання своїх функцій у межах, визначених законодавством, а саме Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку». Це гарантує його незалежність від зовнішніх впливів та можливість вирішувати питання відповідно до своїх компетенцій. Саме цей принцип виключає політичний вплив. Це означає, що орган може приймати об'єктивні та непередбачувані рішення, не піддаючись політичному тиску чи впливу. Але водночас незалежність може стати місцем для корупції та зловживання владою.

Компетентність. Орган повинен мати достатній рівень фахової підготовки та кваліфікації для ефективного виконання своїх функцій та завдань у визначених сферах. Оскільки він є самостійним, тому тут важливо, що голова та члени комісії повинні завжди бути «в курсі», тобто розвивати свої знання та навички у цій галузі.

Ефективність. Роботу органу повинно бути спрямовано на досягнення максимально ефективних результатів у вирішенні поставлених перед ним завдань. Це передбачає оптимізацію процесів та використання ресурсів для досягнення найкращих можливих результатів.

Справедливість. Орган повинен забезпечувати рівні умови для всіх учасників ринку зв'язку, не допускаючи недискримінаційного ставлення до суб'єктів регулювання.

Прогнозованість та своєчасність прийняття рішень. Орган повинен надавати прозорі та передбачувані правила регулювання, а також забезпечувати вчасне прийняття рішень, що дає змогу учасникам ринку адекватно планувати свою діяльність.

Адресність регулювання. Регулювання має бути спрямовано на конкретні сфери та суб'єктів, що входять у сферу компетенції органу, і не повинно виходити за її межі.

Неупередженість та об'єктивність у прийнятті рішень, зокрема стосовно внутрішніх організаційних питань регуляторного органу та призначення його персоналу. Рішення органу повинні ґрунтуватися на об'єктивних фактах, а не особистих вподобаннях чи інших суб'єктивних міркуваннях. Внутрішні організаційні питання також мають вирішуватися неупереджено та з урахуванням загальних принципів ефективного управління.

Відкритість, прозорість, гласність процесу державного регулювання. Орган повинен забезпечувати доступність інформації про свою діяльність, надаючи учасникам ринку та громадськості можливість відстежувати та оцінювати рішення та дії органу.

Недопущення дискримінації. Комісія повинна уникати будь-якого формування негативного ставлення чи нерівних умов для різних суб'єктів регулювання на підставі неправомірних або недостатньо обґрунтованих критеріїв.

Відповідальність за прийняті рішення. Орган несе відповідальність за наслідки своїх рішень, що включає в себе

відшкодування можливих негативних наслідків та прийняття заходів для усунення недоліків [1].

Ці принципи складають основу ефективної та справедливої діяльності органу у сферах його компетенції. Вони спрямовані на забезпечення правового порядку, захисту інтересів суб'єктів ринку та громадян, а також на підвищення рівня довіри до державного регулювання у вказаних сферах.

Державним органом, що регулює сферу зв'язку та інформатизації, є НКЕК, що виконує функції державного нагляду у цих галузях. Ці питання регулюють такі Закони: «Про Кабінет Міністрів» та «Про електронні комунікації».

Якщо досліджувати історію становлення НКЕК як органу державного нагляду, то можна відзначити Указ Президента України № 1067/2011 від 23.11.2011 р., що затвердив завдання та повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ) в галузі телекомунікацій, інформатизації, управління радіочастотним ресурсом та поштового зв'язку [2, 3].

Повноваження та обов'язки голови та членів регуляторного органу визначаються відповідно до законодавства України, зокрема «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» (далі – Закон), «Про електронні комунікації», «Про поштовий зв'язок» та іншими відповідними нормативно-правовими актами.

Ст. 4 Закону визначає мету, основні завдання, функції та повноваження регуляторного органу [1].

Завданнями НКЕК є:

1. Забезпечення додержання відомчого законодавства в галузі зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії.

2. Регулювання та контроль над ринками галузю зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії з метою забезпечення конкуренції та відкритості.

3. Проведення заходів для інтеграції ринків галузі зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії України з міжнародними ринками, зокрема ринками ЄС.

4. Гарантування захисту прав споживачів у сфері надання якісних послуг відповідно до законодавчих норм.

5. Створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток інфраструктури галузей зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії.

6. Впровадження ефективного управління радіочастотним спектром.

7. Виконання інших завдань, передбачених законами України, що регулюють сфери діяльності комісії [1].

Регуляторний орган виконує свої обов'язки через низку заходів. Він забезпечує нормативно-правове регулювання, керуючись повноваженнями, наданими Законом. Також, надаючи ліцензії та дозволи, передбачені законодавством, він контролює сферу електрокомунікацій. Регуляторний орган регулює ціни та тарифи на послуги у визначених галузях згідно з встановленими Законом умовами [1].

Регуляторний орган приділяє особливу увагу моніторингу радіочастот та якості зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії. Він аналізує регуляторну звітність постачальників та користувачів радіочастотного спектра. Крім того, орган проводить планові та позапланові перевірки операторів щодо виконання законодавства у цій сфері.

Усі ці заходи здійснюються в рамках виконання вимог законів України, таких як «Про електронні комунікації», «Про поштовий зв'язок», «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та іншими відповідними законодавчими актами [4-7].

Регуляторному органу належить широкий спектр повноважень, включаючи:

- розроблення та схвалення нормативно-правових актів і регламентів;
- надання рекомендацій центральним органам виконавчої влади з питань у галузі зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії;
- прийняття обов'язкових для виконання рішень постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг;
- забезпечення функціонування електронної регуляторної платформи;
- визначення ринкового впливу та встановлення регуляторних зобов'язань для постачальників зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії;
- вирішення спорів між постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг, а також спорів стосовно доступу до інфраструктури;
- регулювання користування радіочастотним спектром загального користування;
- надання інформації та висновків Антимонопольному комітету України стосовно ринків у галузі зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії;
- регулювання користування ресурсом нумерації;
- регулювання взаємодії та взаємоз'єднання мереж;
- географічні огляди розгортання мереж широкомовного доступу та доступності універсальних послуг;
- забезпечення універсальних послуг;
- захист прав споживачів у сфері зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії;
- затвердження форм регуляторної звітності та інструкцій з їх заповнення;
- державний нагляд за дотриманням законодавства у вказаних сферах;
- організація заходів з виявлення незаконного радіообладнання/випромінювальних пристроїв;
- розгляд справ та накладення адміністративних штрафів за порушення законодавства;
- повідомлення про порушення конкурентного законодавства;
- звернення до суду у визначених законом випадках;
- оприлюднення вимог законодавства та інформації для розвитку конкурентних ринків;
- міжнародна координація та захист радіочастотних присвоєнь України;
- забезпечення міжнародного захисту ресурсів нумерації;
- державне регулювання у сфері послуг поштового зв'язку;
- співпраця з міжнародними організаціями та національними регуляторами;
- подання пропозицій до проекту Державного бюджету України;
- реєстрація радіообладнання та випромінювальних пристроїв;

– реєстрація ліцензій на користування радіочастотним спектром;

– реєстрація присвоєнь радіочастот загальних користувачів [1].

Узагальнюючи завдання, функції та повноваження органу, необхідно вказати про головну мету створення та функціонування органу – це регулювання галузей зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії в Україні. НКЕК має за мету забезпечити рівні умови для всіх учасників цих ринків. Це означає, що жодна компанія чи організація не повинна мати неприродні переваги чи недоліки, які можуть перешкоджати здоровій конкуренції.

Наприклад, комісія встановлює правила з надання ліцензій, з надання послуг в цих галузях, контролює використання радіочастотного спектра та наглядає за дотриманням відомчого законодавства. Це дає змогу усім гравцям на ринку мати рівні можливості для конкуренції та розвитку своїх бізнесів.

Такий підхід сприяє створенню здорової та ефективно працюючої галузі зв'язку, електромагнітного спектра та поштової індустрії, що призводить до покращення якості послуг для споживачів і сприяє економічному розвитку країни.

До того ж, аби комісія успішно здійснювала свою діяльність відповідно до мети, завдань та принципів, вона потребує підтримки та сприяння зі сторони держави.

Це означає, що уряд повинен створити необхідні умови для незалежного та компетентного функціонування комісії. Це може включати в себе надання достатніх фінансових ресурсів, визначення чітких повноважень та обов'язків, а також надання необхідних законодавчих повноважень.

Важливо, щоб держава не створювала перешкод для нормальної діяльності комісії, не було політичного впливу чи надмірного бюрократичного тиску. Такий підхід дає змогу комісії працювати об'єктивно та ефективно, сприяючи розвитку та покращенню галузей, які вона регулює.

Оскільки НКЕК є колегіальним органом, для якого визначено склад та порядок призначення його членів. Відповідно до Указу Президента «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації» [3], Президент України призначає та звільняє членів комісії через відповідний указ.

Проте тут слід вказати, що у ст. 8 Закону вказано, що призначає членів комісії КМУ відповідною постановою. Знаючи про ієрархію нормативно-правових актів і про те, що після Конституції України йдуть закони України. До того ж у Регламенті НКЕК вказано, що призначення, припинення повноважень голови та членів регуляторного органу здійснюється виключно відповідно до Закону, а отже, КМУ. Тобто перевага на їхній стороні. Але й слід зазначити, що в регулюванні цього органу не все гаразд, адже є протиріччя. Отже, й законодавча політика держави повинна бути більш чіткою для уникнення виникнення спірних питань [1].

Крім того, у Законі йдеться про те, що голова та члени комісії, які перебувають на посадах на день набрання чинності цього Закону, продовжують здійснювати свої повноваження протягом строку, що становить різницю між шістьма роками, але у ст. 8 Закону йдеться про те, що строк повноважень члена конкурентної комісії становить 3 роки [1].

Тут є велике «але» та невідповідність до іншого правового акта держави. Так, у 2018 р. з'явився документ,

який, як зазначено на офіційному сайті Верховної Ради України, слугує суто засобом документування і не має юридичної сили – це Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) «Про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій».

У ст. 7 Закону йдеться про те, що призначення голови та членів регулюючого органу має відбуватися після проведення відкритої та прозорої процедури відбору.

Це є необхідною умовою для забезпечення незалежності регуляторних органів. Проте більшість членів регулятора призначено ще у червні 2021 р., тобто до набрання чинності Закону. Відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень цього Закону, особи, які обіймали посади голови та членів НКЕК, продовжують виконувати свої повноваження протягом терміну, який визначається як різниця між 6 роками та строком перебування на посаді до дня набрання чинності цим Законом.

Так, на зазначений перехідний період (до 2027 р.) має діяти склад регулятора, сформований без дотримання вимог Директиви ЄС 1972/2018. Тут можна виділити, що орган зараз є не цілком прозорим та відкритим [8].

Адже для викорінення корупції повинна пройти прозора процедура відбору голови та членів комісії, що, безумовно, вплине на зміцнення цифрової й технологічної автономії України для інтеграції з ЄС.

Важливим і невід’ємним питанням залишається адміністративно-правова база НКЕК, адже в сьогоденних умовах, а саме в умовах війни, регулятивний орган відіграє важливу роль. В умовах військових дій інфраструктура електрокомунікацій піддається серйозним загрозам. Важливо забезпечити захист мереж та інфраструктури від кібератак, фізичних пошкоджень та інших загроз. Крім того, комісія повинна мати плани кризового управління, які включають механізми ефективної взаємодії з громадськістю, операторами зв’язку та іншими органами влади в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема війни. Тут і зараз будуватиметься нормативно-правова база для діяльності НКЕК

в умовах військового конфлікту та з кожним днем законодавча влада стикається з вдосконаленням цього органу та його функцій і повноважень.

ВИСНОВКИ

Загальний висновок полягає в тому, що в регулюванні діяльності Національної комісії слід звернути особливу увагу на вирішення протиріччя та невідповідностей у нормативно-правових актах, а також вдосконалення адміністративно-правової бази для ефективного функціонування органу в умовах сучасного інформаційного суспільства та надзвичайних обставин.

Крім того, важливим є впровадження прозорих та об’єктивних процедур вибору кандидатів на посади до Національної комісії з метою підвищення незалежності та ефективності його регулюючої діяльності.

В умовах воєнного стану діяльність Національної комісії має враховувати воєнні ризики, що мають відображатися в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність комісії, зокрема використання радіочастотного спектра має враховувати не лише економічний складник, конкурентність та неупередженість, але й відповідальність за безпеку держави.

Непоодинокі випадки втручання засобів радіоелектронної боротьби в роботу телекомунікаційних засобів. Необхідно забезпечити захист інфраструктури електронних комунікацій у контексті воєнного конфлікту та забезпечити включення відповідних юридичних механізмів у законодавче поле для забезпечення ефективного функціонування органу державного регулювання у сферах електронних комунікацій радіочастотного спектру та надання послуг поштового зв’язку.

Вітчизняний досвід функціонування системи буде корисним для європейського співтовариства й надасть поштових синхронізації двонаправленого регулювання ринку ЄС та України.

Список використаних джерел

1. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв’язку. Закон України від 25.05.2023 р. № 1971-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text>
2. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 03.08.2023 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
3. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв’язку та інформатизації. Указ Президента від 11.11.2014 р. № 1067/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011#Text>
4. Про електронні комунікації. Закон України від 29.07.2023 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>
5. Про поштовий зв’язок. Закон України від 03.11.2022 р. № 2722-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text>
6. Про доступ до об’єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж. Закон України від 29.07.2023 р. № 1834-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19#Text>
7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 31.03.2023 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
8. Про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1972. № 984_013-18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-18#Text

References

1. On the National Commission for the State Regulation of Electronic Communications, Radio Frequency Spectrum and Postal Services. Law of Ukraine of 25.05.2023 No. 1971-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (in Ukrainian).
2. On the Cabinet of Ministers of Ukraine. Law of Ukraine of 03.08.2023 No. 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (in Ukrainian).
3. On the National Commission for the State Regulation of Communications and Informatisation. Presidential Decree of 11.11.2014 No. 1067/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011#Text> (in Ukrainian).
4. On electronic communications. Law of Ukraine of 29.07.2023 No. 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (in Ukrainian).

5. On postal services. Law of Ukraine of 03.11.2022 No. 2722-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2722-20#Text> (in Ukrainian).

6. On Access to Construction, Transport, and Electricity Facilities for the Development of Electronic Communication Networks. Law of Ukraine of 29.07.2023 No. 1834-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19#Text> (in Ukrainian).

7. On the basic principles of state supervision (control) in the field of economic activity. Law of Ukraine of 31.03.2023 No. 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (in Ukrainian).

8. On the implementation of the European Code of Electronic Communications. Directive 2018/1972 of the European Parliament and of the Council. № 984_013-18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-18#Text (in Ukrainian).

Yurii CHUBATYI

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3987-0946>

e-mail: ChubatyiYS@gmail.com

**CERTAIN ASPECTS OF THE FUNCTIONING OF THE NATIONAL COMMISSION FOR STATE
REGULATION OF ELECTRONIC COMMUNICATIONS, RADIO FREQUENCY SPECTRUM AND
POSTAL SERVICES**

The paper examines the administrative and legal basis of the functioning of the National Commission, which carries out state regulation in the spheres of electronic communications, radio frequency spectrum and postal communications in Ukraine. The main tasks, functions and powers of the National Commission are summarized, the main purpose of its creation and functioning is indicated - it is the regulation of the communication industries, the electromagnetic spectrum and the postal industry in Ukraine. It was determined that the National Commission aims to ensure equal conditions for all participants of these markets. The regulatory framework regulating the Commission's activities, including regulatory acts, was analyzed. Problems related to the procedure for appointing the chairman and members of the commission, which may affect their independence and effectiveness of regulation by the regulatory and legal framework, are highlighted. Important aspects of providing anti-crisis management and protection of electronic communication infrastructure in the conditions of military conflict are outlined and highlighted. In the work of the National Commission, inconsistencies and contradictions in the legislative framework regulating the Commission's activities were identified and the need to improve the administrative and legal framework was emphasized to ensure the effective functioning of the body in the context of modern challenges and integration with the European Union, also military risks should be taken into account, which should be reflected in the normative legal acts regulating the activity of the commission, in particular, the use of the radio frequency spectrum should take into account not only the economic component, competitiveness and impartiality, but also the responsibility for the security of the state.

Keywords: National Commission, state regulation, electronic communications, organizational and legal analysis, military conflict

Наталія Михайлівна ЖИДОВСЬКА

к.е.н., доцент кафедри, Львівський національний університет природокористування

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1883-5992>

e-mail: znatalka_2909@ukr.net

Олена Геннадіївна ДРОЗДОВА

к.е.н., доцент кафедри, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0906-7983>

e-mail: lena_drozдова@ukr.net

Тетяна Петрівна ФУРСА

к.е.н., доцент, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Західноукраїнського національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4562-2252>

e-mail: t.fursa@wunu.edu.ua

ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИФАКТОРНОЇ АУТЕНТИФІКАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування мультифакторної аутентифікації для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в епоху цифрової економіки України. Встановлено, що захист даних бухгалтерського обліку став ключовою проблемою для компаній будь-якого масштабу та сфери діяльності. Застосування мультифакторної аутентифікації є критично важливим для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку у цифрову епоху. Цей підхід дає змогу унеможливити процес несанкціонованого доступу шляхом вимагання декількох незалежних методів підтвердження ідентичності користувача.

Ключові слова: цифрові технології, управління ризиками, кібербезпека, інформаційна система обліку, захист інформації

ВСТУП

В епоху цифрової економіки, коли технологічні зрушення та інновації відіграють ключову роль у сучасному бізнесі, безпека бухгалтерського обліку стає однією з найважливіших складників успішної діяльності підприємств. Застосування мультифакторної аутентифікації є важливим елементом забезпечення цілісності та конфіденційності фінансових даних.

Мультифакторна аутентифікація забезпечує подвійний, а й часто більш складний рівень захисту, застосовуючи комбінацію різних методів перевірки особистості користувача. Це може включати не лише традиційне введення паролів, але й сканування відбитків пальців, розпізнавання обличчя або навіть й голосову ідентифікацію.

У контексті бухгалтерського обліку, де чутливі фінансові дані мають велике значення, мультифакторна аутентифікація стає необхідним інструментом для запобігання несанкціонованому доступу та зловживанню інформацією. Цей підхід забезпечує високий рівень безпеки, зменшуючи ризик фінансових втрат та порушення конфіденційності даних.

В умовах впровадження мультифакторної аутентифікації у бухгалтерському обліку в епоху цифрової економіки України підприємства можуть не лише забезпечити безпеку фінансових процесів, але й підвищити рівень довіри до своїх фінансових операцій як серед клієнтів, так і серед партнерів та інвесторів. Такий підхід відображає прогресивне ставлення до безпеки в умовах постійної цифрової трансформації та сприяє стабільності та успішності українських компаній у глобальному економічному просторі.

Проблеми захисту інформації в бухгалтерському обліку розглядали у своїх дослідженнях С. Бардаш [1], С. Вітер [2], І. Вигівська [7], С. Гаркуша [3], І. Граб-

чук [1], О. Григоревська [7], К. Ілляшенко [5], С. Ле-генчук [7], Ю. Попівняк [9], І. Світлишин [2] та ін.

У дослідженні С. Бардаша та І. Грабчук висвітлено актуальні аспекти застосування цифрових технологій у бухгалтерському обліку. Науковці вказують на те, що такі технології сприяють скороченню часу на збір та оброблення інформації, а також розширюють можливості ведення даних. У суті дослідження відзначає і переваги, і ризики впровадження цифрових технологій у сфері бухгалтерського обліку. На думку науковців, хоча вони можуть зробити процес бухгалтерського обліку більш ефективним та зручним, потрібно бути готовими до виникнення нових викликів і ризиків, таких як забезпечення кібербезпеки та правової відповідності [1].

С. Вітер та І. Світлишин також звертають увагу на проблему захисту облікової інформації в контексті кібербезпеки. Автори обґрунтовують актуальність питання організації системи кібербезпеки облікової інформації на підприємствах, зокрема у контексті зростання загроз; визначають принципи і заходи, необхідні для ефективного захисту облікової інформації, а також наводять деякі аспекти організації цього процесу. Стаття важлива для розуміння не лише теоретичних аспектів кібербезпеки облікової інформації, а й для практичного застосування принципів та заходів становно її захисту на підприємствах [2].

С. Гаркуша у своєму дослідженні вивчає особливості зберігання, архівування та захисту інформації у контексті бухгалтерського обліку. Автор робить акцент на важливості збереження електронних документів на електронних носіях інформації та наголошує на необхідності дотримання встановлених законодавством термінів зберігання. Зокрема, автор підкреслює, що забезпечення безпеки облікової інформації є склад-

ним завданням, яке потребує значних витрат не лише на технічні засоби захисту, але й на розроблення та впровадження відповідних політик і процедур безпеки. Автор наголошує на тому, що облікова інформація є нематеріальною і не наявна окремо, тому потрібно докладати спеціальні зусилля для її збереження та захисту. Це означає, що поряд з технічними заходами необхідно також розвивати і впроваджувати ефективні політики безпеки, залучати кваліфікованих спеціалістів та вдосконалювати процеси управління ризиками [3].

С. Легенчук, І. Вигівська та О. Григоревська акцентують увагу на необхідності захисту інформації, яка формується в системі бухгалтерського обліку, та небезпеках, пов'язаних з її неправомірним використанням. Автори підкреслюють, що безпека цієї інформації є пріоритетом для багатьох компаній, оскільки втрата даних або їх неправильне введення може мати серйозні наслідки. Дослідники наголошують на важливості контролю несанкціонованого доступу до бухгалтерських записів та наводять приклади заходів контролю, таких як політика доступу і паролів, шифрування, блокування дисків тощо. Крім того, науковці обґрунтовують, що захист облікової інформації та уникнення кібератак можливі лише за умови комплексних заходів та спільних дій різних структур, таких як керівництво, бухгалтерія, аудиторів та навчальні заклади для підготовки майбутніх фахівців. Ця стаття є важливою для розуміння проблеми захисту інформації в бухгалтерському обліку та пропонує практичні рекомендації для її вирішення [7].

Питання забезпечення кібербезпеки облікової інформації висвітлює також й Ю. Попівняк. Стаття ґрунтується на аналізі статистичних даних та вітчизняних та зарубіжних досліджень: описує ситуацію з кібербезпекою у світі та аналізує ситуацію з кіберзлочинністю в Україні. На основі аналізу автор обґрунтовує систему заходів із забезпечення кібербезпеки бухгалтерської інформації на підприємстві, яка базується на застосуванні загальних та специфічних засобів захисту організаційного, технічного, кадрового та юридичного характеру. Автор закликає до подальших досліджень у напрямі пошуку критеріїв та оцінювання успішності впровадження заходів для забезпечення кібербезпеки бухгалтерської інформації, що є важливим кроком для забезпечення безпеки та надійності облікової інформації [9].

Проте постійні трансформації бізнес-середовища під впливом факторів економічної турбулентності зумовлюють і визначають нові виклики та загрози у сфері кібербезпеки, тому потрібно постійно проводити нові дослідження для розуміння їх впливу на бухгалтерський облік та розробляти стратегії захисту.

МЕТА статті полягає у дослідженні особливостей застосування мультифакторної аутентифікації для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в епоху цифрової економіки України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Захист даних бухгалтерського обліку в сучасному бізнес-середовищі став критично важливим питанням для підприємств будь-якого розміру та галузі. Несанкціонований або неправомірний доступ до інформації

ційної системи бухгалтерського обліку або неспроможність встановлювати та підтримувати внутрішній контроль ускладнюють забезпечення реєстрації, оброблення та подання достовірних і точних транзакцій.

За підрахунками кіберінциденти призводять до серйозних фінансових збитків для багатьох компаній [4, с. 583]. Кібератака, що супроводжується значним порушенням безпеки даних, може не лише негативно вплинути на операційну діяльність компанії, але також спричинити юридичні наслідки для керівництва, яке може стати об'єктом регуляторного або судового розслідування.

Порушення безпеки даних також створює серйозний ризик втрати довіри та репутації, що може призвести до збитків у доходах або зниження ціни акцій публічних компаній [7].

З урахуванням обширного обсягу конфіденційної фінансової інформації, яка зберігається та обробляється в рамках бухгалтерського обліку, необхідність ефективного захисту даних стає не лише проблемою безпеки, а й стратегічним завданням для збереження конфіденційності, точності та інтегритету фінансової інформації. Ця необхідність випливає з низки факторів, серед яких відмітимо:

1. *Конфіденційність фінансової інформації.* Бухгалтерські дані часто містять конфіденційну інформацію про фінансовий стан підприємства, включаючи прибутки, зобов'язання, активи та інші фінансові показники.

Я. Одовічена та О. Орловський зазначають, що склад і обсяг бухгалтерських даних, які вважаються конфіденційними на підприємстві, а також процедура їх захисту залежать від власника (керівника), який встановлює це відповідно до чинного законодавства, адже саме захист конфіденційної інформації вважається найважливішим аспектом використання таких даних [8].

2. *Забезпечення точності та цілісності даних.* Бухгалтерська інформація повинна бути захищена від несанкціонованих змін або втручання, щоб гарантувати точність та надійність фінансової звітності.

3. *Виконання регулятивних вимог.* Багато країн мають регуляторні вимоги до зберігання та захисту бухгалтерської інформації. Їх невиконання може призвести до штрафів, судових справ або навіть втрати ліцензій на ведення діяльності.

4. *Збереження конкурентних переваг.* Деяка бухгалтерська інформація, така як стратегічні плани, може бути важливою конкурентною перевагою для підприємства. Захист цих даних сприяє запобіганню їх витоку до конкурентів.

Специфіка бухгалтерських даних полягає в тому, що вони нематеріальні й не наявні окремо. Забезпечення безпеки облікової інформації є досить затратною справою не лише через витрати на закупку або установку засобів захисту, але й тому, що важко кваліфіковано визначити межі належної безпеки та гарантувати відповідну безпеку інформаційної системи [3, с. 483].

Проблема забезпечення безпеки під час застосування мережевих продуктів бухгалтерського обліку, якими послуговуються багато користувачів, стоїть дуже гостро. Сформовані в системі бази даних за відсутності адекватних застережних заходів може бути видалено через необережність, зламані або передані зацікавленим особам [2].

Захист облікової інформації визначається рівнем захищеності від випадкових або навмисних впливів,

що можуть завдати шкоди власникам або користувачам цієї інформації.

С. Бардаш та І. Грабчук стверджують, що коли компанії прямо пов'язані з цифровими технологіями, то вплив стає значно більшим, оскільки ці технології тісно пов'язані з роботою персоналу, обробленням інформації та організацією бізнес-процесів. Це означає, що таким компаніям вже притаманний специфічний набір ризиків [1].

Якщо ми говоримо про захист інформації загалом, то маємо на увазі поняття інформаційної безпеки.

Питання інформаційної безпеки у веденні бухгалтерського обліку із застосуванням комп'ютерних технологій доцільно розглядати у двох аспектах (рис. 1).

Превентивні механізми запобігання втратам та пе-

рекрученням облікової інформації повинні базуватися на комплексних, взаємопов'язаних методиках і процедурах, серед яких виокремлюють такі [5, с. 181]:

1. Аналіз ризиків:

- проведення систематичного аналізу ризиків для ідентифікації потенційних загроз безпеці обліку;
- оцінювання впливу цих загроз на фінансову інформацію підприємства.

У рамках дослідження варто зазначити, що ризики для бухгалтерської інформації включають будь-які дії або події, спрямовані на незаконний доступ, руйнування, модифікацію або крадіжку фінансових даних, облікових записів, звітності та іншої чутливої інформації, яка застосовується в бухгалтерському обліку. Основні ризики для бухгалтерської інформації згруповано на рис. 2.

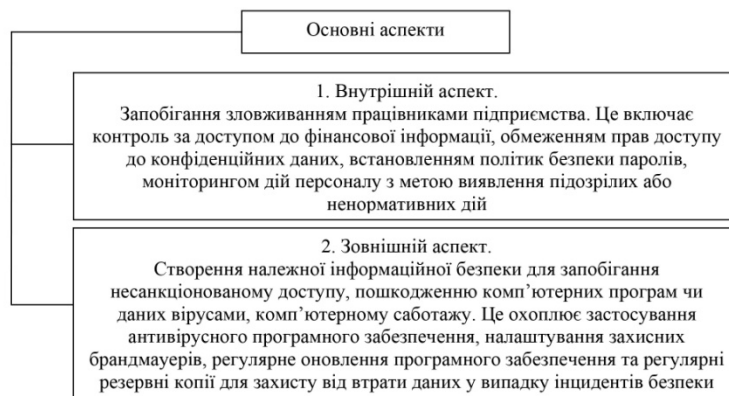

Рис. 1. Основні аспекти інформаційної безпеки під час ведення бухгалтерського обліку [5, с. 181]

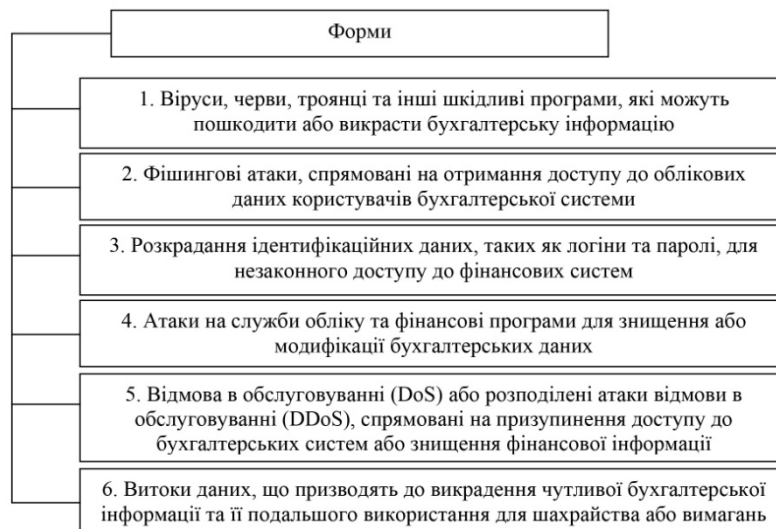

Рис. 2. Ризики для бухгалтерської інформації [власна розробка авторів]

Зауважимо, що такі кіберзагрози можуть призвести до серйозних фінансових проблем, порушення законодавства, втрати довіри клієнтів та інші негативні наслідки для організації. Тому важливо вживати заходів безпеки для захисту бухгалтерської інформації від таких кіберзагроз.

Важливо також окреслити основні передумови виникнення кіберзагроз для бухгалтерської інформації (табл. 1).

Зазначені передумови вказують на широкий спектр факторів, які можуть сприяти виникненню кіберзагроз для бухгалтерської інформації. Для ефективного захисту

цієї інформації потрібно вдосконалювати політику кібербезпеки, враховуючи ці передумови, і вживати заходів з мінімізації ризиків.

2. Розроблення політик і процедур:

- розроблення та впровадження політик і процедур забезпечення безпеки, які включають правила доступу, захист паролів, шифрування даних тощо;
- визначення відповідальності за забезпечення безпеки інформації.

3. Впровадження контрольних технологій:

- встановлення системи ідентифікації та аутентифікації, що обмежує доступ до облікової інформації

тільки авторизованим користувачам;

– застосування захисних брандмауерів і систем виявлення вторгнень для моніторингу трафіку та виявлення незвичайних або підозрілих активностей.

4. Технічні заходи безпеки:

– застосування шифрування даних для захисту конфіденційної інформації під час передачі і зберігання;

– регулярне оновлення програмного забезпечення і патчів безпеки для усунення різних недоліків.

5. Навчання персоналу:

– проведення навчання та навчання персоналу з питань безпеки інформації, включаючи правила користування системою, виявлення фішингових атак тощо.

Ці комплексні підходи дають змогу підприємствам ефективно захищати облікову інформацію від загроз і забезпечувати надійність та цілісність їх фінансової звітності.

Сьогодні найбільшу питому вагу в цій групі заходів у системах оброблення обліково-звітної інформації становлять спеціальні пакети програм або окремі прог-

рами, які включаються до складу програмного забезпечення з метою реалізації завдань стосовно захисту інформації. Технологічні засоби інформаційної безпеки являють собою комплекс заходів, які вбудовуються в технологічні процеси оброблення даних. Одним із заходів для захисту бухгалтерської інформації підприємства є мультифакторна (багатофакторна) аутентифікація [10].

Н. Коршун, І. Літвінчук, Р. Корчомний та І. Борисов вважають, що мультифакторна аутентифікація – це спосіб підтвердження ідентичності користувача, який вимагає подання двох або більше доказів особистості перед отриманням доступу до облікового запису. Кожен з цих доказів може бути подано у формі номера телефону, адреси електронної пошти або відповіді на секретне питання, доступне лише користувачу. Цей метод забезпечує вищий рівень безпеки, адже для отримання доступу необхідно пройти кілька етапів аутентифікації [6, с 164].

Основні переваги застосування мультифакторної аутентифікації згруповано у табл. 2.

Таблиця 1 – Передумови виникнення кіберзагроз для бухгалтерської інформації [9, с. 153–154]

№ з/п	Передумови
1.	Застосування неліцензійного або неперевіреного програмного забезпечення може відкрити доступ для кіберзлочинців через вразливості в програмах.
2.	Застосування слабких інструментів аутентифікації може зробити доступ до бухгалтерської інформації відносно легким для несанкціонованих осіб.
3.	Нехтування правилами захисту робочих комп'ютерів і пристроїв може призвести до інфікування вірусами або зловмисним програмним забезпеченням, що може пошкодити або вкрасти бухгалтерську інформацію.
4.	Застосування робочих пристроїв у неробочих цілях може підвищити ризик втрати або витоку інформації через несанкціонований доступ.
5.	Брак елементарних знань з основ кібербезпеки серед бухгалтерів може призвести до невміння виявити або запобігти кіберзагрозам.
6.	Неправильна розстановка пріоритетів та відсутність підтримки системи менеджменту може призвести до недостатнього фінансування і впровадження заходів з кібербезпеки.
7.	Нехтування правилами збереження бухгалтерських даних і резервування може зробити інформацію вразливою до втрати або пошкодження.
8.	Ігнорування наявних ризиків і негативного досвіду інших учасників ринку може спричинити повторення помилок та збільшення ймовірності кібератак.
9.	Відсутність відповідного спеціаліста із захисту бухгалтерської інформації може призвести до недостатньої уваги до цього аспекту безпеки.
10.	Недостатнє розмежування прав користувачів і довгий перелік осіб, які мають доступ до даних, може створити можливості для несанкціонованого доступу або зловживання правами.
11.	Складне податкове та бізнес-оточення підприємства може створити додаткові виклики для забезпечення безпеки бухгалтерської інформації через різноманітність інтересів та вимог.

Таблиця 2 – Основні переваги застосування мультифакторної аутентифікації для бухгалтерського обліку [власна розробка авторів]

№ з/п	Перевага	Опис
1.	Захист від несанкціонованого доступу	Мультифакторна аутентифікація дає змогу впевнитися, що лише зареєстровані користувачі мають доступ до бухгалтерських даних і систем. Це може запобігти таким загрозам, як фішинг, перехоплення паролів тощо.
2.	Підвищення рівня безпеки	Пов'язані фактори аутентифікації, такі як пароль та біометричні дані (відбитки пальців, розпізнавання обличчя), створюють більш складний бар'єр для зловмисників, що намагаються отримати доступ до систем бухгалтерського обліку.
3.	Зменшення ризику фінансових втрат	Через застосування мультифакторної аутентифікації, зменшується ризик того, що фінансові дані залишаються захищеними від крадіжок та несанкціонованого доступу, що може призвести до значних фінансових втрат для організації.
4.	Відповідність вимогам законодавства	З урахуванням зростаючого рівня кіберзагроз та змін у законодавстві стосовно захисту даних, застосування мультифакторної аутентифікації може допомогти організаціям відповідати вимогам до забезпечення конфіденційності та цілісності даних.

На нашу думку, мультифакторна аутентифікація є важливим елементом кібербезпеки, що забезпечує додатковий захист для доступу до різноманітних систем,

програм та послуг. Зазвичай вона включає в себе комбінацію різних методів перевірки особи, таких як пароль, відбиток пальця або розпізнавання обличчя. Це

дає змогу підвищити безпеку, оскільки збільшується складність для потенційних зловмисників отримати доступ до системи. Виявлення та застосування додаткових факторів автентифікації, крім простого пароля, створює більш міцний бар'єр для несанкціонованого доступу. Мультифакторна автентифікація зменшує ймовірність успішного злому облікових записів і зберігає конфіденційні дані в безпеці.

Вітчизняні компанії повинні усвідомлювати значення і важливість застосування МФА для забезпечення безпеки фінансових даних. Це допоможе їм зменшити ризик витоку конфіденційної інформації, а також відповісти вимогам регуляторів у сфері безпеки даних.

Розглянемо основні способи застосування мультифакторної автентифікації для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в Україні:

1. Пароль і біометрія. Комбінація пароля і біометрії є одним з найбільш ефективних способів забезпечення безпеки в електронних системах. Під час введення пароля користувач також надає біометричні дані, такі як відбиток пальця або розпізнавання обличчя, що забезпечує подвійний захист, оскільки ці дані унікальні для кожної особи і неможливо відтворити або підробити.

Паролі можуть бути піддані атакам злому, однак застосування біометричних даних додає більшого захисту даним, оскільки вони вимагають фізичної присутності користувача для підтвердження ідентичності.

Крім того, застосування біометричних даних спрощує процес автентифікації для користувачів, а отже, вони можуть просто застосовувати свої фізичні характеристики замість запам'ятовування складних паролів.

Все це робить комбінацію пароля та біометрії ефективним і зручним засобом забезпечення безпеки, особливо в контексті бухгалтерського обліку.

2. OTP (Одноразовий пароль) – це ефективний метод забезпечення безпеки, що створює додатковий захист основного пароля. Користувач може отримати одноразовий пароль через різні канали комунікації, такі як SMS, мобільний додаток або електронну пошту. Цей пароль діє лише один раз і надсилається користувачеві під час кожної спроби входу в систему або проведення важливих операцій. Застосування OTP зменшує ризик несанкціонованого доступу, оскільки навіть якщо основний пароль стане відомим зловмисникам, вони все одно не матимуть доступу до системи без одноразового пароля. Цей метод є досить зручним для користувачів.

3. Токен автентифікації є ефективним засобом забезпечення безпеки в епоху цифрової економіки. Це може бути фізичний пристрій, наприклад ключ-карта, USB-токен або віртуальний пристрій, що генерує одноразові паролі або коди доступу. Користувач отримує цей токен і використовує його для автентифікації під час входу в систему або підтвердження важливих операцій. Одноразові паролі або коди доступу генеруються на токені і зазвичай мають обмежений час дії, зменшуючи ризик несанкціонованого доступу. Застосування такого методу забезпечує високий рівень безпеки, оскільки потрібно мати фізичний доступ до токена або відповідних віртуальних пристроїв для отримання доступу до системи. Токен автентифікації є важливим елементом забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки України, де інфор-

маційні загрози є серйозними.

4. Двоетапна або багатаетапна автентифікація є досить ефективним методом забезпечення безпеки в епоху цифрової економіки. Її суть полягає в тому, що користувач повинен пройти кілька етапів підтвердження своєї ідентичності. Наприклад, спочатку він вводить основний пароль, а потім має ввести OTP, який надсилається на його мобільний пристрій або іншим каналом зв'язку.

Крім того, в деяких випадках потрібно буде додаткове підтвердження через біометричні дані, такі як відбиток пальця або розпізнавання обличчя. Багатаетапна автентифікація є важливим елементом забезпечення безпеки бухгалтерського обліку, оскільки допомагає уникнути несанкціонованого доступу та захищає конфіденційні дані користувачів.

5. Автентифікація на основі місцезнаходження або IP-адреси є ще одним важливим аспектом забезпечення безпеки в епоху цифрової економіки. Система може перевіряти географічне місцезнаходження користувача або IP-адресу його пристрою як додаткове підтвердження його ідентичності. Наприклад, якщо зазвичай користувач входить у систему з певного місця або за допомогою IP-адреси, а згодом спроба входу відбувається з іншої локації, система може вимагати додаткової перевірки, такої як введення OTP-коду або пароля або навіть заблокувати доступ до облікового запису до подальшого підтвердження. Цей підхід допомагає уникнути несанкціонованого доступу до системи, особливо в разі, якщо обліковий запис користувача викрадено.

6. Строгий контроль доступу є критичним аспектом забезпечення безпеки в бухгалтерському обліку в епоху цифрової економіки. Це означає, що кожен працівник, який має доступ до бухгалтерської системи, повинен мати чітко визначені ролі та обмежений доступ до відповідних функцій згідно з його обов'язками та повноваженнями. Такий підхід дає змогу зменшити ризик несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації та запобігає можливим внутрішнім загрозам безпеці.

Кожному користувачеві надаються лише ті права доступу, які необхідні для виконання його конкретних завдань, і ці права регулярно переглядаються та оновлюються відповідно до змін у ролі або функціях працівника. Такий підхід допомагає попереджати можливі порушення безпеки та забезпечує високий рівень захисту конфіденційної інформації в бухгалтерському обліку.

7. Моніторинг та аналіз поведінки користувачів є ключовим компонентом забезпечення безпеки в епоху цифрової економіки. Ця практика передбачає постійне спостереження за звичайними діями користувачів у межах бухгалтерської системи з метою виявлення будь-яких аномальних чи незвичайних активностей.

Система проводить аналіз великого обсягу даних, щоб виявити відхилення в поведінці, такі як незвичайні часи входу в систему, несподівані операції чи доступ до неавторизованих ресурсів. Ці аномалії можуть свідчити про можливі загрози безпеці, такі як несанкціонований доступ або компрометація облікових записів. Після виявлення підозрілих дій система може автоматично виконати певні заходи, такі як блокування облікового запису або повідомлення адмініс-

тратора системи для подальшого аналізу та реагування. Моніторинг та аналіз поведінки користувачів допомагають вчасно виявляти та впроваджувати заходи з виявлення потенційних загроз безпеці, створюючи високий рівень захисту в бухгалтерському обліку.

Отже, загальний принцип мультифакторної аутентифікації полягає в тому, щоб ускладнити процес несанкціонованого доступу до бухгалтерської інформації шляхом вимагання декількох незалежних способів підтвердження ідентичності користувача. Застосування мультифакторної аутентифікації допоможе забезпечити високий рівень безпеки бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, застосування мультифакторної аутентифікації є критично важливим для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в епоху цифрової економіки України. Цей підхід дає змогу ускладнити процес несанкціонованого доступу шляхом вимагання декількох незалежних методів підтвердження ідентичності користувача.

Список використаних джерел

1. Бардаш С.В., Грабчук І.Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.18>
2. Вітер С.А., Світличин І. І. Захист облікової інформації та кібербезпека підприємства. *Економіка та суспільство*. 2017. № 11. С. 497–502. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/9969>
3. Гаркуша С.А. Особливості зберігання, архівування та захисту інформації в процесі організації бухгалтерського обліку. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 30. С. 478–485. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/75.pdf
4. Григоревська О.О. Захист облікової інформації в умовах забезпечення кібербезпеки підприємства. *Achievements and prospects of modern scientific research: abstracts of the I International scientific and practical conference (Buenos Aires, Argentina, 6–8 December 2020)*. Buenos Aires, Argentina : Editorial EDULCP, 2020. P. 582–584. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17377>
5. Ілляшенко К. Інформаційна безпека сучасного бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 40. С. 179–184. URL: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2019-40-23>
6. Коршун Н.В., Литвінчук І.С., Корчомний Р.О., Борисов І.В. Розробка рекомендацій щодо мінімізації ризиків зломів облікових записів на основі аналізу найпоширеніших методів злому. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2021. № 4 (12). С. 163–171. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38750>
7. Легенчук С.Ф., Вигівська І.М., Григоревська О.О. Захист облікової інформації в умовах забезпечення кібербезпеки. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. № 2 (52). С. 40–46. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2\(52\)-40-46](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2(52)-40-46)
8. Одовічена Я.А., Орловський О.Я. Комерційна таємниця. Як роботодавцю захистити секрети? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. № 80, Ч. 1. С. 312–318. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.44>
9. Попівняк Ю.М. Кібербезпека та захист бухгалтерських даних в умовах застосування новітніх інформаційних технологій. *Бізнес Інформ*. 2019. № 8. С. 150–157. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-150-157>
10. Шевчук І.Б., Депутат Б.Я., Тарасенко О.Є. Цифровізація та її вплив на економіку України: переваги, виклики, загрози й ризики. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 47–2. С. 173–177. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.47-66>

References

1. Bardash S.V., Hrabchuk I. L. Digital technologies in the field of accounting: main opportunities and risks. *Efektivna ekonomika*. 2021. No. 9. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.18> (in Ukrainian).
2. Viter S.A., Svitlichin I.I. Protection of accounting information and cyber security of the enterprise. *Economy and Society*. 2017. No. 11. pp. 497–502. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/9969> (in Ukrainian).
3. Harkusha S.A. Features of storage, archiving and protection of information at the accounting organization. *Market Infrastructure*. 2019. No. 30. pp. 478–485. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/75.pdf (in Ukrainian).
4. Hryhorevska O.O. Protection of accounting information in the conditions of ensuring cyber security of the enterprise. *Achievements and prospects of modern scientific research : abstracts of the I International scientific and practical conference (Buenos Aires, Argentina, 6–8 December 2020)*. Buenos Aires, Argentina : Editorial EDULCP, 2020. pp. 582–584. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17377> (in Ukrainian).
5. Illiashenko K. Informacijna bezpeka suchasnogo buhgalterskogo obliku. *Scientific Herald of International Humanitarian University*. 2019. No. 40. P. 179–184. URL: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2019-40-23> (in Ukrainian).
6. Korshun N.V., Litvinchuk I.S., Korchomnyi R.O., Borysov I.V. Development of recommendations for minimizing the risks of account hacking on the basis of analysis of the most common hacking methods. *Cybersecurity: Education, Science, Technique*. 2021. No. 4 (12). pp. 163–171. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38750> (in Ukrainian).
7. Legenchuk S.F., Vyhivska I.M., Hryhorevska O.O. Protection of accounting information in the conditions of cyber security.

Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control and Analysis. 2022. No. 2 (52). pp. 40–46. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2\(52\)-40-46](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2(52)-40-46) (in Ukrainian).

8. Odovichenya Y.A., Orlovskiy O.Y. A commercial secret. How can employer protect his secrets? *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 80. No. 1. pp. 312–318. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.44> (in Ukrainian).

9. Popivnyak Y.M. Cybersecurity and protection of accounting data under conditions of modern information technology. *Business Inform*. 2019. No. 8. pp. 150–157. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-150-157> (in Ukrainian).

10. Shevchuk I.B., Deputat B.Ya., Tarasenko O.Y. Digitalization and its impact on Ukraine's economy: advantages, challenges, threats and risks. *Black Sea Economic Studies*. 2019. No. 47–2. pp. 173–177. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.47-66> (in Ukrainian).

Nataliia ZHYDOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Lviv National Environmental University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1883-5992>

e-mail: znatalka_2909@ukr.net

Olena DROZDOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa I.I. Mechnikov National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0906-7983>

e-mail: lena_drozdova@ukr.net

Tetiana FURSA

PhD in Economics, Associate Professor, Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management of West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4562-2252>

e-mail: t.fursa@wunu.edu.ua

THE USE OF MULTI-FACTOR AUTHENTICATION TO ENSURE THE SECURITY OF ACCOUNTING IN THE ERA OF THE DIGITAL ECONOMY OF UKRAINE

This paper is devoted to the study of the features of the application of multifactor authentication to ensure the security of accounting in the era of the digital economy of Ukraine. The research uses scientific and empirical methods, including the collection and comparison of information, as well as complex methods of analysis, synthesis and generalization. The informational basis of the paper is the scientific works of domestic and foreign scientists, which highlight the issue of using multifactor authentication to ensure the security of accounting. It is noted that nowadays, the protection of accounting data has become a key problem for companies of any scale and field of activity. Unauthorized access to the accounting system, as well as the failure to establish and maintain internal controls, can make it difficult to record, process and present reliable and accurate transactions. It is noted that cyber threats to accounting information include any actions or events aimed at illegal access, destruction, modification or theft of financial data, accounts, reports and other sensitive information used in accounting. The conclusion noted that the use of multi-factor authentication is critically important for ensuring the security of accounting in the era of Ukraine's digital economy. This approach makes it possible to complicate the unauthorized access process by requiring multiple independent methods of verifying the user's identity. The considered methods, such as a combination of password and biometrics, use of one-time passwords, authentication tokens, as well as monitoring and analysis of user behavior, contribute to reducing the risk of cyber threats and provide a high level of protection of confidential information. These approaches demonstrate effectiveness in combating a variety of security threats and help avoid possible security breaches.

Keywords: digital technologies, risk management, cyber security, accounting information system, information protection

Vadym LISOVYI

postgraduate student, Academy of Labor, Social relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8257-4486>

e-mail: shadowleorik@gmail.com

THE RIGHT TO HEALTH CARE IN THE EU LEGAL SYSTEM

Introduction. The right to health care stands as a cornerstone of societal well-being, ensuring that individuals have access to essential medical services and treatments necessary for a healthy life. Within the European Union (EU), this right intersects with a complex legal landscape shaped by treaties, directives, and evolving jurisprudence. This paper explores the multifaceted dimensions of the right to health care within the EU legal system, examining its foundations, the instruments employed to uphold it, and the challenges encountered in its implementation.

The purpose of the paper is to provide a comprehensive examination of the right to health care within the legal framework of the European Union (EU). By delving into the foundational principles, legal instruments, and challenges surrounding health care access in the EU, this paper aims to elucidate the complexities inherent in ensuring universal access to medical services within a supranational context.

Results. The paper presents a detailed analysis of the legal framework surrounding the right to health care within the European Union. It identifies key EU treaties, directives, and regulations that establish the legal basis for health care rights and examines their implications for member states' health care systems. The paper explores the impact of the European Charter on Fundamental Rights on health care policies and practices across EU member states.

Conclusion. This paper sheds light on the complex interplay between European Union law and the provision of health care services across member states. Through a detailed examination of EU treaties, directives, and regulations, as well as relevant case law, the paper highlights the legal framework underpinning the right to health care within the EU.

Keywords: European Union, health care, right to health, EU legal system, European Charter on Fundamental Rights, patient mobility, cross-border health care, health equity, access to care, member states, jurisprudence, solidarity, subsidiarity, human rights

INTRODUCTION

Healthcare is a fundamental human right, essential for the well-being and dignity of individuals. Within the European Union (EU), the right to health care is not only a moral imperative but also a legal obligation enshrined in various EU treaties and directives. The EU legal system plays a crucial role in shaping healthcare policies and practices across member states, aiming to ensure equitable access to quality healthcare for all citizens.

This paper delves into the complex interplay between the right to health care and the EU legal framework. It examines how EU law influences healthcare provision, patient rights, and cross-border healthcare within the union. By analyzing key EU treaties, directives, and case law, this study aims to elucidate the legal foundations of the right to health care in the EU and explore its implications for healthcare delivery and patient outcomes.

Through a comprehensive review of relevant literature and legal instruments, this paper seeks to provide insights into the challenges and opportunities inherent in realizing the right to health care within the EU legal system. By examining issues such as patient mobility, healthcare quality standards, and the role of EU institutions in healthcare regulation, this study contributes to a deeper understanding of the legal and ethical dimensions of healthcare rights in the European context [1].

Ultimately, this paper aims to foster dialogue and informed debate on how best to uphold and protect the right to health care within the EU, with the ultimate goal of ensuring universal access to high-quality healthcare for all EU citizens.

The **PURPOSE** of the paper is to examine and elucidate the legal framework surrounding healthcare within the EU. Specifically, the paper aims to:

Analyze the legal foundations of the right to health care within the EU, including relevant treaties, directives, and case law.

Explore the implications of EU law on healthcare provision, patient rights, and cross-border healthcare.

Investigate the challenges and opportunities inherent in realizing the right to health care within the EU legal system.

Examine issues such as patient mobility, healthcare quality standards, and the role of EU institutions in healthcare regulation.

Provide insights and recommendations for policymakers, healthcare practitioners, and stakeholders to ensure universal access to high-quality healthcare for all EU citizens.

By fulfilling these objectives, the paper aims to contribute to a deeper understanding of the legal and ethical dimensions of healthcare rights in the European context and facilitate informed dialogue and debate on how best to uphold and protect these rights within the EU legal framework.

MATERIALS AND METHODS

In the context of a science paper discussing the right to health care in the EU legal system, this section may not be applicable in the traditional sense as in empirical research papers. However, it could encompass the following:

Legal research: This involves conducting comprehensive searches of legal databases, academic journals, EU directives and regulations, case law, treaties, and other relevant legal sources to gather information on the legal framework surrounding the right to health care in the EU.

Literature review: Reviewing existing literature, scholarly papers, and legal commentaries on the subject to gain insights into different perspectives, interpretations, and arguments related to health care rights within the EU legal system.

Case analysis: Analyzing relevant legal cases, judgments, and decisions from EU courts, including the Euro-

pean Court of Justice (ECJ) and the European Court of Human Rights (ECHR), to understand how legal principles are applied in practice and their implications for healthcare rights [2].

Comparative analysis: Comparing the legal frameworks and practices of different EU member states to identify commonalities, differences, and best practices in ensuring the right to health care across the EU.

Interpretation of legal texts: Examining EU treaties, directives, regulations, and other legal instruments to interpret their meaning, scope, and implications for health care rights and obligations.

Ethical considerations: Addressing ethical considerations inherent in the legal framework surrounding health care rights, such as patient autonomy, equity, privacy, and access to care.

Setting objectives involves defining clear goals and outcomes that the paper aims to achieve. Some potential objectives for this paper could include:

To analyze the legal framework of the European Union regarding the right to health care, including relevant treaties, directives, regulations, and case law.

To examine the extent to which EU law guarantees and protects the right to health care for all individuals within its jurisdiction.

To explore the role of EU institutions, such as the ECJ and the ECHR, in shaping health care rights through legal interpretation and enforcement [3].

To assess the implementation of EU health care laws and regulations at the national level across member states and identify challenges and disparities in ensuring equal access to health care.

To discuss key legal principles and concepts relevant to health care rights, including patient autonomy, informed consent, medical confidentiality, and the provision of essential health services.

To examine the intersection of health care rights with other fundamental rights and freedoms within the EU legal framework, such as privacy, non-discrimination, and access to justice.

To propose recommendations for strengthening and enhancing the protection of the right to health care within the EU legal system, addressing gaps, inconsistencies, and areas for improvement.

By setting these objectives, the paper aims to provide a comprehensive analysis of health care rights within the EU legal context, offering insights and recommendations for policymakers, legal practitioners, and stakeholders involved in health care policy and advocacy.

RESULTS are presented by findings derived from the analysis conducted in the study. Here are some potential results that could be included:

The examination of EU treaties, directives, regulations, and case law reveals a complex legal framework governing the right to health care within the EU.

EU law provides various guarantees and protections for the right to health care, including provisions for access to essential health services, patient rights, and standards for medical treatment.

The ECJ and the ECHR play significant roles in inter-

preting and enforcing health care rights through legal judgments and decisions [4].

Despite legal protections, challenges exist in implementing EU health care laws and regulations uniformly across member states, leading to disparities in access to health care services.

Analysis highlights key legal principles relevant to health care rights, such as patient autonomy, informed consent, medical confidentiality, and the duty of care owed by health care providers.

Health care rights intersect with other fundamental rights and freedoms enshrined in EU law, including privacy, non-discrimination, and access to justice, creating complex legal dynamics.

Based on the analysis, recommendations are proposed for strengthening the protection of the right to health care within the EU legal system, addressing challenges and gaps identified in the study.

These results collectively contribute to a deeper understanding of the state of health care rights within the EU legal framework, informing discussions, policies, and practices aimed at promoting and safeguarding health care access and quality for all individuals across member states.

CONCLUSION summarize the key findings and implications of the study. Here's a possible outline for the conclusion:

Recap the main findings of the analysis, emphasizing the legal framework governing the right to health care within the EU and the complexities involved in its implementation.

Highlight the significance of health care rights in the EU legal system, recognizing them as fundamental rights essential for ensuring the well-being and dignity of individuals across member states [5].

Discuss the challenges and gaps identified in the study, including disparities in access to health care services, inconsistencies in legal interpretation, and obstacles to effective implementation.

Explore the implications of the findings for policymakers, legal practitioners, health care professionals, and other stakeholders involved in promoting and protecting health care rights within the EU.

Offer concrete recommendations for addressing the challenges and gaps identified, such as harmonizing legal standards, enhancing enforcement mechanisms, and promoting cross-border cooperation in health care provision.

Identify areas for further research and analysis to deepen understanding and address remaining uncertainties or complexities in the intersection of health care rights and EU law.

Conclude by reaffirming the importance of upholding health care rights as fundamental human rights within the EU legal system and reiterating the commitment to ongoing efforts to improve access to quality health care for all individuals across member states.

By summarizing the study's findings, discussing their implications, and offering recommendations for action, the conclusion serves to provide closure to the paper while also motivating continued dialogue and action on the topic of health care rights in the EU.

References

1. Hogan L. New German Anti-Bribery Law for the Healthcare Sector adopted. 2016. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=615126ff015-4bca-8bff-c2e6e3510f18>
2. Health care in Germany: The German health care system. Informed Health Online. 2015. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmedhealth/PMH0078019/>
3. Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. The right to the highest attainable standard of health: 11/08/2000 E/C.12/2000/4. URL: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.2000.4](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.2000.4)
4. The Danish Health Care System. International Health Care Systems Profiles, 2017. URL: <http://international.commonwealthfund.org/countries/denmark/>
5. Health care. Ministry of foreign affairs of the republic of Latvia, 2016. URL: <http://www.mfa.gov.lv/en/about-the-ministry/state-protocol/health-care>
6. Health and Social Care Act: act parliament of England, 2012. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/7/contents/enacted>

Вадим Вікторович ЛІСОВИЙ

аспірант. Академія праці, соціальних відносин і туризму

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8257-4486>

e-mail: shadowleorik@gmail.com

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Вступ. Право на охорону здоров'я є наріжним каменем добробуту суспільства, гарантуючи людям доступ до основних медичних послуг і лікування, необхідних для здорового життя. У межах Європейського Союзу (ЄС) це право перетинається зі складним правовим ландшафтом, сформованим договорами, директивами та юриспруденцією, що розвивається. У цій статті досліджено багатогранні виміри права на охорону здоров'я в рамках правової системи ЄС, досліджено його основи, інструменти, що застосовуються для його підтримки, і виклики, які виникають під час його реалізації.

Мета статті – комплексний аналіз права на охорону здоров'я у правовому полі ЄС. Заглиблюючись у основоположні принципи, правові інструменти та виклики, пов'язані з доступом до медичної допомоги в ЄС, ця стаття має на меті з'ясувати складності, властиві забезпеченню універсального доступу до медичних послуг у наднаціональному контексті.

Результати. У статті показано детальний аналіз правової бази права на охорону здоров'я в ЄС. Він визначає ключові договори, директиви та нормативні акти ЄС, які встановлюють правову основу для прав на охорону здоров'я, і розглядає їхні наслідки для систем охорони здоров'я держав-членів. У статті досліджується вплив Європейської хартії основних прав на політику та практику охорони здоров'я в державах-членах ЄС.

Висновки. Ця стаття показує складну взаємодію між правом ЄС та наданням послуг охорони здоров'я в державах-членах ЄС. Завдяки детальному розгляду договорів, директив та нормативних актів ЄС, а також відповідного прецедентного права, у статті висвітлено правову базу, що лежить в основі права на охорону здоров'я в ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, охорона здоров'я, право на здоров'я, правова система ЄС, Європейська хартія основоположних прав, мобільність пацієнтів, транскордонна охорона здоров'я, рівність у здоров'ї, доступ до медичної допомоги, держави-члени, юриспруденція, солідарність, субсидіарність, права людини

Ольга Віталіївна БОЛЬШАКОВА

к.філос.н., викладач, заступник директора, Фаховий коледж вимірювань Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку (Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6415-9964>

e-mail: z0634280810@gmail.com

Олена Вікторівна ЗАКАЛЕНКО

к.ю.н., доцент, Національний університет "Одеська юридична академія"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-8203>

e-mail: zakalenko.olena@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВА НА ЗАДОВОЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПОЗОВУ

Статтю присвячено дослідженню методологічних аспектів правової природи права на задоволення адміністративного позову. Методологічним підґрунтям статті переважно стала концепція холізму, що дає змогу не поділяти систему на складники, а сприймати в усій її різноманітності та складності. Під правом на задоволення адміністративного позову розуміється право позивача вимагати в адміністративному суду прийняття позитивного для себе судового рішення у суті позовних вимог за умови обґрунтованості підстав адміністративного позову за отримання норм матеріального права та строку звернення до суду або поважності причин його пропуску.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративний позов, звернення до суду, матеріально-правова вимога, право на позов, право на задоволення адміністративного позову, позовне провадження, підстави права на задоволення адміністративного позову, холізм, діалектика

ВСТУП

На сьогодні розвиток української правової системи та державності пронизано ідеєю поваги до людини та її прав, що впливає зі ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю; встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [7]. На користь означеної тези свідчить запровадження позовної форми в адміністративному судочинстві, що забезпечило застосування переваг класичного змагального процесу у вирішенні публічно-правових спорів. Водночас з метою належного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, які не є суб'єктами владних повноважень, законодавець закріпив окремі правові механізми, спрямовані на адаптацію позовної форми провадження до специфіки публічно-правового спору.

Адміністративний позов, виконуючи функцію правозахисного інструменту, що забезпечує ініціювання судового захисту прав, свобод та інтересів громадян від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, застосовується і як засіб реалізації владних повноважень суб'єктів у сфері публічно-правових відносин, що опосередковуються відповідним рішенням адміністративних судів. У таких умовах адміністративний позов взагалі та право на задоволення адміністративного позову, зокрема, є базовими та фундаментальними інститутами адміністративного судочинства, що виконують функцію правозахисного інструменту, що забезпечують судовий захист прав, свобод та законних інтересів громадян.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідженням окремих проблемних питань, пов'язаних саме з інститутом позову у адміністративному судочинстві, займалися такі вчені як Ю. Битяк, М. Гарашук, В. Гродєєв, Б. Гудз, А. Комзюк, О. Константий, О. Крупчан, Р. Куйбіда, Р. Мельник, О. Пасенюк, Ю. Педько, П. Рабінович, В. Стефанюк, В. Тимошук, Ю. Тихомиров, Н. Янюк та ін. Водночас належного теоретичного опрацювання не отримали питання змістовно-правової характеристики права на адміністративний позов взагалі, та права на задоволення адміністративного позову, зокрема, які мають як практичне, так і теоретичне значення.

Категорія «право на задоволення позову» на відміну від розуміння права на позов теоретично розроблено явно недостатньо, що певною мірою пояснюється різним підходами до розуміння позову та недооцінкою окремими процесуалістами цієї категорії. Передусім слід звернути увагу на низку загальнотеоретичних напрацювань з цієї проблеми, хоча вони і стосуються лише окремих аспектів права на задоволення позову, але ці напрацювання може бути застосовано як методологічне підґрунтя для дослідження та визначення особливостей права на задоволення позову в адміністративному процесі.

У процесі дослідження права на задоволення адміністративного позову застосовано різні наукові методи для повноцінного та всебічного аналізу та розв'язання означеної проблематики. Зокрема, застосовано такі методи дослідження: діалектичний підхід, теоретичний науковий метод, емпіричний науковий метод, системний метод, структурно-функціональний і формально-логічний метод. Теоретичний науковий метод застосовано у розгляді різнобічних поглядів на визначень категорій «право на позов», «право на задоволення позову». Цей метод дав можливість проаналізу-

вати різні підходи до тлумачення вищезазначених понять для визначення сутності права на задоволення позову у сучасному судочинстві. Емпіричний науковий метод надав можливість структуровано розглянути тему проблемного питання за допомогою збору інформації з визначення сутності та розуміння права на задоволення позову та впливу факторів, наявних у суспільстві, на виникнення публічно-правових спорів. За допомогою структурно-функціонального методу чітко визначено, які саме структурні елементи були наявні під час дослідження. Формально-логічний метод і метод аналізу застосовано як прийом мислення, що дає змогу вивчити будову зв'язку впливу трансформаційних процесів у державі на зміну правової природи права на позову сучасних умовах, його мети та завдань.

Крім того, виходячи з того, що це дослідження має діалектичне підґрунтя, недостатньо було б констатувати сам факт наявності права на задоволення позову як структурного елементу права на позов. Застосовуючи концепцію холізму, досліджено право на задоволення позову у взаємозв'язку з категоріями «позов», «право на позов» «право на пред'явлення позову». У найбільш широкому сенсі холізм є позицією в питанні співвідношення частки та цілого, відповідно до якої ціле має якісний пріоритет відносно частки. Онтологічний принцип холізму наголошує, що ціле завжди є чимось більшим, ніж сума його частин. Але у контексті нашого дослідження нас цікавило застосування холістичного принципу в гносеології: пізнання цілого повинне передувати пізнанню його частин. Найбільш наочно сенс холістичної парадигми можна передати в протиставленні її традиційній аналітичній логіці. Традиційне мислення, як наукове, так і у сфері прийняття рішень, ґрунтується на аналітичному підході, коли більш складна система поділяється на підсистеми та елементи відповідно до холістичної концепції, необхідно не поділяти систему на складники, а сприймати в усій її різноманітності та складності.

МЕТА статті полягає в тому, щоб на основі філософії права, теорії адміністративного права і процесу, норм законодавства та позицій вчених-адміністративістів здійснити подальший науковий розвиток категорій «адміністративний позов», «право на позов», «право на задоволення позову», їх взаємовплив, зв'язок та кореляцію між позовом та правом на задоволення позову у адміністративному судочинстві.

РЕЗУЛЬТАТИ

Позов, будучи універсальним засобом захисту будь-якого порушеного чи оспорюваного права, є унікальним інститутом судочинства та фундаментальною категорією української правової науки. Варто зазначити, що характеристика правової природи адміністративного позову має ґрунтуватися на його дуалістичному розумінні, що означає поєднання матеріально-правових і процесуальних ознак в його визначенні. Матеріально-правовий аспект адміністративного позову охоплює вимогу позивача до відповідача, яка виникає у зв'язку з матеріально-правовими відносинами між позивачем – фізичною чи юридичною особою і суб'єктом публічно-владних повноважень стосовно здійснення останнім публічного управління. Процесуальний аспект адміністративного позову, зі свого боку,

стосується винятково вимоги, що подається позивачем до адміністративного суду [9, с. 151].

У цьому дослідженні нами застосовано авторське визначення правової категорії «адміністративний позов»: звернена через адміністративний суд матеріально-правова вимога позивача до відповідача стосовно захисту прав, свобод, інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічних відносин шляхом вирішення публічно-правового спору на засадах рівності, диспозитивності та змагальності сторін.

Зі свого боку, право на задоволення адміністративного позову – це право на адміністративний позов у матеріальному сенсі, тобто право на одержання захисту, право на позитивний хід процесу, право на отримання постанови суду про задоволення позову.

Проблема права на задоволення позову є дискусійною. Думки науковців розбігаються насамперед з питання про самостійність такого права, про його співвідношення з правом на пред'явлення позову. Якщо систематизувати наявні погляди, то варто зазначити, що правом на позов у процесуальному сенсі прийнято вважати право порушити та підтримувати судовий розгляд певного конкретного матеріально-правового спору в суді з метою його вирішення. Таке право зовсім не пов'язане з початком, перебігом та ходом позовної давності, право на звернення до суду не може обмежуватися строком. Пред'явлення позову до початку перебігу позовної давності чи після її закінчення не впливає на можливість звернення до суду. Звісно, для позивача можуть настати різні за змістом негативні наслідки пред'явлення позову поза межами строку давності: коли на момент пред'явлення позову цей строк ще не почався суд має відмовити в задоволенні позову за безпідставністю, тоді як за пропуском давності суд може відмовити у позові саме з цієї причини. Проте вказані обставини в жодному разі не позбавляють особу права на звернення до суду.

Інша річ – матеріальне право на позов. Під правом на позов у матеріальному сенсі треба розуміти можливість звернення до суду з метою застосування до відповідача примусових заходів. Тобто у такому контексті це фактично право на судовий захист, і саме це право, а не можливість звернення до суду, може припинитися у разі непред'явлення позову протягом встановленого строку давності. Зміст звернення суб'єкта, матеріальні права якого порушені неналежним виконанням обов'язку боржником, становлять певні вимоги до застосування до останнього примусових заходів, які мають забезпечити виконання обов'язку та його відповідальність. Але особа може скористатися можливістю захисту суб'єктивного права лише в межах нормативно визначеного строку давності, після закінчення якого зазвичай позовна забезпеченість вимог припиняється. Законодавство практично всіх країн містить встановлений строк, в межах якого може бути здійснений вказаний судовий захист порушеного права. Як матеріально-правове явище він кваліфікується і згідно з положеннями вітчизняного законодавства (які узгоджуються з правилами переважної більшості країн т.зв. континентальної системи права). Цей строк не є процесуальним, оскільки не впливає на перебіг судового розгляду стосовно спірних відносин у разі його початку, і саме тому питання його застосування вирі-

шуються відповідно до законодавства, яке діяло на час порушення права, а не на момент розгляду спору [2, с. 464]. За усталеною традицією зазначений строк має назву позовної давності і визначає період існування матеріального права на позов у разі порушення цивільного права.

Тут варто згадати доктрину *locusstandi*, що є широко відомою у правових системах країн членів ЄС, а також у США, Канаді, Південно-Африканської Республіки, Індії та інших країнах. Термін *locusstandi* має латинське походження та перекладається як право предстати перед судом, право на позов, право на ініціювання судового процесу [11, с. 538]. Латинський вираз «*locusstandi*» складається зі слів «*loci*», що означає «місце», та «*standi*», що означає «право на вирішення справи». Так, «*locusstandi*» визначає право ініціювати справу у суді або мати юридичну компетенцію це зробити [14, с. 2].

Нині у науковій думці немає єдності в розумінні того, чим є *locusstandi* в українській правовій системі. Так, Я.О. Берназюк розглядає термін *locusstandi* як юридичний термін, який вказує, що особа має право ініціювати або брати участь у судовому розгляді, додаючи, що зазвичай вона вимагає від особи, щоб та мала достатній інтерес у предметі розгляду, хоча сфера застосування цієї вимоги може залежати від юрисдикції і типу позову [1]. На думку О.В. Константого, конструкції *locusstandi* відповідає право на захист в адміністративних судах України [6, с. 154]. Зі свого боку, В.М. Бевзенко та М.І. Смокович, надають поняття права адміністративно-правової вимоги, до якої у дужках як альтернативу зазначають – право на позов [13, с. 309].

Зазначимо, що у національному правозастосуванні, у сфері адміністративного судочинства термін *locusstandi* вперше згадано у Постанові Верховного Суду від 11.09.2023 у справі № 320/258/19, в якій Верховний Суд зробив висновок, що право ініціювати у суді справу (*locusstandi*) про визнання протиправним та не чинним рішення суб'єкта владних повноважень, яке володіє ознаками нормативно-правового акта ґрунтується фактично на зазначеному статусі оскаржуваного акта. Відмова у доступі до суду особи у такій категорії спорів може призвести до ситуації, за якої рішення суб'єктів владних повноважень, що володіє ознаками нормативно-правового акта, буде залишатися поза межами судового контролю [12].

Ми вважаємо, що право на пред'явлення адміністративного позову є правом на звернення до адміністративного суду за захистом, право на порушення діяльності адміністративного суду стосовно здійснення правосуддя в адміністративній справі стосовно захисту, прав, свобод, інтересів та реалізації повноважень у сфері публічно-правових відносин. Виникнення права на пред'явлення адміністративного позову пов'язано з наявністю низки обставин процесуального характеру, які позначаються як передумови такого права. Наявність самих лише передумов права на пред'явлення адміністративного позову (тобто сама наявність в особі такого права) не є достатньою для виникнення судочинства у конкретній адміністративній справі. Це пов'язано з тим, що реалізація права на пред'явлення адміністративного позову пов'язана з дотриманням низки

визначених законом умов, тобто з наявністю певних обставин процесуального характеру, з якими пов'язується належна реалізація права на пред'явлення адміністративного позову, які позначаються як умови реалізації цього права.

Учасники полеміки стосовно співвідношення права на пред'явлення позову і права на його задоволення розходяться у міркуваннях не тільки про єдине поняття права на позов, але й про природу права на задоволення позову. Зокрема, досліджуючи правову природу права на задоволення позову, слід зазначити, що серед правників немає єдиної думки стосовно як самого поняття «право на задоволення позову», так і його передумов та умов.

Д.А. Лученко зазначає про необхідність об'єднання права на пред'явлення позову і права на задоволення заявленої вимоги про захист в єдине розуміння категорії право на судовий захист, аргументуючи це тим, що під час порушення та розгляду справи застосовуються процесуальні норми, а під час винесення рішення у суті правового спору застосовується матеріальний закон [8, с. 90].

Крім того, можна зустріти думку, що право на задоволення адміністративного позову, як і право на адміністративний позов, є складною правовою категорією, яка поєднує як матеріально-правовий, так і процесуально-правовий елементи. Це пояснюють тим, що реалізація цього права проходить у своєму розвитку дві стадії: 1) позапроцесуальну, на якій формується матеріально-правова основа для задоволення майбутньої вимоги про захист (передумови права на задоволення позову); 2) процесуальну, яка передбачає умови реалізації права на задоволення позову.

Отже, розглянувши підходи вчених-процесуалістів до правової природи права на задоволення позову, слід зазначити, що підставою для виникнення права на задоволення позову є наявність як матеріального закону, так і відповідних юридичних фактів, тобто підставою права на задоволення позову є правова і фактична обґрунтованість позову. Остання полягає в доказаності підстави позову. Аналіз такої підстави реалізації права на задоволення позову як доказаності правової і фактичної обґрунтованості позову є неможливим без введення й застосування категорії права на позов, оскільки доказувати можна лише у процесі, який виник у результаті реалізації зацікавленою особою права на пред'явлення позову.

На підставі вищенаведеного та в контексті адміністративного судочинства особливого значення набувають поняття, правова природа та структура права на задоволення адміністративного позову. Адже мотивацією права на судовий захист і права на звернення до адміністративного суду є задоволення адміністративного позову позивача.

Для реалізації права на задоволення адміністративного позову недостатньо лише пред'явлення адміністративного позову. Позов має бути обґрунтований у передбаченому законом порядку фактичними даними. Позовні мають також базуватися на нормах матеріального права. Крім того, права, свободи та інтереси можуть отримати захист з боку суду або дозвіл на реалізацію певних повноважень може бути отримано лише у межах строків звернення до адміністративного суду, а в разі пропущення таких строків – за наявності по-

важних причин їх пропуску. Тому підставами права на задоволення адміністративного позову є: 1) наявність права на пред'явлення адміністративного позову; 2) дотримання строку звернення до адміністративного суду або поважність причин його пропуску; 3) доказаність підстав адміністративного позову.

Право на задоволення позову може бути реалізовано за умови дотримання встановленого законом строку звернення до суду. Під строком у праві зазвичай розуміють визначений законом, договором період часу, встановлений для здійснення відповідних дій, реалізації прав або виконання зобов'язань, з настанням чи закінченням якого пов'язується певна дія або подія, що має юридичне значення. Так, строки є юридичними фактами (подіями), які можуть викликати виникнення, зміну або припинення правових відносин. Основна роль юридичних фактів полягає у тому, що вони є тими важелями, які приводять у дію норми права, забезпечуючи перехід від загальної моделі прав та обов'язків, передбаченої правовою нормою, до конкретної поведінки тих чи інших суб'єктів, результатом якої є виникнення правовідносин [4, с. 194].

Відповідно до ст. 99 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України встановлює шестимісячний строк для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи незалежно від характеру порушення, що стало підставою для такого звернення. Водночас КАС України допускає можливість встановлення ним або іншими законами інших строків для звернення. Зазначений строк, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Так, зазначена стаття поділяє строки звернення з адміністративним позовом на два види: 1) загальний – шість місяців з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Водночас моменти «дізналася» і «повинна була дізнатися» зазвичай збігаються, але не обов'язково. Отже, у визначенні початку перетікання строку передусім до уваги береться момент, коли особа фактично дізналася про наявність відповідного порушення або ж мала реальну можливість дізнатися про наявність порушення раніше; 2) спеціальний, який є більш коротким за загальний шестимісячний строк звернення й обумовлений специфікою відповідних відносин, в яких визначеності (стабільності) необхідно досягти якнайшвидше.

Спеціальні строки звернення до адміністративного суду встановлено також іншими законами України. Так, наприклад, Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) у ст. 289 передбачено, що оскаржити постанову у справі про адміністративне правопорушення можна протягом десяти днів з дня винесення постанови. Зокрема, у ст. 289 КУпАП закріплено, що скаргу на постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути подано протягом десяти днів з дня винесення постанови [5].

У разі недотримання строку звернення до адміністративного суду, за відсутності поважних причин їх пропуску адміністративний суд немає права розглянути справу у суті (з ухваленням постанови суду), зобов'язаний залишити позовну заяву без розгляду п. 9 ч. 1 ст. 155 КАС України.

Доказовість підстав адміністративного позову, що безпосередньо пов'язана з доказами, оцінкою доказів і доказуванням.

Відповідно до ст. 138 КАС України зазначається, що предметом доказування в адміністративному судочинстві є обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги чи заперечення або які мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку для звернення до суду тощо) та які належить встановити під час ухвалення судового рішення у справі. Специфікою предмета доказування в адміністративному судочинстві є обставини прийняття (неприйняття) відповідних рішень суб'єктами владних повноважень, здійснення дій чи прояву бездіяльності у випадках, що торкаються суб'єктивних прав та обов'язків позивачів. Коло обставин, які повинен встановити суд у розгляді кожної конкретної справи визначається КАС України. Такі обставини є дуже різноманітними та мають певну специфіку, що обумовлюється цілями та завданнями адміністративного процесу, участь у їх встановленні бере широке коло суб'єктів, які беруть участь у справі [10, с. 322]. Як відомо, ст. 47 КАС України визначає склад таких осіб, серед яких особливе місце належить сторонам та суду.

Ст. 71 КАС України розкриває зміст обов'язків сторін стосовно доведення до суду тих обставин, на яких ґрунтуються їх вимоги та заперечення. Особливістю доказування у цьому виді юридичного процесу є те, що в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок стосовно доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову. І взагалі він повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку суд витребує названі документи та матеріали.

Норма ч. 2 ст. 71 КАС України часто застосовується у судовій практиці, так в листі № 1936/11/13-11 від 01.11.2011 р. Вищого адміністративного суду України (ВАСУ) висловлює позицію, що, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 71 КАС України, саме на податкові органи покладається обов'язок надати достатні докази на обґрунтування висновків про порушення платником податків норм податкового законодавства [3]. Однак ВАСУ рекомендує, що адміністративним судам варто застосовувати принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи і вжити заходів, які необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, зокрема стосовно виявлення та витребування доказів з власної ініціативи.

Для реалізації права на задоволення адміністративного позову є необхідною наявність правової обґрунтованості адміністративного позову. Обґрунтованість адміністративного позову як вимоги про захист права, свобод, інтересів чи реалізації повноважень у сферу публічно-правових відносин визначається не будь-якими фактами, а лише тими, які мають юридичне значення для правильного вирішення його судом. Пред'являючи адміністративний позов, позивач зазначає факти, якими він обґрунтовує свої позовні вимоги. Тільки за наявності обґрунтованості позовних вимог як з юридичного, так і з фактичного погляду, адміністративний позов позивача може бути задово-

лено. Позивач повинен довести факти, які відображають його суб'єктивне судження про публічно-правовий спір, але ці судження повинні підтвердити правовий характер вимоги, що передбачений нормою матеріального права. Тому однією з підстав за допомогою якої реалізується право на задоволення адміністративного позову є саме обґрунтованість позову юридичними фактами, у більшості випадків вони містяться в гіпотезі правової норми та зазвичай їх декілька, тобто присутній фактичний склад. Тобто така підстава права на задоволення адміністративного позову визначаються нормами матеріального закону та встановлюються судом у розгляді конкретної адміністративної справи у суті.

ВИСНОВКИ

Отже, під правом на задоволення адміністративного позову розуміється право позивача вимагати в адміністративного суду прийняття позитивного для себе судового рішення по суті позовних вимог за умови обґрунтованості підстав адміністративного позову у дотриманні норм матеріального права та строку звернення до суду або поважності причин його пропуску. Так, підставами, необхідними для реалізації права на задоволення адміністративного позову, є: 1) наявність права на пред'явлення адміністративного позову; 2) дотримання строку звернення до адміністративного суду або поважності причин його пропуску; 3) доказаність підстав адміністративного позову; 4) правова обґрунтованість адміністративного позову.

Список використаних джерел

1. Берназюк Я.О. Вирішення адміністративних спорів між суб'єктами владних повноважень. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Spori_SVP_prezent.pdf
2. Гуїван П.Д. Право на позов: матеріальні і процесуальні аспекти. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3058/>
3. Інформаційний лист Вишого адміністративного суду України від 01.11.2011 р. №1936/11/13-11. URL: http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=cat&id=106
4. Каргузова І.О. Поняття, види та наслідки пропуску строку звернення до адміністративного суду. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 190-197.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.
6. Константий О.В. Право на захист в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 154–157. URL: <https://doi.org/10.32782/25240374/2021-9/37>
7. Конституція України від 28.06.1996 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Лученко Д.А. Адміністративний позов як процесуальна форма захисту прав фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. *Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. праць*. 2013. № 4 (75). С. 88-96.
9. Лученко Д.А. Правова природа позову в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2019. № 4. С. 148-158
10. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права / за заг. ред. Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. Київ, 2016. 543 с.
11. Підлужний В.М. Доктрина locus standi: виникнення та еволюція в адміністративному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 537-545.
12. Постанова Верховного Суду від 11.09.2023 р. у справі № 320/258/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113405944>
13. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України: теорія, практика. Київ, 2020. 1346 с.
14. Impact of liberalisation of locus standi on social justice in international human rights: analytical study / S. Mishra et al. *International journal for multidisciplinary research*. 2023. Vol. 5, no. 4.

References

1. Bernaziuk Ya.O. Resolution of administrative disputes between subjects of authority. Supreme Court. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Spori_SVP_prezent.pdf (in Ukrainian).
2. Huiivan P.D. The right to sue: material and procedural aspects. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3058/> (in Ukrainian).
3. Information letter of the Higher Administrative Court of Ukraine dated November 1, 2011 No. 1936/11/13-11. URL: http://www.vasu.gov.ua/ua/generalization_court_practice.html?_m=publications&_t=cat&id=106 (in Ukrainian).
4. Kartuzova I.O. The concept, types and consequences of missing the deadlines for appeal to the administrative court. *Legal Bulletin*. 2014. No. 1. pp. 190-197. (in Ukrainian).
5. Code of Ukraine on Administrative Offenses dated 07.12.1984 No. 8073-X. *Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*. 1984. Add. to No. 51. Art. 1122. (in Ukrainian).
6. Konstantyi O.V. The right to protection in the administrative proceedings of Ukraine. *Legal scientific electronic journal*. 2021. No. 9. pp. 154–157. URL: <https://doi.org/10.32782/25240374/2021-9/37> (in Ukrainian).
7. Constitution of Ukraine dated 28.06.1996 254k/96-VR. *News of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. Art. 141. (in Ukrainian).
8. Luchenko D.A. Administrative lawsuit as a procedural form of protection of the rights of individuals and legal entities in administrative proceedings. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine: coll. of science works*. 2013. No. 4 (75). pp. 88-96. (in Ukrainian).
9. Luchenko D.A. The legal nature of the claim in administrative proceedings. *Law of Ukraine*. 2019. No. 4. pp. 148-158. (in Ukrainian).
10. Basics of administrative proceedings and administrative law / ed. R.O. Kuibida, V.I. Shyshkin. Kyiv, 2016. 543 p. (in Ukrainian).
11. Pidluzhnyi V.M. Doctrine of locus standi: emergence and evolution in administrative law. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The Law series*. 2023. Issue 80. Part 1. pp. 537-545. (in Ukrainian).
12. Resolution of the Supreme Court dated September 11, 2023 in case No. 320/258/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113405944> (in Ukrainian).
13. Smokovych M.I., Bevenko V.M. Administrative process of Ukraine: theory, practice. Kyiv, 2020. 1346 p.14. (in Ukrainian).
14. Impact of liberalisation of locus standi on social justice in international human rights: analytical study / S. Mishra et al. *International journal for multidisciplinary research*. 2023. Vol. 5, no. 4.

Olha BOLSHAKOVA

PhD in Philosophy, lecturer, head's assistant, Professional College of Measurement of the State University of Intellectual Technologies and Communication

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6415-9964>

e-mail: z0634280810@gmail.com

Olena ZAKALENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National University "Odesa Law Academy"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-8203>

e-mail: zakalenko.olena@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECT OF THE LEGAL NATURE OF THE RIGHT TO SATISFACTION OF THE ADMINISTRATIVE CLAIM

An administrative claim in general and the right to satisfy an administrative claim in particular are basic and fundamental institutions of administrative justice, performing the function of a human rights instrument, ensuring judicial protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. The concept, legal nature and structure of the right to satisfy an administrative claim acquire special importance. After all, the motivation of the right to judicial protection and the right to appeal to an administrative court is the satisfaction of the plaintiff's administrative claim. In order to exercise the right to satisfy an administrative claim, it is not enough just to present an administrative claim. The claim must be substantiated by factual data in accordance with the procedure prescribed by law. Thus, the grounds necessary for the realization of the right to satisfy an administrative claim are: 1) the existence of the right to present an administrative claim; 2) compliance with the term of appeal to the administrative court or the seriousness of the reasons for its omission; 3) provenance of the grounds of the administrative claim; 4) legal validity of the administrative claim. The right to the satisfaction of an administrative claim is understood as the right of the plaintiff to demand from the administrative court a positive judgment for him on the merits of the claims, provided that the grounds of the administrative claim are well-founded in compliance with the norms of substantive law and the term of appeal to the court or the seriousness of the reasons for its omission.

Keywords: *administrative proceedings, administrative lawsuit, appeal to court, substantive legal claim, right to sue, right to satisfy administrative lawsuit, lawsuit proceedings, grounds of right to satisfy administrative lawsuit, holism, dialectics*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.6>
УДК 330.341

Юлія Богданівна МАЛИНОВСЬКА

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Ігор Юрійович КОРАБЕЛЬ

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2843-9525>
e-mail: ihor.y.korabel@lpnu.ua

Іван Миколайович ТВОРИДЛО

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6156-6394>
e-mail: ivan.m.tvorydlo@lpnu.ua

Олег Миколайович ТВОРИДЛО

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1625-4230>
e-mail: oleh.m.tvorydlo@lpnu.ua

СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА ІННОВАЦІЙ У ПЕРІОДИ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ВІД ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу стратегій фінансової взаємодії та інновацій у періоди значних економічних перетворень, що включають післявоєнну відбудову та європейську інтеграцію. В ході дослідження виявлено ключові стратегії, що включають міжнародні запозичення, реформування фінансової системи, стимули для приватного сектору, розвиток інфраструктури для інновацій, співпрацю між різними секторами економіки, та активізацію міжнародної інтеграції. Стратегії фінансової взаємодії та інновацій відіграють вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку та адаптації до глобальних економічних умов, вимагаючи від держав та підприємств гнучкості та інноваційного підходу.

Ключові слова: Європейська інтеграція, економічні трансформації, інноваційні стратегії, післявоєнна відбудова, стратегії фінансової взаємодії

ВСТУП

Актуальність теми дослідження стратегій фінансової взаємодії та інновацій у періоди економічних перетворень обумовлена кількома ключовими факторами. В умовах глобалізації економік та постійних змін у світовому економічному порядку розуміння механізмів фінансової взаємодії та ефективного впровадження інновацій стає критичним для забезпечення стійкого розвитку країн та підприємств [1; 2]. Це особливо важливо в періоди післявоєнної відбудови та інтеграційних процесів, коли економіки потребують швидкої адаптації до нових умов, відновлення та подальшого розвитку.

Європейська інтеграція, як один з прикладів таких перетворень, вимагає від країн-учасниць не тільки гармонізації законодавства та політик, але й активного застосування інноваційних підходів у всіх сферах економічної діяльності. Розроблення та імплементація ефективних фінансових стратегій, здатних підтримувати інноваційний розвиток, стає необхідною умовою для успішної конкуренції на міжнародному ринку. Водночас післявоєнна відбудова подає унікальні виклики та можливості для економічного зростання, залучення інвестицій, та реалізації інноваційних проєктів, що вимагає глибокого розуміння специфіки фінансових механізмів взаємодії та управління.

Так, дослідження цієї тематики надає важливі інструменти для розроблення політик, спрямованих на підтримку економічного відновлення та розвитку в нових умовах, визначення ролі фінансових інструментів у сти-

мулюванні інноваційної діяльності, а також формування стратегій адаптації до процесів глобалізації та регіональної інтеграції. В умовах постійних змін та нестабільності на міжнародній арені, таке розуміння стає ключем до забезпечення довгострокової конкурентоспроможності та економічної безпеки країн.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У дослідженні проведено критичний аналіз наявної наукової літератури, включаючи доповіді, статті, кейс-стаді та інші публікації, для вивчення історичного розвитку та сучасного стану фінансових взаємодій та інноваційних стратегій у періоди економічних перетворень. Це дало змогу ідентифікувати ключові тренди, виклики та можливості, пов'язані з фінансовою взаємодією та інноваційною активністю в контексті післявоєнної відбудови та європейської інтеграції. Застосовано аналіз даних з різноманітних статистичних джерел і звітів міжнародних організацій, що допомогло оцінити ефективність різних фінансових стратегій, а порівняльний аналіз досвіду різних країн і підприємств виявив кращі практики та унікальні підходи до інновацій та фінансування.

МЕТА роботи – аналіз та оцінювання стратегій фінансової взаємодії та інновацій у контексті економічних перетворень для ідентифікації ефективних підходів до відновлення та розвитку в умовах європейської інтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ

У період післявоєнної відбудови та просування європейської інтеграції багато країн і підприємств стикалися з викликом відновлення своїх економік та пошуку нових шляхів для розвитку. Відповіддю на ці виклики стали інноваційні фінансові стратегії та підходи, спрямовані на залучення міжнародних запозичень, ефективне управління фінансово-економічними ресурсами, а також налаштування фінансово-кредитного регулювання для стимулювання інновацій [3].

Міжнародні запозичення відіграли ключову роль у фінансуванні післявоєнної відбудови. Країни, які вдалося інтегрувати цей інструмент у свої економічні стратегії, змогли не тільки відновити зруйновану інфраструктуру, але й закласти основу для подальшого економічного зростання. Це досягнуто через міжнародні фінансові інститути та програми, такі як план Маршалла для Європи, який демонструє, як своєчасне та цілеспрямоване використання зовнішнього фінансування може сприяти швидкому відновленню.

Управління фінансово-економічними ресурсами підприємств також зазнало суттєвих змін, особливо в контексті європейської інтеграції [4]. Підприємства шукали способи оптимізації своїх витрат, збільшення ефективності використання ресурсів та диверсифікації своїх джерел доходу. Особливу увагу приділяли інноваційним фінансовим інструментам, таким як венчурне фінансування, яке уможливило підтримувати розвиток нових технологій та продуктів.

Фінансово-кредитне регулювання відіграло важливу роль у стимулюванні інноваційної діяльності. Правильно налаштовані регуляторні механізми, такі як податкові пільги на дослідження та розробки, кредитні гарантії для інноваційних проєктів, та сприяння розвитку ринку капіталу для стартапів, дали змогу підприємствам інвестувати в новітні технології та розширювати свою діяльність за рахунок інновацій.

Так, аналіз існуючих фінансових стратегій та інноваційних підходів, успішно застосованих в різних країнах та підприємствах, виявив важливість гнучкого та стратегічного підходу до фінансування та управління в періоди економічних перетворень. Ці приклади демонструють, що інновації, підкріплені ефективним фінансуванням та регулюванням, можуть значно сприяти відновленню та розвитку економік.

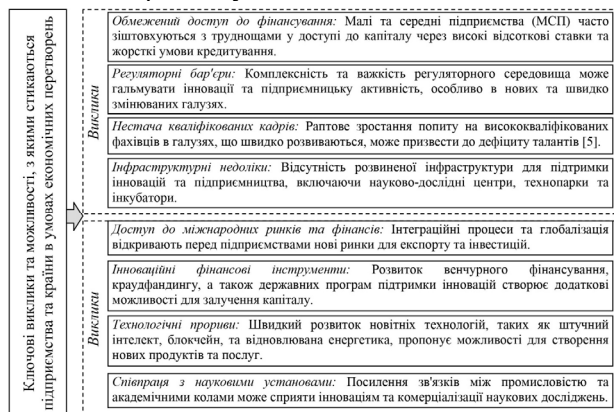

Рис. 1. Ключові виклики та можливості, з якими стикаються підприємства та країни в умовах економічних перетворень (побудовано авторами за даними [2; 3; 5])

Під час економічних перетворень, таких як післявоєнна відбудова або процеси регіональної інтеграції, підприємства та країни зіштовхуються з низкою викликів і можливостей, що мають значний вплив на їхню здатність до інновацій та ефективного фінансування (рис. 1). Виклики часто включають обмежений доступ до фінансових ресурсів, особливо для малих та середніх підприємств, які можуть зіткнутися з високими відсотковими ставками або жорсткими умовами кредитування.

Інші перешкоди охоплюють регуляторні бар'єри, недостатність інфраструктури для підтримки інновацій, а також нестачу кваліфікованих кадрів, що ускладнює впровадження та комерціалізацію нових технологій.

Однак економічні перетворення також відкривають нові можливості. Для країн, що пройшли через післявоєнну відбудову або активно інтегруються в європейські економічні структури, з'являється доступ до міжнародних фінансових ринків та інвестицій. Це може сприяти розвитку інфраструктури, залученню іноземних інвестицій та впровадженню передових технологій. Крім того, регіональна інтеграція часто супроводжується спрощенням торговельних та інвестиційних процедур, що відкриває підприємствам широкі можливості для експансії на нові ринки.

Аналіз виявив, що для подолання викликів та застосування нових можливостей необхідно зосередити зусилля на кількох напрямках.

По-перше, потрібно спростити регуляторні процедури, щоб зменшити адміністративний тиск на інноваційну діяльність.

По-друге, важливо забезпечити розвиток інфраструктури, яка б підтримувала інноваційні проєкти, включаючи наукові парки, технополіси та інкубатори стартапів.

По-третє, слід активізувати співпрацю між урядом, науковими установами та бізнесом, щоб сприяти передачі технологій та комерціалізації інновацій [6]. Нарешті, важливим аспектом є розвиток фінансових інструментів, зокрема венчурного фінансування, кредитних гарантій та інших механізмів підтримки інноваційних підприємств.

Такий підхід дасть змогу не тільки подолати наявні виклики, але й максимально використати потенціал економічних перетворень для стимулювання інноваційного розвитку та забезпечення сталого економічного зростання.

Стратегії фінансової взаємодії та інновацій в період економічних перетворень відіграють ключову роль у визначенні шляхів розвитку країн та підприємств, зокрема у таких значущих етапах, як післявоєнна відбудова та процеси європейської інтеграції. Ці стратегії охоплюють широкий спектр підходів та інструментів, які дадуть можливість адаптуватися до змінних умов глобального економічного середовища, залучати інвестиції, стимулювати інноваційну активність та забезпечувати сталий розвиток.

У період післявоєнної відбудови основна увага приділялася відновленню зруйнованої інфраструктури, реанімації промисловості та відновленню виробничих потужностей. Саме тоді ключову роль відіграли міжнародні фінансові інституції та програми допомоги, такі як план Маршалла, які надавали необхідне фінансу-

вання та підтримку для швидкого економічного відновлення. Важливою була також роль урядів у стимулюванні внутрішніх інвестицій, реформуванні фінансової системи та створенні сприятливих умов для підприємництва.

Процес європейської інтеграції вимагав від країн-учасниць не лише гармонізації національного законодавства з нормами ЄС, але й розроблення та впровадження стратегій, спрямованих на зміцнення економічної співпраці, залучення інвестицій, підтримку інновацій та розвиток конкурентоспроможності. Це включало реформування фінансового сектору, підтримку наукових досліджень і розвитку, а також заходи із залучення прямих іноземних інвестицій.

Для успішної реалізації цих стратегій країни та підприємства застосовують комплексний підхід, що включає:

- розроблення інноваційних фінансових інструментів та механізмів кредитування, здатних забезпечити доступ до капіталу для розвитку новітніх технологій та проектів.

- створення стимулів для приватного сектору з метою інвестицій у дослідження та розвиток, включаючи податкові пільги, гранти та інші форми підтримки.

Таблиця 1 – **Заходи для оптимізації фінансових стратегій та стимулювання інноваційної діяльності в умовах економічних перетворень** (побудовано авторами за даними [1-6])

Етап	Діяння
Міжнародні фінансові запозичення та допомога	Використання міжнародних кредитів, грантів та фінансової допомоги для відновлення інфраструктури та стимулювання економічного зростання.
Реформування фінансової системи	Покращення законодавчої бази, стабілізація банківської системи та впровадження нових фінансових інструментів для підтримки інвестицій та інновацій.
Стимули для приватного сектору	Запровадження податкових пільг, грантів, субсидій та інших форм підтримки для залучення приватних інвестицій у дослідження та розвиток.
Розвиток інфраструктури для інновацій	Інвестування у створення та модернізацію інноваційної інфраструктури, включаючи наукові парки, технополіси, інкубатори стартапів.
Співпраця між урядом, науковими установами та бізнесом	Заохочення партнерства та співпраці між державними органами, освітніми та науководослідними інститутами та приватним сектором для сприяння інноваціям.
Міжнародна інтеграція та співпраця	Використання можливостей міжнародної торгівлі та співробітництва для доступу до нових ринків, залучення інвестицій та передових технологій.
Цифрова трансформація	Активізація процесів цифровізації у всіх секторах економіки для підвищення продуктивності, ефективності та інноваційної активності.
Підтримка наукових досліджень та розробок	Фінансування наукових досліджень та розробок у ключових галузях, сприяння комерціалізації наукових відкриттів та інновацій.
Розвиток людського капіталу	Інвестиції в освіту та професійне навчання, з метою підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних працювати в інноваційному середовищі.

ВИСНОВКИ

Дослідження підкреслило важливість міжнародних запозичень, реформування фінансової системи, стимулювання приватного сектору, розвитку інноваційної інфраструктури, співпраці між урядом, науковими установами та бізнесом, а також активізації міжнародної інтеграції та співпраці як ключових елементів успішної економічної адаптації та інноваційного розвитку.

Залучення міжнародного досвіду та фінансування, впровадження новітніх технологій, розробка стимулів для інвестицій в дослідження та розвиток, а також підтримка освіти та розвитку людського капіталу виявилися вирішальними для досягнення цих цілей.

Враховуючи швидкі зміни в глобальному економіч-

ному середовищі та виклики, пов'язані з глобалізацією та технологічним прогресом, адаптація та гнучкість стратегій стають ключовими факторами успіху. Це вимагає від країн та підприємств не лише розроблення, але й постійного перегляду та коригування своїх фінансових та інноваційних стратегій з метою ефективною відповіді на зовнішні та внутрішні виклики.

Успішна реалізація стратегій фінансової взаємодії та інновацій сприятиме не тільки економічному відновленню та розвитку в умовах післявоєнної відбудови та європейської інтеграції, але й забезпечить довгострокову конкурентоспроможність та економічну безпеку країн у складному і швидкозмінному світі.

Отже, запропонуємо основні стратегії фінансової взаємодії та інновацій, що застосовуються у періоди економічних перетворень від післявоєнної відбудови до європейської інтеграції (табл. 1). Ці стратегії демонструють комплексний підхід до підтримки економічного зростання та інновацій, адаптований до умов економічних перетворень і викликів глобалізації.

– залучення міжнародного досвіду та співпраці, що дає змогу інтегрувати кращі світові практики та технології, сприяючи тим самим глобальній конкурентоспроможності.

– підтримку інфраструктурних проектів та ініціатив, спрямованих на створення сприятливого інноваційного середовища, таких як технопарки, інкубатори, центри передачі технологій.

– враховуючи виклики глобалізації та швидкі технологічні зміни, стратегії фінансової взаємодії та інновацій повинні бути гнучкими та адаптивними, здатними швидко реагувати на змінні умови та застосовувати нові можливості для забезпечення сталого розвитку та економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Малиновська Ю.Б., Процайло І.Р., Франт Ю.В., Гачко Б.М. Євроінтеграція та стратегічний розвиток брендів підприємства під впливом неоіндустріалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. 19. С. 85–90.

2. Філіппов В., Башинська І., Кондратьєва Л. Вплив пандемії COVID-19 та воєнного стану на трудові ресурси підприємства. *Наукові перспективи*. 2023. № 10(40). С. 498-509.
3. Венцковський Д., Малиновський Ю.В., Малиновська Ю.Б., Руда М.В. Інституціональні механізми зміцнення економічної безпеки України в умовах розвитку інтеграційних процесів. *Modern Economics*. 2018. № 12. С. 34–40.
4. Руда М.В., Чиркова Ю.Л., Малиновська Ю.Б. Роль держави в підтримці експорту вітчизняної продукції та формуванні експортного бренду України на ринках ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2019. 37. С. 78–87.
5. Bashynska I., Malynovska Y., Kolinko N., Bielialov, T., Jarvis M., Kovalska K., Saiensus M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. *Sustainability*. 2024. Vol. 16(2). URL: <https://doi.org/10.3390/su16020558>
6. Філіппова С.В., Башинська І.О., Ковтуненко Ю.В. Документальне забезпечення поетапного аналізу процесу комерціалізації науково-дослідної діяльності ВНЗ: монографія. Донецьк, 2012. 181 с.

References

1. Malynovska Yu.B., Protsaylo I.R., Frant Yu.V., Hachko B. M. European Integration and Strategic Development of Enterprise Brands under the Influence of Neo-Industrialization. *Investments: Practice and Experience*. 2023. 19. pp. 85–90. (in Ukrainian).
2. Filippov V., Bashynska I., Kondratyeva L. The Impact of the COVID-19 Pandemic and Martial Law on Enterprise Labor Resources. *Scientific Perspectives*. 2023. No. 10(40). pp. 498-509. (in Ukrainian).
3. Ventskovskiy D., Malynovskiy Yu. V., Malynovska Yu. B., Ruda M. V. Institutional Mechanisms for Strengthening the Economic Security of Ukraine in the Context of the Development of Integration Processes. *Modern Economics*. 2018. No. 12. pp. 34–40. (in Ukrainian).
4. Ruda M. V., Chyrkova Yu. L., Malynovska Yu. B. The Role of the State in Supporting the Export of Domestic Products and Forming Ukraine's Export Brand in the EU Markets. *Market Infrastructure*. 2019. 37. pp. 78–87. (in Ukrainian).
5. Bashynska I., Malynovska Y., Kolinko N., Bielialov, T., Jarvis M., Kovalska K., Saiensus M. Performance assessment of sustainable leadership of enterprise's circular economy-driven innovative activities. *Sustainability*. 2024. Vol. 16(2). URL: <https://doi.org/10.3390/su16020558>
6. Filippova S.V., Bashynska I.O., Kovtunenکو Yu.V. Documentary Support for the Step-by-Step Analysis of the Commercialization Process of Scientific Research Activities of Higher Education Institutions: monograph. Donetsk: Publishing house "Knowledge" (Donetsk branch). 2012. 181 p. (in Ukrainian).

Yuliia MALYNOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
e-mail: yuliia.b.molochnyk@lpnu.ua

Ihor KORABEL

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2843-9525>
e-mail: ihor.y.korabel@lpnu.ua

Ivan TVORYDLO

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6156-6394>
e-mail: ivan.m.tvorydlo@lpnu.ua

Oleh TVORYDLO

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1625-4230>
e-mail: oleh.m.tvorydlo@lpnu.ua

STRATEGIES OF FINANCIAL INTERACTIONS AND INNOVATIONS DURING ECONOMIC TRANSFORMATIONS: FROM POST-WAR RECONSTRUCTION TO EUROPEAN INTEGRATION

Introduction. In the context of economic globalization and continuous changes in the global economic order, understanding the mechanisms of financial interaction and effective implementation of innovations becomes critical for ensuring sustainable development of countries and enterprises. It is particularly important during periods of post-war reconstruction and integration processes, when economies require rapid adaptation to new conditions, recovery, and further development.

The purpose of the paper is to identify and evaluate the effectiveness of various financial and innovative strategies aimed at supporting economic development and adaptation to new conditions.

Results. The study revealed key strategies, including international borrowing, financial system reform, incentives for the private sector, development of infrastructure for innovation, cooperation among different sectors of the economy, and activation of international integration. These strategies are crucial for navigating through periods of economic transformation and leverage opportunities for sustainable growth and innovation. The successful implementation of financial interaction and innovation strategies will not only contribute to economic recovery and development in the context of post-war reconstruction and European integration but will also ensure long-term competitiveness and economic security of countries in a complex and rapidly changing world.

Conclusion. Financial interaction and innovation strategies play a pivotal role in ensuring sustainable development and adaptation to global economic conditions. They require states and enterprises to demonstrate flexibility and an innovative approach. The findings emphasize the importance of an integrated strategy that incorporates international experiences, financial and regulatory reform, and strong public-private partnerships to foster innovation and economic resilience in the face of globalization and technological change.

Keywords: economic transformations, financial interaction strategies, innovation strategies, post-war reconstruction, European integration

Алла Миколаївна ІВАНОВСЬКА

д.ю.н., професор, проректор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>

e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

Роман Олександрович ГАВРИК

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

У статті проведено дослідження питань визначення адміністративно-правового статусу місцевих органів публічної адміністрації. До місцевих органів публічної адміністрації віднесено: місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування незалежно від того, чи виконують вони делеговані повноваження виконавчої влади чи ні, інші суб'єкти, якщо їм делеговані повноваження виконавчої влади або місцевого самоврядування, органи публічної адміністрації військово-цивільного характеру. Визначено особливості адміністративно-правового статусу місцевих органів публічної адміністрації, зокрема військових адміністрацій.

Ключові слова: публічна адміністрація, місцеві органи публічної адміністрації, органи адміністрації військово-цивільного характеру, органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, військові адміністрації

ВСТУП

Процес вступу України до ЄС зумовлює необхідність проведення цілої низки реформування чинного законодавства, зокрема у частині стосовно діяльності органів публічної влади на місцевому та загальнодержавному рівні. У зв'язку з цим важливе значення має вироблення наукових підходів до визначення поняття органів публічної адміністрації, як місцевих, так і загальнодержавних, визначення критеріїв віднесення до них відповідних органів публічної влади, розмежування компетенції між ними, вироблення кращого організаційно-правового механізму їх діяльності, вдосконалення інструментів та форм діяльності місцевих органів публічної адміністрації. Особливе значення в цьому аспекті відіграє також питання визначення адміністративно-правового статусу особливих органів публічної адміністрації, створених у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану – військових адміністрацій. Вищевикладене зумовлює актуальність та важливість наукового дослідження відповідного питання.

Питання визначення поняття та статусу органів публічної адміністрації стало предметом наукових досліджень таких науковців, як В.Б. Авер'янов, І.А. Артеменко, Т.М. Білоконь, І.О. Глобенко, І.П. Голосніченко, О.В. Джафарова, Т.С. Журавель, В.К. Колпаков, Д.О. Кузьменко, А.О. Логвиненко, О.Ю. Лялюк, В.Я. Малиновський, В.О. Мороз, С.Ю. Обрусна, Ю.Ю. Пайда, В.В. Терещук, Я.В. Яковчук. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики місцевих органів публічної адміністрації та їх адміністративно-правового статусу.

МЕТА статті – визначення переліку місцевих органів публічної адміністрації та їх адміністративно-правового статусу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних вчених,

чинному законодавстві, судовій практиці, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

В адміністративно-правовій доктрині поняття «місцеві органи публічної адміністрації» розуміється по різному. Загалом можна виділити два підходи до розуміння цього поняття.

Згідно з першим підходом до органів публічної адміністрації відносяться лише ті органи, які здійснюють державну виконавчу владу – прямо чи через механізм делегування. Так, В.Б. Авер'янов визначає поняття «публічна адміністрація» як сукупність органів виконавчої влади та органів виконавчого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [1, с. 117]. Так само, А.О. Логвиненко під поняттям «публічна адміністрація» розуміє систему органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які виконують делеговані повноваження виконавчої влади; інші суб'єкти, які виконують публічні функції – Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування у частині здійснення функцій представництва інтересів територіальних громад не відносяться до органів публічної адміністрації [2, с. 206]. Втім, цей підхід має суттєві недоліки, оскільки зводить поняття «публічна адміністрація» до виконавчої влади, яка є лише одним із видів публічної влади поруч з місцевим самоврядуванням, яке у правовій доктрині визначається як місцева публічна влада. Остання в науковій літературі визначається як легітимне, визнане та гарантоване державою публічно-самоврядне волевиявлення територіальної громади, органів і посадових осіб місцевого самоврядування стосовно здійснення їх функцій і повноважень, спрямованих на реалізацію прав і

свобод людини й громадянина та вирішення питань місцевого значення шляхом прийняття й реалізації правових актів в порядку, передбаченому Конституцією України (КУ) і законами України, а також нормативними актами місцевого самоврядування [3].

Згідно з другим підходом до розуміння поняття «публічна адміністрація» до органів публічної адміністрації відносяться будь-які органи публічної влади, а також суб'єкти делегованих повноважень, зокрема й ті, що здійснюють місцеву публічну владу. На думку І.А. Артеменка, до органів публічної адміністрації належать органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також інші суб'єкти, яким делеговано відповідні повноваження стосовно здійснення публічно-управлінських функцій з метою забезпечення публічного інтересу, охорони і захисту прав й свобод людини і громадянина [4, с. 7]. На думку В.О. Мороз, до органів публічної адміністрації відносяться такі органи публічної влади: місцеві органи державної виконавчої влади, територіальні органи центральних органів державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які здійснюють публічну владу в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міст державного значення) або територіальної громади з метою реалізації прав і свобод людини й громадянина, вирішення питань місцевого значення чи реалізації державної політики в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці чи територіальної громади, створені ними підприємства, установи, організації, інші суб'єкти, за умови наділення ними частиною повноважень, делегованих відповідними місцевими органами виконавчої влади чи місцевого самоврядування [5, с. 76]. На думку Ю.Ю. Пайди, до органів публічної адміністрації відносяться органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також суб'єкти, що їх держава наділила функціями публічного управління, які здійснюють виконання публічно управлінських функцій і метою яких є забезпечення інтересів держави та суспільства загалом, водночас їхня діяльність здійснюється в межах закону [6, с. 147-148].

Слід зазначити, що в праві ЄС у визначенні поняття «публічна адміністрація» застосовано саме другий підхід, до змісту цього поняття входять інституції регіонального, місцевого або іншого характеру, інші органи, діяльність яких регулюється нормами публічного права або діями держав-членів; органи, наділені достатніми суверенними повноваженнями країни, які з формального погляду не є частиною адміністративного апарату держави-члена, але структуру та завдання якого визначено в законі [7, с. 74-75].

Отже, до місцевих органів публічної адміністрації можемо віднести такі органи: місцеві державні адміністрації як місцеві органи виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування незалежно від того, чи виконують вони делеговані повноваження виконавчої влади чи ні, інші суб'єкти, якщо їм делеговано повноваження виконавчої влади або місцевого самоврядування. Адміністративно-правовий статус цих органів можна звести до кількох особливостей (рис): здійснення ними державної або місцевої публічної влади, наданої їм КУ та законами України або через

делегування повноважень; поширення публічної влади на певну адміністративно-територіальну одиницю або територіальну громаду і стосується питань, які може бути вирішено в межах відповідного регіону (громади); дуалізм у субординації: з одного боку, відсутність підпорядкування органів місцевої публічної влади місцевим органам державної публічної влади, а з іншого – наявність відносин субординації у системах місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; особливе адміністративно-правове регулювання кожної із систем місцевих органів публічної адміністрації.

Стосовно питання дуалізму в субординації, – можемо уточнити, що відповідно до ст.ст. 30 і 31 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» передбачається підконтрольність місцевих державних адміністрацій Кабінету Міністрів України, а структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій – міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади. Водночас з питань здійснення повноважень місцевих державних адміністрацій керівники територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підзвітні і підконтрольні головам відповідних місцевих державних адміністрацій, причому останні вправі порушувати питання про можливість звільнення з посад керівників територіальних органів центральних органів виконавчої влади з питань невідповідності займаній посаді. Стосовно органів місцевого самоврядування, контроль за їх діяльністю з боку місцевих державних адміністрацій здійснюється лише в частині виконання наданих їм законом повноважень органів виконавчої влади. Інакше кажучи, відносин субординації між цими органами немає.

Говорячи про особливе адміністративно-правове регулювання кожної із систем місцевих органів публічної адміністрації можемо зазначити, що діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади врегульовується положеннями ст. 13 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» та відповідного положення про орган; адміністративно-правове регулювання місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування здійснюється положеннями ст.ст. 119, 140-146 КУ, Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування».

В науковій літературі дискусійним є питання стосовно адміністративно-правового статусу військових адміністрацій. Останні відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» створюються на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії КУ та законів України, забезпечення разом з військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Специфічним для цих органів публічної влади є те, що вони здійснюють обов'язки відповідної обласної або районної державної адміністрації (на базі якої вони власне створюються), а якщо в межах відповідної територіальної громади відповідні сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють повноваження,

покладені на них КУ та законами України, то їх повноваження також може бути покладено на спеціально створену військову адміністрацію [8]. Як зазначає Д.О. Кузьменко, військова адміністрація – це специфічний і нетиповий орган державної влади, що наділено повноваженнями з управління адміністративно-територіальною одиницею, яка знаходиться в зоні бойових дій, покликано координувати військовий та цивільний елементи адміністрації у вирішенні соціально-економічних проблем території, сприяти діяльності силових структур із відсічі збройній агресії російської федерації. Науковець відносить військову адміністрацію до місцевих органів публічної адміністрації і визначає особливості її адміністративно-правового статусу – особливий порядок формування складу; особливі завдання, викликані правовим режимом воєнного стану; тимчасовий характер, припинення її діяльності після припинення основних факторів, які спричинили її утворення [9, с. 8]. С.Ю. Обрусна, І.В. Іванова, Ю.В. Панімаш, К.М. Пасинчук застосовують поняття «органи публічної адміністрації військово-цивільного характеру» для позначання військових адміністрацій; вони визначають такі особливості їх адміністративно-правового статусу: тимчасовий характер; наявність елементів військової організації; створення та ліквідація Президентом України; основним завданням є забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення на визначеній території України: в районі відсічі збройній агресії російської федерації, прифронтових та тилкових зонах [10, с. 94]. Як зазначає Т.С. Журавель, органи публічної адміністрації військово-цивільного характеру утворюються Президентом України, хоча він намагається розподілити можливості свого впливу на них між низкою інших державних інституцій [11, с. 49]. На думку О.Ю. Лялюк, ці органи мають багатовекторну підпорядкованість – в системі виконавчої влади, в системі президентури та в системі органів правопорядку. Компетенція цих органів містить чотири складники – повноваження виконавчої влади, правоохоронні повноваження, військові повноваження та повноваження місцевого самоврядування [12]. Можемо погодитися із віднесенням військових адміністрацій до місцевих органів

публічної адміністрації та наявності в їх адміністративно-правовому статусі специфічних особливостей.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного наукового дослідження можемо дійти висновків, що до місцевих органів публічної адміністрації можемо віднести такі органи, як: місцеві державні адміністрації як місцеві органи виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, незалежно від того, чи виконують вони делеговані повноваження виконавчої влади чи ні, інші суб'єкти, якщо їм делеговано повноваження виконавчої влади або місцевого самоврядування, органи публічної адміністрації військово-цивільного характеру (військові адміністрації). Адміністративно-правовий статус цих органів можна звести до кількох особливостей (рис): здійснення ними державної або місцевої публічної влади, наданої їм Конституцією та законами України, через делегування повноважень чи через виконання повноважень, визначених законодавством про правовий режим воєнного стану; поширення публічної влади на певну адміністративно-територіальну одиницю або територіальну громаду і стосується питань, які можуть бути вирішені в межах відповідного регіону (громади); дуалізм у субординації – з одного боку, відсутність підпорядкування органів місцевої публічної влади місцевим органам державної публічної влади, а з іншого – наявність відносин субординації у системах місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; особливе адміністративно-правове регулювання кожної із систем місцевих органів публічної адміністрації. Для органів публічної адміністрації військово-цивільного характеру характерним є: тимчасовий характер; наявність елементів військової організації; створення та ліквідація Президентом України; основним завданням є забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройній агресії російської федерації, прифронтових та тилкових зонах; багатовекторна підпорядкованість.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Реформування українського адміністративного права : ґрунтовний при від для теоретичної дискусії. *Право України*. 2003. № 5. С. 117–122.
2. Логвиненко А.О. Процесуальна компетенція органів публічної адміністрації: теорія та практика реалізації[^] дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 238 с.
3. Гаврік Р. О. Доктринальні питання визначення поняття децентралізації та місцевої публічної влади. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-07/2023-8-01-07>.
4. Артеменко І.А. Органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративного процесуального права: теорія та практика: автореф. дис. ... докт. юр. наукЖ 12.00.07. Дніпро, 2017. 34 с.
5. Мороз В.О. Адміністративно-правове забезпечення організаційних форм діяльності місцевих органів публічної адміністрації. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 75-81.
6. Пайда Ю.Ю. Публічна адміністрація як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 145–154.
7. Білоконь Т.М., Даценко В.М., Доценко О.С. Судовий контроль за діяльністю публічної адміністрації в Україні: теорія та практика: монографія. Вінниця, 2017. 112 с.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
9. Кузьменко Д.О. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів публічної адміністрації в зоні проведення Операції Об'єднаних Сил: дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.07. Дніпро, 2020. 22 с.
10. Обрусна С.Ю., Іванова І.В., Панімаш Ю.В., Пасинчук К.М. Адміністративно-правовий статус органів публічної

адміністрації військово-цивільного характеру як суб'єктів публічного управління. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. № 78. Том 2. С. 90-95.

11. Журавель Т.С. Проблеми пошуку оптимальної моделі діяльності органів публічної адміністрації військово-цивільного характеру. *Таврійський науковий вісник*. 2023. № 6. С. 46-53.

12. Лялюк О.Ю. Військові та військово-цивільні адміністрації в системі територіальної організації влади в Україні: компаративний аналіз. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 6-19.

References

1. Averianov V. Reforming Ukrainian administrative law: a thorough basis for a theoretical discussion. *Law of Ukraine*. 2003. No. 5. pp. 117-122 (in Ukrainian).

2. Lohvynenko A.O. Procedural competence of public administration bodies: theory and practice of implementation: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Kyiv, 2020. 238 p. (in Ukrainian).

3. Havrik R.O. Doctrinal issues of defining the concept of decentralization and local public power. *Problems of modern transformations. Series: Law, Public Management and Administration*. 2023. No. 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-07/2023-8-01-07> (in Ukrainian).

4. Artemenko I. A. Bodies of public administration as subjects of administrative procedural law: theory and practice. abstract dis. ... doctor in legal sciences. 12.00.07. Dnipro, 2017. 34 p. (in Ukrainian).

5. Moroz V. O. Administrative and legal support of organizational forms of activity of local bodies of public administration. *Legal novels*. 2023. No. 21. pp. 75-81 (in Ukrainian).

6. Paidya Yu. Yu. Public administration as an object of administrative and legal regulation. *Legal journal of Donbass*. 2020. No. 3 (72). pp. 145-154 (in Ukrainian).

7. Bilokon T.M., Datsenko V.M., Dotsenko O.S. Judicial control over the activities of public administration in Ukraine: theory and practice: monograph. Vinnytsia, 2017. 112 p. (in Ukrainian).

8. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).

9. Kuzmenko D.O. Administrative and legal regulation of the activity of public administration bodies in the area of the Joint Forces Operation: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Dnipro, 2020. 22 p. (in Ukrainian).

10. Obrusna S.Yu., Ivanova I.V., Panimash Y.V., Pasychnuk K.M. Administrative and legal status of military-civilian public administration bodies as subjects of public administration. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2023. No. 78. Vol. 2. pp. 90-95 (in Ukrainian).

11. Zhuravel T. S. Problems of finding the optimal model of activity of public administration bodies of a military-civilian nature. *Taurian Scientific Bulletin*. 2023. No. 6. pp. 46-53 (in Ukrainian).

12. Lialuk O.Yu. Military and military-civilian administrations in the system of territorial organization of power in Ukraine: a comparative analysis. *Problems of legality*. 2022. Issue 157. pp. 6-19 (in Ukrainian).

Alla IVANOVSKA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Vice-rector, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>

e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

Roman HAVRIK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

ON THE QUESTION OF DETERMINING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION BODIES

In the paper, the author's team conducted a scientific study of the issues of determining the list of local bodies of public administration and their administrative and legal status. As a result of the conducted scientific research, the authors came to the conclusion that local public administration bodies can include such bodies as: local state administrations as local bodies of executive power, territorial bodies of central bodies of executive power, bodies of local self-government, regardless of whether they perform delegated powers of the executive power or not, other subjects, if they are delegated the powers of the executive power or local self-government, bodies of public administration of a military-civilian nature (military administrations). The authors of the paper reduced the administrative-legal status of these bodies to several features: their exercise of state or local public power, granted to them by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, through the delegation of powers or through the exercise of powers determined by the legislation on the legal regime of martial law; extension of public power to a certain administrative-territorial unit or territorial community and concerns issues that can be resolved within the relevant region (community); dualism in subordination – the absence of subordination of state public authorities to local public authorities, the presence of subordination relations in the systems of local executive authorities, territorial executive authorities and local self-government bodies; special administrative and legal regulation of each of the systems of local bodies of public administration. Public administration bodies of a military-civilian nature are characterized by: temporary nature; the presence of elements of a military organization; creation and liquidation by the President of Ukraine; the main task is to ensure the safety and normalization of the life of the population in the area of repelling armed aggression of the Russian Federation, front-line and rear areas; multi-vector subordination.

Keywords: public administration, local bodies of public administration, bodies of military-civilian administration, local governments, local state administrations, military administrations

Ірина Миронівна ДОРОШ

доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1394-5639>

e-mail: iryna.m.dorosh@lpnu.ua

Юліан Михайлович ЧАПЛІНСЬКИЙ

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2974-1554>

e-mail: yulian.m.chaplinskiy@lpnu.ua

Роман Андрійович ВЕЙ

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0184-346X>

e-mail: roman.a.vei@lpnu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗУВАННЯ В РОЗРІЗІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті проаналізовано системи фінансування громадських організацій (ГО) в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. Досліджено сучасний стан фінансування ГО в Україні, виявлено основні проблеми та перешкоди, з якими стикаються організації, зокрема в умовах війни. Проведено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду з метою виявлення кращих практик та можливих рішень для України. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи покращення системи фінансування ГО в Україні, зокрема, стосовно збільшення прозорості та доступності фінансування, розвитку внутрішнього ринку філантропії та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Результати дослідження можуть бути корисні для організацій громадянського суспільства, урядових структур та міжнародних організацій, які працюють у сфері фінансування ГО в Україні.

Ключові слова: державне фінансування, філантропія, грантова підтримка, ендавмент, фандрейзинг

ВСТУП

Громадські організації (ГО) сьогодні є найбільш вагомими у загальній структурі неприбуткових організацій. Так, станом на 2020 р. в Україні зареєстровано 160 тис. неприбуткових організацій. З них 92 470 – громадські організації, 1 875 – громадські спілки, 26 651 релігійна організація, 28 713 профспілок, 317 творчих спілок, 19 812 благодійних організацій та 1 649 органів самоорганізації населення [4]. Варто зазначити, що від початку повномасштабної війни в Україні різко зросла потреба в таких організаціях, а відповідно і суттєво збільшилась їх кількість.

Такі організації мають здатність об'єднувати людей навколо спільних цілей та цінностей, формувати мережі взаємодії та довіри, а також сприяти вирішенню соціальних проблем та покращенню якості життя в громадах. Водночас війна призводить до зростання потреб населення у гуманітарній допомозі, соціальній підтримці та реабілітації, а ГО відіграють важливу роль у задоволенні цих потреб.

Діяльність ГО пов'язано з використанням великих обсягів фінансових ресурсів. Попри це, актуальні дослідження у сфері фінансування ГО демонструють недостатність наявних обсягів фінансового забезпечення для їх результативного функціонування в Україні. Саме тому важливо оптимізувати витрати та збільшити ефективність використання фінансових ресурсів у процесі реалізації функцій ГО. Так, функціонування ГО в умовах війни в Україні вимагає застосування принципово нових стратегій фінансування, таких як партнерство з бізнесом, залучення міжнародної допомоги тощо. А дослідження альтернативних джерел фінансування ГО в умовах війни в Україні, зокрема у розрізі переймання

зарубіжного досвіду, є важливим для забезпечення їхньої життєздатності у процесі реалізації своїх місій в умовах кризи.

МЕТА статті – огляд та аналізування кращих практик фінансування ГО в інших країнах з метою формування рекомендацій з покращення системи фінансового забезпечення таких організацій в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано такі методи:

1. Проведення огляду наукової літератури з фінансування ГО в Україні та за кордоном для визначення ключових тенденцій, проблем та можливих шляхів вирішення.
2. Вторинне аналізування проведених опитувань серед експертів з питань фінансування ГО для збору додаткової інформації з проблем та рекомендацій.
3. Дослідження офіційних документів (нормативно-правових актів, звітів, програм тощо) з метою визначення підходів до фінансування ГО в Україні та за кордоном.
4. Кейс-стаді – вивчення конкретних випадків фінансування ГО в Україні та за кордоном для аналізу особливостей, проблем та успіхів.
5. Порівняльний аналіз особливостей фінансування ГО в Україні та за кордоном для виявлення схожих та відмінних аспектів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед важливих проблем фінансування ГО особливої уваги потребують: залежність від зовнішніх джерел, недостатня прозорість та відкритість фінансової звітності ГО, ускладнений доступ до фінансування малих та нових ГО, скорочення фінансування низки соціальних програм та проектів через війну, вагомі адміністративні та організаційні витрати тощо.

Відповідно до українського законодавства ГО мають низку джерел **отримання грошових коштів** [2, 5, 6]:

1. **Фінансові вкладення фізичних та юридичних приватних осіб.** Це можуть бути як вітчизняні, так і іноземні «донори», котрі здійснюють фінансування ГО на основі безповоротної фінансової допомоги, або ж як благодійні внески.

2. **Державне фінансування ГО.** Таке фінансування може реалізовуватись за допомогою дотацій, субсидій з державного чи місцевих бюджетів, а також з державних цільових фондів, у вигляді *державних грантів як на всеукраїнському, так і регіональному рівнях.*

3. **Соціальне підприємництво.** Види економічної діяльності громадських організацій з метою *самостійного забезпечення своїх потреб є доволі рідкісним явищем.* Така діяльність здійснюється відповідно до Статуту та законодавства і часто стає перешкодою до отримання ГО статусу неприбуткової організації.

Розглянемо кожне з можливих джерел фінансування ГО детальніше. Стосовно іноземних «донорів», то відповідно до даних у 2020 р. лише США виділили для допомоги українському громадянському суспільству 31,9 млн дол. і витратили 27,6 млн. Це майже втричі більше, ніж у 2019 р. Розмір відповідної фінансової підтримки від ЄС 2020 р. зріс вдвічі порівняно з 2019 р., і сягнув 20 млн євро. Ці кошти спрямовувалися не лише на конкретні проєкти, а й на інституційний та організаційний розвиток організацій громадянського суспільства [4].

З початку 2022 р. тенденції фінансування ГО в Україні іноземними донорами дещо змінилися. Відтак, відбулася зміна пріоритетів фінансування, актуалізація нових проблем та викликів у суспільстві (втрата трудового потенціалу внаслідок міграції працездатного населення, порушення прав людини внаслідок війни, гуманітарні кризи у прифронтових регіонах тощо), розвиток міжнародних партнерств, зростання вимог до ефективності фінансування ГО з боку іноземних «донорів» (зменшення адміністративних витрат, збільшення прозорості використання коштів тощо).

Водночас відмічається певна неоднорідність такого фінансування. Так, за даними дослідження організацій громадянського суспільства (ОГС) в умовах війни, виконаного на запит Фонду Східна Європа, після 24 лютого 2022 р. лише 17 % ГО (серед опитаних) отримали міжнародну допомогу. 83 % вказали, що не мали такого фінансування. Статистично значущі відмінності у відповідях на це запитання порівняно з усіма іншими опитаними виявлено у тих респондентів, які переїхали: 29 % релокованих ГО отримували гранти міжнародної технічної допомоги. А також частіше такі гранти отримували ті організації, які змінили напрям своєї діяльності – 36 % проти 17 % серед усіх опитаних. Отримані грантові кошти переважно спрямовано на підтримку вразливих груп населення, інтеграцію внутрішньоопереміщених осіб, підвищення соціальної згуртованості, організацію навчальних програм, підвищення обізнаності різних груп населення тощо [3].

Ще до війни приватні внески були доволі незначним джерелом фінансування ГО. Так, згідно з результатами загальнонаціонального опитування громадської активності, здійсненого програмою ENGAGE влітку 2020 р., на думку більшості українців, громадські ініціативи та організації мають фінансувати заможні люди (62,7 %)

та бізнес (51,1 %). Близько 20 % опитаних думали, що окремі особи також повинні підтримувати діяльність ОГС, серед яких і ГО. Відтак, кожен п'ятий українець бодай раз робив пожертви благодійним чи громадським організаціям протягом 2020 р. А кожен третій, хто підтримав хоча б одну ініціативу, заявив, що цей досвід дав бажані результати [3, 4].

Сьогодні ситуація дещо змінилася, оскільки кожен свідомий українець відчуває потребу долучитися до перемоги над ворогом, здолати його спільними зусиллями, і власне благодійні фонди та громадські волонтерські організації є посередниками у реалізації цих ініціатив. Саме в таких умовах на новий рівень виходить фандрейзинг як спосіб залучення громадян до спільної важливої справи.

Не менш важливим джерелом фінансування для ГО сьогодні залишається державний бюджет. За даними 2020 р. український уряд виділив [4]:

- 66 млн грн на підтримку ОГС осіб з інвалідністю;
- 8,6 млн грн для ОГС ветеранів;
- 13,5 млн грн для молодіжних організацій;
- 8 млн грн – для організацій, що опікуються патріотичним вихованням молоді.

Місцева влада також підтримує ГО. За даними 2020 р. у місцевих бюджетах на громадські ініціативи передбачено близько 50 млн грн, з них 40 – розподіляли на конкурсних засадах [4]. Попри це, сьогодні відмічаємо зміну акцентів у видатках і державного, і місцевих бюджетів внаслідок війни, що безперечно впливає на структуру джерел фінансування ГО в Україні.

У 2022 р. видатки на оборону країни зросли одразу в 9 разів. В 2023 р. їх абсолютний розмір продовжив зростати, проте набагато повільніше. І хоч сьогодні частка видатків на війну, досягнувши піку в 2022 р. – 58,6 %, демонструє скорочення і може опуститися нижче половини видатків держбюджету вже протягом 2024 р. (49,7 %), істотно в цьому ж році зросте частка видатків на обслуговування держборгу. Зростання видатків на обслуговування держборгу стало неминучим в результаті стрімкого збільшення дефіциту держбюджету, який повністю фінансується за рахунок запозичень – зовнішніх і внутрішніх [8]. Відтак, відмічається скорочення фінансування програм розвитку та підтримки ОГС з державного бюджету внаслідок його дефіциту.

Державна політика стосовно фінансування ГО в європейській практиці визначається ставленням держави до третього сектору як рівноправного партнера та вагомим чинником розвитку суспільства. Така політика реалізується передусім шляхом формування добре розвинутої системи надання державної підтримки громадському сектору. Водночас масштаб інтеграції державного і недержавного секторів у європейських країнах різний, як і пошук ефективних підходів до їхньої співпраці. Сьогодні ряд авторів виділяє умовну класифікацію країн за рівнем фінансової підтримки державами ГО [2]:

1. *Континентальна модель* (Німеччина, Франція) – держава загалом бере на себе фінансування надання послуг зазвичай за рахунок їх оплати третьою стороною або шляхом надання субсидій основним постачальникам і їх стейкхолдерам. Так, на державне фінансування припадає близько 55-75 % доходів ГО. У цій моделі ГО беруть активну участь у наданні соціальних послуг і

можуть бути їх основними постачальниками.

2. *Англосаксонська модель* (Велика Британія, Нідерланди). Відповідно до цієї моделі ГО також беруть активну участь в наданні соціальних послуг, проте вони є менш залежними від держави. Хоча в цих країнах здійснюється значне фінансування з боку держави (35-55 %), частка інших ресурсів залишається значною, що робить ГО більш придатними для ролі партнерів держави.

3. *Скандинавська модель* (країни Скандинавії): тут притаманне виконання державою ролі основного постачальника послуг. Водночас ГО зазвичай здійснюють «представницькі» функції, не беручи участі у наданні соціальних послуг. Рівень державного фінансування ГО можна вважати відносно низьким (25-35 %) порівняно з країнами попередніх груп.

4. У країнах Середземномор'я та більшості країн Центрально-Східної Європи сформувалась модель, яка характеризується доволі низьким рівнем державного фінансування; переважанням політичних інтересів у фінансуванні й участі ГО у наданні послуг, небажанням місцевих органів влади передавати ГО компетенції стосовно громадських послуг, неврахуванням неприбуткового характеру діяльності громадянського суспільства у податковому законодавстві; відсутністю достатніх ресурсів у муніципалітетів для їх передачі організаціям громадянського суспільства.

Попри те, що у деяких країнах Європи більшу частину фінансування ГО забезпечує держава через різноманітні програми та гранти, все ж таки у країнах з розвиненою системою філантропії ГО можуть мати доступ до більш широкого кола джерел фінансування. Зі свого боку, у країнах з менш розвиненою філантропічною культурою ГО є більш залежними від урядового фінансування або змушені шукати альтернативні джерела фінансового забезпечення, такі як міжнародні гранти.

Як вже зазначено, сьогодні є потреба у застосуванні нових підходів до фінансування ГО в межах чинного законодавства. Тут корисним може стати зарубіжний досвід. Серед основних механізмів фінансування ініціатив громадянського суспільства, які здебільшого реалізуються через діяльність ГО і застосовуються у світовій практиці, варто виділити ендавмент, фандрейзинг, відсоткову філантропію та соціальні інвестиції (венчурна філантропія) тощо [2].

Ендавмент – це фонд, який формується за рахунок пожертв та благодійних внесків з метою забезпечення сталого фінансування певної організації чи проекту в майбутньому. ГО можуть створювати ендавменти для забезпечення фінансування своєї діяльності у довгостроковій перспективі. Перевагами такого методу фінансування ГО є недоторканість основного капіталу, залучення професійної керуючої компанії, інвестування у цінні папери та інші активи, звітність про рух грошових коштів, довгострокова перспектива тощо [7].

Фандрейзинг – це процес залучення грошей на короткостроковий або повторюваний період. Це може бути залучення коштів від індивідуальних пожертв, організація благодійних заходів, корпоративне спонсорство тощо. Фандрейзинг допомагає забезпечити фінансування на поточні потреби та проєкти ГО. Головна відмінність між фандрейзингом і ендавментом полягає в тому, що фандрейзинг забезпечує фінансування на поточні пот-

реби та проєкти, тоді як ендавмент створює сталий фонд, який генерує дохід для підтримки ГО у майбутньому.

Зі свого боку, відсоткова філантропія – це механізм фінансової підтримки неприбуткових організацій, що полягає в наданні громадянам права на власний розсуд розпоряджатися на користь обраних ними неприбуткових організацій, законодавчо визначеним відсотком сплаченого громадянами податку з доходу. Застосування цього методу в Україні не є законодавчо врегульованим, а в умовах дефіциту бюджету та зростання витрат внаслідок війни втрачає свою актуальність. Водночас є вид відсоткової філантропії, яка базується на засадах добровільності та благодійності. Такий підхід дає змогу забезпечити стаке фінансування для громадських організацій та вирішення ними соціальних проблем [1].

Ще одним нетрадиційним підходом до фінансування ГО є застосування засад венчурної філантропії, що передбачає партнерство між інвестором та підприємством-реципієнтом. У цьому разі інвестор не лише допомагає фінансово у розвитку того чи іншого соціального проєкту, а й має на меті застосувати весь свій досвід в управлінні та супроводі проєкту під час його реалізації.

В умовах війни в Україні важливо розвивати та застосовувати нові стратегії фінансування для забезпечення фінансової стабільності та ефективності діяльності ГО. Рациональне використання цих джерел фінансування може сприяти подоланню наслідків війни та зміцненню громадянського суспільства в Україні.

ВИСНОВКИ

У підсумку виділимо низку шляхів, які можуть сприяти покращенню системи фінансування ГО в Україні, зокрема в умовах війни:

- диверсифікація джерел фінансування: з метою зменшення залежності від державного та зовнішнього фінансування важливо стимулювати розвиток внутрішнього ринку філантропії та заохочувати приватні інвестиції;

- підвищення прозорості діяльності ГО: забезпечення прозорості у фінансовій діяльності ГО, публічне розкриття інформації про джерела та використання фінансів сприятиме підвищенню довіри до них як до соціальних інституцій;

- розвиток механізмів саморегулювання: формування саморегулюючих організацій, які б встановлювали стандарти фінансової звітності та етичних правил сприятиме підвищенню довіри до громадського сектору;

- підтримка організаційного розвитку: надання ГО можливостей для розвитку їхнього потенціалу та організаційної стійкості дозволить їм більш ефективно виконувати свої місії та завдання;

- розвиток механізмів грантової підтримки: формування та підтримка механізмів надання грантів, які були б доступними та прозорими для ГО, сприятиме розвитку третього сектору економіки;

- підвищення фінансової грамотності у суспільстві: розвиток програм та ініціатив з підвищення фінансової грамотності серед населення сприятиме усвідомленню важливості фінансової підтримки ГО та їхнього впливу на суспільство.

Список використаних джерел

1. Відсоткова філантропія в Україні: вимоги до організацій та питання звітності. *Центр демократії та верховенства права*. 2020. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstokova-filantropiya-zustrich/>
2. Державне фінансування громадських організацій: зарубіжний досвід та рекомендації щодо впровадження в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2012. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/derzhavne-finansuvannya-gromadskikh-organizaciy-zarubizhnyi>
3. Дослідження потреб і проблем громадського сектору. *Фонд Східна Європа*. 2023. URL: <https://eef.org.ua/report/doslidzhennya-potreb-i-problem-gromadskogo-sektoru-pid-chas-vijny/>
4. Основним джерелом фінансування громадських організацій є іноземні донори – дослідження. *ZMINA*. 2021. URL: <https://zmina.info/news/osnovnym-dzherelom-finansuvannya-organizacij-gromadyanskogo-suspilstva-ye-inozemni-donory/>
5. Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
6. Форми та види громадських об'єднань. *Правова допомога*. URL: <https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/formi-i-vidi-obshchestvennih-obedineniy/>
7. Що таке “ендаумент” *Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин*. URL: <https://iirfund.org/about/endowment/>
8. Як війна змінила бюджет України? *Financial Club*. 2023. URL: <https://finclub.net/ua/infographica/yak-viina-zminyala-biudzheth-ukrainy.html>

References

1. Interest philanthropy in Ukraine: requirements for organizations and reporting issues. *Center for Democracy and Rule of Law*. 2020. URL: <https://cedem.org.ua/news/vidstokova-filantropiya-zustrich/> (in Ukrainian).
2. State financing of public organizations: foreign experience and recommendations for implementation in Ukraine. *National Institute of Strategic Studies*. 2012. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/derzhavne-finansuvannya-gromadskikh-organizaciy-zarubizhnyi> (in Ukrainian).
3. Study of the needs and problems of the power sector. *Eastern Europe Foundation*. 2023. URL: <https://eef.org.ua/report/doslidzhennya-potreb-i-problem-gromadskogo-sektoru-pid-chas-vijny/> (in Ukrainian).
4. The main source of funding for public organizations is foreign donors - research. *ZMINA*. 2021. URL: <https://zmina.info/news/osnovnym-dzherelom-finansuvannya-organizacij-gromadyanskogo-suspilstva-ye-inozemni-donory/> (in Ukrainian).
5. On public associations: Law of Ukraine No. 4572-VI of March 22, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (in Ukrainian).
6. Forms and types of public associations. *Legal aid*. URL: <https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/formi-i-vidi-obshchestvennih-obedineniy/> (in Ukrainian).
7. What is the "endowment" of the Development Fund of the Institute of International Relations. URL: <https://iirfund.org/about/endowment/> (in Ukrainian).
8. How did the war change the budget of Ukraine? *Financial Club*. 2023. URL: <https://finclub.net/ua/infographica/yak-viina-zminyala-biudzheth-ukrainy.html> (in Ukrainian).

Iryna DOROSH

PhD in Public Management and Administration, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1394-5639>

e-mail: iryana.m.dorosh@lpnu.ua

Yulian CHAPLINSKYI

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2974-1554>

e-mail: yulian.m.chaplinskyi@lpnu.ua

Roman VEI

postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0184-346X>

e-mail: roman.a.vei@lpnu.ua

FEATURES OF THE FINANCING OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN UKRAINE: A CROSS-SECTION ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

Introduction. The paper analyzes the financing system of public organizations (POs) in Ukraine, taking into account foreign experience. The current state of POs financing in Ukraine was studied, the main problems and obstacles faced by organizations, in particular in war conditions, were identified.

The purpose of the paper is to review and analyze the best practices of financing POs in other countries with the aim of formulating recommendations for improving the system of financial support of such organizations in Ukraine.

Results. Among the important problems of POs financing, the following need special attention: dependence on external sources, insufficient transparency and openness of POs financial reporting, difficult access to financing of small and new POs, reduction of funding for a number of social programs and projects due to the war, significant administrative and organizational costs, etc. The state policy regarding the financing of POs in European practice is determined by the state's attitude to the third sector as an equal partner and an important factor in the development of society. Today, a number of authors distinguish a conditional classification of countries according to the level of state financial support of POs: the continental model (state funding accounts for about 55-75% of POs revenues), the anglo-saxon model (state funding 35-55%), the scandinavian model (the level of state funding of POs 25-35%), the model of the Mediterranean countries and most of the countries of Central and Eastern Europe (characterized by a rather low level of state funding). Today, there is a need to use new approaches to financing POs within the limits of current legislation. Foreign experience can be useful here. Among the main financing mechanisms of civil society initiatives, which are mostly implemented through the activities of POs and used in global practice, it is worth highlighting endowment, fundraising, interest philanthropy and social investments (venture philanthropy), etc.

Conclusion. As a result, the following ways are identified that can contribute to the improvement of the financing system of POs in Ukraine, in particular in war conditions: diversification of funding sources, increasing the transparency of POs activities, development of self-regulation mechanisms, support for organizational development, development of grant support mechanisms, and improvement of financial literacy in society.

Keywords: state funding, philanthropy, grant support, endowment, fundraising

Олексій Дмитрович ПАЦЮК

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8944-7414>

e-mail: patsiuk_o@univer.km.ua

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ОБІГУ ЦЕМЕНТУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу нормативно-правової бази України, яка регулює виробництво та обіг цементу, з акцентом на вимоги екологічної безпеки, стандартизацію, сертифікацію та гармонізацію з міжнародними нормами. Детально розглянуто чинне законодавство, а також низку технічних стандартів і регламентів ЄС. Робота має на меті сприяти формуванню ефективного правового поля, яке забезпечить стає виробництво та використання цементу в Україні, враховуючи сучасні вимоги екологічної безпеки та міжнародні стандарти, що сприятиме розвитку безпечного, екологічно сталого та конкурентоспроможного будівельного ринку.

Ключові слова: *правове забезпечення, адміністративно-правове регулювання, виробництво цементу, обіг цементу, нормативно-правові акти, сертифікація, стандартизація*

ВСТУП

Формування комплексної та ефективної правової бази є фундаментальною передумовою для забезпечення стабільності та прогресу в будь-якій галузі економіки. Це стає особливо актуальним у контексті адміністративно-правового регулювання виробництва та обігу цементу в Україні, сфери, що відіграє ключову роль у будівельній індустрії та інфраструктурному розвитку країни. З огляду на це важливість розроблення та вдосконалення нормативно-правових актів, які враховують специфіку цієї галузі, не може бути переоцінена. Передусім наявність та актуальність нормативно-правових актів, що регулюють виробництво та обіг цементу, має стати предметом ретельного аналізу та постійного моніторингу. Законодавство повинно відображати найновіші технологічні та екологічні стандарти, а також міжнародні норми, щоб забезпечити високий рівень якості продукції та її безпеку для навколишнього середовища.

МЕТА статті полягає в комплексному аналізі правового забезпечення здійснення адміністративно-правового регулювання виробництва та обігу цементу в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети роботи та виконання поставлених завдань застосовано такі методи дослідження:

1. Аналіз нормативно-правових актів – систематичний огляд наявного законодавства, регуляторних та нормативних документів, які стосуються виробництва та обігу цементу в Україні.

2. Компаративний аналіз – порівняння українських правових норм і стандартів з міжнародними та європейськими практиками в області виробництва та обігу цементу.

3. Документальний аналіз – вивчення та аналіз наукової літератури, досліджень, аналітичних звітів та інших документальних матеріалів, які містять інформацію про проблеми та перспективи розвитку галузі виробництва та обігу цементу.

РЕЗУЛЬТАТИ

У контексті розвитку промисловості будівельних матеріалів, виробництво та обіг цементу в Україні займає особливе місце, оскільки якість цементу безпосередньо впливає на довговічність та безпеку будівельних конструкцій, а також на екологічну ситуацію в країні. Цей зв'язок впливає з положень розд. XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., зокрема його ст.ст. 51-59 [1], встановлює загальні екологічні вимоги до діяльності підприємств, зокрема тих, що виробляють цемент, стосовно мінімізації впливу на довкілля, який акцентує увагу на важливості збереження природних ресурсів та запобіганні негативному впливу на довкілля.

На етапі сталого розвитку, орієнтованого на збереження природних ресурсів та забезпечення безпечних умов проживання, важливим є врахування положень ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [2]. Цей закон визначає види діяльності, пов'язані з виробництвом будівельних матеріалів, які потенційно небезпечні для довкілля, та вимагає проведення оцінювання їх впливу.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Трансформація нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [3] встановлює цілі сталого розвитку, серед яких ціль 11 стосується забезпечення безпечних, стійких та екологічно чистих міських та сільських поселень. Україна, приєднавшись до глобальних зусиль зі сталого розвитку, ухвалила Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 р., що встановлює «Цілі сталого розвитку України до 2030 року», включаючи забезпечення екологічної стійкості населених пунктів [4].

Питання екологічності виробництва цементу є особливо актуальним, оскільки процес виробництва цементу супроводжується значним споживанням природних ресурсів та викидами в атмосферу. Враховуючи це, необхідно відзначити два види будівельних матеріалів: гармонійні, які є екологічно чистими та піддаються вторинній переробці, та негармонійні, здатні завдати шкоди довкіллю через властиву їм токсичність.

На етапі виробництва цементу особлива увага приділяється трьом складникам: видобуванню природних ресурсів, закупівлі та переробці цих ресурсів, а також використанню хімічних речовин для виробництва супутніх матеріалів. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» класифікує ці діяльності як екологічно небезпечні, вимагаючи детального аналізу їх потенційного впливу на довкілля.

Закладення основоположних засад формування законодавчого напрямку у сфері забезпечення екологічної безпеки будівельних матеріалів, включаючи цемент, розпочато з прийняттям Директиви 89/106/ЄС від 21.12.1988 р. про наближення законодавчих, нормативних і адміністративних положень держав-членів ЄС відносно будівельних матеріалів [5]. Згідно з цією Директивою, будівельні матеріали, зокрема цемент, мають відповідати встановленим стандартам безпеки для забезпечення охорони здоров'я людей і зменшення впливу на довкілля.

Далі, Регламент ЄС № 305/2011 від 09.03.2011 р. «Конструкційні та будівельні матеріали», який замінив Директиву 89/106/ЄС, продовжує положення щодо екологічної безпеки та стандартів для будівельних матеріалів, акцентуючи на необхідності гармонізації технічних специфікацій на рівні ЄС [6].

У рамках Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язана адаптувати своє національне законодавство до стандартів ЄС, що включає і сферу виробництва та обігу цементу. Це передбачає впровадження екологічних стандартів та норм, які забезпечують безпечне використання цементу в будівництві.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. встановлює додаткові вимоги до безпеки будівельних матеріалів, забезпечуючи захист населення від можливих негативних впливів [7].

Спеціалізовані нормативно-правові акти, такі як Закони України «Про основи містобудування» [8], «Про регулювання містобудівної діяльності» [9] та «Про будівельні норми» [10], визначають основні принципи використання будівельних матеріалів, включаючи цемент, у містобудівній діяльності. Однак нині в українському законодавстві наявна прогалина стосовно спеціалізованих екологічних вимог до цементу як будівельного матеріалу. Враховуючи значення цементу в будівельній галузі та його потенційний вплив на довкілля, необхідно розробити та впровадити конкретні норми та стандарти, які б враховували екологічні аспекти на всіх етапах виробництва та використання цементу. Це має включати вимоги до складу, виробничих процесів, утилізації відходів, а також до екологічного маркування та сертифікації продукції.

Закон України «Про публічні закупівлі» відіграє ключову роль у забезпеченні екологічної безпеки будівельних матеріалів, зокрема цементу, встановлюючи вимоги до предмету закупівлі [11]. Ст. 23 цього Закону вимагає, щоб документація конкурсних торгів включала посилання на стандарти, які визначають характеристики продукції, зокрема її екологічність. Це забезпечує, що під час закупівлі цементу для державних потреб замовники мають орієнтуватись на продукцію, яка відповідає високим екологічним стандартам, підтвердженим маркуванням, протоколами випробувань

та сертифікатами відповідності.

Технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд, який встановлює основні вимоги до безпеки та екологічності будівельних матеріалів, включаючи цемент, є ще одним важливим документом. Він детально визначає, як має бути забезпечена безпека будівельних матеріалів на всіх етапах їх життєвого циклу, починаючи від виробництва до використання у будівництві.

ДСТУ Б А.1.1-72-2000 «Екологічні характеристики будівельних матеріалів. Терміни та визначення» задає основу для розуміння та класифікації будівельних матеріалів за їх екологічними характеристиками [12]. Цей стандарт є критично важливим для визначення, які матеріали, зокрема цемент, можна вважати екологічно безпечними та придатними для використання у проєктах, які мають високі вимоги до екологічності.

ДБН В.1.2-8:2021 «Основні вимоги до будівель і споруд. Гігієна, здоров'я та захист довкілля» є ще одним нормативним документом, який безпосередньо впливає на вибір та застосування цементу у будівництві [13]. Встановлені ним фактори впливу, такі як забруднення, вологість, іонізуючі випромінювання, шум тощо, регулюються з метою мінімізації негативного впливу на довкілля та здоров'я людей.

Законодавство та нормативні документи, зазначені вище, створюють правову основу для забезпечення екологічної безпеки виробництва та обігу цементу в Україні. Вони вимагають від виробників і замовників дотримуватись високих екологічних стандартів та забезпечувати, щоб цемент, який використовується у будівельній галузі, був не лише високої якості, але й безпечний для довкілля та здоров'я людей. Це вимагає від усіх сторін залучення до процесу сертифікації, екологічного маркування та ведення документації, яка підтверджує відповідність цементу встановленим критеріям.

Оновлення законодавства України у сфері публічних закупівель та екологічної безпеки відкриває нові перспективи для підвищення стандартів якості та екологічної безпеки будівельних матеріалів, зокрема цементу. Закон України «Про надання будівельної продукції на ринку», чинний з 01.01.2023 р., ставить перед виробниками будівельних матеріалів нові вимоги, спрямовані на забезпечення гігієни, здоров'я та захисту довкілля [14]. Основні вимоги, окреслені у ст. 7-2 цього Закону, наголошують на необхідності врахування екологічних аспектів на всіх етапах життєвого циклу будівельних матеріалів, від проєктування до знесення, що має важливе значення для екологічної стійкості у будівництві.

Застосування спеціальних технічних документів, таких як ДСТУ Б В.2.7-32-95 [15], ДСТУ Б А.1.1-55-94 [16], ДСТУ Б В.2.7-79-98 [17] тощо, у процесі виробництва цементу та інших будівельних матеріалів, відіграє ключову роль у встановленні стандартів для екологічної безпеки та якості продукції. Ці стандарти не лише визначають технічні характеристики продукції, але й закладають основу для екологічного маркування, що дає змогу споживачам робити свідомий вибір на користь екологічно безпечних матеріалів.

Законодавче закріплення вимог до екологічної сертифікації та маркування будівельних матеріалів згідно з «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [18], «Про стандартизацію» [19] та «Про захист прав

споживачів» [20] створює умови для прозорого та відповідального ринку, де якість і безпечність продукції є ключовими критеріями. Спеціалізований технічний документ ДСТУ Б А.1.2-1:2007 [21] визначає процедури оцінювання відповідності будівельних матеріалів, включаючи цемент, забезпечуючи високий рівень захисту гігієни, здоров'я людей та довкілля. Так, інтеграція вимог європейських стандартів та регламентів у національне законодавство України, а також впровадження сучасних технічних норм та стандартів для оцінювання відповідності будівельних матеріалів, створює міцну основу для розвитку екологічно стійкого та безпечного будівельного сектору. Забезпечення високих стандартів екологічної безпеки та якості цементу та інших будівельних матеріалів є ключовим чинником сталого розвитку будівельної галузі в Україні, що відповідає сучасним екологічним вимогам та сприяє забезпеченню здорового довкілля для майбутніх поколінь.

З метою забезпечення правового регулювання у сфері виробництва та обігу цементу в Україні, ключовим аспектом є впровадження та дотримання відповідних нормативно-правових актів. З 1 січня 2023 р. завдяки новим законодавчим ініціативам український ринок будівельної продукції зазнав значних змін, спрямованих на підвищення рівня якості та безпеки продукції, що випускається [22]. Виробникам цементу тепер необхідно забезпечувати виробничий контроль суттєвих показників, складати декларації показників будівельної продукції та наносити відповідне маркування, що є гарантією їх відповідальності перед споживачами.

У контексті необхідності модернізації правового регулювання ринку цементу в Україні, ініціативи, оголошені міністром Мінрегіону Олександром Кубраковим, є своєчасною відповіддю на виклики, що стоять перед галуззю. Плановане оновлення правової бази в межах реформування регулювання ринку будівельних матеріалів покликане вирішити низку критичних питань: від покращення якості продукції до розвитку експортного потенціалу та захисту споживачів від низькоякісної продукції.

У зв'язку з цим пропозиція Мінрегіону з впровадження єдиних європейських стандартів та норм виробництва цементу в Україні постає як стратегічно важливий крок. Такий підхід не лише сприятиме під-

вищенню якості виробленої продукції, але й відкриє нові можливості для українських виробників на міжнародних ринках, де діють суворіші вимоги до якості та безпеки продукції. Реалізація цих ініціатив потребуватиме злагодженої роботи законодавчої та виконавчої влади, а також активної участі бізнес-спільноти та громадськості. Створення сприятливих умов для доступу на ринок середніх і малих підприємств, особливо в регіонах, дасть змогу забезпечити рівні можливості для усіх учасників ринку, стимулюючи конкуренцію та інновації. В кінцевому підсумку оновлення правового забезпечення адміністративно-правового регулювання виробництва та обігу цементу в Україні має стати фундаментом для розвитку сталої, конкурентоспроможної та екологічно відповідальної цементної промисловості, що відповідає як національним, так і міжнародним стандартам.

ВИСНОВКИ

Аналіз показав, що хоча в Україні є низка законів та нормативних актів, що регулюють виробництво та обіг цементу, деякі з них потребують оновлення та доповнення для відповідності сучасним вимогам екологічної безпеки та міжнародним стандартам. Україна зобов'язана привести своє законодавство відповідно до європейських та міжнародних стандартів у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Це вимагає систематичного перегляду та адаптації національного законодавства. Велика увага приділяється екологічним аспектам виробництва цементу. Необхідно забезпечити строге дотримання екологічних норм і стандартів на всіх етапах виробничого процесу з метою зменшення негативного впливу на довкілля. Законодавство у сфері публічних закупівель має сприяти вибору високоякісних та екологічно безпечних будівельних матеріалів, зокрема цементу, через чітке визначення критеріїв відбору та контролю якості продукції. Виявлено, що необхідно зміцнити роль держави у контролі якості цементу та його відповідності встановленим нормам через вдосконалення механізмів сертифікації та ліцензування. Законодавство має сприяти впровадженню новітніх технологій у виробництві цементу, що дасть змогу не лише підвищити якість продукції, але й зменшити її вартість та екологічний вплив.

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природного середовища. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
2. Про оцінку впливу на довкілля. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року>
4. Указ Президента України №722/2019. *Офіційне інтернет-представництво президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
5. *ZakonOnline*. Директива № 89/106/ЄС від 21.12.1988 Директива № 89/106/ЄС Ради ЄС. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157383__157383
6. Регламент (ЄС) № 305/2011 Європейського парламенту та Ради від 09.03.2011 року, що встановлює гармонізовані умови для розміщення на ринку будівельних виробів та скасовує Директиву Ради 89/106/ЄС. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com.ua/catalog/doc-page.html?id_doc=59946
7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Офіційний вебпортал парламенту України* (втрапив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
8. Про основи містобудування. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>

9. Про регулювання містобудівної діяльності. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
10. Про будівельні норми. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17>
11. Про публічні закупівлі. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
12. ДСТУ Б А.1.1-72-2000 Екологічні характеристики будівельних матеріалів. Терміни та визначення. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=5061
13. ДБН В.1.2-8:2021 Основні вимоги до будівель і споруд. Гігієна, здоров'я та захист довкілля. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=98032
14. Про надання будівельної продукції на ринку. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-20>
15. ДСТУ Б В.2.7-32-95 Будівельні матеріали. Пісок щільний природний для будівельних матеріалів, виробів, конструкцій і робіт. Технічні умови. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=4053
16. ДСТУ Б А.1.1-55-94 Природні піски для виробництва будівельних матеріалів. Терміни та визначення. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=5044
17. ДСТУ Б В.2.7-79-98 Мастики гідроізоляційні бутилкаучукові і бітумно-бутилкаучукові. Технічні умови. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=4665
18. Про технічні регламенти та оцінку відповідності. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>
19. Про стандартизацію. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
20. Про захист прав споживачів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
21. ДСТУ Б А.1.2-1:2007 Система ліцензування та сертифікації у будівництві. Оцінювання відповідності у будівництві згідно з Технічним регламентом будівельних виробів, будівель і споруд. Основні положення. *БУДСТАНДАРТ Online - нормативні документи будівельної галузі України*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=40023
22. Ринок цементу в Україні. Фальсифікат, порушення та ризики для споживача? – Журналістське розслідування – Будівельна Палата України. *Будівельна Палата України*. URL: <https://budpalata.com.ua/informations/rinok-cementu-v-ukraini-falsifikat-porushennja-ta-riziki-dlja-spozhivacha-zhurnalistske-rozsliduvannja/>

References

1. On environmental protection. Official website of the Parliament of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (in Ukrainian).
2. On environmental impact assessment. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (in Ukrainian).
3. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorenna-nashoho-svitu-poriadok-dennyi-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> (in Ukrainian).
4. Decree of the President of Ukraine No. 722/2019. Official online representation of the President of Ukraine URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (in Ukrainian).
5. ZakonOnline. Directive No. 89/106/EEC of 21.12.1988 Directive No. 89/106/EEC of the Council of the EU. Analytical legal system ZakonOnline. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157383__157383 (in Ukrainian).
6. Regulation (EC) No. 305/2011 of the European Parliament and of the Council of 03/09/2011 establishing harmonized conditions for placing construction products on the market and repealing Council Directive 89/106/EEC. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=59946 (in Ukrainian).
7. On ensuring sanitary and epidemic welfare of the population. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (in Ukrainian).
8. On the basics of urban planning. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (in Ukrainian).
9. On the regulation of urban planning activities. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (in Ukrainian).
10. On construction regulations. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17> (in Ukrainian).
11. On public procurement. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (in Ukrainian).
12. DSTU B A.1.1-72-2000 Environmental characteristics of building materials. Terms and definitions. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=5061 (in Ukrainian).
13. DBN V.1.2-8:2021 Basic requirements for buildings and structures. Hygiene, health and environmental protection. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=98032 (in Ukrainian).
14. On providing construction products on the market. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-20> (in Ukrainian).
15. DSTU B V.2.7-32-95 Building materials. Dense natural sand for building materials, products, constructions and works. Specifications. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=4053 (in Ukrainian).

16. DSTU B A.1.1-55-94 Natural sands for the production of building materials. Terms and definitions. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=5044 (in Ukrainian).

17. DSTU B V.2.7-79-98 Waterproofing butyl rubber and bitumen-butyl rubber mastics. Specifications. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=4665 (in Ukrainian).

18. On technical regulations and conformity assessment. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (in Ukrainian).

19. On standardization. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (in Ukrainian).

20. On the protection of consumer rights. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (in Ukrainian).

21. DSTU B A.1.2-1:2007 Licensing and certification system in construction. Assessment of compliance in construction in accordance with the Technical Regulations of construction products, buildings and structures. Substantive provisions. BUDSTANDART Online - normative documents of the construction industry of Ukraine. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=40023 (in Ukrainian).

22. Cement market in Ukraine. Counterfeit, violations and risks for the consumer? - Journalistic investigation - Construction Chamber of Ukraine. Construction Chamber of Ukraine. URL: <https://budpalata.com.ua/informations/rinok-cementu-v-ukraini-falsifikat-porushennja-ta-riziki-dlja-spozhyvacha-zhurnalistyske-rozsliduvannja/> (in Ukrainian).

Oleksii PATSIUK

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8944-7414>

e-mail: patsiuk_o@univer.km.ua

LEGAL SUPPORT FOR THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF CEMENT PRODUCTION AND CIRCULATION IN UKRAINE

The paper analyses the legal framework of Ukraine regulating the production and circulation of cement, with a focus on environmental safety requirements, standardisation, certification and harmonisation with international norms. The paper identifies the main problems that exist in this area and suggests ways to solve them in order to improve product quality and ensure its safety for the environment and human health. The authors review in detail the current legislation, including the Law of Ukraine «On Environmental Protection», «On Public Procurement», «On Technical Regulations and Conformity Assessment», as well as a number of technical standards and EU regulations relating to the production and use of cement. The authors provide a systematic review of the existing legislation, analyse its effectiveness and relevance in the context of modern requirements and trends in the construction industry and environmental safety. Particular attention is paid to the analysis of Ukraine's obligations to the European Union under the Association Agreement, which provides for the harmonisation of national legislation with European standards. The paper uses the methods of analysis of regulatory legal acts, comparative analysis, and documentary analysis to identify potential areas for improving the legal regulation of cement production and circulation in Ukraine. The paper also includes an analysis of the shortcomings of the existing regulatory system, in particular in terms of environmental safety and quality control, and offers specific recommendations for their elimination. The paper points to the need to strengthen the role of state control and supervision, develop institutional support for innovation and introduce modern technologies in cement production. The paper aims to contribute to the formation of an effective legal framework that will ensure sustainable production and use of cement in Ukraine, taking into account modern environmental safety requirements and international standards, which will contribute to the development of a safe, environmentally sustainable and competitive construction market. The paper contains conclusions and recommendations aimed at strengthening the legal and regulatory framework to ensure sustainable development of the industry, increase the competitiveness of domestic cement in the international market, and protect the environment and public health.

Keywords: legal support, administrative and legal regulation, cement production, cement circulation, regulations, certification, standardisation

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.10>
УДК 347.73+336

Ганна Валеріївна **СОЛОМІНА**

к.е.н., доцент, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-7999>
e-mail: hanna.solomina@npp.nau.edu.ua

Марія Вадимівна **РОЖЕНКО**

студентка, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7508-6478>
e-mail: 6168878@stud.nau.edu.ua

Анастасія Василівна **ВОВЧЕНКО**

студентка, Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2013-5786>
e-mail: anastasia.vovchenko023@ukr.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті показано, що в умовах асоціації України з ЄС суттєвим трансформаціям піддаються такі інститути фінансового права: бюджетне право, податкове право, правове регулювання фінансового контролю. Доведено, що для імплементації європейського законодавства Україні необхідно провести низку реформ, серед яких реформа державної служби; реформа антикорупційного законодавства; дерегуляційна реформа; бюджетно-податкова реформа, запровадження електронного адміністрування податків. Важливих позитивних наслідків слід очікувати від спільних заходів у сфері боротьби з ухиленням від сплати податків, податковим шахрайством, а також застосування нових методів розслідування податкових злочинів тощо.

Ключові слова: правове регулювання, фінансова сфера, євроінтеграція, податкова сфера, бюджетна сфера, державний фінансовий контроль

ВСТУП

Зовнішня інтеграція України у світовий економічний простір відіграє важливу роль у розвитку нашої країни, саме тому Україна підписала угоду про асоціацію з ЄС, економічною частиною якої передбачено імплементацію положень європейського законодавства. Питання адаптації правових інститутів ЄС до вітчизняної практики знаходиться у полі зору багатьох вчених. Е.С. Дмитренко, Ю.П. Дмитренко акцентують увагу на особливостях фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах євроінтеграції України [1]. Г.В. Музиченко аналізує фінансування політичних партій як політико-правовий механізм протидії політичній корупції в європейських країнах [2]. Н.П. Новак досліджує питання регулювання оподаткування аграрних підприємств в Україні засобами та інструментами інститутів фінансового права [3]. Предметом уваги В.В. Стецюк є особливості суспільних відносин у сфері державного кредиту як фінансово-правового інституту [4]. І.П. Устиновою, А.Р. Кузьмін узагальнено правові засади взаємодії України з міжнародними фінансовими організаціями як складник процесу євроінтеграції [5]. Конституційна модель взаємозв'язку прав індивідів на публічні фінанси та повноважень інститутів публічної влади у контексті проблем конституціоналізації досліджено А.М. Худик [6]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід акцентувати увагу на необхідність вдосконалення правового регулювання фінансової сфери в умовах євроінтеграції.

МЕТА роботи – систематизація інститутів правового регулювання фінансової сфери в умовах євроінтеграції для імплементації в українську практику.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальнонаукові методи аналізу і синтезу, систематизації, порівняльного правознавства. Інформаційною основою дослідження є Директиви ЄС та наукові публікації провідних учених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС передбачено, що сторони обмінюються інформацією, досвідом, найкращою практикою та здійснюють інші заходи, зокрема, стосовно такого:

– у галузі *бюджетної політики*: розвиток системи середньострокового бюджетного прогнозування / планування; вдосконалення програмно-цільових підходів у бюджетному процесі й аналізу ефективності та результативності виконання бюджетних програм; покращення обміну досвідом та інформацією з питань планування і виконання бюджету та стану державного боргу;

– у галузі *зовнішнього аудиту*: імплементації стандартів та методик Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), а також обміну найкращими практиками ЄС у галузі зовнішнього контролю та аудиту державних фінансів з особливим акцентом на незалежності відповідних органів Сторін;

– у галузі *державного внутрішнього фінансового контролю*: подальшого розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю шляхом гармонізації з міжнародно визнаними стандартами (Інститут внутрішніх аудиторів (ІА), Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), Міжнародна організація вищих аудиторських інституцій (INTOSAI) та методологіями, а також найкращою практикою ЄС стосовно внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державних органах.

Податкова система України поєднує в собі особли-

вості податкових систем США і континентальної Європи. Американська податкова система заснована на прибутковому принципі оподаткування, англосакська і романо-германська – на оподаткуванні обороту у формі податку на додану вартість (ПДВ). У податковій системі України наявні обидва акценти, причому реальний рівень податкового тиску вищий, ніж в розвинених країнах. Україна, проголосивши євроінтеграційний вибір, взяла на себе зобов'язання наблизити податкове законодавство до норм і стандартів податкового права ЄС. За останній час зроблено серйозні кроки на шляху до розв'язання цього завдання. Проте нині у вітчизняній податковій системі залишається низка не вирішених питань: вітчизняні ставки податку на прибуток підприємств та акцизного податку є значно нижчими, ніж у країнах-членах ЄС; це стосується також ставок податку на доходи фізичних осіб, що зумовлено низьким рівнем доходів більшості громадян (зокрема, заробітної плати). У багатьох країнах Європи збільшуються рентні платежі за використання природних ресурсів. В Україні за істотного використання природних ресурсів ресурсні платежі залишаються невеликими. Наявність спрощених режимів оподаткування для малого бізнесу також не вкладається у європейські норми.

Україна спрямовує зусилля на загальну реформу податкової системи та податкової політики, зокрема й на реформування фіскальної системи відповідно до європейських стандартів. Більшість положень законодавства України з питань оподаткування адаптовані до законодавства ЄС, зокрема в частині загальних питань спільної системи податку на додану вартість, загального режиму акцизних зборів та оподаткування акцизним податком. Під час підготовки Податкового кодексу України (ПКУ) в частині пільгового оподаткування дотримано основні вимоги ЄС та Світової організації торгівлі до недискримінаційного підходу під час встановлення пільг у постачанні вітчизняних товарів та ввезенні товарів іноземного виробництва.

Нині національне податкове законодавство загалом відповідає законодавству ЄС за виключенням окремих норм, які поступово будуть наближені до нього з огляду на обмеження соціально-економічного характеру та регіонального контексту. Згідно з досягнутими Україною та ЄС домовленостями Україна зобов'язується поступово наблизити своє податкове законодавство до *acquis* ЄС згідно з переліком, що міститься у Додатку XXVIII до Угоди. Відповідно до Гл. 4 Розд. 5 Угоди про асоціацію (ст.ст. 349-354) досягнута домовленість про співпрацю між Україною та ЄС для покращення належного управління у сфері оподаткування з метою подальшого покращення економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції. Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у встановлені терміни шляхом імплементації таких Директив.

1. Директива Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28.11.2006 р. стосовно спільної системи ПДВ визначає платників податку, операції, що підлягають оподаткуванню, базу та ставки оподаткування. Україна протягом п'яти років повинна впровадити положення Директиви, за винятком положень, що застосовуються до держав-членів ЄС і стосовно спеціальних податкових режимів. Прийняття загальних положень для імплементації

Директиви 2006/112/ЄС має гарантувати, що застосування системи ПДВ буде більшою мірою відповідати цілям внутрішнього ринку у випадках, коли виникали або можуть виникнути в майбутньому відмінності у застосуванні, що є несумісним з належним функціонуванням внутрішнього ринку. Директива утворює спільну систему ПДВ, яка передбачає застосування до товарів та послуг загального податку на споживання, точно пропорційного ціні товарів і послуг, незалежно від числа операцій у рамках процесу виробництва та збуту до моменту нарахування податку.

Директивою визначено: платників податку; операції, що підлягають оподаткуванню; базу та ставки оподаткування. Так, для запобігання виникненню структурної невірноваженості у Співтоваристві та викривленню конкуренції в деяких видах діяльності внаслідок застосування державами-членами ЄС різних стандартних ставок ПДВ встановлюється мінімальна стандартна ставка в розмірі 15% з можливістю перегляду. Водночас для деяких країн додатково регулюються ставки спеціального ПДВ для окремих видів товарів/робіт/послуг. У частині пільгового оподаткування необхідно впровадити основні вимоги Ради ЄС та СОТ стосовно недискримінаційного підходу у встановленні пільг у разі постачання вітчизняних товарів та ввезенні товарів іноземного виробництва (розд. IX «Звільнення від оподаткування» Директиви 2006/112/ЄС).

2. Директива Ради № 2007/74/ЄС від 20.12.2007 р. про звільнення від ПДВ і мита на товари, що ввозяться особами, які подорожують з третіх країн має бути впроваджена протягом трьох років з дати набрання чинності Угоди про Асоціацію. У ч. 3 Директиви передбачено, що кількісні обмеження і грошові пороги, яким підпорядковуються виключення, повинні відповідати сучасним потребам держав-членів.

3. Директива Ради № 92/83/ЄС від 19.10.1992 р. стосовно гармонізації структур акцизних зборів на спирт та алкогольні напої та Директива Ради 92/84/ЄС про наближення акцизних зборів на спирт та алкогольні напої. У цих директивах зазначено, які саме продукти оподатковуються, та в яких випадках можна застосовувати пільгову ставку. Загалом положення цієї Директиви має бути імplementовано протягом п'яти років після набуття чинності Угоди про Асоціацію.

Відповідно до Директиви, акцизний збір визначається, виходячи з гектолітра готового виробу стосовно пива та інших алкогольних напоїв. Пільгові ставки можуть встановлюватись для слабоалкогольних напоїв, а також у разі, якщо виробники продукції – невеликі пивоварні заводи. Підакцизно вважається вся алкогольна продукція, що вироблена у державах-членах, а також та, що ввезена до ЄС з третіх країн. Алкоголь звільняється від акцизного збору, якщо він: денатурований відповідно до вимог будь-якої держави-члена; денатурований та використовується для виготовлення продукції, яка не призначена для споживання людиною; використовується для виробництва оцту, ліків або у якості ароматизатора для продуктів харчування.

Держави-члени ЄС встановлюють ставки згідно з положеннями Директиви 92/84/ЄС. Такі ставки не можуть бути нижчими за ставки, які встановлюються державами-членами ЄС на продукти, зазначені у п. (1) ст. 8 та п. (1) ст. 12 Директиви 92/83/ЄС.

4. Директива Ради № 2011/64/ЄС від 21 червня 2011 р. про структуру та ставки акцизного збору на тютюнові вироби. Структура акцизного податку на тютюн вже сьогодні майже повністю відповідає вимогам цієї Директиви ЄС, але ставки цього податку є меншими, ніж прийняті в ЄС. Положення цієї Директиви повинні бути імplementовані протягом двох років після набуття чинності Угоди про Асоціацію.

Директива встановлює основні принципи для гармонізації структури та ставок акцизних зборів стосовно переробленого тютюну, які застосовуються державами-членами ЄС. Маються на увазі такі товари: сигарети; сигари та сигарилі; тютюн для паління; дрібно рублений тютюн (для скручування сигарет), інший тютюн для паління. До сигарет застосовується адвалорний акцизний збір (податок), що розрахований на основі максимальної роздрібною ціни, що включає митні податки, а також на основі спеціального акцизного мита, котре вираховується на одиницю продукту. Кожна держава-член ЄС може застосовувати загальний акцизний збір (податок) (специфічна складова плюс адвалорний складник без урахування ПДВ), розмір якого повинен в кінцевому підсумку скласти 60 % від середньозваженої роздрібною ціни сигарет, що відпускаються для споживання і не повинен бути нижчим 64 євро, а протягом 2014 - 2018 рр. вона повинна зрости до 90 євро. Від держав-членів ЄС, що встановили акцизний збір/податок у розмірі як мінімум 101 євро за 1000 сигарет від середньозваженої роздрібною ціни, не вимагається дотримання мінімального 60 % рівня мита. Варто зазначити, що у країнах ЄС адвалорна частина теж відіграє важливу роль і має тенденцію до спаду у зв'язку зі зростанням специфічного компоненту акцизу. Водночас найвищі адвалорні ставки – у таких країнах, як Естонія, Фінляндія, Бельгія, Франція, Італія, а найменші – у Нідерландах, Швеції, Данії.

Положення ПКУ в частині акцизного податку загалом відповідають Директиві Ради 92/79/ЄЕС від 19.10.1992 р. (стосовно зближення податків на сигарети), Директиві Ради 92/80/ЄЕС, Директиві Ради 92/84/ЄЕС від 19.10.1992 р. стосовно зближення ставок акцизних зборів на спирт та алкогольні напої. Найбільшим викликом наближення українського законодавства до європейського у частині акцизного оподаткування є гармонізація податкових ставок та мінімального акцизного зобов'язання.

5. Директива Ради № 2003/96/ЄС від 27.10.2003 р. про реструктуризацію системи Співтовариства стосовно оподаткування енергопродуктів та електроенергії. Положення цієї Директиви охоплюють не тільки нафтопродукти (як це було раніше), а й природний газ, вугілля та електроенергію. Директива встановлює мінімальні рівні оподаткування цих продуктів, а також передбачає умови застосування пільгових ставок. Для цієї Директиви не визначено чітких термінів імplementації, а натомість зазначено, що її положення має бути впроваджено поступово, виходячи з майбутніх потреб України у сфері захисту навколишнього середовища та енергоефективності.

Директива визначає загальні засади, якими повинні керуватися держави-члени ЄС в імplementації стандартів оподаткування енергетичних продуктів. Положення Директиви охоплюють нафтопродукти, при-

родний газ, вугілля та електроенергію. Директивою закріплено, що держави-члени ЄС не можуть застосовувати до енергетичних продуктів та електроенергії ставки податків менші, ніж ті, що закріплено Директивою. Тобто встановлюються мінімальні рівні оподаткування до різних видів пального, вугілля, природного газу та електричної енергії, а також передбачаються умови застосування пільгових ставок оподаткування стосовно цих продуктів. Директива надає більш сприятливий режим оподаткування для підприємств, які застосовують нешкідливі для навколишнього середовища технології, а також компаній, залучених у виробництві сонячної та вітрової енергії. Нині є суттєві відмінності між положеннями ПКУ та Директиви, – такі як різне визначення об'єктів оподаткування, різні режими оподаткування для однакових енергетичних продуктів і, звісно, значно більш виражена екологічна спрямованість останньої.

6. Директива Ради № 2008/118/ЄС від 16 грудня 2008 р. стосовно загальних умов акцизного збору, що скасовує Директиву № 92/12/ЄЕС має бути впроваджена протягом двох років з дати набрання Угодою чинності.

Директива містить загальний механізм встановлення акцизних зборів на товари та послуги, можливість звільнення від акцизних зборів та компенсації акцизних зборів на умовах, що визначаються державами-членами. Відповідно до ст. 1 Директиви підакцизними є спирт та алкогольні напої, тютюнові вироби та енергоносії. Водночас держави-члени ЄС мають право накладати акцизи також на інші товари, якщо це не суперечить податковому праву Співтовариства. Наведені механізми діють на території Співтовариства в межах митних кордонів, але держави-члени ЄС можуть направити повідомлення (декларацію) про дію Директиви і на свої заморські території.

7. Директива Ради ЄС № 86/560/ЄЕС від 17.11.1986 р. про гармонізацію законодавства держав-членів про податки з обороту визначає заходи для відшкодування ПДВ суб'єктам оподаткування, які не засновано на території Співтовариства. Графік імplementації окремих її положень визначатиметься Радою асоціації після набуття чинності Угоди про Асоціацію.

Для Директив, строк імplementації яких встановлюється Радою асоціації, максимально можливий термін кінцевого впровадження рівня акцизів на тютюнові вироби та рівня зборів на спирт та алкогольні напої, згідно з вимогами ЄС, може сягати 2027 р. Це випливає з п. 4 ст. 45 «Визначення» Угоди про асоціацію, згідно з яким перехідний період означає 10-річний період, який починається з дати набрання чинності Угоди про Асоціацію. Перехідний період може бути продовжено ще на три роки у разі, якщо до закінчення 10-го року Україна представить на розгляд Комітету з питань торгівлі, створеного відповідно до ст. 465 цієї Угоди, обґрунтований запит, а Комітет з питань торгівлі проведе його обговорення.

Більшістю розвинених країн, а також ЄС застосовуються спеціальні судові доктрини, що дозволяють визнати невідповідність деяких операцій вимогам законодавства за мотивами їх укладання виключно з метою зниження податкових зобов'язань:

1. «Сутність над формою» (equity above the form),

що означає, що юридичні наслідки, які витікають з операції, визначаються більшою мірою її сутністю, ніж формою. І навпаки, зацікавлена особа може скористатися цією доктриною, щоб довести, що сутність дій повинна превалювати над незначними упущеннями у формі операції, які допущено під час її укладення.

2. «Ділова мета» (business purpose), згідно з якою операцію, що створює податкові переваги для її сторін, може бути визнано недійсною, якщо вона не досягає ділової мети. Так, податкові органи можуть відмовити в наданні пільги, якщо платником були зроблені ті або інші дії, які не пов'язано з його підприємницькою діяльністю (наприклад, реорганізація підприємства, зміна його організаційно-правової форми), виключно в цілях придбання переваг податкового характеру.

3. «Операція за кроками» (step transactions) означає, що суд у розгляді конкретної операції ігнорує проміжні операції, які виконувались сторонами, і розглядає реально здійснені дії загалом. Результатом застосування доктрини може бути відмова від надання податкових пільг, на які сторони могли розраховувати під час дроблення операції на «кроки» і встановлення обов'язку сплачувати податки виходячи з основної операції.

Неможливо створити середовище, вільне від ризиків, але ми можемо управляти ризиками ефективніше. Можливо виявляти й оцінювати ризики і, зрозумівши їх суть, приймати інформовані, зосереджені рішення стосовно своїх подальших дій. У 2010 р. ЄС видано Керівництво для податкових адміністрацій з ризик-менеджменту стосовно дотримання законодавства (*Compliance risk management guide for tax administrations, CRMG*) Ризик-менеджмент в оподаткуванні згідно з *CRMG* – це процес підвищення ефективності адміністрування податків у середовищі, повному ризиків. Виділяють п'ять етапів процесу ризик-менеджменту: виявлення ризиків, їх оцінювання, визначення та застосування контрзаходів, оцінювання отриманих результатів. Серед здійснюваних механізмів впливу з метою подолання наслідків кризи в розвинених кра-

їнах світу безумовний пріоритет надавався податковим методам її нейтралізації.

ВИСНОВКИ

1. В умовах асоціації України з ЄС суттєвим трансформаціям піддаються такі інститути фінансового права: бюджетне право – розвиток системи середньострокового бюджетного планування, відмова від щорічного прийняття Законів України «Про Державний бюджет», податкове право – спільна система ПДВ; поступове наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до відповідних ставок ЄС; приведення у відповідність до вимог ЄС класифікації алкогольних напоїв і переліку підакцизних товарів через включення до переліку товарів електроенергії та природного газу, вугілля та коксу (для опалення та виробництва електроенергії); правове регулювання фінансового контролю – імплементація стандартів та методик Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю INTOSAI, гармонізація державного внутрішнього контролю з міжнародними стандартами Інституту внутрішніх аудиторів, Міжнародної федерації бухгалтерів тощо; правові засади публічних видатків і бюджетного фінансування – поширення програмно-цільових підходів у бюджетному процесі й аналізу ефективності та результативності виконання бюджетних програм.

2. Для імплементації європейського законодавства Україні необхідно провести ряд реформ, серед яких реформа державної служби; реформа антикорупційного законодавства; дерегуляційна реформа; бюджетно-податкова реформа, запровадження електронного адміністрування податків. Важливих позитивних наслідків слід очікувати від спільних заходів у сфері боротьби з ухиленням від сплати податків, податковим шахрайством, а також використання нових методів розслідування податкових злочинів тощо.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування механізмів адаптації правових фінансових інститутів до умов воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Дмитренко Е. С., Дмитренко Ю. П. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах євроінтеграції України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 3. С. 234-242.
2. Музиченко Г. В. Фінансування політичних партій як політико-правовий механізм протидії політичній корупції в європейських країнах. *Політикус*. 2020. Вип. 5. С. 80-84.
3. Новак Н. П. Регулювання оподаткування аграрних підприємств в Україні засобами та інструментами інститутів фінансового права. *Агросвіт*. 2023. № 12. С. 3-8.
4. Стецюк В. В. Особливості суспільних відносин в сфері державного кредиту як фінансово-правового інституту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(3). С. 61-65.
5. Устинова І. П., Кузьмін А. Р. Правові засади взаємодії України з міжнародними фінансовими організаціями як складова процесу євроінтеграції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 4. С. 96-102.
6. Худик А. М. Конституційна модель взаємозв'язку прав індивідів на публічні фінанси та повноважень інститутів публічної влади: проблеми конституціоналізації. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 54-66.

References

1. Dmytrenko E. S., Dmytrenko Yu. P. Peculiarities of financial, legal and organizational provision of social protection of citizens in the conditions of European integration of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. № 3. P. 234-242. [in Ukrainian].
2. Muzychenko H. V. Financing of political parties as a political and legal mechanism for combating political corruption in European countries. *Politicus*. 2020. № 5. P. 80-84. [in Ukrainian].
3. Novak N. P. Regulation of taxation of agricultural enterprises in Ukraine by means and instruments of financial law institutes. *Agroworld*. 2023. № 12. P. 3-8. [in Ukrainian].
4. Stetsyuk V. V. Peculiarities of social relations in the sphere of state credit as a financial and legal institution. *Carpathian Legal*

Gazette. 2019. № 1(3). P. 61-65. [in Ukrainian].

5. Ustinova I.P., Kuzmin A.R. Legal principles of Ukraine's interaction with international financial organizations as a component of the European integration process. *Legal Bulletin. Air and space law*. 2020. № 4. P. 96-102. [in Ukrainian].

6. Khudyk A. M. Constitutional model of the relationship of the rights of individuals to public finances and the powers of institutions of public power: problems of constitutionalizing. *University scientific notes*. 2019. No. 3. P. 54-66. [in Ukrainian].

Hanna SOLOMINA

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0917-7999>

e-mail: hanna.solomina@npp.nau.edu.ua

Mariia ROZHENKO

student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7508-6478>

e-mail: 6168878@stud.nau.edu.ua

Anastasiia VOVCHENKO

student, Zaporizhzhia National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2013-5786>

e-mail: anastasia.vovchenko023@ukr.net

LEGAL REGULATION OF THE FINANCIAL SECTOR IN THE MINDS OF EUROPEAN INTEGRATION

The paper shows that under the conditions of Ukraine's association with the European Union, the following institutions of financial law are subject to significant transformations: budget law - the development of the medium-term budget planning system, the refusal of the annual adoption of the Laws of Ukraine "On the State Budget", tax law - the common VAT system; gradual approximation of excise tax rates on tobacco products to the corresponding EU rates; bringing the classification of alcoholic beverages and the list of excise goods into compliance with EU requirements through the inclusion of electricity and natural gas, coal and coke (for heating and electricity generation) in the list of goods; legal regulation of financial control - implementation of standards and methods of the International Organization of Higher Financial Control Bodies INTOSAI, harmonization of state internal control with international standards of the Institute of Internal Auditors, the International Federation of Accountants, etc.; the legal basis of public expenditures and budget financing - the spread of program-targeted approaches in the budget process and the analysis of the efficiency and effectiveness of the implementation of budget programs. It has been proven that for the implementation of European legislation, Ukraine needs to carry out a number of reforms, including civil service reform; reform of anti-corruption legislation; deregulation reform; budget and tax reform, introduction of electronic tax administration. Important positive consequences should be expected from joint measures in the field of combating tax evasion, tax fraud, as well as the use of new methods of investigation of tax crimes, etc.

Keywords: legal regulation, financial sphere, European integration, tax sphere, budgetary sphere, state financial control

Вікторія Олександрівна КОЗУБ

к.е.н., доцент, професор кафедри, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0402-8508>

e-mail: Kozub.viktoria71@gmail.com

Сяосі ШИ

аспірант, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6982-3381>

e-mail: 2820201036@qq.com

Юрій Леонідович ОРЕЛ

к.держ.упр., доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-9842>

e-mail: ukr2020da@ukr.net

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

У статті досліджено вплив цифрової економіки на формування інноваційного бізнес-середовища. Завдяки всебічному аналізу виявлено, що цифрова економіка є активним чинником інновацій у бізнес-середовищі. Сучасні цифрові технології надають можливість компаніям оптимізувати різноманітні процеси, підвищити продуктивність і застосовувати ідеї, що ґрунтуються на даних, тим самим сприяючи розвитку культури інновацій. Загалом цифрова економіка визначається як комплексне середовище, яке постійно розвивається, надає безліч можливостей та створює певні виклики.

Ключові слова: електронна комерція, оброблення даних, хмарні технології, цифровізація, інновації, блокчейн технології

ВСТУП

Останніми роками світова економіка стала об'єктом суттєвих перетворень, зумовлених швидким розвитком цифрових технологій. Ця трансформація, яку часто називають цифровою економікою, суттєво змінила традиційні моделі ведення бізнесу, надавши нові можливості й зумовивши певні виклики для організацій у різних секторах. Усвідомлення особливостей цифрової економіки та її впливу на стимулювання інновацій у бізнес-середовищі є надзвичайно важливим на сучасному висококонкурентному ринку. Тоді як бізнес прагне адаптуватися й розвиватися в цифрову епоху, важливо дослідити, як цифрова економіка впливає на створення, функціонування й розвиток інноваційних підприємств.

Поява цифрової економіки зумовила серйозні зміни в способах ведення бізнесу та конкуренції. Проте актуальною залишається проблема визначення специфічних механізмів та процесів, через які цифрова економіка сприяє формуванню інноваційного бізнес-середовища. Виникають ключові питання щодо викликів, з якими стикається бізнес у використанні потенціалу цифрової економіки для інновацій, а також стратегій, які організації можуть застосувати для ефективного застосування цифрових ресурсів. Відповіді на ці питання мають важливе значення для політичних діячів, бізнес-лідерів та дослідників, які прагнуть створити сприятливе середовище для інноваційного розвитку в цифрову епоху. З огляду на це наше дослідження спрямовано на аналіз впливу цифрової економіки на стимулювання інноваційної активності в бізнес-середовищі з метою надання практичних рекомендацій з підвищення конкурентоспроможності й стійкості підприємств в умовах швидкозмінного сучасного ринку.

За останні роки поширення цифрових технологій трансформувало різні аспекти світової економіки, створивши те, що прийнято називати цифровою економікою. Ця трансформація не лише вплинула на традиційні

бізнес-моделі, але й відіграла важливу роль у формуванні інноваційного бізнес-середовища.

Цифрова економіка охоплює економічну діяльність, яка базується на цифрових технологіях, зокрема електронну комерцію, цифрові платформи, аналітику даних та штучний інтелект. Одним із ключових аспектів цифрової економіки є її потенціал для сприяння інноваціям у бізнесі. Дослідження Л.Б. Боденчука [2, с. 11] та В.О. Клочковської [6, с. 93] доводять, що цифрові технології дають змогу компаніям швидше впроваджувати інновації, забезпечуючи доступ до величезних обсягів даних, полегшуючи співпрацю та зменшуючи витрати на експерименти. Наукова розвідка Н.Ю. Тимошенко [11, с. 86] підкреслює роль цифрових платформ у створенні нових способів формування та фіксації цінності, тим самим стимулюючи інновації в інноваційних системах.

Інноваційне бізнес-середовище характеризується здатністю організацій генерувати та впроваджувати нові ідеї, які створюють цінність для учасників. Цифрові технології відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні такого середовища, забезпечуючи компаніям можливість впроваджувати гнучкі практики, відкриті інновації та використовувати новітні технології. Так, Г.С. Лопушняк [7, с. 13] справедливо наголошує на важливості цифрового лідерства у формуванні культури інновацій в організаціях. Н.В. Резнікова [9, с. 338] акцентує на ролі моделей відкритих інновацій у використанні зовнішніх знань та ресурсів.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий у розумінні взаємозв'язку між цифровою економікою та інноваційним бізнес-середовищем, є декілька нерозв'язаних питань, які потребують подальшого вивчення. На думку деяких дослідників, йдеться насамперед про вплив цифровізації на нерівність у доходах та скорочення кількості робочих місць [4, с. 31]. Крім того, роль регуляторних та політичних рамок у стимулю-

ванні інновацій у цифровій економіці залишається предметом постійних дискусій. Перспективним вбачається дослідження можливих етичних наслідків застосування цифрових технологій, зокрема проблем конфіденційності й алгоритмічних упереджень, в інноваційних процесах та результатах.

МЕТА роботи – дослідження впливу цифрової економіки на формування інноваційного бізнес-середовища.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За допомогою методу аналізу вивчено різні складники цифрової економіки, зокрема її компоненти, тенденції та вплив на бізнес, а також дані з відповідних наукових джерел.

Застосування методу порівняння дало змогу зіставити різні моделі, концепції й конкретні дослідження, пов'язані з цифровою економікою та інноваційними бізнес-середовищами.

Метод синтезу уможливив об'єднання даних з різних джерел для формування комплексного розуміння того, як цифрова економіка створює інноваційне бізнес-середовище.

За допомогою абстрагування перетворено складні концепції та явища, пов'язані з цифровою економікою й інноваційним бізнес-середовищем, на узагальнювальні принципи або схеми.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифрова економіка – це комплексне поняття, яке охоплює і все більше перетворює сучасний діловий світ. Це поняття стосується всіх видів економічної діяльності, які базуються на цифрових технологіях та мережі Інтернет. Завдяки цим технологіям змінилися способи ведення бізнесу, розробки й пропозиції продуктів та послуг, а також методи взаємодії споживачів із компаніями. У цифровій економіці дані розглядаються як один з найцінніших ресурсів, а здатність збирати, аналізувати та використовувати їх має вирішальне значення для досягнення успіху компаній.

Однією з головних характеристик цифрової економіки є її гнучкість та швидкість. Технологічний прогрес зумовлює постійні зміни та інновації, що змушує компанії адаптуватися й безперервно розвиватися, щоб залишатися конкурентоздатними. Відповідно зазначені вище характеристики є провідними для компаній у цифровій економіці.

Іншою важливою ознакою є мережева взаємодія. Завдяки Інтернет й цифровим платформам компанії у всьому світі мають можливість об'єднуватися, що призводить до створення глобальної економіки, в якій компанії можуть вести бізнес будь-де й будь-коли. Цей зв'язок дає змогу отримати доступ до світових ринків і застосовувати нові бізнес-можливості [5, с. 64].

Ще однією важливою функцією є персоналізація. Застосовуючи аналіз даних і технології штучного інтелекту, можна створювати персоналізовані продукти й послуги, які відповідають індивідуальним потребам і вподобанням споживачів. Це надає можливість компаніям будувати більш міцні відносини зі своїми клієнтами й диференціювати свою пропозицію.

Технологічні та інформаційні аспекти теж відіграють значну роль у цифровій економіці. Хмарні обчислення, big data, штучний інтелект, Інтернет речей та

блокчейн – це лише декілька прикладів технологій, які є визначальними для цифрової економіки. Ці технології допомагають компаніям ефективно зберігати, обробляти й аналізувати дані, що уможливило прийняття обґрунтованих бізнес-рішень [1, с. 106].

Іншим важливим аспектом є електронні платформи. Такі платформи, як Amazon, Google і Facebook, змінюють способи ведення бізнесу, забезпечуючи інфраструктуру й послуги, які дають змогу компаніям виходити на ринок і взаємодіяти з клієнтами швидко та ефективно з найменшими витратами.

Конфіденційність і безпека даних є важливими аспектами цифрової економіки. Зі збільшенням обсягу персональних даних, що збираються в Інтернет, дуже важливо, щоб організації впроваджували надійні заходи безпеки для захисту конфіденційності своїх клієнтів і себе від кібератак. Докладніше про особливості цифрової економіки в табл. 1.

Взаємозв'язок між цифровою економікою та інноваційним бізнес-середовищем відіграє важливу роль у сучасній економічній динаміці. Цифрові технології мають важливе значення для стимулювання інновацій у компаніях та організаціях по всьому світу, надаючи їм можливість працювати більш ефективно, розробляти нові продукти й послуги та трансформувати свої бізнес-моделі.

Одним з головних аспектів є значення цифрових технологій у стимулюванні інновацій. За допомогою таких технологій, як штучний інтелект, аналітика big data, хмарні обчислення та Інтернет речей, компанії можуть ефективно застосовувати дані для отримання інсайтів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Ці технології дають змогу компаніям повністю автоматизувати й оптимізувати свої бізнес-процеси, що призводить до підвищення ефективності та продуктивності.

Цифрова трансформація суттєво впливає на бізнес-процеси та моделі. Традиційні бізнес-моделі все більше замінюються цифровими, що базуються на застосуванні даних і цифрових платформ. Компанії змушені адаптувати й трансформувати свої бізнес-моделі, щоб залишатися конкурентоздатними та задовольняти збільшені потреби клієнтів. Це може передбачати впровадження нових каналів збуту, розроблення цифрових продуктів і послуг або реорганізацію традиційних бізнес-процесів [8].

Іншим важливим аспектом є поява екосистеми для інноваційного розвитку під впливом цифрової економіки. Об'єднання компаній, стартапів, дослідницьких установ та інших учасників створює сприятливе гнучке середовище, яке сприяє співпраці, обміну ідеями й ресурсами. Цифрові платформи відіграють важливу роль у створенні цієї системи, адже вони полегшують взаємодію та покращують доступ до ресурсів і технологій.

Сучасна цифрова економіка зумовлює як появу викликів перед компаніями, так і надає певні можливості, які виникають в умовах глобалізації й посиленої конкуренції (табл. 2). Перед компаніями постало завдання конкурувати на глобальному ринку, де цифрові технології стрімко змінюють діловий світ.

Сьогодні конкуренція в цифровій економіці є більш інтенсивною та активною, ніж раніше. Компаніям доводиться змагатися не лише з місцевими конкурентами,

Таблиця 1 – **Особливості цифрової економіки та їх основні характеристики** (складено авторами на основі [3])

Особливості цифрової економіки	Їх характеристика
Зв'язок	Цифрова економіка залежить від наявності широкої мережі зв'язку, зокрема широкосмугового Інтернету й мобільних мереж, що забезпечує безперешкодний доступ до інформації.
Дані	Цифрова економіка охоплює збір, зберігання, аналіз і використання величезних обсягів інформації для прийняття рішень та інновацій.
Інновації	Безперервні інновації є ключовим фактором цифрової економіки, що стимулює розвиток нових технологій, продуктів і послуг для задоволення мінливих потреб споживачів і ринкових тенденцій.
Автоматизація	Автоматизація процесів і завдань за допомогою таких технологій, як штучний інтелект і робототехніка, підвищує ефективність і продуктивність цифрової економіки.
Персоналізація	Персоналізований досвід, пристосований до індивідуальних потреб та поведінки, є основним елементом бізнесу в цифровій економіці, що підвищує рівень задоволеності й залученості клієнтів.
Електронна комерція	Платформи електронної комерції полегшують купівлю та продаж товарів і послуг онлайн, забезпечуючи глобальне охоплення й доступність, трансформуючи традиційні моделі роздрібною торгівлі.
Економіка платформ	Бізнес-моделі на основі платформ об'єднують виробників і споживачів, використовуючи мережеві ефекти, уможливаючи пірингові транзакції та сприяючи співпраці й інноваціям.
Цифрові платежі	Цифрові платіжні системи забезпечують безпечні та зручні транзакції, зменшуючи залежність від готівки й сприяючи безперешкодне здійсненню фінансових операцій через кордони.
Кібербезпека	Заходи з кібербезпеки мають вирішальне значення для захисту цифрових активів, включаючи дані, інфраструктуру й системи, а також для захисту від таких кіберзагроз, як хакерство й витік даних.
Регуляторна база	Належна регуляторна база має важливе значення для розв'язання таких питань, як конфіденційність даних, права інтелектуальної власності й конкуренція, забезпечуючи чесну та етичну практику в цифровій економіці.

Таблиця 2 – **Можливості та виклики цифрової економіки для бізнесу** (складено авторами на основі [14])

Виклики	Можливості
Швидкі технологічні зміни	Доступ до міжнародних ринків
Загрози кібербезпеці	Скорочення витрат і підвищення ефективності
Занепокоєння стосовно конфіденційності даних	Посилення рівня заохочення клієнтів
Відсутність навичок ухвалення рішень на основі даних	Дотримання регуляторних норм перешкоджає інноваціям та впровадженню змін
Цифровий розрив	Масштабованість та потенціал зростання
Інвестиції в інфраструктуру	Гнучкі бізнес-моделі
Насиченість ринку	Розширення асортименту продукції
Збереження конкурентних переваг	Покращене розуміння клієнтів
Витрати на цифрову трансформацію	Розширені канали комунікації

але й з глобальними гігантами та новими стартапами з усього світу. Це вимагає постійної адаптивності й готовності до інновацій, щоб відрізнитися від конкурентів і отримувати сталу конкурентну перевагу.

Іншим ключовим аспектом є зміни в поведінці споживачів та їхніх вимогах до продуктів і послуг. Сьогодні споживачі краще поінформовані, більш об'єднані та вимогливі, ніж раніше. Вони очікують індивідуального підходу, безперешкодної взаємодії й високоякісних продуктів. Компанії мають бути здатними реагувати на ці мінливі потреби та очікування, розробляючи інноваційні рішення й постійно вдосконалюючи свої пропозиції [12, с. 108].

Цифровізація зумовила й появу нових ризиків, які компаніям необхідно враховувати. До них належать: ризики кібербезпеки, проблеми захисту даних і загроза збитків від нових технологій або конкурентів. З огляду на це ефективне управління цифровими технологіями має важливе значення для мінімізації цих ризиків і забезпечення безпеки й збереження даних компанії.

Попри ці виклики, цифрова економіка пропонує численні можливості для компаній. Здатність працювати на глобальних ринках і взаємодіяти з клієнтами у всьому світі відкриває нові можливості для зростання та ведення бізнесу. Застосовуючи цифрові технології, компанії можуть підвищити свою ефективність, зменшити витрати й оптимізувати бізнес-процеси.

Застосування цифрових бізнес-практик для створення інноваційного бізнес-середовища довело свою успішність для багатьох компаній. Численні приклади ілюструють, як компанії оптимізують свої бізнес-процеси, розробляють нові продукти й послуги та отримують конкурентні переваги завдяки цілеспрямованому застосуванню цифрових технологій.

Одним з яскравих прикладів є компанія Amazon, яка активно застосовує такі цифрові технології, як аналіз даних, штучний інтелект і машинне навчання, щоб створювати персоналізовані рекомендації, оптимізувати ланцюги постачання і прогнозувати потреби клієнтів. Завдяки постійним інноваціям Amazon безперервно розширює свою бізнес-модель і стала однією з найбільших і найуспішніших компаній у світі [10, с. 37].

Інший приклад – Netflix, який застосовує аналіз big data й алгоритми персоналізованих рекомендацій для адаптації свого контенту до індивідуальних уподобань користувачів. Ця стратегія дозволила Netflix забезпечити своїм клієнтам винятковий і привабливий користувацький досвід та зарекомендувати себе як провідного постачальника потокових сервісів.

Стратегія інтеграції цифрових інструментів у бізнес-процеси відрізняються залежно від конкретних потреб і цілей організації. Важливою стратегією є розроблення комплексної цифрової концепції, яка враховує бізнес-цілі організації та встановлює чіткі орієнтири для ін-

теграції цифрових технологій. Це може бути впровадження нових програмних рішень, автоматизація процесів або розроблення спеціальних цифрових платформ [13, с. 101].

Ще одна стратегія полягає в підготовці й навчанні працівників для забезпечення наявності в них необхідних навичок і знань стосовно застосування цифрових технологій. Цього можна досягти за допомогою внутрішнього й зовнішнього навчання або співпраці із зовнішніми консультантами та експертами.

Рекомендації для компаній з впровадження цифрових рішень передбачають визначення конкретних сценаріїв використання й бізнес-вимог, вибір відповідних технологій та постачальників, а також постійну оцінку й адаптацію цифрової стратегії. Для збереження конкурентоспроможності й забезпечення тривалого успіху важливо бути гнучкими й швидко адаптуватися до нових розробок і змін.

ВИСНОВКИ

Здійснене нами дослідження дозволило дійти висновків, згідно з якими під цифровою економікою треба розуміти комплексне середовище, яке постійно розвивається й пропонує безліч нових можливостей, але водночас зумовлює й появу низки викликів. Компанії, які здатні адаптуватися до змін, застосовуючи мож-

ливості цифрових технологій, зможуть досягти прогресу й отримати конкурентну перевагу.

Водночас для того, щоб повністю скористатися можливостями цифрової економіки, компаніям потрібно розробити чітку цифрову стратегію та інвестувати у відповідні технології й персонал. Це потребує перегляду корпоративної культури й лідерства, а також готовності до постійного навчання та адаптації.

Грунтовний аналіз сучасних тенденцій свідчить про те, що цифрові технології відіграють трансформаційну роль для стимулювання інновацій у бізнесі. Результати дослідження свідчать про важливість застосування цифрових інструментів і стратегій для адаптації до змін ринкового середовища та використання нових можливостей.

Водночас у дослідженні наголошується на необхідності для політичних діячів та бізнес-лідерів визначати пріоритети цифрової компетентності й розвитку інфраструктури, щоб повністю використовувати потенціал цифрової економіки для сприяння інноваціям. Інтегруючи цифрові технології в бізнес-практики, організації можуть підвищити свою конкурентоспроможність, гнучкість і здатність стимулювати значні зміни у відповідних галузях.

Список використаних джерел

1. Білозубенко С.В., Гордницький Р.О. Цифрова економіка як середовище розвитку інноваційної діяльності малих підприємств. *Проблеми економіки*. 2021. № 2. С. 103–110. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-2-103-110>
2. Боденчук Л.Б., Ліганенко І.В. Малий і середній бізнес та цифрові платформи: можливості та загрози. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2021. № 1(7). С. 4–13. URL: <https://doi.org/10.32750/2021-0101>
3. Дянків В.В. Вплив електронної комерції на ринок праці в контексті розвитку цифрової економіки. *Академічні візії*. 2022. № 8-9. С. 39–47. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6859604>
4. Дзямулич М., Стащук О., Шматковська Т., Гаряга Л. Трансформація бізнесу в умовах інформаційно-мережевої економіки. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 4 (36). С. 26–33. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-04-26-33>
5. Диха М.В. Причини інвестиційного шахрайства і пропозиції щодо його унеможливлення. *Економіка України*. 2023. № 7(740). С. 57–71. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.07.057>
6. Клочковська В.О., Клочковський О.В., Трегубов О.С. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. *Економіка і організація управління*. 2023. № 49. С. 89–98. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>
7. Лопушняк Г.С., Мильняк Р.В. Вплив цифрових технологій на формування компетенцій управлінського персоналу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 24. С. 10–16. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.24.10>
8. Мельниченко С.Г. Аналіз стратегічного менеджменту та його вплив на успішність організацій. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16>
9. Резнікова Н.В., Шлапак А.В., Іващенко О.А. Від промислових екосистем до екосистем цифрової економіки: нові бізнес-моделі і моделі конкуренції в умовах діджиталізації міжнародної торгівлі товарами і послугами. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2023. № 2(316). С. 332–340. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-52>
10. Теплюк М.А. Тренди інноваційного розвитку підприємництва малого бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 3. С. 35–39. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-5>
11. Тимошенко Н.Ю., Мелех Н.В. Глобальні причини та сучасні тенденції розвитку цифрових інновацій в Україні та світі. *Приазовський економічний вісник*. 2019. №6(17). С. 84–89. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-16>
12. Шкурупій О., Дайнека Т., Загребельна І., Дивнич О. Зміни міжнародного бізнес-середовища та інноваційно-інвестиційної поведінки компаній в умовах пандемічної кризи. *Економічний аналіз*. 2022. № 32(1). С. 102–114. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.102>
13. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2022. № 76 (22). pp. 99–103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>
14. Lutsiv R., Moroz E., Orel Y., Tsyplitska O. Analysis of smart economy development mechanisms and strategies: identification of trends and future forecast. *Futurity Economics Law*. 2023. № 3(2). pp. 114–132. URL: <https://doi.org/10.57125/FEL.2023.06.25.08>

References

1. Bilozubenko S. V., Gorodnitsky R. O. Digital economy as an environment for the development of innovative activities of small enterprises. *Problems of Economics*. 2021. № 2. pp. 103–110. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-2-103-110> (in Ukrainian).
2. Bodenchuk L. B., Lihanenko I. V. Small and medium-sized businesses and digital platforms: opportunities and threats. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2021. № 1(7). pp. 4–13. URL: <https://doi.org/10.32750/2021-0101> (in Ukrainian).
3. Dankiv V. V. Influence of electronic commerce on the labor market in the context of digital economy development. *Academic visions*.

2022. № 8–9. pp. 39–47. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6859604> (in Ukrainian).

4. Dziamulych M., Stashchuk O., Shmatkovska T., Hariaha L. Business transformation in the conditions of information-network economy. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 2023. № 4(36). pp. 26–33. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-04-26-33> (in Ukrainian).

5. Dykha M.V. Reasons for investment fraud and proposals for its prevention. *Economy of Ukraine*. 2023. № 7(740). pp. 57–71. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.07.057> (in Ukrainian).

6. Klochkovska V.O., Klochkovskyi O.V., Trehubov O.S. Macroeconomic aspects of restoring the functioning of small and medium-sized businesses in the context of post-war reconstruction of the national economy of Ukraine. *Economics and management organization*. 2023. № 49. pp. 89–98. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9> (in Ukrainian).

7. Lopushniak H.S., Mylianyk R.V. Impact of digital technologies on the formation of managerial personnel competencies. *Investments: practice and experience*. 2019. № 24. pp. 10–16. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.24.10> (in Ukrainian).

8. Melnychenko S.H. Analysis of strategic management and its impact on organizational performance. *Achievements of Economics: Perspectives and Innovations*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16> (in Ukrainian).

9. Reznikova N.V., Shlapak A.V., Ivashchenko O.A. From industrial ecosystems to digital economy ecosystems: new business models and competition models in the conditions of digitization of international trade in goods and services. *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. 2023. № 2(316). pp. 332–340. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-52> (in Ukrainian).

10. Tepluk M. A. Trends of innovative development of small business entrepreneurship in the conditions of digital economy. *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. 2021. № 3. pp. 35–39. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-5> (in Ukrainian).

11. Tymoshenko N.Y., Melekh N.V. Global reasons and modern trends of digital innovations development in Ukraine and the world. *Pryazovskyi Economic Bulletin*. 2019. № 6(17). pp. 84–89. URL: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-16> (in Ukrainian).

12. Shkurupii O., Daineka T., Zahrebelna I., Dyvnych O. Changes in the international business environment and innovation-investment behavior of companies in the conditions of the pandemic crisis. *Economic Analysis*. 2022. № 32(1). pp. 102–114. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.102> (in Ukrainian).

13. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2022. № 76 (22). pp. 99–103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>

14. Lutsiv R., Moroz E., Orel Y., Tsyplitska O. Analysis of smart economy development mechanisms and strategies: identification of trends and future forecast. *Futurity Economics Law*. 2023. № 3(2). pp. 114–132. URL: <https://doi.org/10.57125/FEL.2023.06.25.08>

Viktorii KOZUB

PhD in Economics, Associate Professor, Professor of department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0402-8508>

e-mail: Kozub.viktoria71@gmail.com

Xiaoxi SHI

postgraduate student, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6982-3381>

e-mail: 2820201036@qq.com

Yurii OREL

PhD in Public Administration, Associate Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-9842>

e-mail: ukr2020da@ukr.net

DIGITAL ECONOMY AND ITS ROLE IN SHAPING AN INNOVATIVE BUSINESS ENVIRONMENT

Introduction. The digital economy has revolutionized the functioning of businesses, transforming traditional models into innovative ecosystems based on technology. This paper explores the profound role of the digital economy in shaping the modern business environment, with a focus on its implications for fostering innovation.

The purpose of the paper is to examine how the digital economy influences the formation of an innovative business environment. By analyzing the key components of the digital economy and their interaction with business practice, the study examines the mechanisms through which digitization promotes innovation.

Results. A comprehensive analysis revealed that the digital economy serves as an active driver of innovation in the business environment. Digital technologies enable companies to optimize processes, increase productivity, and leverage data-driven ideas, thereby fostering a culture of innovation. Moreover, the nature of interaction in the digital economy encourages collaboration and knowledge exchange, further stimulating innovation across various sectors.

Conclusions. Overall, the digital economy is a complex environment that is constantly evolving and offers numerous opportunities and challenges. Companies that can adapt to changing requirements and harness the potential of digital technologies will be able to achieve progress and gain a competitive advantage.

The conclusions drawn from this research highlight the importance of implementing digitization to stimulate innovation in modern businesses. Companies that effectively utilize digital technologies have better opportunities to adapt to the changing dynamics of the market, capitalize on new opportunities, and maintain a competitive edge. However, transitioning to the digital economy also presents challenges, such as cybersecurity risks and digital divides, which need to be addressed for the full realization of innovation potential. Future scientific inquiries could focus on studying specific aspects of the digital economy, such as the impact of artificial intelligence and blockchain technology on innovation. Comparative studies across different industries and regions could provide valuable insights into variations in the intensity of innovation driven by digital technologies.

Keywords: e-commerce, data processing, cloud technologies, digitization, blockchain technologies

Ірина Вікторівна **НОВІЦЬКА**

аспірантка, Центральнотуркранський державний університет імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4787-9970>

e-mail: inovitska@cuspu.edu.ua

ОСВІТА ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті визначено зміст поняття «освіта», висвітлено та узагальнено наукові підходи стосовно трактування «освіти». На основі аналізу наукових поглядів вчених та чинного законодавства України запропоновано авторське розуміння поняття «освіта». Досліджено сутність адміністративно-правового регулювання. Визначено значення адміністративно-правового регулювання у сфері освіти. Наголошено, що ефективне адміністративно-правове регулювання в освітній сфері є важливим для забезпечення якісної освіти, забезпечення прав та інтересів учасників освітнього процесу, вирішення проблем доступності у навчанні, а також для забезпечення відповідності освітнього законодавства міжнародним стандартам.

Ключові слова: освіта, об'єкт, адміністративно-правове регулювання, об'єкт адміністративно-правового регулювання

ВСТУП

Сучасне суспільство стоїть перед значними викликами та завданнями у сфері освіти. Освіта визнається ключовим чинником розвитку та формування конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації та швидкозмінних технологій. Адміністративно-правове регулювання є ключовим елементом у створенні та впровадженні державної політики у сфері надання освітніх послуг. Злагоджена система адміністративно-правового регулювання стає важливим інструментом у забезпеченні якості, доступності та ефективності освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням вивчення поняття «освіта» приділяли увагу такі вчені: В. Андрущенко, О. Биковська, А. Євтодюк, О. Євтухова, І. Зайченко, Л. Зеліско, С. Клепко, О. Кулініч, П. Макушев, В. Огнев'юк, О. Поліщук, О. Рогова, В. Ягупов та ін. Дослідженню сутності поняття адміністративно-правового регулювання в різних сферах суспільних відносин приділяли свою увагу такі науковці, як: Ю. Будник, А. Гетьман, В. Галуцько, В. Гарашук, А. Гетьман, І. Городецька, І. Грицай, Т. Коломоєць, А. Матвійчук, Л. Наливайко, Ю. Чернишова, І. Шопіна та ін. Питання адміністративно-правового регулювання у сфері освіти досліджували такі вчені: Н. Губернська, В. Комзюк, І. Литвин, Є. Литвиненко, В. Невядовський, В. Резніченко, І. Хомишин, І. Хохлова, Р. Шаповал та ін.

МЕТА статті – розкрити сутність поняття «освіта» та дослідити освіту як об'єкт адміністративно-правового регулювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети застосовано дослідження вітчизняних вчених, чинного законодавства, а також матеріали періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна освіта є невід'ємною частиною суспільного розвитку. Вона не лише забезпечує набуття знань та навичок, але й формує особистісні якості, розвиває критичне мислення, сприяє розширенню горизонтів та підвищує культурний рівень суспільства загалом.

Насамперед пропонуємо розглянути поняття категорії «освіта». Термін «освіта» є багатоаспектним явищем, що застосовується у різних науках, зокрема у соціології, філософії, педагогіці, психології, правознавстві, економіці, кібернетичі тощо.

Вперше термін «освіта» знайшов своє визначення у філософії, оскільки саме в цій галузі науки зазвичай знаходять пояснення для різноманітних явищ, що мають багатозначний характер. Аналізуючи філософські трактування терміна «освіта», можемо зауважити, що ця наука розглядає освіту насамперед як шлях до підвищення духовних та моральних якостей особистості, а вже потім як процес засвоєння людиною нової інформації.

У літературі вказується, що освіта – це система навчання, соціалізації та розвитку, яка спрямована на засвоєння особою системи елементів об'єктивного досвіду людства, необхідного для успішного здійснення нею діяльності в обраній сфері суспільної практики та визнана суспільством як певний рівень розвитку особистості. Водночас під соціалізацією розуміють якісну й кількісну зміну системи цінностей, соціально значущих переконань і настанов, ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних якостей особистості, необхідних для досягнення успіху в певному суспільстві (соціумі). Поняття «освіта» відрізняється широтою смислових значень, багатогранністю аспектів актуальності, глибиною значущості. У класичній теорії навчання зазначається, що категорія освіти має п'ять аспектів: освіта як цінність як система, як процес, як послуга, а також як результат [1, с. 8].

З огляду на викладене можемо зробити висновок, що освіта є комплексною системою, що об'єднує навчання, соціалізацію та розвиток, і спрямована на засвоєння особою ключових аспектів глобального досвіду.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке тлумачення досліджуваного поняття, як освіта – сукупність знань, здобутих у процесі навчання (рівень, ступінь, знань, здобутих у процесі навчання; освіченість); піднесення рівня знань; навчання (процес засвоєння знань); загальний рівень знань у суспільстві, державі (система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи [2, с. 857].

Проте в українському педагогічному словнику освіта

визначена як духовне обличчя людини, яке створюється під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. Водночас головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями [3, с. 241].

Так, український педагогічний словник визначає освіту як процес формування духовного обличчя людини через вплив моральних і духовних цінностей та виховних практик.

Відповідно до Закону України «Про освіту» освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [4].

Також Законом України «Про освіту» визначено мету освіти, якою є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [4].

На думку О. Рогової під поняттям «освіта» під різним кутом зору розуміють освітньо-виховну діяльність дорослих стосовно нового покоління, процес неперервного особистісного зростання, та результат освітньо-виховного процесу в конкретній змістовій лінії чи в його багатовимірності [5, с. 69]. У зазначеному визначенні дослідниця вказує про освітньо-виховну діяльність дорослих, що говорить про те, що людина має право постійно отримувати знання, розвиватися та займатися науковою діяльністю протягом свого життя без вікових обмежень.

Освіта – це суспільно організований і нормований процес (і його результат) постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого досвіду, який в онтогенетичному плані становлення особистості є її генетичною програмою і соціалізацією [6, с. 136].

Також ми погоджуємося з думками науковців В. Огнев'юка та С. Сисоевої, які підкреслюють, що динаміка у розумінні поняття «освіта», розширення соціального і суспільного контексту цього поняття передусім пов'язано зі зростанням ролі освіти в життєдіяльності сучасного суспільства. Освіта реально стає продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави. Все більш залежною від знань кожного індивіда стає сучасна економіка, оскільки сьогодні основним засобом підвищення її ефективності є людські ресурси (сукупний інтелект та знання людей, їх здатність до інноваційної діяльності, творчі й управлінські якості тощо) [7, с. 45].

Проаналізувавши думки науковців, вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення поняття освіти. Отже освіту можна визначити як процес набуття оновлених навичок та ключових компетентностей, як

якісного показника освітнього процесу, направлено на розвиток особистості та її інтелектуального, емоційного, соціального та культурного зростання. Це систематична передача й отримання інформації, сприяння розвитку критичного мислення та усвідомлення світу, а також формування навичок для успішного функціонування у суспільстві.

Освіта також зображена як педагогічний процес, що передбачає передачу знань, досвіду та формування певних характеристик особистості. Цей процес обов'язково має бути структурованим, організованим і спрямованим на досягнення конкретних цілей.

Рухаючись далі, пропонуємо розкрити погляди науковців на визначення адміністративно-правового регулювання. Науковці В. Загуменник, В. Мусієнко та В. Проценко під адміністративно-правовим регулюванням пропонують розуміти цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб нормального функціонування громадянського суспільства й держави [8, с. 400]. П. Литовченко визначає адміністративно-правове регулювання як планомірний вплив адміністративно-правових норм на визначені суспільні відносини, що здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів, з метою забезпечення прав, свобод і інтересів фізичних чи юридичних осіб, зокрема у публічно-правовій сфері, для звичного функціонування суспільства та держави [9, с. 130]. На думку В. Теремецького, адміністративно-правове регулювання варто розглядати як цілеспрямований вплив правових норм, прийнятих державою, що забезпечується відповідними адміністративно-правовими засобами, за допомогою якого врегульовуються суспільні відносини [10, с. 51]. Отже, ми можемо прослідкувати, що всі зазначені вище визначення адміністративно-правового регулювання, запропоновані науковцями, є досить схожими.

Зі свого боку, дослідник С. Стеценко вказує, що адміністративно-правове регулювання – це сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [11, с. 63].

Слушною є думка А. Матвійчука, який стверджує, що у юридичній науці немає єдиного та усталеного підходу до визначення адміністративно-правового регулювання. Є велика кількість пропонованих дефініцій, які досить істотно відрізняються одна від одної. Водночас учений робить висновок, що є низка ознак, на які звертається загальна увага, тому вони можуть слугувати характерними ознаками адміністративно-правового регулювання [12, с. 123]. Як бачимо, науковець вказує на відсутність однозначного визначення адміністративно-правового регулювання в юридичній науці та робить висновок про наявність певних ознак, які можуть вважатися характерними для адміністративно-правового регулювання.

Повертаючись до теми нашого дослідження розглянемо освіту як об'єкт адміністративно-правового регулювання. Одразу варто відзначити, що правове регулювання в освітній сфері більшою мірою здійснюється на основі адміністративного законодавства. Адміністративно-правове регулювання сфери освіти є важливим склад-

ником, оскільки забезпечує системність та ефективність у функціонуванні освітнього процесу, визначає права та обов'язки учасників освітнього процесу, регулює взаємини між ними, а також встановлює стандарти якості та безпеки навчального середовища.

Дослідник І. Литвин під об'єктом адміністративних правовідносин у сфері надання освітніх послуг вважає частину загально-публічних потреб та інтересів, що реалізуються та споживаються, а також забезпечуються фізичними та (або) юридичними особами (суб'єктами) за допомогою норм адміністративного права з метою забезпечення освітньої політики держави та сталого розвитку суспільства [13, с. 117]. До того ж вчений І. Литвин наголошує на тому, що об'єкт адміністративних правовідносин у сфері освітніх послуг поділити на два складники: 1) основний (безпосередній); 2) додатковий (дотичний). До основного (безпосереднього) об'єкта адміністративних правовідносин у сфері освітніх послуг науковець відносить: матеріальні блага (документ про освіту, освітня програма, державні стандарти тощо); діяльність та поведінку суб'єктів (проходження атестації, сумлінне ставлення до навчання тощо); нематеріальні блага (уся різноманітність освітніх послуг, духовні цінності, публічний та приватний інтерес тощо). До додаткового (дотичного) об'єкта адміністративних правовідносин у сфері освітніх послуг дослідник відносить: науково-методичне забезпечення освіти (підготовка навчальної та наукової літератури, навчально-методичної документації та забезпечення нею освітніх стандартів шляхом створення наукових, науково-виробничих підрозділів, об'єднань, асоціацій, технологічних парків, центрів нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості та інших формувань); соціально-педагогічний патронаж (сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють); медичне обслуговування (забезпечується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, здійснюється закладами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, відомчими закладами охорони здоров'я відповідно до чинного законодавства); організація харчування; забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання у навчальних закладах; забезпечення форменим одягом студентів, курсантів та працівників вищих навчальних закладів, статутами яких передбачено носіння такого одягу; соціальний захист учасників освітніх правовідносин [13, с. 117]. Ми вва-

жаємо, що такий поділ є цілком слушним, оскільки освітній процес є досить комплексним та включає в себе багато аспектів.

Система управління у сфері освіти є основним механізмом координації та регулювання освітнього процесу. Вона включає в себе багато аспектів, таких як стратегічне планування, розроблення та впровадження освітніх програм, фінансове управління, оцінювання якості навчання, а також управління персоналом.

Також варто зауважити, що освітня сфера постійно еволюціонує, змінюючись під впливом нових технологій, соціокультурних та економічних факторів. Ефективне адміністративно-правове регулювання в цій сфері є важливим для забезпечення якісної освіти, забезпечення прав та інтересів учасників освітнього процесу, вирішення проблем доступності у навчанні, а також для забезпечення відповідності освітнього законодавства міжнародним стандартам. З урахуванням швидкої зміни науково-технічного прогресу адаптоване та ефективне адміністративно-правове регулювання у сфері освіти стає ключовим для забезпечення сталого розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження сутності поняття освіта, можемо сформулювати власне визначення зазначеної категорії. Отже, освіта – це процес набуття оновлених навичок та ключових компетентностей, як якісного показника освітнього процесу, направлено на розвиток особистості та її інтелектуального, емоційного, соціального та культурного зростання; це систематична передача й отримання інформації, сприяння розвитку критичного мислення та усвідомлення світу, а також формування навичок для успішного функціонування у суспільстві.

Адміністративно-правове регулювання у сфері освіти необхідне для забезпечення доступності якісної освіти для всіх верств населення, вирішення проблем нерівності в освітньому процесі, забезпечення стандартів та якості навчальних програм і послуг, а також забезпечення прав та інтересів учасників освітнього процесу, включаючи учнів, студентів, вчителів і батьків.

Адміністративно-правове регулювання також спрямоване на забезпечення ефективного управління освітніми закладами, розроблення стратегічних напрямів розвитку освіти, а також впровадження інноваційних підходів у навчальний процес. Отже, освіта як об'єкт адміністративно-правового регулювання є важливим складником для досягнення соціального, економічного та культурного розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Головенкін В.П. Педагогіка вищої школи. Київ, 2019. 290 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь, 2005. 1728 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 366 с.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145–VIII. Дата оновлення: 04.01.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Рогова О. Про ціннісне наповнення сучасної освіти. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2018. № 17. С. 66–72.
6. Зайченко І.В. Педагогіка. Київ, 2016. 608 с.
7. Огнев'юк В., Сисосва С. Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти. *Рідна школа*. 2012. № 4-5. С. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_9
8. Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навчальний посібник / В.І. Загуменник та ін. Київ, 2010.

512 с.

9. Литовченко П.В. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері комунального господарства. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). 130 с.
10. Теремецький В.І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2012. № 1 (35). С. 50-54.
11. Стеценко С. Г. Адміністративне право України. Київ, 2007. 624 с.
12. Матвійчук А. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 121–124.
13. Литвин І. Об'єкти адміністративно-правових відносин у сфері надання освітніх послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 114–118.

References

1. Holovenkin V.P. Pedagogy of Higher Education. Kyiv, 2019. 290 p. (in Ukrainian).
2. Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language / ed. V.T. Busel. Irpin, 2005. 1728 p. (in Ukrainian).
3. Honcharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv, 1997. 366 p. (in Ukrainian).
4. On Education: Law of Ukraine dated September 5, 2017, No. 2145–VIII. Date of updated: January 4, 2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (in Ukrainian).
5. Rohova O. On the Value Content of Modern Education. Lviv University Herald. Series Philosophy-Political Studies. 2018. No. 17. pp. 66–72. (in Ukrainian).
6. Zaichenko I.V. Pedagogy. Kyiv, 2016. 608 p. (in Ukrainian).
7. Ohnieviuk V., Sysoieva S. Education Science – a Scientific Direction of Integrated Research in the Field of Education. *Native School*. 2012. No. 4-5. pp. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_9 (in Ukrainian).
8. Administrative Law of Ukraine: Basic Categories and Concepts: educational manual / V.I. Zahumennyk et al. Kyiv: Polyhrafist, 2010. 512 p. (in Ukrainian).
9. Lytovchenko P.V. The Concept of Administrative-Legal Regulation in the Field of Municipal Economy. *Customs Affairs*. 2012. No. 2 (80). 130 p. (in Ukrainian).
10. Teremetskyi V.I. The Concept of Administrative-Legal Regulation in the Taxation Sphere. *State and Regions. Series "Law"*. 2012. No. 1 (35). P. 50-54.
11. Stetsenko S.H. Administrative Law of Ukraine. Kyiv, 2007. 624 p. (in Ukrainian).
12. Matviychuk A. Definition of Administrative-Legal Regulation in the Field of Regulatory Policy Provision. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2018. No. 11. pp. 121–124. (in Ukrainian).
13. Lytvyn I. Objects of Administrative-Legal Relations in the Provision of Educational Services. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2016. No. 6. pp. 114–118. (in Ukrainian).

Iryna NOVITSKA

postgraduate student, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4787-9970>

e-mail: inovitska@cuspu.edu.ua

EDUCATION AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

The paper defines the concept of "education", elucidates and synthesizes scientific approaches regarding the interpretation of "education". Based on the analysis of scholarly views and current legislation in Ukraine, the authors propose their own understanding of the concept of "education". It has been clarified that the term "education" is a multifaceted phenomenon used in various sciences, including sociology, philosophy, pedagogy, psychology, jurisprudence, economics, cybernetics, and others. It is generalized that education is a comprehensive system that integrates learning, socialization, and development, aimed at individual acquisition of key aspects of global experience. The essence of administrative-legal regulation is examined, and the significance of administrative-legal regulation in the sphere of education is determined. It is emphasized that effective administrative-legal regulation in the educational sphere is important for ensuring quality education, safeguarding the rights and interests of participants in the educational process, addressing issues of accessibility in education, as well as for ensuring compliance of educational legislation with international standards. It is concluded that administrative-legal regulation in the field of education is necessary to ensure accessibility of quality education for all segments of the population, address issues of inequality in the educational process, ensure standards and quality of educational programs and services, as well as safeguard the rights and interests of participants in the educational process, including students, teachers, and parents.

Keywords: *education, object, administrative and legal regulation, object of administrative and legal regulation*

Ольга Орестівна ГРИГОРІВ

к.е.н., доцент кафедри, головний бухгалтер, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8945-6124>

e-mail: olha.hryhoriv@pnu.edu.ua

Антон Павлович АБРАМОВ

к.військ.н., доцент, Інститут логістики та підтримки військ (сил) Національного університету оборони України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8514-6217>

e-mail: Anthony@i.ua

Оксана Іванівна КРОЧАК

к.е.н., доцент кафедри, Уманський національний університет садівництва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1212-0010>

e-mail: kr.ok.iv@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВИХ ПРОЦЕСІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОЗОРИСТЬ

Завдяки комплексному аналізу заходів з модернізації облікових процесів у бюджетних установах виявлено, що впровадження хмарного бухгалтерського програмного забезпечення та засобів автоматизації значно спростило процеси фінансової звітності, зменшивши кількість помилок, що допускаються вручну, та час на оброблення даних. Імплементція прозорих стандартів і політик бухгалтерського обліку покращує підзвітність та довіру громадськості до управління бюджетом.

Ключові слова: оптимізація витрат, фінансовий контроль, електронне урядування, аудит ефективності, інформаційні системи в обліку, управлінський облік, бюджетна звітність, внутрішні контрольні процедури, публічні фінанси, фінансова прозорість

ВСТУП

Модернізація облікових процесів у бюджетних установах потребує підвищення ефективності та прозорості. Традиційні методи бухгалтерського обліку нерідко виявляються складними, трудомісткими та схильними до помилок, що перешкоджає ефективному управлінню фінансовими ресурсами. До того ж недостатня прозорість цих процесів може призвести до проблем підзвітності та довіри між учасниками процесу. Відповідно проблема полягає у впровадженні сучасних практик бухгалтерського обліку, які спростиють операції, підвищують точність та сприяють прозорості в бюджетних установах.

Модернізація облікових процесів у бюджетних установах має важливе значення для забезпечення ефективності та прозорості управління фінансами. Впроваджуючи сучасні технології та методології бухгалтерського обліку, такі як хмарне програмне забезпечення, автоматизація та аналітика даних, бюджетні установи можуть оптимізувати свою діяльність, зменшити ризик помилок та вдосконалити процеси прийняття рішень. До того ж впровадження прозорих практик бухгалтерського обліку дає змогу усім зацікавленим сторонам, зокрема урядовцям, платникам податків та контролюючим органам, отримати доступ до точної та своєчасної фінансової інформації, що сприяє підвищенню рівня підзвітності та довіри до влади. Так, вирішення проблем модернізації облікових процесів безпосередньо сприяє підвищенню ефективності та доброчесності бюджетних установ в управлінні державними коштами.

Ефективність облікових процесів має першочергове значення для бюджетних установ для ефективного управління їхніми фінансовими ресурсами. Такі науковці, як Я. Дропа, У. Макаренко [3, с. 195] відзначають важ-

ливість технологічного прогресу в підвищенні ефективності, зокрема через впровадження інтегрованих систем бухгалтерського обліку та інструментів автоматизації. Ці досягнення спростиють введення даних, зменшують кількість помилок і прискорюють процеси фінансової звітності. Дослідження В. Мінка та ін. [7, с. 144] підкреслюють роль програм навчання та розвитку навичок у підвищенні ефективності роботи бухгалтерського персоналу в бюджетних установах.

Незважаючи на ці досягнення, виклики залишаються. Наприклад, дослідження С. Свірко [10, с. 9] визначають опір змінам серед працівників як значну перешкоду на шляху до досягнення оптимальної ефективності в бухгалтерських процесах. До того ж складність нормативно-правової бази та регуляторних вимог створює додаткові рівні складності, що потенційно перешкоджає підвищенню ефективності [8, с. 60].

Прозорість бухгалтерських процесів має важливе значення для зміцнення довіри між учасниками процесу та забезпечення підзвітності у розподілі та використанні державних коштів. Науковці В. Дем'янишин і В. Костецький [2, с. 35] стверджують, що ініціативи з модернізації, такі як запровадження стандартів бухгалтерського обліку за методом нарахування та впровадження прозорих механізмів звітності, сприяють підвищенню фінансової прозорості в бюджетних установах. Ці ініціативи надають зацікавленим сторонам своєчасну і точну фінансову інформацію, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення.

Однак досягнення прозорості не позбавлене викликів. Дослідження А. Хмельюк [13, с. 208] показує, що хоча технологічний прогрес полегшує доступ до даних, забезпечення їхньої цілісності та безпеки залишається проблемою. До того ж непрозорість певних фінансових операцій та відсутність стандартизованих форматів

звітності перешкоджають досягненню повної прозорості.

Незважаючи на значний прогрес у модернізації облікових процесів у бюджетних установах, залишається кілька невирішених питань. Однією з таких проблем є ефективна інтеграція розрізаних облікових систем і джерел даних для забезпечення безперервного потоку інформації. Потребує подальшого вивчення вплив модернізаційних зусиль на організаційну культуру та ставлення працівників. Також недостатньо вивченою залишається роль політичних чинників та інституційних механізмів у формуванні темпів і напрямів модернізаційних ініціатив.

МЕТА статті – розгляд модернізації облікових процесів у бюджетних установах та її впливу на ефективність і прозорість. Зокрема, у роботі проаналізовано впровадження сучасних облікових технологій та практик, оцінено їх ефективність та вплив на фінансове управління в бюджетних установах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході дослідження за допомогою методу аналізу розглянуто поточні бухгалтерські процеси в бюджетних установах, вивчаються їхні компоненти, робочі процеси та пов'язані з ними технології, щоб виявити сильні та слабкі сторони, а також сфери, які потребують вдосконалення.

Завдяки синтезу інформації, зібраної з різних наукових джерел, цей метод дав змогу сформуванню комплексної стратегії та моделі для модернізації бухгалтерського обліку.

За допомогою порівняльного аналізу оцінено ефективність і прозорість бухгалтерських процесів у різних бюджетних установах, виявляються відхилення в практиках, нормах і результатах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Облік у бюджетних установах є важливим складником фінансового менеджменту, спрямованого на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності розподілу і використання державних коштів. Теоретичні аспекти модернізації облікових процесів у цих установах охоплюють різні принципи, тенденції та виклики, які формують середовище фінансового менеджменту в державному секторі.

У своїй суті бухгалтерський облік у бюджетних установах полягає у систематичному записі, класифікації, узагальненні та поданні фінансових операцій і діяльності. Ці установи працюють у рамках правил і стандартів, розроблених для державного сектору, з акцентом на управлінні, дотриманні вимог і раціональному використанні державних ресурсів.

Базові концепції та принципи бухгалтерського обліку в бюджетних установах ґрунтуються на методі нарахування, який наголошує на визнанні операцій, коли вони відбуваються, а не тоді, коли отримуються або сплачуються кошти. Облік за методом нарахування забезпечує точніше відображення фінансового стану, результатів діяльності та грошових потоків установи, що сприяє кращому прийняттю рішень та підвищенню рівня підзвітності [14, с. 79].

Фондовий облік – це ще одна фундаментальна категорія бухгалтерського обліку в державному секторі, коли ресурси класифікуються в окремі фонди для за-

безпечення належного відстеження та контролю за конкретними видами діяльності або цілями. Кожен фонд має власний набір рахунків, що відображає обмеження на використання ресурсів і сприяє прозорості фінансової звітності.

Прозорість та підзвітність є основними засадами ведення обліку в бюджетних установах. Прозорість передбачає надання своєчасної та достовірної інформації про фінансову діяльність всім зацікавленим сторонам, тоді як підзвітність передбачає відповідальність осіб, які приймають рішення, за управління державними коштами.

Останніми роками в обліковій практиці бюджетних установ з'явилися сучасні тенденції, зумовлені технологічним прогресом, глобалізацією та розвитком нормативно-правової бази. Однією з таких тенденцій є впровадження інтегрованих інформаційних систем фінансового менеджменту (ІСФМ), які спрощують облікові процеси, підвищують точність даних та покращують можливості підтримки прийняття рішень.

Платформи ІСФМ інтегрують функції бюджетування, обліку, закупівель та звітності в єдину систему, що сприяє підвищенню ефективності та прозорості фінансового менеджменту. Ці системи також сприяють моніторингу витрат у реальному часі, що дає змогу покращити фіскальний контроль і розподіл ресурсів [11, с. 91].

Іншою тенденцією є наближення до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, таких як Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі (IPSAS), які сприяють гармонізації та порівняльності фінансової звітності в різних країнах і юрисдикціях. Узгоджуючи свою діяльність з IPSAS, бюджетні установи підвищують достовірність і надійність своєї фінансової звітності, що сприяє зміцненню довіри між учасниками процесу [1, с. 73].

Попри ці досягнення, модернізація облікових процесів у бюджетних установах стикається з низкою викликів та обмежень. Однією з головних проблем є опір змінам з боку учасників процесу, зокрема працівників, які звикли до традиційних методів бухгалтерського обліку, та бюрократичних структур, які не сприймають інновації.

Обмежені фінансові ресурси та технічна база також створюють перешкоди для модернізації, особливо в країнах, що розвиваються, де бюджетні установи можуть не мати достатнього фінансування та досвіду для інвестування в передові системи бухгалтерського обліку та навчальні програми.

Складність операцій у державному секторі та різноманітність учасників процесу модернізації ще більше ускладнюють цей процес. Бюджетні установи мають працювати у складній нормативно-правовій базі, задовольняти різноманітні потреби користувачів та вирішувати питання безпеки даних, приватності та конфіденційності [4, с. 223].

Аналіз поточного стану облікових процесів у бюджетних установах дає цінну інформацію про ефективність, проблеми та прозорість практик фінансового менеджменту. Цей аналіз має вирішальне значення для визначення напрямів удосконалення та забезпечення підзвітності у розподілі та використанні державних коштів.

Таблиця 1 – Проблеми облікових процесів у бюджетних установах [узагальнено авторами на основі аналізу [1]]

ПРОБЛЕМА	ХАРАКТЕРИСТИКА
Недостатня автоматизація	Відсутність або обмеженість використання автоматизованих систем обліку, що збільшує обсяг ручної роботи.
Нестабільність правил	Часті зміни законодавства та нормативно-правових актів у сфері бюджетного обліку.
Недостатня кваліфікація	Необхідність підвищення кваліфікації персоналу у сфері обліку, щоб ефективно виконувати завдання.
Низький рівень контрольованості	Відсутність ефективних механізмів контролю за обліковими процесами, що призводить до ризиків втрат.
Недостатній фінансовий облік	Неякісний облік фінансових операцій, що може призвести до помилок у фінансовій звітності.
Недостатня інформаційна база	Відсутність або обмежена доступність інформаційних ресурсів для проведення обліково-аналітичної роботи.

Оцінювання рівня ефективності облікових процесів передбачає характеристику своєчасності, точності та достовірності фінансової інформації, що створюється бюджетними установами. Ефективні облікові процеси уможливають своєчасне прийняття рішень, полегшують розподіл ресурсів та підвищують фінансову дисципліну.

Втім, багато бюджетних установ стикаються з проблемами у досягненні оптимальної ефективності своїх бухгалтерських практик. У деяких організаціях досі переважають ручні та паперові системи, що призводить до затримок у введенні даних, звірці та складанні звітності. Ці застарілі методи не лише забирають багато часу, але й призводять до помилок та невідповідностей, порушуючи цілісність фінансової інформації [9, с. 10].

До того ж недостатні інвестиції в технологічну інфраструктуру та навчання персоналу перешкоджають автоматизації та оптимізації облікових процесів. Бюджетним установам часто бракує ресурсів та досвіду для впровадження сучасних систем бухгалтерського обліку та ефективного використання інструментів аналізу даних. Як наслідок, вони можуть не встигати за новими регуляторними вимогами та очікуваннями стейкхолдерів.

Виявлення проблем і недоліків у процесах бухгалтерського обліку дає змогу виявити системні проблеми, які перешкоджають ефективності та прозорості фінансового менеджменту в бюджетних установах. Серед найпоширеніших проблем – неналежний внутрішній контроль, недостатній розподіл обов'язків, схильність до випадків зловживань та шахрайства.

Недосконалість внутрішнього контролю робить бюджетні установи вразливими до фінансових пору-

шень та незаконного привласнення коштів. Без надійних механізмів нагляду та підзвітності є ризик несанкціонованих операцій, конфліктів інтересів та нецільового використання державних ресурсів.

Водночас відсутність прозорості та відкритості в управлінні фінансами підриває довіру суспільства до бюджетних установ. Прозорість охоплює доступність і зрозумілість фінансової інформації, а також відкритість процесів прийняття рішень [12, с. 121].

У багатьох випадках бюджетним установам важко надавати своєчасні та змістовні фінансові звіти партнерам, зокрема громадянам, законодавцям та контролюючим органам. Обмежене розкриття бюджетної інформації, непрозора практика закупівель та недостатня участь громадськості у формуванні бюджету ще більше знижують прозорість та підзвітність у фінансовому управлінні.

Непрозорість фінансових операцій та процесів прийняття рішень сприяє поширенню корупції та не-ефективності, знижуючи довіру громадськості до державних інституцій. Без прозорості громадяни не можуть ефективно контролювати використання державних коштів або притягувати політиків та адміністраторів до відповідальності за управління ресурсами [5, с. 177].

Підвищення ефективності та прозорості облікових процесів у бюджетних установах має важливе значення для забезпечення ефективного управління фінансами та зміцнення довіри з боку громадськості.

Для досягнення цих цілей можна застосувати кілька стратегій, зокрема впровадження сучасних інформаційних технологій, оптимізацію бухгалтерських процедур і стандартів, а також професійний розвиток персоналу.

Таблиця 2 – Шляхи підвищення ефективності та прозорості облікових процесів у бюджетних установах [узагальнено авторами на основі аналізу [5]]

Шляхи підвищення ефективності та прозорості облікових процесів у бюджетних установах	Характеристика
Посилення контролю за фінансовими операціями через впровадження систем внутрішнього контролю	Дає можливість вчасно виявляти та усувати недоліки у фінансовому управлінні, зменшує ризик втрат та зловживань.
Впровадження сучасних інформаційних систем та програмного забезпечення для обліку фінансових операцій	Забезпечує автоматизацію обліку та звітності, підвищує швидкість та точність обробки даних, зменшує ризик помилок.
Підвищення кваліфікації персоналу у сфері фінансів та обліку	Забезпечує знаннями та навичками у сфері бухгалтерського обліку, фінансового аналізу та звітності, сприяє вдосконаленню роботи з обліку.
Публікація відкритої фінансової звітності та інформації про бюджетні витрати	Забезпечує доступ громадськості до інформації про витрати та результативність управління бюджетними коштами, збільшує прозорість та відкритість управління.
Впровадження механізмів зовнішнього аудиту та періодичного огляду фінансової діяльності	Забезпечує незалежне оцінювання фінансової діяльності, підвищує довіру сторонніх зацікавлених осіб, виявляє можливі ризики та проблеми.

Одним із ключових підходів до підвищення ефективності та прозорості є впровадження сучасних інформаційних технологій. Впровадження інтегрованих інформаційних систем фінансового менеджменту (ІСФМ) спрощує облікові процеси шляхом автоматизації введення даних, звірки та звітності. Платформи ІСФМ надають доступ до фінансової інформації в режимі реального часу, що сприяє кращому прийняттю рішень та фіскальному контролю. Крім того, ці системи підвищують прозорість, стандартизуючи фінансову звітність і забезпечуючи відповідність нормативним вимогам [6].

Хмарні технології пропонують додаткові переваги для бюджетних установ, надаючи масштабовану та безпечну інфраструктуру для зберігання та оброблення даних. Хмарне бухгалтерське програмне забезпечення надає віддалений доступ до фінансових даних, полегшуючи співпрацю між різними учасниками та підвищуючи своєчасність подання звітності. Також хмарні рішення зменшують навантаження на утримання локальної ІТ-інфраструктури, вивільняючи ресурси для інших пріоритетів.

Оптимізація бухгалтерських процедур і стандартів – ще один дієвий спосіб підвищити ефективність і прозорість роботи бюджетних установ. Впорядкування робочих процесів та усунення надлишкових процесів скорочує час і зусилля, необхідні для виконання облікових завдань. Стандартизація облікових практик між департаментами та програмами забезпечує послідовність та порівнянність фінансової інформації.

Прийняття міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, таких як IPSAS, підвищує прозорість завдяки приведенню практики фінансової звітності у відповідність до найкращих світових практик. Фінансова звітність, що відповідає вимогам IPSAS, надає цікавленим сторонам вичерпну та зрозумілу інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки установи.

Застосування інструментів аналізу даних дає змогу бюджетним установам отримувати уявлення про свої фінансові дані, визначити тенденції та виявляти відхилення від норми. Методи візуалізації даних роблять складну фінансову інформацію більш доступною та зрозумілою для нефахівців, сприяючи прозорості та підзвітності [2, с. 40].

Професійний розвиток персоналу має ключове значення для забезпечення ефективного застосування сучасних технологій і практик ведення бухгалтерського обліку. Інвестиції у навчальні програми та можливості

безперервної освіти забезпечують персонал знаннями та навичками, необхідними для адаптації до змін у стандартах і технологіях бухгалтерського обліку. До того ж розвиток культури підзвітності та етичної поведінки серед працівників сприяє підвищенню прозорості практики фінансового менеджменту.

Переохресне навчання співробітників та сприяння співпраці між бухгалтерією та іншими відділами покращує комунікацію та координацію, що призводить до підвищення ефективності фінансових операцій. Заохочення участі працівників у професійних асоціаціях та галузевих конференціях сприяє обміну знаннями та налагодженню зв'язків, що дає можливість працівникам бути в тренді нових тенденцій та найкращих практик у сфері бухгалтерського обліку.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретичні аспекти модернізації облікових процесів у бюджетних установах охоплюють фундаментальні принципи, нові тенденції та постійні виклики. Хоча технологічний прогрес і міжнародні стандарти відкривають можливості для вдосконалення, успішна модернізація вимагає подолання опору змінам, вирішення проблеми обмеженості ресурсів і врахування складнощів середовища державного сектору. Впроваджуючи інновації, співпрацю та стратегічне планування, бюджетні установи можуть вдосконалити свої системи обліку, щоб краще відповідати суспільним інтересам і досягати цілей фінансового менеджменту.

Аналіз поточного стану бухгалтерського обліку в бюджетних установах свідчить про необхідність підвищення ефективності, прозорості та підзвітності. Вирішення системних проблем та недоліків потребує інвестицій у технології, розбудову потенціалу та реформування системи управління. Підвищуючи ефективність та прозорість практик фінансового управління, бюджетні установи можуть зміцнити довіру громадськості та сприяти сталому розвитку.

Підвищення ефективності та прозорості облікових процесів у бюджетних установах вимагає комплексного підходу, що включає сучасні інформаційні технології, оптимізовані процедури та стандарти, а також постійний професійний розвиток персоналу. Застосовуючи ці стратегії, бюджетні установи можуть зміцнити свої практики управління фінансами, покращити підзвітність та зміцнити довіру громадськості до управління державними коштами.

Список використаних джерел

1. Гончаренко Н.Г. Бухгалтерський облік як засіб забезпечення управління фінансами бюджетних установ в умовах переходу до міжнародних стандартів – теоретичний аспект. *Науковий огляд: економіка та управління*. 2021. № 1 (71). С. 71–75. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2021-71-12>
2. Дем'янишин В., Костецький В. Модернізація бухгалтерського обліку фінансових ресурсів у державному секторі в умовах реформування системи управління публічними фінансами та зміцнення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Світ фінансів*. 2023. № 4 (73). С. 22–44. URL: <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.022>
3. Дропа Я.Б., Макаренко У.Б. Концепція модернізації управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 37. С. 191–198.
4. Лукановська І.Р. Проблеми реформування облікової системи державного сектору. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 4. С. 220–225.
5. Луцик Ю.О. Облікова політика суб'єкта державного сектору на сучасному етапі модернізації системи бухгалтерського обліку. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2019. № 1 (28). С. 171–178. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163920>
6. Мельниченко С.Г. Аналіз стратегічного менеджменту та його вплив на успішність організацій. *Здобутки економіки:*

перспективи та інновації. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16>

7. Мінка В.Ф., Підпригора І.В. Аспекти реформування бухгалтерського обліку в бюджетному секторі. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 30 (2). С. 142–146.

8. Момот Т.В., Крайвська А.І., Крайвський Б.Б., Туміетто Д. Бюджетна безпека в умовах реформування системи управління державними фінансами в Україні: виклики та протиріччя. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2018. № 6. С. 54–61. URL: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2018-6-145-54-61>

9. Подп'ятнікова А.Я. Особливості демократичного транзиту в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського Серія: Державне управління*. 2019. № 30 (69) 2019. С. 7–11. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6448/2019.5/02>

10. Свірко С.В. Сучасний розвиток системи управління державними фінансами України: обліковий сегмент у забезпеченні інноваційно-інвестиційного вектора спрямування. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2018. № 1 (83). С. 56–65. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2018-1\(83\)-56-](https://doi.org/10.26642/jen-2018-1(83)-56-)

11. Слюсар С. Організація обліку в установах державного сектору України: міжнародний контекст. *Економічний вісник університету*. 2022. № 53. С. 88–93. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-88-93>

12. Фесун І.Ю. Модернізація системи бухгалтерського обліку в державному секторі: виклики і перспективи. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 4. С. 119–124. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-260-4-119-124>

13. Хмелюк А., Донських Н. Удосконалення бухгалтерського обліку в бюджетній сфері: перспективні напрямки реформування. *Економічний аналіз*. 2020. № 30 (3). С. 205–211. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.205>

14. Ценклер Н. І., Вигівська І. М., Макарович В. К. Тенденції розвитку бухгалтерського обліку в державному секторі: міжнародний контекст. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. № 2 (43). С. 75–81. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-2\(43\)-75-81](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-2(43)-75-81)

References

1. Honcharenko N. H. Accounting as a Means of Ensuring Financial Management of Budgetary Institutions in the Context of Transition to International Standards – Theoretical Aspect. *Scientific Review: Economics and Management*. 2021. № 1 (71). pp. 71–75. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2021-71-12> (in Ukrainian).

2, Demianyshyn V., Kostetskyi V. Modernization of Accounting for Financial Resources in the Public Sector in the Conditions of Reforming the Public Financial Management System and Strengthening the Financial Security of Economic Entities. *World of Finance*. 2023. № 4 (73). pp. 22–44. URL: <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.022> (in Ukrainian).

3. Droga Y.B., Makarenko Y.B. Concept of Modernizing Management of Financial Resources for the Development of the National Economy of Ukraine. *Black Sea Economic Studies*. 2019. № 37. pp. 191–198. (in Ukrainian).

4. Lukanovska I.R. Problems of Reforming the Accounting System of the Public Sector. *State and Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*. 2018. № 4. pp. 220–225. (in Ukrainian).

5. Lutsyk Yu.O. Accounting Policy of the Public Sector Entity at the Current Stage of Modernization of the Accounting System. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1 (28). pp. 171–178. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v1i28.163920> (in Ukrainian).

6. Melnychenko S.H. Analysis of Strategic Management and Its Impact on the Success of Organizations. *Achievements of Economics: Perspectives and Innovations*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16> (in Ukrainian).

7. Minka V.F., Pidporyhora I.V. Aspects of Reforming Accounting in the Budget Sector. *Black Sea Economic Studies*. 2018. № 30 (2). pp. 142–146. (in Ukrainian).

8. Momot T.V., Kraivska A.I., Kraivskyi B.B., Tumietto D. Budget Security in the Context of Reforming the System of Public Finance Management in Ukraine: Challenges and Contradictions. *Municipal Economy of Cities. Series: Economic Sciences*. 2018. № 6. pp. 54–61. URL: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2018-6-145-54-61> (in Ukrainian).

9. Podpiatnikova A.Ya. Features of Democratic Transit in Ukraine. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration*. 2019. № 30 (69) 2019. P. 7–11. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6448/2019.5/02> (in Ukrainian).

10. Svirko S.V. Modern Development of the Public Finance Management System of Ukraine: Accounting Segment in Ensuring the Innovative-Investment Vector of Direction. *Bulletin of Zaporizhzhia State Technical University. Series: Economic Sciences*. 2018. № 1 (83). pp. 56–65. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2018-1\(83\)-56-](https://doi.org/10.26642/jen-2018-1(83)-56-) (in Ukrainian).

11. Sliusar S. Organization of Accounting in Institutions of the Public Sector of Ukraine: International Context. *Economic Bulletin of the University*. 2022. № 53. P. 88–93. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-88-93> (in Ukrainian).

12. Fesun I.Yu. Modernization of the Accounting System in the Public Sector: Challenges and Prospects. *Bulletin of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2018. № 4. pp. 119–124. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-260-4-119-124> (in Ukrainian).

13. Khmelyuk A., Donskykh N. Improvement of Accounting in the Budget Sphere: Prospective Directions of Reform. *Economic Analysis*. 2020. № 30 (3). pp. 205–211. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.205> (in Ukrainian).

14. Tsenkler N.I., Vyghivska I.M., Makarovych V.K. Trends in the Development of Accounting in the Public Sector: International Context. *Problems of Theory and Methodology of Accounting, Control, and Analysis*. 2019. № 2 (43). pp. 75–81. URL: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-2\(43\)-75-81](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-2(43)-75-81) (in Ukrainian).

Olha HRYHORIV

PhD in Economics, Associate Professor of department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8945-6124>

e-mail: olha.hryhoriv@pnu.edu.ua

Anton ABRAMOV

PhD in Military Sciences, Associate Professor, Institute of Logistics and support of troops (forces) of the National defense university of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8514-6217>

e-mail: Anthony@i.ua

Oksana KROCHAK

PhD in Economics, Associate Professor of department, Uman National University of Horticulture

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1212-0010>

e-mail: kr.ok.iv@ukr.net

MODERNIZATION OF ACCOUNTING PROCESSES IN PUBLIC INSTITUTIONS: EFFICIENCY AND TRANSPARENCY

Introduction. Accounting processes in budgetary institutions play a significant role in managing state finances, ensuring accountability, and maintaining transparency. However, traditional methods often prove to be ineffective and insufficiently transparent due to outdated practices. Therefore, there is a need for modernization to enhance the efficiency and transparency of accounting processes.

The purpose of the paper is to discuss the modernization of accounting processes in budgetary institutions and its impact on efficiency and transparency. Specifically, the paper analyzes the implementation of modern accounting technologies and practices, assesses their effectiveness, and evaluates their impact on financial management in budgetary institutions.

Results. Through a comprehensive analysis of measures to modernize accounting processes in budgetary institutions, this study has identified several key findings. Firstly, the implementation of cloud accounting software and automation tools has significantly streamlined financial reporting processes, reducing the number of manually made errors and data processing time. Secondly, the adoption of transparent accounting standards and policies has improved accountability and public trust in budget management. Finally, educational programs and capacity-building efforts have facilitated the transition to modern accounting methods, providing staff with the necessary skills.

Conclusions. The modernization of accounting processes in budgetary institutions holds immense potential for enhancing the efficiency and transparency of financial management. By implementing cutting-edge technologies, ensuring adherence to transparent standards, and investing in staff development, budgetary institutions can overcome traditional challenges and achieve better fiscal outcomes. This study underscores the importance of ongoing modernization efforts to ensure the integrity and effectiveness of accounting processes in the public sector. Enhancing the efficiency and transparency of accounting processes in budgetary institutions requires a comprehensive approach, incorporating modern information technologies, optimized procedures and standards, as well as continuous professional development for staff. By employing these strategies, budgetary institutions can strengthen their financial management practices, improve accountability, and bolster public trust in the management of public funds.

Keywords: cost optimization, financial control, e-government, efficiency audit, accounting information systems, managerial accounting, budget reporting, internal control procedures, public finance, financial transparency

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.14>
УДК 339.9

Ігор Михайлович ПОСОХОВ

д.е.н., професор, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>

e-mail: posokhov7@gmail.com

Світлана Юріївна ЛУКІНА

студентка, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6972-2437>

e-mail: sl701685@gmail.com

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

Розглянуто основні макроекономічні проблеми інтеграції України до ЄС. Окреслено основні проблеми української економіки, які перешкоджають інтеграції України до ЄС. Проаналізовано динаміку зовнішньоторговельного обороту України з країнами ЄС. Визначено, що внаслідок військової агресії в Україні відбулося суттєве зменшення обсягів міжнародної торгівлі з країнами СНД та збільшення товарообороту між Україною та країнами ЄС. Визначено ключові переваги економічного розвитку України у статусі кандидата на членство в ЄС, які власне позитивно впливатимуть на покращення макроекономічних показників України. Зазначено основні торгові бар'єри України з ЄС та надано пропозиції з їх лімітування.

Ключові слова: інтеграція, ЄС, товарооборот, міжнародний бізнес, міжнародна торгівля, макроекономічні проблеми, членство в ЄС

ВСТУП

Інтеграційні процеси в Україні є надзвичайно актуальною темою, оскільки Україна перебуває на етапі трансформації в економічній, політичній та культурній сферах. Україна прагне стати частиною світового співтовариства та розвиватися в напрямі євроінтеграції, що зумовлює необхідність аналізу інтеграційних процесів, їх впливу на розвиток економіки та бізнесу. Саме тому дослідження проблем інтеграції України до ЄС є актуальною темою дослідження. Макроекономічні проблеми інтеграції України до ЄС були досліджені відомими вітчизняними та зарубіжними науковцями і дослідниками, такими як І.В. Артьомов [1], О.Г. Тимощук [2] Ю.В. Палагнюк [5], І. Посохов [6, 7] та ін.

МЕТА роботи – дослідити основні макроекономічні проблеми інтеграції України до ЄС та надати рекомендації з їх вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідження застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інтеграційні процеси в Україні, зокрема її статус кандидата на членство в ЄС, угоди про вільну торгівлю та інші міжнародні угоди, відкривають нові перспективи та можливості для міжнародного бізнесу.

Проте водночас вони також створюють окремі проблеми для міжнародного бізнесу в Україні (рис. 1), з якими підприємствам доводиться зіштовхнутися і вирішувати, щоб успішно функціонувати в умовах інтеграції [1].

Адаптація до міжнародних стандартів, конкуренція на зарубіжних ринках, регулювання та фінансові ризики – це лише деякі з проблем, з якими стикається бізнес.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, відкривають широкі перспективи міжнародного бізнесу. Приєднуючись до міжнародних організацій, укладаючи торгові угоди та проводячи реформи, Україна активно

інтегрується у світове господарство та стає привабливим місцем для ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Нині для України відкрились перспективи економічної інтеграції в ЄС, що власне вже почалось, адже для України розроблено спеціальні умови експорту (дорога солідарності для експорту аграрної продукції) та скасування мита на ввезення певного переліку товарів в ЄС, що позитивно вплинуло на торговельні стосунки між країнами (рис. 2.).

Інтеграційні процеси в Україні відкривають нові можливості для міжнародного бізнесу, але вони також супроводжуються проблемами, які потребують уваги та вирішення. Рис. 2 є яскравим доказом того, як змінювалась українська зовнішня торгівля: 2015 р. став початком кардинальних змін у зовнішній політиці та перегляду українських патернів. Наша країна обрала орієнтир на Європу і частка зовнішньоторговельного обороту зростає з 31 % у 2015 р. до 59,6 в 2022 р. Проевропейські настрої України мали особливий вплив і на динаміку та структуру торговельної політики країни, що яскраво демонструє (рис. 2).

Україна може розраховувати на співпрацю з ЄС, яка в майбутньому стане ще сильнішою: ця підтримка є логічною і необхідною у світлі нинішнього тривалого військового конфлікту.

Статус кандидата на членство в ЄС дає змогу Україні брати участь у різних європейських структурах, де фізична присутність та участь у дискусіях має велике значення. Країні необхідно докласти зусиль для інтеграції до різних структур ЄС, щоб посилити підтримку всередині ЄС.

Статус кандидата на членство в ЄС може відкрити шлях до підтримки перед вступом, яка переважно полягатиме у положеннях, поданих на рис. 3.

ЄС має намір інвестувати у повосенне відновлення України. Кабінет Міністрів України спільно з Управлінням уряду з координації європейської та євроатлантичної інтеграції розробив План відновлення та подав його на конференції з відновлення України у Лугано.

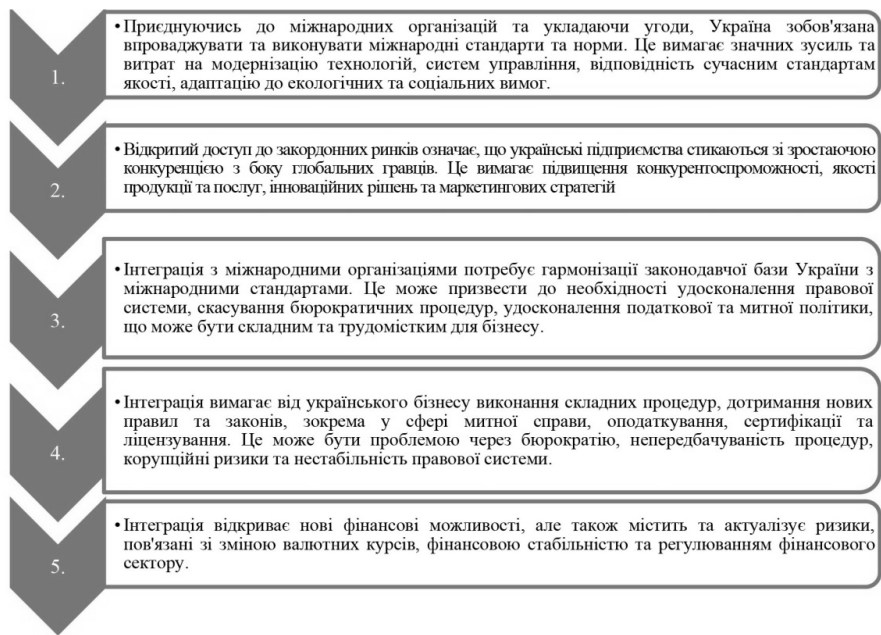

Рис. 1 Основні проблеми інтеграційних процесів в Україні [2, 3]

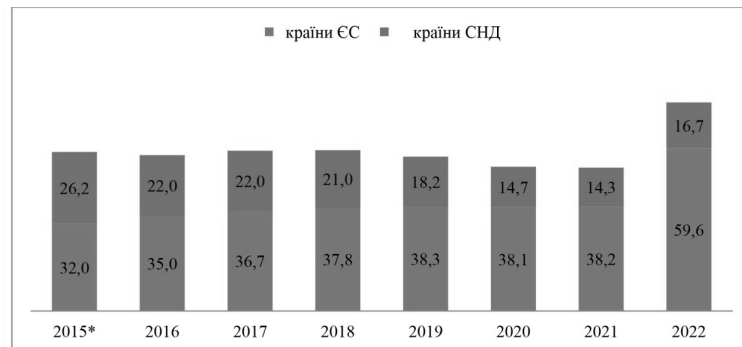

Рис. 2 Аналіз динаміки зовнішньоторговельного обороту України з країнами СНД та ЄС за 2015-2022 рр., % [4]

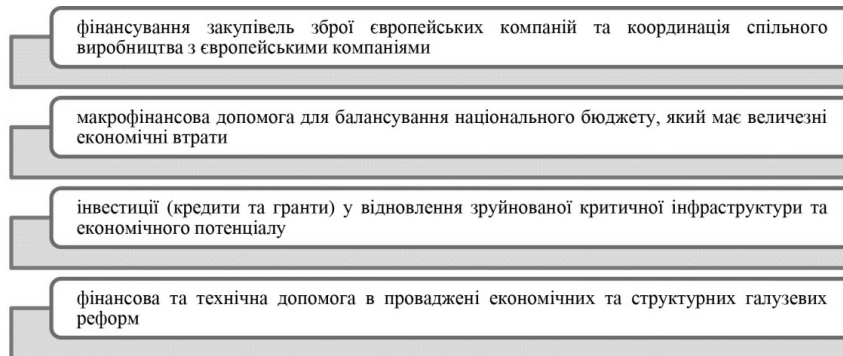

Рис. 3 Переваги статусу в кандидати ЄС для економічного розвитку України (складено авторами на основі власного дослідження)

Проблему доступності інвестицій може бути вирішено у післявоєнний період шляхом використання конфіскованих російських активів для фінансування відновлення України. Хоча історія не знала прецедентів порівнянного масштабу, міжнародні суди та організації мають допомогти в реалізації цього процесу [5, 6].

Для посилення економічної інтеграції ЄС та України у сфері торгівлі наявні торгові бар'єри з ЄС, які все ще потребують прийняття відповідних рішень з їх скасування (рис. 4).

Ці чотири кроки остаточно лібералізують торгівлю з ЄС та усувають бар'єри для транскордонних ділових операцій, а також забезпечать безперешкодне переміщення товарів через кордони.

Щоб скористатися моментом, Україні беззастережно надано статус кандидата на членство в ЄС, і цей підхід набув широкої підтримки українського громадянського суспільства. Однак, враховуючи численні інституційні проблеми в країні, Європейська комісія намітила сім посткандидатських умов для України, які має бути реалізовано до початку переговорного процесу зі вступу. Попередні умови переважно пов'язані з верховенством закону і включають вимоги щодо реформування Конституційного Суду, судової реформи, боротьби з корупцією, боротьби з відмиванням грошей, реалізації антиолігархічного законодавства, гармонізації законодавства про ЗМІ та внесення змін до законодавства про національну політику та меншини.

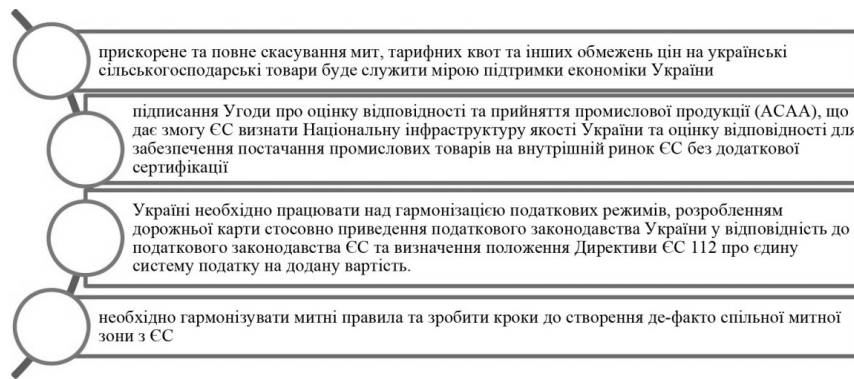

Рис. 4 Основні торгові бар'єри України з ЄС [6, 7]

Попри те, що Україні надано статус кандидата заздалегідь, враховуючи неповне виконання Україною Угоди про асоціацію, повноправне членство в ЄС може відбутися не так скоро. Поточна політика розширення ЄС уповільнюється, поза тим, через обмежену здатність інститутів ЄС приймати нових членів [6, 7]. Одне з ключових питань у цьому зв'язку полягає в тому, чи отримає Україна варіант приєднання, адаптований до її національної специфіки та умов військового конфлікту, чи процес приєднання буде розгортатися в рамках наявної моделі приєднання для країн-кандидатів. Стосовно організації співробітництва України та Заходу за межами процесу інтеграції до ЄС Україна вже отримує термінову підтримку з боку західних партнерів. Фінансування реконструкції (відновлення або ремонт пошкоджених будівель та інфраструктури) та відновлення (економічні реформи та інституційні зміни) має здійснюватися через централізований орган, створений спільно країнами Великої сімки та Україною, водночас Європейська Комісія відіграватиме центральну роль як головний інститут, що координує зусилля стосовно європейської інтеграції України. Особи, які приймають рішення, могли б розглянути можливість створення «Фонду відновлення» не лише як інструменту управління коштами для відновлення країни, але й як інструменту, здатного полегшити надходження іноземних інвестицій.

Стосовно пріоритетів реформ у повоєнній Україні, встановлення верховенства закону має стати головним

пріоритетом повоєнних інституційних змін. Правоохоронну та судову системи слід перезавантажити зверху вниз, а також необхідно створити критерії та ключові показники ефективності для оцінки прогресу у встановленні верховенства права.

У сфері державного управління необхідно повернутися до прозорого та конкурентного набору державних службовців та припинити політику найму, засновану на особистих зв'язках та лояльності, а також завершити реформу шкали оплати праці та стимулів для державних службовців.

Макроекономічна політика також потребує доопрацювання, а податкові та митні процедури мають бути спрощені відповідно до практики ЄС після встановлення верховенства права. Влада України також має негайно відмовитися від адміністративної практики, заснованої на презумпції провини платників податків (податкових агентів).

ВИСНОВКИ

Україна стоїть на шляху докорінних змін як в державі, так і в економіці. Зближення з ЄС для України відкриває нові перспективи ведення бізнесу та більш глибокої економічної інтеграції в простір ЄС. На нашу думку, Україна вже заслужила членство в ЄС, йдучи шляхом євроінтеграції та борячись за безпеку не тільки Європи, але й усього світу. Україна гідна називати себе не кандидатом в члени, а повноцінним членом європейської сім'ї.

Список використаних джерел

1. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції. Ужгород, 2008. 370 с.
2. Тимошук О.Г. Набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС в умовах війни в Україні: міжнародно-правовий аспект. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 2022. С. 83–85. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7941/1/Nabuttia_Ukrainoiu.pdf
3. Європейська та євроатлантична інтеграція України. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/evropeiska-ta-jevroatlantychna-intehratsiia-ukrainy-e76e7d6e-3f60-4709-8edd-2a83fd752cb9>
4. Статистика зовнішнього сектору України (2022). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
5. Палагнюк Ю.В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв, 2014. 392 с.
6. Посохов І.М., Лукіна С.Ю. Реінженіринг у міжнародному бізнесі. Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки) : зб. наук. пр. Харків, 2023. № 3. С. 3-7.
7. Посохов І.М., Проскуріна Є.О. Проблеми та перспективи економічної інтеграції України в ЄС. *Актуальні питання науки, освіти та суспільства в умовах сучасних викликів*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 27 грудня 2022 р.): у 2 ч. Полтава, 2022. Ч. 2. С. 45-48.
8. Kushniruk V., Ivanenko T. Analysis of trends and prospects for development of export and import of goods and services by enterprises of Ukraine at the regional level. *Baltic journal of economic studies*. 2017. Vol. 3, No 5. pp. 252–259.
9. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status (2023). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232

References

1. Artomov I.V. The Ukrainian dimension of European and Euro-Atlantic integration. Uzhgorod, 2008. 370 p. (in Ukrainian).
2. Tymoshchuk O.H. Ukraine's acquisition of the status of a candidate for EU membership in the conditions of the war in Ukraine: an international legal aspect. *Materials of the international scientific and practical conference*. 2022. pp. 83–85. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7941/1/Nabuttia_Ukrainoiu.pdf. (in Ukrainian).
3. European and Euro-Atlantic integration of Ukraine. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/yevropeiska-ta-yevroatlantychna-intehratsiia-ukrainy-e76e7d6e-3f60-4709-8edd-2a83fd752cb9> (in Ukrainian).
4. Statistics of the external sector of Ukraine (2022). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (in Ukrainian).
5. Palahniuk Y.V. State European integration policy of Ukraine: theory, methodology, mechanisms: monograph. Mykolaiv: Publishing house of ChSU named after Petra Mohyly, 2014. 392 p. (in Ukrainian).
6. Posokhov I.M., Lukina S.Y. Reengineering in international business. *Bulletin of the National Technical University "KhPI" (economic sciences): coll. of science pr.* Kharkiv, 2023. No. 3. pp. 3-7. (in Ukrainian).
7. Posokhov I.M., Proskurina Ye.O. Problems and prospects of economic integration of Ukraine in the EU. *Current issues of science, education and society in the conditions of modern challenges: coll. theses add.* International science and practice conference (Kremenchuk, December 27, 2022): in 2 parts. Poltava, 2022. Part 2. pp. 45-48. (in Ukrainian).
8. Kushniruk V., Ivanenko T. Analysis of trends and prospects for development of export and import of goods and services by enterprises of Ukraine at the regional level. *Baltic journal of economic studies*. 2017. Vol. 3, No 5. pp. 252–259.
9. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status (2023). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232

Ihor POSOKHOV

Doctor of Economics, Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9668-642X>

e-mail: posokhov7@gmail.com

Svitlana LUKINA

student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6972-2437>

e-mail: sl701685@gmail.com

MACROECONOMIC PROBLEMS OF THE INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EU

Introduction. *This paper examines the main macroeconomic problems of Ukraine's integration into the EU. So, to begin with, we outlined the main problems of the Ukrainian economy, which hinder the integration of Ukraine into the EU.*

The purpose of the paper *is to study the main macroeconomic problems of Ukraine's integration into the EU and develop recommendations for their solution.*

Results. *Next, we analysed the changes in the dynamics of Ukraine's foreign trade turnover with the EU countries. It was found that the military conflict in Ukraine resulted in a decrease in international trade with the CIS countries and an increase in trade between Ukraine and the EU. We have identified the key advantages of Ukraine's economic development in the status of a candidate for EU membership, which will have a positive impact on the improvement of macroeconomic indicators of our country. In conclusion, we have identified the main trade barriers between Ukraine and the EU and provided proposals for their limitation.*

Conclusions. *Regarding the priorities of reforms in post-war Ukraine, establishing the rule of law should become the main priority of post-war institutional changes. Law enforcement and judicial systems should be rebooted from the top down, and criteria and key performance indicators should be established to measure progress in establishing the rule of law. In the field of public administration, it is necessary to return to a transparent and competitive recruitment of civil servants and to stop hiring policies based on personal connections and loyalty, as well as to complete the reform of the salary scale and incentives for civil servants. Ukraine is on the path of fundamental changes both in the state and in the economy, rapprochement with the EU opens up new prospects for doing business and deeper economic integration into the EU space for our country. In our opinion, Ukraine has already earned membership in the EU, following the path of European integration and fighting for the security of not only Europe, but the whole world, we deserve to call ourselves not a candidate for membership, but a full-fledged member of the European family.*

Keywords: *integration, EU, international trade, international business, trade, macroeconomic problems, EU membership*

Антоніна Євгенівна ЗУБАРЕВА

к.ю.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-2698>

e-mail: antonina.zubareva@lnu.edu.ua

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: НА ПРИКЛАДАХ АЗІЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Статтю присвячено сурогатному материнству як одному з допоміжних способів репродуктивної технології. Присвячено увагу сурогатному материнству на прикладах азійських держав: Індії, Таїланду, Камбоджі, В'єтнаму, Казахстану, Китаю та Лаосу. Також звернено увагу на досвід України на питання сурогатного материнства і зазначено його негативні наслідки через недостатнє правове регулювання.

Ключові слова: сурогатне материнство, транснаціональне сурогатне материнство, фертильний туризм, захист прав дитини, міжнародне приватне право

ВСТУП

Сурогатне материнство – це один із способів репродуктивної технології, який допомагає боротись з проблемою безпліддя, однак, якщо говорити про транснаціональне сурогатне материнство, то важливими викликами є питання встановлення батьківства, надання громадянства, дійсність договорів про сурогатне материнство, а також протидія злочину – торгівлі людьми.

Питання сурогатного материнства у міжнародному приватному праві досліджувалось вітчизняними науковцями, серед яких варто назвати: Д. Айвар, Ю. Бабенко, Н. Квіт, Ю. Коренга, Л. Парашук, Ю. Печегіна, О. Розгон, М. Сопель, О. Трагнюк, Н. Федорченко та ін. Оскільки у статті розглядається проблематика сурогатного материнства на прикладах азійських держав, то потрібно звернути увагу на праці таких зарубіжних вчених, як: N. Bhowmick, Q. Cao, C. Ding, A. Goldberg, Y. Hibino, Z. Huo, J. Parks, K. Points, A. Smith, Z. Sun, W. Twine, Y. Wang, A. Whittaker, Y. Xiao, L. Zhao та ін.

МЕТА статті – з'ясувати особливості сурогатного материнства у міжнародному приватному праві, застосовуючи приклади азійських держав.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано праці зарубіжних вчених, норми національного законодавства держав, матеріали періодичних видань, а також методи: аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сурогатне материнство – це домовленість, коли фертильна жінка виношує та передає дитину майбутнім батькам. Сурогатне материнство класифікується як часткове (гендерне) з використанням яйцеклітини від сурогатної матері, так і повне (гестаційне) – без яйцеклітини від сурогатної матері [1, с. 302]. Виділяють такі види сурогатного материнства в країнах, де його дозволено: комерційне сурогатне материнство, що спрямовано на отримання прямої фінансової вигоди, і добровільне сурогатне материнство (альтруїстичне) – без прямої фінансової вигоди (крім відшкодування медичних витрат, пов'язаних із вагітністю [2].

Поруч з явищем сурогатного материнства є поняття «фертильного туризму», яке означає, що особи, виїжджають за кордон, щоб застосовувати репродуктивні

технології, такі як штучне запліднення, сурогатне материнство, вибір статі дитини тощо. Деякі з таких осіб подорожують за кордон через низку вартість послуг (фінансову складову), інші – щоб обійти обмеження у своїй країні [3]. Тому у зв'язку із проблемою «фертильного туризму» деякі держави, які дозволяли комерційне сурогатне материнство, згодом обмежили його або ж заборонили зовсім, намагаючись уникнути негативних наслідків такого способу репродуктивної послуги.

Якщо аналізувати транснаціональне сурогатне материнство у Південно-Східній Азії, то варто наголосити на легалізації комерційного сурогатного материнства в Індії у 2002 р. [4]. Індія стала центром послуг сурогатного материнства, які були відомі як «оренда матки». Однак випадок «Бебі Манджі» («Baby Manji») у 2008 р. проілюстрував складність комерційного сурогатного материнства. Він відображав домовленість, укладену між японською парою та індійською сурогатною матір'ю. За місяць до народження дитини японська пара розлучилася. Справа ускладнилася, коли передбачувана мати відмовилася забрати дитину, і жодна з матерів, ні передбачувана мати, ні сурогатна матір – не несли юридичної відповідальності за дитину. Як наслідок, дитині відмовили у видачі японського паспорта і залишили в Індії на три місяці, доки питання не було вирішене [5]. Цей випадок змусив індійський уряд розглянути можливість встановлення обмежень на угоди про сурогатне материнство, та заборонив батькам-одинакам і одностатевим парам застосовувати право на комерційне сурогатне материнство у 2013 р., а згодом повністю заборонив цю практику – в 2018 р. Однак обмеження на сурогатне материнство не припинило цей бізнес, а навпаки – він пішов у підпілля [6, с. 129-130].

Після заборони в Індії комерційного сурогатного материнства у 2013 р. індійська промисловість переїхала до Непалу, і він став центром комерційного сурогатного материнства для самотніх батьків і одностатевих пар. Була наявна лазівка в Положенні Непалу про сурогатне материнство, які дозволяли його, якщо сурогатна мати не була громадянкою Непалу. Це створило можливість для індійських клінік фертильності перемістити комерційний сурогатний бізнес. Індійські сурогатні матері були переселені до Непалу на весь період вагітності, від запліднення до пологів, а передбачувані батьки могли взяти на себе відповідальність за

дитину, не порушуючи законодавство країни [7]. Згодом уряд спершу призупинив комерційне сурогатне материнство, а у 2015 р. – повністю його заборонив. Проте комерційне сурогатне материнство продовжувалося в сусідніх країнах таких як, Таїланд та Камбоджа.

У разі Таїланду, де до 2015 р. законодавець не обмежував комерційне сурогатне материнство, уряд зауважив, що держава перетворилась на країну з неврегульованим бізнесом народження малюків та опинилась у неприємних скандалах, які стосувались питання батьківства та захисту прав дітей, і це стало причиною для реформування зазначеного питання. Найгучнішими непорозуміннями були три випадки, які пов'язувались із сурогатним материнством. Першим з них був факт, коли у липні 2014 р. австралійську пару звинуватили в тому, що вони покинули хлопчика з синдромом Дауна, якого народила тайська сурогатна матір, і повернулись додому лише з його здоровою сестрою-близнюком. Подальше розслідування виявило, що батько близнюків був раніше засудженим за педофілію. Другий прикрий випадок стосувався ситуації, коли тайська поліція виявила двадцятичотирирічного японця, який замовив 16 немовлят у різних тайських сурогатних матерів. А третій – стосувався ще одного громадянина Австралії, якого звинувачено в сексуальному насильстві над двома доньками, які народились через тайське сурогатне материнство [8, с. 919]. На жаль, це не вичерпний перелік випадків, які вплинули на рішення уряду Таїланду обмежити застосування комерційного сурогатного материнства у країні.

Захист дітей, народжених внаслідок допоміжної репродуктивної системи мав відбуватись за допомогою проекту закону «Technologies В.Е.», який забороняв комерційне сурогатне материнство і мав зробити його кримінальним злочином у Таїланді [9]. У лютому 2015 р. Національна законодавча асамблея Таїланду офіційно прийняла «Закон про захист дітей, народжених за допомогою допоміжних репродуктивних технологій» («ART Act»). Цей закон набув чинності 30 липня 2015 р., забороняючи комерційне сурогатне материнство від обслуговування іноземних клієнтів і тільки тайські гетеросексуальні пари згідно зі спеціальним дозволом могли застосовувати сурогатне материнство, як спосіб отримати дитину [8, с. 920]. Цей закон призвів до виникнення колізії, коли батьки-іноземці уклали договір комерційного сурогатного материнства ще тоді, коли це дозволялось у Таїланді, а народження дитини відбувалось після набуття цим законом чинності. Сотні пар не могли вивести дитину за межі держави, тому уряду доводилось індивідуально врегульовувати кожен такий випадок.

Якщо говорити про досвід Камбоджі, де законодавче врегулювання про сурогатне материнство було неоднозначним, то потрібно підкреслити, що деякі індійські та тайські клініки безпліддя почали працювати саме у цій державі. Однак у листопаді 2016 р. Камбоджа також запровадила заборону на комерційне сурогатне материнство [10]. А втім, бізнес продовжувався після абороки, що призвело до резонансних справ у країні. Наприклад, уряд з'ясував, що китайські передбачувані батьки уклали договори з 33-ма сурогатними матерями, які виношували для них дітей. Зібравши доказову базу доведено, що пара займалась торгівлею людьми, тому

їх негайно ув'язнили в Камбоджі [11, с. 130].

Натомість у В'єтнамі Закон про шлюб і сім'ю (2014 р.) заборонив комерційне сурогатне материнство, але дозволив альтруїстичне сурогатне материнство. Відповідно до ст. 95 цього Закону тільки подружжя має право вимагати гестаційне сурогатне материнство. В додаток подружжя має повністю відповідати таким умовам: (а) дружина не змогла завагітніти і народити навіть за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, (б) вони не повинні мати спільної дитини та (с) отримати медичні, психологічні та юридичні консультації вже перед процесом сурогатного материнства [12, с. 53]. Тобто це означає, що сурогатне материнство не є медичним рішенням, яке будь-яка безплідна пара може вільно вибрати за власним бажанням. Законодавець зазначає, що це останній спосіб, на який така пара може розраховувати, якщо вичерпала всі інші можливі способи репродуктивних методів для отримання дітей.

Законодавець В'єтнаму у Декреті № 10/2015/ND-CP пояснює термін альтруїстичне сурогатне материнство так: це можуть бути найближчі родичі однієї лінії подружжя, включаючи його або її повнорідних сестер, зведених сестер по матері та зведених сестер по батькові; його чи її дітей тітки чи дядьки по батькові чи по матері; і невістки його або її рідних сестер або зведених сестер по батькові чи по матері [12, с. 54]. Як можна побачити, ці положення обмежили осіб, які можуть виступати у ролі сурогатної матері. Звісно, що таке обмеження є цілком логічним, оскільки тільки жінка, яка є у близьких відносинах із безплідним подружжям може бути готова виношувати дитину без бажання отримати справедливую компенсацію.

У підтвердження того, що законодавство В'єтнаму ретельно контролює надання послуги сурогатного материнства, потрібно наголосити, що станом на 2019 р. згідно з Указом №96 /2016/ND-CP лише 5 лікарень наділено повноваженнями здійснювати процес сурогатного материнства, з яких лише одна є приватною лікарнею [12, с. 54]. Цей досвід є корисним, для того щоб контролювати якісне та ефективне надання цієї репродуктивної послуги кваліфікованими спеціалістами та у спеціалізованих медичних закладах.

Якщо зупинятись на прикладі Казахстану, то у цій державі гестаційне сурогатне материнство практикується з кінця 1990-х рр., а вперше законодавчо врегульовано Законом про шлюб та сім'ю у 1998 р., який визначав застосування допоміжних репродуктивних технологій та приватних репродуктивних центрів. У 2009 р. Кодекс «Про охорону здоров'я населення та системи охорони здоров'я» широко визначає ліберальні умови сурогатного материнства. На відміну від більшості країн, які легалізують і регулюють сурогатне материнство, в Казахстані передбачувані батьки негайно визначаються законними батьками дитини, народженої від сурогатної матері [13, с. 312]. Законодавець у такий спосіб надає гарантії передбачуваним батькам для автоматичного визнання батьківства стосовно їх новонародженої дитини.

Згідно з даними персоналу клінік фертильності в Казахстані, Китай є основною країною походження передбачуваних батьків, які шукають умови сурогатного материнства в Казахстані; поки офіційної статистики немає, одна приватна клініка в Алмати повідомила в 2019 р., що 90 % її поточних клієнтів для сурогатного

материнства були громадянами Китаю. Це пов'язано з географічною близькістю обох країн та фінансовою доступністю цієї репродуктивної послуги [13, с. 313].

Якщо говорити про сурогатне материнство у Китаї, то у цій державі є потреба законодавчого врегулювання такої репродуктивної послуги. Законодавчий орган Китаю навмисно вирішив утриматися від встановлення чітких правил стосовно того, як сурогатне материнство має регулюватися. Вирішуючи спори, пов'язані з сурогатним материнством, китайські суди відіграли вирішальну роль у встановленні рамок, за якими воно функціонує. Уряд Китаю встановив загальну заборону на сурогатне материнство в будь-якій формі, а китайські суди виключили можливість примусового виконання угод про передачу батьківства між сторонами. За загальним правилом сурогатна мати визначена як рідна мати, а передбачувана мати – як соціальна мати: така домовленість створює подальшу невизначеність та плутанину стосовно законного батьківства та опіки, що не відповідає найкращим інтересам дитини, яка народилася [14].

Стосовно внутрішніх справ про сурогатне материнство, то китайські суди поки що дотримуються таких позицій: 1) медичним працівникам заборонено здійснювати будь-яку форму сурогатного материнства, а реклама сурогатного материнства карається Адміністрацією промисловості і торгівлі відповідно до ст. 3(5) Положення про допоміжні репродуктивні технології людини від 2003 р. та ст. 1(3)(е) Етичних принципів допоміжних репродуктивних технологій і банків людської сперми від 2003 р.; 2) контракти на сурогатне материнство, включаючи транснаціональні інвестиційні контракти сурогатного материнства, трудові контракти сурогатного материнства, а також бізнес-контракти, визнаються недійсними, оскільки сурогатне материнство суперечить громадському порядку та добрим звичаям, порушує етику та мораль, і суперечить відповідній політиці та інтересам, як це передбачено ст. 8 Загальних правил Цивільного кодексу Китайської Народної Республіки (КНР) 2017 р. та ст. 52 Контрактного закону КНР 1999 р.; 3) законним батьком є генетичний батько, а законною матір'ю – біологічна мати відповідно до кровного споріднення та критеріїв народження, що визначено у Законі про шлюб КНР 2001 р. [15, с. 82].

У судовій практиці Китаю більшість судів вважають, що договір про транскордонне сурогатне материнство порушує громадський порядок і добрі звичаї, а також чинні закони і правила Китаю. Що стосується встановлення спорідненості між сурогатними батьками і дитиною, то судова практика в Китаї бере за стандарт результати ДНК-експертизи [16, с. 157]. Тобто, позиція китайських судів до сурогатного материнства дещо пом'якшилася: 1) громадяни Китаю не можуть бути покарані за звернення до сурогатного материнства згідно з Кримінальним кодексом КНР [15, с. 82]. Як вже зазначено, є лише два відомчих нормативно-правових актів, які забороняють медичним працівникам здійснювати будь-яку форму сурогатного материнства, а саме: Положення про допоміжні репродуктивні технології людини та Етичні принципи допоміжних репродуктивних технологій і банків людської сперми. Однак вони не змогли повністю врегулювати питання відповідальності самих громадян, які використовують

послуги сурогатного материнства. По-перше, у правовій системі Китаю згідно з ієрархією в національному законодавстві відомчі нормативні акти є нижчими за норми законів. Відповідно до законодавства Китаю рішення та накази державних відомств не повинні встановлювати жодних вимог, які погіршують права або збільшують обов'язки громадян, юридичних осіб та інших організацій. Тому вищезазначені відомчі нормативні акти можуть зобов'язувати лише медичний персонал. По-друге, хоч і відомчі правила забороняють медичному персоналу здійснювати послуги сурогатного материнства, максимальне покарання становить лише 30 тис. юанів, що є значно меншим, ніж отриманий прибуток [17, с. 3]; 2) майбутні батьки, особливо майбутня мати, можуть отримати опіку над народженою дитиною через усиновлення [15, с. 82]. Крім того, варто зазначити, що під впливом традиційної китайської концепції «право крові» стосовно батьківсько-дитячих відносин, сурогатне материнство вважається кращим вибором, ніж усиновлення [1, с. 303]. Так, кровну спорідненість з дитиною передбачувани батьки дуже легко можуть встановити за допомогою ДНК-експертизи.

На практиці китайські суди застосовують принцип найкращих інтересів дитини для визначення опіки над сурогатними дітьми, а спори стосовно визначення транскордонних відносин між сурогатними батьками та дитиною розглядаються згідно з китайським законодавством. Крім того, чинне законодавство Китаю не містить правових норм, що стосується транскордонних сурогатних дітей, і це, безумовно, не сприяє їхньому захисту [16, с. 157]. Стосовно визначення юрисдикції, то це залежить від конкретних правових питань у справах про транснаціональне сурогатне материнство. Ці питання можна класифікувати як договірні спори та особисті спори. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) КНР від 2017 р. фінансові спори стосовно договорів сурогатного материнства слід характеризувати як договірні спори, що підлягають юрисдикції суду за місцем проживання відповідача або за місцем виконання договору (ст. 23 ЦПК). Натомість спори про опіку та піклування слід кваліфікувати як особисті спори, що підпадають під юрисдикцію піддомчого суду за місцем проживання або звичайного місця перебування відповідача (ст. 21 ЦПК).

Послаблення політики однієї дитини в Китаї в 2014 р. в тандемі зі зростанням багатства вищого середнього класу спричинило великий попит на послуги сурогатного материнства. Тоді як заможні китайці мають можливість отримувати таку репродуктивну послугу у США, вони тим самим забезпечують майбутню дитину можливістю отримати громадянство США [18]. Однак багато китайських сімей не є такими заможними, і шукають можливість мати другу дитину в силу різних обставин, серед яких, наприклад, вік, який не дає змоги зачати немовля у природній спосіб. Крім того, зростає кількість китайських одностатевих пар, які прагнуть створити сім'ю.

Як зазначалось, сурогатне материнство є незаконним у Китаї, але, незважаючи на діючу заборону, наявний великий підпільний ринок в Китаї [13, с. 314]. Це призводить до чималого попиту китайських пар на організації сурогатного материнства із залученням іноземок. Тому ще однією державою, яку потрібно згадати у дослідженні – це Лаос.

У Лаосі немає законів чи правил стосовно сурогатного материнства. І там немає законних чи незаконних угод про надання таких репродуктивних послуг. Відсутність такого регулювання стало поштовхом для того, що ця країна стала місцем комерційного сурогатного материнства. Крім того, тайські сурогатні матері та іноземні сурогатні матері, які завагітніли у Лаосі, а народжують дітей у Таїланді, не вважаються такими, що порушили тайське законодавство. Тобто це означає, що Таїланд продовжує залишатися ключовим центром для сурогатних пологів, які без жодних перешкод, завагітнівши в Лаосі, згодом повертаються до Таїланду для періоду вагітності та з метою народити там дитину [6, с. 130]. Крім того, Лаос отримав популярність після посмертного народження китайської дитини через сурогатне материнство через чотири роки після смерті його біологічних батьків, які загинули в автокатастрофі. У квітні 2018 р. після судової справи повідомлено про народження дитини у Китаї, де бабусям й дідусям вдалося отримати опіку над ембріонами, залишеними загиблим подружжям. Потім ембріони відправили в Лаос. Дідусі і бабусі після народження дитини застосували тестування ДНК, щоб підтвердити їх спорідненість [13, с. 314]. У такий спосіб вони змогли на законних підставах забрати дитину та довести, що це їхній внук.

Також варто зазначити, що однією з країн, яка є привабливою для комерційного сурогатного материнства – це Україна. Пари з усього світу користуються комерційним сурогатним материнством в Україні, оскільки вартість цих послуг значно нижча порівняно з іншими державами, де дозволено сурогатне материнство, наприклад, такими як США (лише кілька штатів США легалізували сурогатне материнство, зокрема Каліфорнія) [19, с. 5646]. Кількість дітей, народжених через сурогатне материнство, в Україні щороку зростає. Ймовірно, такий ріст прискорився заборонаю на комерційне сурогатне материнство у Індії, Таїланді і Непалі [20]. Комерційне сурогатне материнство в Україні регулюється ст. 123 Сімейного кодексу України та Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні». Однак законодавство України стосовно цього способу репродуктивних послуг потребує більш детальнішого регулювання.

Зокрема, можна пригадати, як під час пандемії COVID-19 у 2020 р. діти, які народились в Україні через транснаціональні угоди про сурогатне материнство, через закриті державні кордони для в'їзду та виїзду згідно карантинних заходів, були заблоковані і перебували під наглядом медсестер у т.зв. «готелі для немовлят». Так, батьки-іноземці не могли забрати дітей, а також не знали, коли матимуть до них доступ [21, с. 807]. Через складні обставини та відсутність правого регулювання деякі батьки відмовились від своїх немовлят, тим самим залишивши їх сиротами.

Крім того, внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну проявилось багато ак-

туальних питань комерційного сурогатного материнства. Наприкінці лютого 2022 р. у транскордонній індустрії сурогатного материнства не розуміли як реагувати на ці складні об'єктивні обставини.

Наприклад, деякі контракти значно обмежують права сурогатної матері на подорожі або перетин кордону. Так, сурогатні матері є надзвичайно вразливими, оскільки потреби клієнтів, тобто майбутніх батьків, суттєво впливають на права жінки. До того ж рішення втекти до інших країн, таких як Польща, де діє зовсім інше законодавство, призведе до того, що дитина юридично вважатиметься дитиною сурогатної матері, а не передбачуваних батьків. Тому перед сурогатною матір'ю може постати питання порушення договірної відповідальності, а також варіант мати дитину, яку вона не планувала залишати. Оскільки протистояння агресору й досі триває, то неможливість подорожувати може спричинити, що немовлята, які народжені в районах, де тривають бойові дії, опиняться у ситуації з невирішеним питанням їхнього громадянства та правового статусу, а також їхнє життя може опинитись під агресією [19, с. 5647]. Такі правовідносини можна врегулювати за допомогою спеціального закону або двоїсторонніх міжнародних договорів.

ВИСНОВКИ

Питання сурогатного материнства потребує детального та чіткого врегулювання. На прикладах азійських держав можна зауважити, що потрібно врегулювати такі напрями: окреслити та розмежувати клінічну практику та сертифікацію лікарів, які б надавали такі послуги; чітко вказувати, які форми сурогатного материнства доступні у державі; зазначити хто може бути сурогатною матір'ю; законодавчо врегульовувати перелік істотних умов, які мають бути вказані у договорі про надання послуги сурогатного материнства; встановити регулювання питання перенесення ембріонів; сформулювати чіткі межі, які описують процес сурогатного материнства з гарантіями як для сурогатної матері, так і для передбачуваних батьків та новонародженої дитини; розкрити питання перетину кордону сурогатними матерями; здійснити визначення порядку призначення громадянства для дитини, яка народилась від сурогатної матері; посилити відповідальність за торгівлю людьми. На наш погляд, заборона сурогатного материнства – це не найкращий спосіб захистити права дітей, сурогатних матерів та передбачуваних батьків, оскільки на сьогодні є дуже великий попит користуватись такими репродуктивними послугами для отримання дитини, передусім – для безплідних пар. Проблема моралі та етики у використанні сурогатного материнства, відіграють провідну роль у цьому питанні. Звісно, право могло б врегулювати несприятливі ситуації, пов'язані із сурогатним материнством, але, як бачимо, законодавці не надто поспішають проваджувати чіткі межі дозволеного та недозволеного, обмежуючись лише окремими нормами, а то – й взагалі не впроваджуючи жодного правового врегулювання.

Список використаних джерел

1. Qi Q., Gu X., Zhao Y., Chen Z., Zhou J., Chen S., Wang L. The status of surrogacy in China. *BioScience Trends*. 2023. № 17 (4). pp. 302–309.

2. Jones B., Ranaei-Zamani N., Vali S., Williams N., Saso S., Thum M., Al-Memar M., Dixon N., Rose G., Testa G., Johannesson L., Yazbek J., Wilkinson S., Richard Smith J. Options for acquiring motherhood in absolute uterine factor infertility; adoption, surrogacy and uterine transplantation. *Obstet Gynaecol*. 2021. № 23. pp. 138–147.

3. Cohen I. Medical Tourism and the Creation of Life: A Study of Fertility Tourism. *Patients with Passports: Medical Tourism, Law, and Ethics*. 2014. № 9. pp. 371–420.

4. Saxena P, Mishra A, Malik S. Surrogacy: ethical and legal issues. *Indian Journal of Community Medicine*. 2012. № 37. pp. 211–213.

5. Points K. Commercial surrogacy and fertility tourism in India: the case of baby Manji. URL: https://kenan.ethics.duke.edu/wp-content/uploads/2018/01/BabyManji_Case2015.pdf

6. Attawet J. Mapping transnational commercial surrogacy arrangements in South and Southeast Asia. *Medico-Legal Journal*. 2021. № 89 (2). pp. 128–132.

7. Rudrappa S. India outlawed commercial surrogacy – clinics are finding loopholes. *The Conversation*. 2017. URL: <http://theconversation.com/india-outlawed-commercialsurrogacy-clinics-are-finding-loopholes-81784>

8. Zimmerman A. Thailand's Ban on Commercial Surrogacy: Why Thailand Should Regulate, Not Attempt to Eradicate. *Brooklyn Journal of International Law*. 2016. № 41 (2). pp. 917–956.

9. Memorandum of Principles and Reasons Compound with Protection of Children Born from Assisted Reproductive Technologies Act B.E., Subject No. 167/2553 (Thai.), translation at Chaninat & Leeds Co., Thailand Draft Surrogacy Law, THAI. L.F. (Aug. 19, 2014). URL : <http://www.thailawforum.com/thailand-draft-surrogacy-law/>

10. Hibino Y. Non-commercial surrogacy in Thailand: ethical, legal, and social implications in local and global contexts. *Asian Bioethics Review*. 2020. № 12. pp. 135–147.

11. Attawet J. Mapping transnational commercial surrogacy arrangements in South and Southeast Asia. *Medico-Legal Journal*. 2021. № 89 (2). pp. 128–132.

12. Van N. Transnational Surrogacy: Vietnam’s Deliberate Choice of a Separate Path. *Asia-Pacific Social Science Review*. 2023. № 23 (1). pp. 48–62.

13. Whittaker A., Gerrits T., Weis C. Emerging “repronubs” and “repreneurs”: Transnational surrogacy in Ghana, Kazakhstan, and Laos. *International Journal of Comparative Sociology*. 2022. № 63 (5-6). pp. 304–323.

14. Xiao Y., Li J., Zhu L. Surrogacy in China: A Dilemma Between Public Policy and the Best Interests of Children. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 2020. № 34 (1). pp. 1–19.

15. Xiao Y., Li J. Transnational Surrogacy in China: From the Perspective of Private International Law. *China and WTO Review*. 2020. № 6 (1). pp. 81–108.

16. Ma Y. Research on the Public Order Reservation System from Surrogacy. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2022. № 1. pp. 154–161.

17. Yiang Z. Legal Regulation of Cross-border Surrogacy: A Comparison Based on China, Vietnam, and Russia. *VNU Journal of Science: Legal Studies*. 2022. № 38 (1). 12 p.

18. Ong A. *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NC: Duke University Press. 1999. 322 p.

19. Marinelli S., Del Rio A., Straccamore M., Negro F., Basile G. The armed conflict in Ukraine and the risks of inter-country surrogacy: the unsolved dilemma. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences*. 2022. № 26. pp. 5646–5650.

20. Saran J., Padubidri J. New laws ban commercial surrogacy in India. *International Journal of Legal Medicine*. 2020. № 88. pp. 148–150.

21. Curtin R. Suspension of Citizenship: Ethical Concerns in International Commercial Surrogacy and the Legal Possibility of Stateless Children. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2020. № 55 (2). pp. 805–836.

References

1. Qi Q., Gu X., Zhao Y., Chen Z., Zhou J., Chen S., Wang L. The status of surrogacy in China. *BioScience Trends*. 2023. № 17 (4). pp. 302–309.

2. Jones B., Ranaei-Zamani N., Vali S., Williams N., Saso S., Thum M., Al-Memar M., Dixon N., Rose G., Testa G., Johannesson L., Yazbek J., Wilkinson S., Richard Smith J. Options for acquiring motherhood in absolute uterine factor infertility; adoption, surrogacy and uterine transplantation. *Obstet Gynaecol*. 2021. № 23. pp. 138–147.

3. Cohen I. Medical Tourism and the Creation of Life: A Study of Fertility Tourism. *Patients with Passports: Medical Tourism, Law, and Ethics*. 2014. № 9. pp. 371–420.

4. Saxena P, Mishra A, Malik S. Surrogacy: ethical and legal issues. *Indian Journal of Community Medicine*. 2012. № 37. pp. 211–213.

5. Points K. Commercial surrogacy and fertility tourism in India: the case of baby Manji. URL: https://kenan.ethics.duke.edu/wp-content/uploads/2018/01/BabyManji_Case2015.pdf

6. Attawet J. Mapping transnational commercial surrogacy arrangements in South and Southeast Asia. *Medico-Legal Journal*. 2021. № 89 (2). pp. 128–132.

7. Rudrappa S. India outlawed commercial surrogacy – clinics are finding loopholes. *The Conversation*. 2017. URL: <http://theconversation.com/india-outlawed-commercialsurrogacy-clinics-are-finding-loopholes-81784>

8. Zimmerman A. Thailand's Ban on Commercial Surrogacy: Why Thailand Should Regulate, Not Attempt to Eradicate. *Brooklyn Journal of International Law*. 2016. № 41 (2). pp. 917–956.

9. Memorandum of Principles and Reasons Compound with Protection of Children Born from Assisted Reproductive Technologies Act B.E., Subject No. 167/2553 (Thai.), translation at Chaninat & Leeds Co., Thailand Draft Surrogacy Law, THAI. L.F. (Aug. 19, 2014). URL : <http://www.thailawforum.com/thailand-draft-surrogacy-law/>

10. Hibino Y. Non-commercial surrogacy in Thailand: ethical, legal, and social implications in local and global contexts. *Asian Bioethics Review*. 2020. № 12. pp. 135–147.

11. Attawet J. Mapping transnational commercial surrogacy arrangements in South and Southeast Asia. *Medico-Legal Journal*. 2021. № 89 (2). pp. 128–132.

12. Van N. Transnational Surrogacy: Vietnam’s Deliberate Choice of a Separate Path. *Asia-Pacific Social Science Review*. 2023. № 23 (1). pp. 48–62.

13. Whittaker A., Gerrits T., Weis C. Emerging “repronubs” and “repreneurs”: Transnational surrogacy in Ghana, Kazakhstan, and Laos. *International Journal of Comparative Sociology*. 2022. № 63 (5-6). pp. 304–323.

14. Xiao Y., Li J., Zhu L. Surrogacy in China: A Dilemma Between Public Policy and the Best Interests of Children. *International*

Journal of Law, Policy and the Family. 2020. № 34 (1). pp. 1–19.

15. Xiao Y., Li J. Transnational Surrogacy in China: From the Perspective of Private International Law. *China and WTO Review*. 2020. № 6 (1). pp. 81–108.

16. Ma Y. Research on the Public Order Reservation System from Surrogacy. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*. 2022. № 1. pp. 154–161.

17. Yiang Z. Legal Regulation of Cross-border Surrogacy: A Comparison Based on China, Vietnam, and Russia. *VNU Journal of Science: Legal Studies*. 2022. № 38 (1). 12 p.

18. Ong A. *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, NC: Duke University Press. 1999. 322 p.

19. Marinelli S., Del Rio A., Straccamore M., Negro F., Basile G. The armed conflict in Ukraine and the risks of inter-country surrogacy: the unsolved dilemma. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences*. 2022. № 26. pp. 5646–5650.

20. Saran J., Padubidri J. New laws ban commercial surrogacy in India. *International Journal of Legal Medicine*. 2020. № 88. pp. 148–150.

21. Curtin R. Suspension of Citizenship: Ethical Concerns in International Commercial Surrogacy and the Legal Possibility of Stateless Children. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2020. № 55 (2). pp. 805–836.

Antonina ZUBAREVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-2698>

e-mail: antonina.zubareva@lnu.edu.ua

SURROGACY: ON THE EXAMPLES OF ASIAN COUNTRIES

The paper explores the practice of surrogacy as a form of assisted reproductive technology, distinguishing between commercial and voluntary (altruistic) surrogacy. It specifically examines surrogacy in several Asian countries, including India, Thailand, Cambodia, Vietnam, Kazakhstan, China, and Laos. Also, the paper provides Ukraine's experience in surrogacy and highlights the negative effects stemming from inadequate legal regulations, especially during times of martial law. The study reveals that surrogacy is linked with the concept of "fertility tourism," wherein individuals travel abroad to access reproductive technologies. The paper underscores that surrogacy presents its own unique challenges, particularly regarding issues such as the acknowledgment of paternity, citizenship rights, protection of children born through surrogacy, and legal safeguards for parents who engage in the services of a surrogate mother. By analyzing the national legislation of the above-mentioned countries, it becomes evident that there is a pressing need for enhancements and clarifications in the legal framework governing surrogacy. Primarily, this entails establishing regulations that delineate between clinical practices and the certification requirements for doctors offering surrogacy services. These regulations should also outline the available forms of surrogacy, eligibility criteria for surrogate mothers, and necessary conditions to be stipulated in surrogacy contracts. Furthermore, addressing issues related to embryo transfer, defining clear parameters for the surrogacy process, establishing guidelines for border crossings by surrogate mothers, determining procedures for granting citizenship to children born through surrogacy in various life circumstances, ensuring protection guarantees for newborns, safeguarding the rights of surrogate mothers, and combating human trafficking are crucial aspects requiring attention and clarification in the legal framework governing surrogacy.

Keywords: surrogacy, transnational surrogacy, fertility tourism, protection of children's rights, international private law

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.16>
УДК 338.1

Віктор Павлович ЗВОНАР

д.е.н., с.н.с., професор, Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1300-4791>
e-mail: viktorzvonar@yahoo.com

Наталія Борисівна РЕШЕТНЯК

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0070-5038>
e-mail: Natalia.Reshetniak@khp.edu.ua

Вікторія Володимирівна ТОМАХ

к.е.н., доцент кафедри, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0445-6019>
e-mail: viktoriia.tomakh@hneu.net

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА МОДЕРНІЗАЦІЮ ТРАДИЦІЙНИХ ІНДУСТРІЙ: ДИЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Цифрова економіка нині є фактором успіху модернізації традиційних індустрій, проте її впровадження має як можливості, так і виклики в аспекті інституціоналізації. Цифрова модернізація приносить підприємствам традиційних індустрій як можливості, так і виклики. Розв'язання проблем у досліджених чотирьох головних детермінантах інституціоналізації цифрової економіки допоможуть створити умови для переходу більшості підприємств до цифрових технологій у виробництві та управлінні.

Ключові слова: цифрова економіка, модернізація індустрій, традиційні індустрії, виклики, можливості

ВСТУП

В сучасних ринкових умовах цифровізація є невіддільною частиною функціонування кожного підприємства – як малого підприємства, так і корпорації. Технологічні зміни, які є доступними для підприємств завдяки процесу цифровізації, нині створюють нові можливості та переваги для підприємств та їх подальшого розвитку. Особливо важливою цифровізація є для підприємств, що діють в традиційній індустрії: виробництво, сільське господарство, будівництво, транспорт і логістика, фінанси та торгівля. Водночас саме цифрова економіка є основою для покращення рівня інфраструктури, яка надалі надає можливість підприємствам покращувати власну конкурентоспроможність на ринку. Це відбувається завдяки автоматизації виробництва, оптимізації всього виробничого процесу, створення нових продуктів, які могли б задовольнити попит на ринку. Тобто саме технології дозволяють покращувати ефективність діяльності підприємств. Проте слід розуміти, що цифровізація, як і будь-яке інше явище, має не лише позитивні, але й негативні наслідки. Особливо, це питання стосується інституціоналізації цифрової економіки.

Питання впливу цифрових технологій на функціонування підприємства та необхідності інституціоналізації цифрової економіки досліджували раніше українські вчені. Так, наприклад, Н.В. Рагуліна та М.С. Каракай [1] досліджували питання особливості та тенденції розвитку цифрової економіки в Україні. В результаті дослідження науковці дійшли висновку, що країна не застосовує на повну потужність весь потенціал цифрової економіки. Проблема полягає саме в інституціоналізації цифрової економіки.

Л.П. Чубук, О.В. Яценко, Н.Л. Овандер [2] зо середили свою увагу на впливі цифрової економіки на бізнес-процеси підприємств та дійшли висновку, що саме цифрові технології надають підприємствам покращення

у виробничому та управлінському аспектах. Проте для довготривалого та ефективного впровадження цифрових технологій, необхідною є інституціоналізація цифрової економіки.

Попри вже велику кількість проведених різноманітних досліджень, враховуючи постійні зміни та трансформацію різних аспектів цифровізації, важливо більш детально розглянути можливості та виклики інституціоналізації економіки.

МЕТА статті – аналіз викликів та можливостей інституціоналізації цифрової економіки, а також їх вплив на трансформацію традиційних індустрій в країні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У рамках цього дослідження спочатку проведено комплексний пошук літератури з метою поглибленого розуміння центральних понять «цифровізація», «цифрова економіка» та «інституціоналізація» і виявлення найбільш значущих наукових публікацій за цими темами. Збір первинних даних ґрунтувався на цілеспрямованому пошуку в базі даних Google Scholar. Водночас відбір здійснювали тільки за роботами, опублікованими за останні десять років. Таке обмеження дало змогу сфокусуватися на відповідному часовому та лінгвістичному контексті дослідження. Стратегію пошуку уточнено за допомогою спеціальних фільтрів, таких як «оглядова стаття», «літературний аналіз», щоб забезпечити цілісний аналіз об'єкта дослідження, а також релевантність і якість досліджуваної літератури.

РЕЗУЛЬТАТИ

Передусім слід визначити категоріальне поняття «цифровізація». Проаналізувавши значну кількість літературних джерел, можна зробити висновок, що цифровізацію можна розглядати як у вузькому, так і в широкому значенні. У вузькому значенні цифровізація являє собою перехід від аналогового до цифрового методу

збору, запису та аналізу, передачі даних [3, С. 11]. У широкому значенні цифровізація являє собою докорінну зміну народного господарства країни, в якому здебільшого зростає застосування цифрових інструментів та технологій як окремих підприємств, так і економіки країни [3, С. 13].

Нині цифровізація докорінно змінює процеси функціонування підприємств традиційної індустрії завдяки всім інструментам, які стали можливі та доступні підприємствам. Серед таких інструментів насамперед слід відзначити такі технології, як великі дані (Big Data), машинне навчання (Machine Learning), штучний інтелект (ШІ), розподілені реєстри, робототехніка, Інтернет речей, віртуальна та доповнена реальність, бездротовий зв'язок, блокчейн технології, кіберсистеми, нейромережі, хмарні технології тощо [4, С. 3, С. 14].

Серед можливостей, що надає цифровізація для підприємств традиційної індустрії, можна відмітити наступні [4, С. 4–8; 5, С. 29; 6, С. 101]:

- застосування електронної комерції та платформ для розширення ринку збуту вироблених товарів з покращенням таких показників, як рівень конкурентоспроможності, підвищення прозорості та зниження витрат, зниження бар'єра для входу на ринок нових підприємств, збільшення інвестицій;

- застосування міжнародних мереж для знаходження нових зацікавлених сторін та партнерів у співпраці та розвитку підприємства;

- застосування Big Data та ШІ для збору, аналізу даних про потенційних та наявних споживачів для задоволення попиту та підвищення лояльності клієнтів;

- застосування соціальних медіа та соціальних мереж для приваблення нових потенційних клієнтів та створення комунікації із вже постійними клієнтами;

- застосування хмарних рішень для зберігання великих баз даних та їх подальшого аналізу зі зниження витрат на інфраструктуру та обладнання, автоматизацію процесів виробництва та управління, швидкого доступу до даних та масштабованості;

- застосування хмарних рішень для автоматизації виробничих процесів з покращенням оптимізації діяльності та підвищення ефективності функціонування;

- застосування цифрових інструментів з можливістю залучення до роботи людей з інвалідністю, оскільки хмарні рішення надають змогу людям працювати із будь-якого місця, де є лише доступ до мережі Інтернет;

- застосування цифрових інструментів для керування ризиками на підприємстві та передбачення їх виникнення.

Тобто, аналізуючи всі можливості, їх можна умовно згрупувати в такі групи, як можливості глобалізації, поява нових сегментів клієнтів, застосування хмарних рішень у виробничих та управлінських аспектах функціонування підприємств.

Такі можливості можуть відобразитись на п'яти головних аспектах функціонування підприємств традиційної індустрії. По-перше, це стосується ефективності різних операцій. Завдяки автоматизації багатьох управлінських та виробничих процесів покращується продуктивність та зменшуються витрати.

По-друге, це стосується збільшення інновацій на підприємствах. Перед підприємствами відкривається можливість розробляти інноваційні товари (послуги), які будуть задовольняти попит споживачів повною мірою.

Сюди відноситься як створення мобільних додатків, так і застосування ШІ, а також онлайн-платформ.

По-третє, це стосується підвищення конкурентоспроможності підприємств. По-четверте, це стосується доступності фінансування, оскільки, наприклад блокчейн-технології, відкривають можливість залучення капіталу на підприємство. По-п'яте, це стосується спрощення процесу масштабування підприємств. Завдяки оптимізації шляхом цифрових інструментів підприємствам простіше масштабувати потужності виробництва [4, С. 8]. А також можливості для підприємств стосуються таких аспектів, як збільшення обсягів продажу, зростання продуктивності праці та покращення адаптації до ринкових змін, збільшення можливостей кооперації, прискорення виробничих процесів, а також підвищення іміджу підприємства [3, С. 20].

Проте в сучасних умовах функціонування підприємств традиційної індустрії виникає низка викликів, які також пов'язані з цифровізацією, найголовніші з яких: низька швидкість впровадження цифрових технологій, відсутність інновацій та недостатня вірогідність даних. Такі виклики формуються через швидку зміну цифрового середовища. Проте однією з головних умов є інституціоналізація цифрової економіки, яка є основою в цьому разі. У цьому контексті інституціоналізація цифрової економіки також має значну кількість викликів [4, С. 9].

Аналізуючи інституціоналізацію цифрової економіки в Україні, доцільно розглянути чотири її головні елементи: регулятивні рамки (законодавство та нормативи функціонування), розвиток інфраструктури, фінансову підтримку та навчання населення необхідним знанням і навичкам (рис. 1).

Рис. 1. Основні елементи інституціоналізації цифрової економіки (створено авторами)

Аналізуючи дані на рис. 1, можна зробити висновок, що без зазначених чотирьох елементів впровадження цифрових технологій на підприємства традиційної індустрії та праця з цифровими інструментами не є можливою. Такі чотири аспекти є головними аспектами успішного розвитку підприємств традиційної індустрії в сучасних умовах функціонування. Розглянемо кожен із зазначених елементів та їх характеристики детальніше.

Якщо говорити про регулятивні рамки, то насамперед мова йде про формальні інституції, як, наприклад, закони, норми або право власності. Також сюди можна віднести неформальні інституції, як, наприклад, культура підприємства, соціальні правила. Такі питання, як право інтелектуальної власності, приватності, кібербезпека є одними з найголовніших аспектів праці в умовах цифровізації. Саме регулятивні рамки відіграють одну з головних ролей у створення сприятливого середовища для розвитку цифрової економіки в країні. Це має

бути направлено на закони про захист даних, кібербезпеку, інтелектуальну власність тощо [4, С. 9].

Якщо говорити про розвиток інфраструктури, то передусім слід звернути увагу на цифрову інфраструктуру, під якою слід розуміти матеріальні засоби, обладнання та інформаційні продукти, які забезпечують безперебійне та ефективне функціонування цифрових інструментів, тобто є основою цифрової економіки [3, С. 15].

Звичайно, для кожного підприємства відповідно від специфіки функціонування цифрова інфраструктура може представляти різні інструменти та технології. Проте нині наявний об'єднуючий фактор успішного

впровадження цифрових технологій на всіх підприємствах України, а саме основою для впровадження цифрових технологій є доступ мережі Інтернет. Наявність швидкого та безперебійного Інтернету є запорукою нормального функціонування цифрових інструментів, наприклад, хмарних обчислення, штучного інтелекту чи блокчейн-технологій [4, С. 9].

Проте нині можливо відзначити значний успіх в країні стосовно його розповсюдження з огляду на статистичні дані за останні 20 років, однак надалі зупинку успіху проникнення Інтернету (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівень проникнення Інтернету в Україні за період 2004–2023 років, % (створено авторами на основі [7])

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Рівень проникнення, %	12	15	17	20	22	25	32	38	49	52
Темпи зростання, %	–	+3	+2	+3	+2	+3	+7	+6	+11	+3
Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Рівень проникнення, %	57	58	61	63	71	74	79	86	90	90
Темпи зростання, %	+5	+1	+3	+2	+8	+3	+5	+7	+4	–

Аналізуючи дані у табл. 1, можна зробити висновки, що можна відмітити покращення рівня розповсюдження Інтернету в Україні. Так, за період 2004–2023 рр. поширення Інтернету в Україні збільшилось на 78 % і становило у 2023 р. рекордні 90 %. Аналогічний показник за 2004 р. становив 12 % [7]. Проте надалі, починаючи з 2022 р. показник не змінювався. Тому передусім слід розв'язати питання з належним розповсюдженням Інтернету передусім в тих місцях, де працюють такі підприємства традиційної індустрії, як, наприклад, підприємства сільськогосподарства в селах.

Якщо говорити про фінансову підтримку, то підприємства потребують її найперше для впровадження цифрових технологій у практику. Це може включати створення фондів чи цільових програм фінансування, спрямованих на допомогу підприємствам [4, С. 9].

Якщо говорити про знання та навички, то важливо розуміти, що в останні десятиліття цифрової модернізації важливо оновити знання та цифрові навички багатьох співробітників традиційних галузей в межах поточної цифрової модернізації. Новою передумовою стала цифрова грамотність. Насамперед категоріальне поняття «цифрової грамотності» не слід застосовувати як синонім таких категоріальних понять, як «інформаційна грамотність», «медіаграмотність» та «комп'ютерна грамотність». Вони не є тотожними.

Комп'ютерна грамотність може стосуватися навичок роботи з комп'ютером і програмним забезпеченням. Медіаграмотність більше стосується здатності аналізувати, оцінювати та критично сприймати різні медіаформати, включаючи текст, зображення, звук і відео. Медіаграмотність – це набір навичок розпізнавати, коли потрібна інформація, ініціювати пошукові стратегії для пошуку, оцінювання, аналізу та ефективного застосування відповідної інформації. Проаналізувавши значну кількість літератури, можна зробити висновок, що «цифрова грамотність» і «цифрова компетентність» є взаємодоповнюючими поняттями.

Цифрова грамотність охоплює впевнене, критичне та відповідальне застосування цифрових технологій і взаємодію з ними для навчання, роботи та участі в

житті суспільства. Вона охоплює інформаційну грамотність, комунікацію та співробітництво, медіаграмотність, створення цифрового контенту (включно з програмуванням), безпеку (включно з навичками кібербезпеки), питання інтелектуальної власності, розв'язання проблем і критичне мислення [8, С. 3].

Цифрова грамотність – це основа, яка дає змогу людям орієнтуватися в цифрових технологіях та опановувати їх, а цифрова компетентність – ефективно застосовувати ці технології в різних видах діяльності. Інакше кажучи, цифрова грамотність передбачає здатність людей застосовувати інформаційні та комунікаційні технології так, щоб вони могли легко і швидко шукати, оцінювати, створювати і передавати інформацію, застосовуючи цифрові інструменти в різних формах і форматах. Разом вони сприяють розвитку та успішному функціонуванню цифрового суспільства.

Якщо уважніше розглянути основні складники характеристики цифрової грамотності, стає зрозуміло, що базові комп'ютерні навички відіграють центральну роль, як це виражено у визначенні універсального поняття «цифрова грамотність». По-друге, ці навички мають когнітивний, соціальний і культурний характер. Вони включають оброблення інформації, зміцнення людської взаємодії у контексті цифровізації та готовність відкритися новим вимогам.

Оброблення інформації – це вміння знаходити потрібну інформацію в Інтернеті та оцінювати її вірогідність, перевіряти джерела, аналізувати дані та виявляти дезінформацію за допомогою критичного мислення. З погляду на покращення міжособистісної взаємодії, цифрова компетентність може стосуватися вдосконалення соціальних та комунікаційних навичок: здатності ефективно спілкуватися та співпрацювати з іншими в цифровому середовищі, застосовуючи доступні методи та платформи, додатки та онлайн-інструменти для спілкування та співпраці [9, С. 21].

Інакше кажучи, цифрова грамотність – це здатність ефективно застосовувати інформацію та спілкуватися в цифровому середовищі. Вона охоплює знання, навички та вміння, необхідні для застосування цифрових техно-

логій, таких як комп'ютери, Інтернет, мобільні пристрої та програмне забезпечення, ШІ тощо. Інакше кажучи, з усіх проаналізованих категоріальних понять цифрова грамотність охоплює найширший спектр необхідних навичок і вмінь, а також знань, пов'язаних із застосуванням цифрових технологій загалом.

Зі зростанням цифровізації та появою нових технологічних рішень підприємства традиційної індустрії повинні вміти застосовувати цифрові інструменти для виробничого процесу, аналізу даних та оптимізації процесів. Це є необхідною умовою для ефективного функціонування підприємств в сучасному цифровому світі, оскільки цифрова компетентність змінюється з часом і залежить від контексту, в якому перебуває людина, вимагаючи застосування різних інструментів і навичок. З огляду на швидкість змін у цифровому світі розвиток навичок не є одноразовим підходом, а потребує постійного професійного втручання. Ринок праці майбутнього потребує співробітників з когнітивними та аналітичними навичками, які постійно розвиваються в цьому напрямі. Тому програми навчання та підвищення кваліфікації саме цифрової грамотності та компетенцій працівників підприємств традиційної індустрії має пріоритетне значення [4, С. 9].

Саме вищезазначені детермінанти інституціоналізації цифрової економіки можуть допомогти підприємствам традиційної індустрії покращити конкурентні позиції на ринку та збільшити ефективність діяльності в умовах цифровізації. Проте необхідною умовою є передусім вирішення розглянутих в цій статті проблем, які допоможуть зрушити з місця та покращити цифровізацію підприємств традиційної індустрії в Україні.

Для покращення теперішньої ситуації важливо найперше провадити такі заходи інституціоналізації цифрової економіки в Україні з боку держави [10, С. 96–97]:

- сприяння розвитку конкуренції на ринку та забезпечення різного виду підприємств-учасників на конкурентному ринку;
- зниження бар'єрів переходу підприємств до цифрових технологій;
- вдосконалення законодавства, особливо в аспектах кібербезпеки та безпеки даних, прав власності;
- стандартизація роботи з цифровими технологіями через державне замовлення цифрових продуктів та послуг;
- вдосконалення оподаткування підприємств, що застосовують цифрові інструменти та технології;
- надання пільгових програм для тих підприємств, що сприяють впровадженню у виробничий та управлінський процес новітніх цифрових технологій;
- забезпечення навчання працівників з метою покращення цифрових компетентностей та підвищення рівня кваліфікації;
- забезпечення безпеки даних, кібербезпеки, боротьба з кіберзлочинністю;

– сприяння новим науковим дослідженням в області цифрових технологій, залучення інновацій в нові розробки;

– підтримка українських підприємств у початках зовнішньоекономічної діяльності, виходах на нові міжнародні конкурентні ринки, а саме надання фінансової підтримки;

– сприяння міжнародній співпраці українських компаній із закордонними партнерами через забезпечення доступу до світових сервісів і ринків.

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах функціонування підприємств традиційної індустрії цифрова економіка створює як унікальні можливості, так і виклики для функціонування підприємств. Водночас головним є процес цифровізації, що означає, з одного боку, перехід на цифрову систему праці з інформацією, а з іншого – побудову нової моделі функціонування як окремого підприємства, так і народного господарства країни загалом.

Серед можливостей, які надає цифровізація, можна відзначити такі групи: глобалізація, поява нових сегментів клієнтів, застосування хмарних рішень, штучного інтелекту та блокчейн-технологій у виробничих та управлінських аспектах функціонування підприємства. У таких умовах покращуються такі показники підприємства, як збільшення ефективності, збільшення інновацій, підвищення конкурентоспроможності, доступність фінансування, а також спрощення процесу масштабування підприємства. Серед викликів можна відзначити такі аспекти: низька швидкість впровадження цифрових технологій, відсутність інновацій та недостатня вірогідність даних.

В таких умовах важливою є інституціоналізація цифрової економіки, базою якої є чотири головні елементи: фінансування, інфраструктура, правове регулювання та навчання працівників. Нині саме ці аспекти викликають ризики в ході цифровізації. Недосконале правове регулювання, недостатня цифрова грамотність працівників, нерозвинена на всю потужність інфраструктура, передусім в мережі Інтернет, недостатнє фінансування впливають на сповільнення процесів цифровізації на підприємствах традиційної індустрії в Україні. Саме ці питання мають бути вирішені першими для покращення теперішньої ситуації.

Ця стаття подає результати виклику та можливостей інституціоналізації цифрової економіки для підприємств традиційної індустрії всіх видів, тобто є узагальнювальною. Перспективою подальших досліджень є глибше вивчення впливу цифрових інструментів на підприємства кожної із галузей традиційної індустрії, а саме виробництво, сільське господарство, будівництво та транспорт.

Список використаних джерел

1. Рагуліна Н.В., Каракай М.С. Особливості та тенденції розвитку цифрової економіки в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. С. 1–8. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.105>
2. Чубук Л.П., Яценко О.В., Овандер Н.Л. Плив цифрової економіки на зміну моделей бізнесу та фінансового управління: інституціоналізація цифрових трансформацій. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2024. Вип. 1. Ч. 144. С. 58–64. URL: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2024.010008>
3. Мельник Л., Карінцева О., Кубатко О., Сотник І., Завдов'єва Ю. Цифровізація економічних систем та людський капітал: підприємство, регіон, народне господарство. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2022. № 2(88). С. 9–28. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.88.01>
4. Губернат Т.Я., Григораш П.Л., Ніколаско С.М. Цифрова економіка як каталізатор розвитку малих та середніх підприємств: інновації та інституціоналізація. *Академічні візії*. 2024. № 30. С. 1–11. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10960868>

5. Redko K. Enabling economic empowerment: social enterprise's role in harnessing the potential of individuals with disabilities. *Věda a Perspektivy*. 2024. No. 2(33). pp. 26–36. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-26-36](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-26-36)
6. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2022. № 76. pp. 99–103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>
7. Statista. 2023. Internet penetration rate in Ukraine from 2004 to 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1023197/ukraine-internet-penetration/>
8. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes (EUR 31006 EN). Luxembourg, 2022. P. 126. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC128415/JRC128415_01.pdf
9. Rolf, A. Wie die digitale Urteilsfähigkeit der Studierenden gestärkt werden kann. *Informatik Spektrum*. 2022. Nr. 45. S. 20–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s00287-021-01425-0>
10. Семенов, А., Трохимець, О., Томарева-Патлахова, В. Інституціоналізація цифрових трансформацій та зміна бізнес-моделей в контексті розвитку цифрової економіки. *Цифрова Економіка та Економічна Безпека*. 2024. № 1(10). С. 94–98. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.10-17>

References

1. Rahulina N.V., Karakai M.S. Characteristics and trends of the digital economy in Ukraine. *Effective Economics*. 2020. No. 11. pp. 1–8. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.105> (In Ukrainian).
2. Chubuk L.P., Yatsenko O.V., Ovander N.L. The impact of the digital economy on changing business and financial management models: institutionalizing digital transformation. *Economics. Management. Business*. 2024. No. 1(144). pp. 58–64. URL: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2024.010008> (In Ukrainian).
3. Melnyk L., Karintseva O., Kubatko O., Sotnyk I., Zavdovieva Yu. Digitalization of economic systems and human capital: company, region, economy. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2022. No. 2(88). pp. 9–28. URL: <https://doi.org/10.21272/mer.2020.88.01> (In Ukrainian).
4. Hubernat T.Ya., Hryhorash P.L., Nikolaienko S.M. The digital economy as a catalyst for the development of small and medium-sized enterprises: innovation and institutionalization. *Academic Visions*. 2024. No. 30. pp. 1–11. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10960868> (In Ukrainian).
5. Redko K. Enabling economic empowerment: social enterprise's role in harnessing the potential of individuals with disabilities. *Věda a Perspektivy*. 2024. No. 2(33). pp. 26–36. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2\(33\)-26-36](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-2(33)-26-36)
6. Bannikov V. Risk management methodology through the prism of social management macro-factors. *Black Sea Economic Studies*. 2022. № 76. pp. 99–103. URL: <https://doi.org/10.32782/bses.76-13>
7. Statista. 2023. Internet penetration rate in Ukraine from 2004 to 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1023197/ukraine-internet-penetration/>
8. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes (EUR 31006 EN). Luxembourg, 2022. P. 126. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC128415/JRC128415_01.pdf
9. Rolf, A. Wie die digitale Urteilsfähigkeit der Studierenden gestärkt werden kann. *Informatik Spektrum*. 2022. Nr. 45. S. 20–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s00287-021-01425-0>
10. Semenov A., Trokhymets O., Tomareva-Patlahova V. Institutionalizing digital transformation and business model change in the context of the development of the digital economy. *Digital economy and economic security*. 2024. No. 1(10). pp. 94–98. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.10-17> (In Ukrainian).

Viktor ZVONAR

Doctor of Economics, Senior Researcher, Professor, State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1300-4791>

e-mail: viktorzvonar@yahoo.com

Natalia RESHETNIAK

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0070-5038>

e-mail: Natalia.Reshetniak@khpi.edu.ua

Viktoriiia TOMAKH

PhD in Economics, Associate Professor of department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0445-6019>

e-mail: viktoriiia.tomakh@hneu.net

THE IMPACT OF THE DIGITAL ECONOMY ON THE MODERNIZATION OF TRADITIONAL INDUSTRIES: DILEMMAS AND OPPORTUNITIES FOR INSTITUTIONALIZATION

Introduction. The digital economy is now a success factor in the modernization of traditional industries such as manufacturing, agriculture, construction, transportation and logistics, finance, and trade. However, its implementation presents both opportunities and challenges in terms of institutionalization, with relevant implications for businesses.

The purpose of the paper is to analyse the possible challenges and opportunities for the institutionalization of the digital economy in Ukraine and research into measures that could improve the current situation.

Results. Digital modernization brings both opportunities and challenges to traditional industries. All the opportunities that digitalization brings to companies in digital industries have been conditionally grouped into four groups: globalization, emergence of new customer segments, use of cloud solutions, artificial intelligence and blockchain technologies in production and management aspects of the company. The challenges that pose the greatest risks in the process of implementing digital technologies and tools are the slow pace of digitalization, lack of innovation, and insufficient data reliability. However, for the effective implementation of digital modernization, the state should develop four main elements of institutionalization of the digital economy: infrastructure, legal regulation, employee training, and financing. Imperfect legal regulation, insufficient digital literacy of employees, underdeveloped infrastructure, especially the Internet, and insufficient financing are slowing down the digitalization process in traditional industrial enterprises in Ukraine.

Conclusion. Solving the problems in the four main determinants of the institutionalization of the digital economy will help Ukraine create conditions for an effective transition of most enterprises in traditional industries to digital technologies in production and management, benefiting both the Ukrainian economy and the enterprises themselves.

Keywords: digital economy, industry modernization, traditional industries, challenges, opportunities

Катерина Василівна ДУЗЯК

студентка, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4988-9089>

e-mail: katyaduziak@icloud.com

Тетяна Петрівна ЯЦИК

к.ю.н., доцент, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4207-4633>

e-mail: zvezda171088@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ПОЗИТИВНА ПРАКТИКА ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті детально розглянуто сутність поняття «фінансові розслідування». Виокремлено ключові завдання фінансового розслідування, що включає збір, порівняння й аналіз усієї наявної інформації в цілях сприяння кримінальному переслідуванню і позбавлення злочинців їх доходів і засобів скоєння правопорушення, і визначено його принципи. Розглянуто організаційні моделі для розподілу повноважень між фіскальними та контролюючими органами з боротьби з фінансовими правопорушеннями у різних країнах. Детальніше звернено увагу на досвід таких країн, як: Італії, США, Великої Британії, Данії, Норвегії, Ірландії, Нідерландах, Португалії, Німеччини, Швейцарії, Канади. Наголошено, що у світлі аналізу міжнародного досвіду проведення фінансових розслідувань можемо виокремити, що така практика має значний потенціал для України у контексті боротьби з економічною злочинністю та забезпечення фінансової стабільності. Міжнародний досвід надає цінні інструменти та методи для ефективного розслідування економічних правопорушень, використання передових технологій та міжнародного співробітництва, однак важливо враховувати специфіку української ситуації та адаптувати зарубіжний досвід до внутрішніх потреб та реалій країни. Застосування міжнародного досвіду у сфері фінансових розслідувань може стати важливим кроком на шляху до покращення фінансової безпеки України та зміцнення правової держави.

Ключові слова: фінансові розслідування, економічна злочинність, правопорушення, міжнародний досвід

ВСТУП

Міжнародний досвід проведення фінансових розслідувань є важливим джерелом знань та позитивного досвіду для України в контексті боротьби з економічною злочинністю та забезпечення фінансової стабільності країни. Фінансові розслідування в інших країнах часто відображають передові практики, які може бути успішно адаптовано та впроваджено в українські реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання особливостей міжнародного досвіду проведення фінансових розслідувань як позитивної практики для України досліджували в загальних аспектах такі вітчизняні науковці: В.О. Гнесь, Г.В. Капленко, А.Р. Клітинська, О.Ю. Ніпіаліді, С.І. Лепський, С.С. Чернявський та ін.

МЕТА дослідження – особливості міжнародного досвіду проведення фінансових розслідувань як позитивної практики для України в умовах сучасної практики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для ефективного виявлення та розслідування правопорушень у фінансовій сфері необхідне проведення аналізу фінансової інформації, яка є предметом економічних правопорушень, що сьогодні отримало назву «фінансові розслідування». Т.О. Кучмій доречно відзначає, що «сучасна практика протидії економічній злочинності неможлива без застосування зарубіжного досвіду з виявлення та розслідування цього виду правопорушення. Фінансові розслідування займають значне місце у забезпеченні економічної безпеки держави» [1, с. 159].

Зважаючи на зростаючий ризик проникнення в легальну економіку через організовану злочинність, фі-

нансове розслідування є важливим інструментом сучасного та ефективного реагування на злочинні агрови, включаючи фінансування тероризму, відмивання коштів та складні корупційні правопорушення. Фінансове розслідування по суті своїй є аналізом, «звідки» беруться гроші, «як» вони рухаються та «куди» вони використовуються [2, с. 152].

Відповідно до Рекомендації FATF та пояснювальної записки до рекомендації FATF термін «фінансове розслідування» означає дослідження фінансових відносин, пов'язаних зі злочинною діяльністю з метою:

– встановлення обсягу злочинних мереж та/чи рівня злочинності;

– встановлення та відстеження злочинних доходів, коштів терористів чи будь-яких інших активів, які підлягають чи можуть підлягати конфіскації;

– подання доказів, які може бути використано у кримінальному переслідуванні.

У загальному значенні фінансові розслідування тлумачать як збирання, закріплення, всебічний розгляд, вивчення фінансової звітності та відстеження фінансових операцій, що спрямовано на виявлення протиправних діянь, пов'язаних з отриманням, використанням або розподілом фінансових ресурсів, наприклад, підробка цінних паперів або грошей, відмивання грошей, шахрайство з кредитними картками, порушення податкового законодавства тощо [3, с. 10].

Водночас завдання державних органів, які займаються фінансовими розслідуваннями, повинні включати не лише забезпечення економічної безпеки держави, профілактику, виявлення й попередження правопорушень та адміністративних правопорушень, вчинених в економічній сфері, зокрема корупційних правопорушень, легалізації (відмивання) доходів, одержаних зло-

чинним шляхом, тощо, а й охоплювати значно ширше коло завдань у сфері боротьби із злочинністю [3, с. 13].

Так, ключовими завданнями фінансового розслідування є:

1) виявлення злочинних доходів, розшук активів і застосування процедури конфіскації активів із застосуванням заходів забезпечення, таких як зупинення / арешт (за наявності підстав), зокрема:

- встановлення походження коштів або інших активів, отриманих від або пов'язаного з протиправною діяльністю;

- відстеження руху грошових коштів або інших активів, пов'язаних з протиправною діяльністю;

- встановлення місцезнаходження, переміщення, зміни форми (перетворення) активів, а так само набуття, володіння або використання коштів чи інших активів, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння;

- встановлення активів для майбутньої конфіскації.

2) ініціювання досудових розслідувань у кримінальних провадженнях стосовно відмивання коштів (за наявності підстав), зокрема:

- встановлення методів приховання чи маскування незаконного походження коштів або інших активів;

- розкриття фінансових і економічних організованих структур, підлив транснаціональних злочинних зв'язків і отримання інформації про види та характер злочинних схем (рекомендації FATF);

- встановлення осіб, які володіють такими коштами, активами або правами на такі кошти або активи [4, с. 16-17].

Фінансове розслідування включає збір, порівняння й аналіз усієї наявної інформації в цілях сприяння кримінальному переслідуванню і позбавлення злочинців їх доходів і засобів скоєння правопорушення. Уміння правоохоронних органів проводити фінансові розслідування та наявність доступу до фінансової та іншої інформації життєво важливі для ефективного боротьби з відмиванням грошей, правопорушеннями, що йому передують і правопорушеннями, пов'язаними із фінансуванням тероризму. Такі розслідування зазвичай ведуть до виявлення інших, раніше невідомих правопорушень, а також активів, які придбано на доходи від злочинної діяльності, а отже, можуть підлягати конфіскації [5, с. 241].

Основні принципи фінансового розслідування [4, с. 17-18]:

- необхідність слідувати за рухом грошей та/або інших активів, шляхом проведення зіставлення фактів, звідки прийшли грошові кошти/активи, хто їх отримав, коли вони були отримані та як збережені або вкладені;

- забезпечення конфіденційності, використання відкритих та закритих джерел інформації з дотриманням обмежень та процедур, визначених законодавством;

- професіоналізм, забезпечення проведення фінансового розслідування слідчими, детективами, оперативними працівниками, зокрема спеціально підготовленими, водночас фінансові розслідування ґрунтуються на спеціалізованому аналізі документів, до яких належать облікові записи, фінансова звітність, банківська інформація, дані про нерухомість, про рух грошових коштів, пов'язаних з фінансовими правопорушеннями, та охоплюють всю інформацію, отриману як з внут-

рішніх і зовнішніх джерел, так і в ході проведення оперативно-розшукових та/або слідчих дій;

- системність підходів: залежно від виду та характеру фінансового правопорушення предмет фінансового розслідування розглядається як система взаємозв'язаних елементів, та виявляються зв'язки між ними;

- об'єктивність в його проведенні: базую проведення фінансового розслідування повинна служити достовірна і об'єктивна інформація, а висновки повинні обґрунтовуватись відповідними кількісними (аналітичними) розрахунками;

- адекватність методів та інструментів проведення фінансових розслідувань сучасним тенденціям, адже світова фінансова система перебуває у постійному розвитку, впроваджуються нові технології, застосовуються різні фінансові системи і платіжні засоби. У таких умовах слід застосовувати найбільш новітні засоби та інструменти у розслідуваннях, міжнародний досвід, застосовувати інноваційні технології.

Слід відзначити, що лідер практики надання послуг у сфері криміналістики та глобальної ініціативи з фінансової кризи в рамках діяльності Deloitte Transactions та Business Analytics LLP, Ентоні де Сеніс під «фінансовими правопорушеннями» визначає такі правопорушення: від шахрайства до електронних злочинів, від відмивання грошей до хабарництва та корупції, від зловживання ринком та інсайдерської торгівлі до санкцій. Всі ці форми фінансової злочинності мають загальний знаменник: гроші [6, с. 115].

Враховуючи важливість розслідування правопорушень у сфері фінансів, в юридичній літературі виділяють такі організаційні моделі щодо розподілу повноважень між фіскальними та контролюючими органами з боротьби із фінансовими правопорушеннями у різних країнах:

- *модель 1*: фіскальна служба відповідає за керівництво і проведення розслідувань – застосовується в Австралії, Канаді, Німеччині, Греції, Індії, Ірландії, Кореї, Новій Зеландії, Південній Африці, Швейцарії, Великій Британії і США;

- *модель 2*: фіскальна служба відповідає за проведення розслідувань під керівництвом генерального прокурора – застосовується в Австрії, Чилі, Нідерландах, Португалії, Швеції, Іспанії і США. Нині в Іспанії розслідування податкових правопорушень проводиться під керівництвом допитуючого судді;

- *модель 3*: спеціалізований орган, що не входить до фіскальної служби, однак знаходиться під наглядом Міністерства фінансів і відповідає за проведення розслідувань – застосовується у Великій Британії, Греції, Грузії, Ісландії, Литві, Казахстані, Туреччині;

- *модель 4*: поліція або прокуратура відповідають за проведення розслідувань – застосовується у Бельгії, Чехії, Данії, Фінляндії, Франції, Японії, Люксембурзі, Мексиці, Норвегії, Словаччині і Словенії [7, с. 169].

Загалом в іноземних країнах органам фінансових розслідувань відведено значне місце в системі національних правоохоронних органів. Тому, щоб чіткіше зрозуміти структуру і роль органів фінансових розслідувань іноземних держав, потрібно їх розглянути детальніше на прикладі окремих країн [7, с. 170].

В Італії розслідуванням фінансових правопорушень, включаючи податкові правопорушення, займа-

ється Фінансова гвардія. Вона проводить такі розслідування самостійно (незалежно) або під керівництвом Генерального прокурора. Такий розподіл повноважень відрізняє Італію від інших країн і він не входить ні до однієї з вищезазначених моделей [8, с. 78].

Фінансова гвардія Італії безпосередньо підпорядковується Міністерству економіки та фінансів. Вона виконує одночасно функції податкових, митних та прикордонних органів. Водночас Фінансову гвардію наділено специфічними повноваженнями податкової поліції, адже одним із її завдань є превенція і припинення валютних, фінансових та податкових правопорушень. У США питання розслідування фінансових правопорушень повністю належить до компетенції Міністерства фінансів. Зокрема, у структурі Міністерства фінансів створено Службу внутрішніх доходів, яка займається виявленням та розслідуванням фінансових правопорушень, та Службу боротьби з тероризмом і фінансової розвідки, до якої входять: Управління боротьби з фінансуванням тероризму і фінансовими правопорушеннями, Управління з контролю за іноземними активами та Мережа боротьби з фінансовими правопорушеннями [8, с. 79].

У Великій Британії є спеціалізований правоохоронний орган, який наділено деякими повноваженнями у сфері розслідувань фінансових правопорушень, а саме Служба з протидії організованій злочинності. Важливу роль у діяльності зазначеної служби відіграє аналіз фінансової інформації, що здійснюється як на стадії виявлення, так і на стадії розслідування правопорушень [9, с. 192].

У Данії та Норвегії кримінальними правопорушеннями податкового та митного законодавства займається поліція, оскільки податкову і митну служби в цих країнах не наділено правоохоронними функціями. Податкова та митна служба в Ірландії, Нідерландах, Португалії займаються розслідуванням правопорушень у зазначених сферах, а розслідування інших правопорушень в економічній сфері належить до компетенції поліції. У Німеччині та Швейцарії податкові та митні служби мають власні правоохоронні повноваження стосовно фінансових розслідувань. Королівська кінна поліція Канади виконує функції розслідування правопорушень, пов'язаних із контрабандою, шахрайством, розповсюдженням наркотичних засобів [8, с. 79].

ВИСНОВКИ

Список використаних джерел

1. Кучмії Т.О. Особливості проведення фінансових розслідувань: міжнародний аспект та можливість імплементації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 159-162.
2. Горбенко Г. М., Користін О.Є. Щодо змісту фінансових розслідувань. *Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2020 в Україні*. 2020. С. 152-157.
3. Чернявський С.С. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні. *Методичні рекомендації*. Київ, 2017. 164 с.
4. Посібник щодо деяких аспектів здійснення фінансових розслідувань (дослідження фінансових відносин). URL: <https://cutt.ly/eNtEWPr>
5. Капленко Г.В., Гнесь В.О. Фінансові розслідування як передумова до забезпечення економічної безпеки України. *Збірник тез наукових доповідей II Всеукраїнської науковопрактичної конференції*. Львів, 2021. С. 239-242.
6. Ніпаліді О.Ю. Фінансові розслідування у національному та міжнародному вимірі. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*. Тернопіль, 2019. С.114–117.
7. Волощук Р.С. Служба фінансових розслідувань в Україні: необхідність створення та організаційні моделі функціонування. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 1. С. 168-173.
8. Клітинська А.Р. Міжнародний досвід функціонування органів фінансових розслідувань. *Міжнародне співробітництво під*

З оглядом на вищевказане можемо стверджувати, що фінансове розслідування може бути інструментом досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, внаслідок вчинення яких одержано незаконні доходи, який полягає у дослідженні фінансових аспектів злочинної діяльності, зокрема шляхом проведення комплексу аналітичних та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження та здобуття доказів, які може бути використано у кримінальному судочинстві і вказують на масштаби злочинної діяльності, ідентифікують прибутки від такої діяльності, кошти, що використовуються для фінансування злочинної діяльності, а також інші активи, які підлягають арешту, спеціальній конфіскації чи конфіскації.

Порівнявши системи функціонування та організації органів фінансових розслідувань в різних іноземних країнах, варто зазначити, що немає єдиної моделі розподілу повноважень органів державної влади стосовно розслідування правопорушень як з організаційної, так і з функціональної сторони. Така відмінність пояснюється не тільки розбіжностями соціально-економічного і політичного життя країн, а також і тим, що схожі функції, які так об'єктивно потрібні в будь-якому сучасному суспільстві, можуть реалізовуватися через різні правові інститути і механізми відповідно до національних правових особливостей.

Так, у світлі аналізу міжнародного досвіду проведення фінансових розслідувань можемо виокремити, що така практика має значний потенціал для України в контексті боротьби з економічною злочинністю та забезпечення фінансової стабільності. Міжнародний досвід надає цінні інструменти та методи для ефективного розслідування правопорушень, застосування передових технологій та міжнародного співробітництва. Однак важливо враховувати специфіку української ситуації та адаптувати зарубіжний досвід до внутрішніх потреб та реалій країни. Для цього необхідно розробити комплексну стратегію впровадження передових практик фінансових розслідувань, залучення фахівців та експертів, а також створення відповідного законодавчого базису. Застосування міжнародного досвіду у сфері фінансових розслідувань може стати важливим кроком на шляху до покращення фінансової безпеки України та зміцнення правової держави.

час фінансових розслідувань. 2019. С. 78-79.

9. Лепський С.І. Зарубіжний досвід використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 189-194.

10. Собкова Н.Д. Міжнародне співробітництво в галузі державного фінансового контролю. *Economy modern theories and improvement of world methods*. Finland, 2023. С. 93-96.

References

1. Kuchmii T.O. Features of conducting financial investigations: international aspect and implementation opportunities. *Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Economics and Management*. 2020. Vol. 31(70). № 2. pp. 159-162.. [in Ukrainian].

2. Horbenko H.M., Korystin O.Y. On the content of financial investigations. *Collection of abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical internet conference on the occasion of Science Day-2020 in Ukraine*. 2020. pp. 152-157. [in Ukrainian].

3. Cherniavskiy S.S. Financial investigations in the field of countering money laundering in Ukraine. *Methodological recommendations*. Kyiv, 164 p. [in Ukrainian].

4. Handbook on some aspects of conducting financial investigations (research of financial relations. URL: <https://cutt.ly/eNtEWpP> [in Ukrainian].

5. Kaplenko H.V., Hnes V.O. Financial investigations as a prerequisite for ensuring economic security of Ukraine. *Collection of theses of scientific reports of the II All-Ukrainian scientific-practical conference*. Lviv, 2021. pp. 239-242. [in Ukrainian].

6. Nipialidi O.Yu. Financial investigations in the national and international dimension. *Ukraine in the conditions of legal system reform: current realities and international experience*. Ternopil, 2019. pp. 114-117. [in Ukrainian].

7. Voloshchuk R.Ye. Financial Investigations Service in Ukraine: the need for establishment and organizational models of functioning. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*. 2015. № 1. pp. 168-173. [in Ukrainian].

8. Klitinska A.R. International experience of functioning of financial investigation authorities. *International cooperation during financial investigations*. 2019. pp. 78-79. [in Ukrainian].

9. Lepskiy S.I. Foreign experience in the use of financial investigations in law enforcement activities. *Law and Society*. 2014. № 2. pp. 189-194. [in Ukrainian].

10. Sobkova, N.D. International cooperation in the field of state financial control. *Economy modern theories and improvement of world methods*. Finland, 2023. pp. 93-96. [in Ukrainian].

Kateryna DUZIAK

student, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4988-9089>

e-mail: katyaduziak@icloud.com

Tetiana YATSYK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4207-4633>

e-mail: zvezda171088@gmail.com

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN CONDUCTING FINANCIAL INVESTIGATIONS AS POSITIVE PRACTICE FOR UKRAINE

This paper deals with the essence of the concept of «financial investigation». The key tasks of a financial investigation are highlighted. Thus, a financial investigation includes collection, comparison and analysis of all available information in order to facilitate criminal prosecution and deprive criminals of their income and means of committing an offense. The principles of financial investigation are defined. Organizational models for the distribution of powers between fiscal and regulatory authorities to combat financial crimes in different countries are considered. Attention is paid to the experience of such countries as: Italy, the USA, the UK, Denmark, Norway, Ireland, the Netherlands, Portugal, Germany, Switzerland, and Canada. The author emphasizes that, in the light of the analysis of international experience in conducting financial investigations, we can conclude that this practice has significant potential for Ukraine in the context of combating economic crime and ensuring financial stability. International experience provides valuable tools and methods for effective investigation of economic crimes, use of advanced technologies and international cooperation. However, it is important to take into account the specifics of the Ukrainian situation and adapt foreign experience to the domestic needs and realities of the country. The application of international experience in the field of financial investigations can be an important step towards improving Ukraine's financial security and strengthening the rule of law.

Keywords: financial investigations, economic crime, offenses, international experience

Наталя Олександрівна **ГОЛЬДБЕРГ**

к.ю.н., доцент кафедри, Національний авіаційний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

e-mail: goldbergnata@ukr.net

СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Статтю присвячено висвітленню сучасного стану розроблення застосування примусових заходів медичного характеру. Визначено наукові праці, в яких вперше згадується досліджувана проблематика, стан розроблення за часів незалежності України. До того ж приділено окрему увагу висвітленню вітчизняними науковцями досліджень з проблематики застосування примусових заходів медичного характеру. Зроблено висновок, про необхідність подальших наукових пошуків у вирішенні проблем, які описуються у статті.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, стан наукових досліджень, наукові розробки, психічний розлад, науковий генезис

ВСТУП

На сучасному етапі існування української держави, на превеликий жаль, доводиться констатувати те, що психічні розлади є проблемою сучасного суспільства. Людство переживає кризу психічного здоров'я: діти лікуються від синдрому дефіциту уваги та гіперактивності, молоді люди все частіше страждають від порушення сну, депресія є нормою, а кількість неврологічних захворювань невблаганно зростає.

Кількість осіб, які перебувають на стаціонарному лікуванні порівняно з 2016 р. збільшилася на 23,7% (відповідно у 2016 р. стаціонарного лікування потребували 172 696 осіб, а у 2020 р. – 234 308). Це може свідчити як про погіршення психічного здоров'я населення, так і про покращення системи роботи лікарів стосовно своєчасної діагностики психічних станів. У дітей показник захворюваності на психічні розлади (вип. / 100 тис. осіб віком до 18 років) вдвічі перевищував рівень дорослих. У дослідженні встановлено й гендерні відмінності: у чоловіків майже на 30 % вищі показники, ніж у жінок [1, с. 43-44]. За даними Міністерства охорони здоров'я у 2023 р. кількість пацієнтів з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) зростає майже в чотири рази порівняно з 2021 р., а за перші два місяці 2024 р. діагноз встановлено фактично такій же кількості пацієнтів, як за весь 2021 р. Протягом останніх двох років в електронній системі охорони здоров'я фіксується значне збільшення пацієнтів зі встановленим діагнозом ПТСР [2].

За результатами аналізу розповсюдження розладів психіки та поведінки серед населення в різних регіонах України виділено трійку лідерів з найбільшими рівнями у Дніпропетровській, Харківській та Київській областях. В інформаційному листі Обласного центру медичної статистики, здорового способу життя та інформаційно-аналітичної діяльності зазначено, що у Харківській області за 2022 р. зареєстровано розладів психіки і поведінки серед всього населення 109964 випадки, зареєстровано захворювань вперше в житті серед всього населення 7809, знаходилось під диспансерним наглядом на кінець 2022 р. 86533 особи, тобто 78,7 % від зареєстрованих [3]. Безумовно, особи, які потребують психіатричної допомоги, є однією з найбільш

вразливих та незахищених категорій не тільки в галузі забезпечення та реалізації своїх прав та інтересів, а й адаптації у суспільстві після проходження лікування (наприклад, під час влаштування на роботу), тому держава бере на себе обов'язок забезпечення захисту їх прав, свобод, а також вирішення питань їх реабілітації.

Найбільш наближеними дослідженнями, які суттєво відображають тематику та методологічне підґрунтя цієї статті, є наукові праці таких науковців як: С.О. Беклемищева, А.Я. Берш, Г.І. Глобенко, А.Ю. Даниленко, Б.Н. Дердюк, В.Г. Дрозд, І.В. Жук, М.М. Книги, В.А. Колесник, О.О. Кочури, В.В. Лень, В.В. Саликової, Н.М. Сенченко, О.Г. Панчак, В.В. Печко, Г.К. Тетерятника, С.Л. Шаренко, О.О. Юхно та ін., праці яких і будуть теоретичним підґрунтям запланованого дослідження.

МЕТА статті – дослідження сучасного стану наукового розроблення застосування примусових заходів медичного характеру.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано праці вітчизняних науковців та матеріали періодичних видань. Для досягнення поставленої мети дослідження у статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

На початку будь-якого пошуку незалежно від його характеру (правового, наукового, історичного) науковці стикаються з низкою завдань, а одним з найважливіших є вибір правильної методології та алгоритму для проведення власного наукового дослідження. Саме тому початок наукового пошуку часто включає систематизацію та аналіз наявних наукових робіт з певної проблематики. Цей процес допомагає вирішити такі ключові завдання, як: а) з'ясування реального стану наукових досліджень з окресленої проблематики; б) визначення спектру проблемних питань, які вимагають власного наукового аналізу.

Одним з ключових елементів для формування наукових висновків та рекомендацій із застосування до осіб примусових заходів медичного характеру (ПЗМХ) є науковий генезис означеної тематики. Слід зазначити, що наявна значна кількість наукових праць, присвя-

чених питанню застосування ПЗМХ до осіб, до яких здійснюється кримінальне провадження. Ці проблеми розглядалися у кримінальному процесі, кримінології, кримінальному та кримінально-виконавчому праві. Застосування ПЗМХ та примусового лікування є складними та багатограними процесами. Цю складність обумовлено перехрестям юридичної та медичної практики, оскільки вони поєднують у собі елементи різних галузей знань.

Підґрунтям висвітлення стану наукових досліджень застосування ПЗМХ є численна кількість наукових і навчально-методичних джерел, які умовно можна розділити на п'ять груп.

До першої групи слід віднести дослідження, в яких ґрунтовно проаналізовано теоретичні та практичні аспекти проблематики, які присвячено кримінально-правовим засадам застосування ПЗМХ. До другої групи варто віднести дослідження теоретико-правових та організаційних розробок інституту застосування ПЗМХ та примусового лікування у кримінально-процесуальному аспекті. До третьої групи належать монографії з окресленої проблематики. Четверту групу формує методична література, що охоплює підручники, посібники, методичні рекомендації, в яких висвітлені питання, пов'язані із застосуванням ПЗМХ. П'яту групу становлять наукові статті, тези доповідей, в яких відображено лише окремі аспекти проблематики. Саме вони стали методологічним підґрунтям дослідження та мають пізнавальну цінність.

Так, на дисертаційному рівні теоретичним та практичним аспектам обраної тематики приділили увагу С.Л. Шаренко [4], Н.А. Орловська [5], О.В. Зайцев [6], І.В. Жук [7], М.М. Книга [8], І.Б. Пукач [9], Г.К. Тетерятник [10], Б.М. Дердюк [11], А.Я. Берш [12], В.І. Фаринник [13], В.Л. Кириченко [14], А.В. Ткач [15], В.В. Печко [16], Д.В. Козарійчук [17], Д.В. Туренко [18], К.В. Подлегаєва [19].

До першої групи наукових досліджень, в яких проаналізовано теоретичні та практичні аспекти стосовно ПЗМХ та примусового лікування у кримінальному праві, слід віднести дослідження таких науковців, як Н.А. Орловська [5], О.В. Зайцев [6], І.В. Жук [7], М.М. Книга [8], А.Я. Берш [12].

На основі проведеного аналізу зазначених дисертаційних досліджень дійшли таких висновків: по-перше, у роботах перелічених науковців тематика застосування ПЗМХ переважно розглядалася фрагментарно, лише у комплексі з основним предметом дослідження; по-друге, у написанні робіт переліченими вченими досліджувана тематика аналізувалася з позиції кримінального права, кримінології.

Друга група вчених-юристів у рамках тематики, яка ними досліджувалася, приділила увагу вивченню теоретико-правових та організаційних розробок інституту застосування ПЗМХ та примусового лікування у кримінально-процесуальному аспекті, а також особливостей гарантування прав та свобод громадян стосовно застосування цих заходів. До них слід віднести наукові дослідження таких науковців, як І.Б. Пукач «Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб» [9], В.М. Тетерятник «Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному про-

цесі України» [10], Б.М. Дердюк «Провадження щодо неосудних і обмежено осудних осіб в судах першої інстанції» [11], В.І. Фаринник «Теоретичні, правові та практико-логічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України» [13], В.Л. Кириченко «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [14], А.В. Ткач «Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [15], В.В. Печко «Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України» [16]; Д.В. Козарійчук «Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [17]; Д.В. Туренко «Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру» [18]; К.В. Подлегаєва «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» [19]. Напрацювання вчених складають теоретичні та практичні засади для розроблення питання застосування ПЗМХ. З метою підтвердження даного умовиводу розглянемо праці українських вчених більш детально.

Серед наукових розробок, що включено до однієї з груп, у контексті змісту проблематики, заслуговують на увагу роботи: навчально-практичний посібник В.Ф. Гаєвого «Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру» [20] в якому розглянуто теоретичне розуміння ПЗМХ та особливості участі прокурора у розгляді справ зазначеної категорії, навчальний посібник Т.І. Нікіфорової «Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру», в якому розд. 6. «Теорія і практика застосування примусових заходів медичного характеру» і розд. 7. «Теорія і практика застосування інших заходів кримінально-правового характеру: застосування примусового лікування, застосування спеціальної конфіскації, застосування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» мають пряме відношення до реалізації на практиці застосування ПЗМХ [21].

Крім цього, мета, суб'єкти, особливості теорії і практики застосування ПЗМХ певною мірою знайшли своє відображення практично у всіх підручниках, навчальних посібниках, включаючи зарубіжні видання, науково-практичних коментарях до КПК України та інших навчально-методичних виданнях. Окремі змістовні елементи застосування ПЗМХ розкрито вченими й в інших наукових розробках: статтях; тезах науково-практичних конференцій; круглих столів тощо.

ВИСНОВКИ

Підводячи висновок, можна з упевненістю зазначити, що питання застосування ПЗМХ є актуальними та нагальними з теоретичного та практичного аспекту, а тому вони потребують більш активної участі науковців в її вирішенні. Потреба вдосконалення законодавства про застосування ПЗМХ є очевидною, адже порядок цього виду диференційованого провадження має суттєві особливості, що впливають на предмет доказування, характер прийнятих рішень і процедурні правила процесуальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Стан психічного здоров'я населення України. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19647/1/c42-44.pdf>
2. Кількість пацієнтів із ПТСР зросла майже вчетверо порівняно з 2021 роком. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3841538-kilkist-pacientiv-iz-ptsr-zrosla-majze-vcetvero-porivnano-z-2021-rokom-moz.html#>
3. 10 жовтня 2023 року – Всесвітній день ментального (психічного) здоров'я. Інформаційний лист. Харків, 2023. URL: <https://сахновщинський.пмсд.укр/novyny/10-zhovtnia-2023-roku-vseshvitnij-den-mentalnoho-psykhichnoho-zdorov-ia/>
4. Шаренко С.Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
5. Орловська Н.А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. 2001. 20 с.
6. Зайцев О.В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 20 с.
7. Жук І.В. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. 20 с.
8. Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08, 2009. 20 с.
9. Пукач І.Б. Порядок провадження у кримінальних справах щодо обмежено осудних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 17 с.
10. Тетерятник В.М. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. 215 с.
11. Дердюк Б.М. Проведення щодо неосудних і обмежено осудних осіб в судах першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2012. 20 с.
12. Берш А.Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 21 с.
13. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... д.ю.н. Київ, 2017. 565 с.
14. Кириченко В.Л. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. Дніпро, 2020.
15. Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2021.
16. Печко В.В. Інститут застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра філософії з права: 081. Маріуполь, 2021. 207 с.
17. Козарійчук Д.В. Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2021.
18. Туренко Д.В. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру: дис. ... д-ра філософії з права: 081. Харків, 2023. 243 с.
19. Подлегаєва К.В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.09. 2023.
20. Гасвий В.Ф. Участь прокурора у судовому кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру. Київ, 2013. 48 с.
21. Нікіфорова Т.І. Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру. Хмельницький, 2020. 175 с.

References

1. The state of mental health of the population of Ukraine. URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/19647/1/s42-44.pdf>. (in Ukrainian).
2. The number of patients with PTSD has almost quadrupled compared to 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3841538-kilkist-pacientiv-iz-ptsr-zrosla-majze-vcetvero-porivnano-z-2021-rokom-moz.html>. (in Ukrainian).
3. January 10, 2023 - World Mental Health Day. Information sheet. Kharkiv, 2023. URL: <https://sahnovshinskij.pmsd.ukr/novyny/10-zhovtnia-2023-roku-vseshvitnij-den-mentalnoho-psykhichnoho-zdorov-ia/> (in Ukrainian).
4. Sharenko S.L. Criminal Procedural Problems of Application of Compulsory Measures of Medical Character: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kharkiv, 2000. 19 p. (in Ukrainian).
5. Orlovska N. A Sanity and its Types (Comparative Analysis of Legislation of Ukraine and Other States): abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. 2001. 20 p. (in Ukrainian).
6. Zaitsev O.V. Limited Sanity in the Criminal Law of Ukraine: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kharkiv, 2006. 20 p. (in Ukrainian).
7. Zhuk I.V. Compulsory Medical Measures and Compulsory Treatment in the Criminal Law of Ukraine: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv. 2009. 20 p. (in Ukrainian).
8. Knyga M.M. Compulsory measures of medical nature as a means of crime prevention: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. 2009. 20 p. (in Ukrainian).
9. Pukach I.B. Procedure of criminal proceedings in cases of limited sanity of persons: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kyiv, 2011. 17 p. (in Ukrainian).
10. Teteriatnik V.M. Protection of Rights and Legal Interests of Insane and Partially Sane Persons at the Stage of Pre-trial Investigation in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 215 p. (in Ukrainian).
11. Derdiuk B.M. Proceedings against insane and partially sane persons in the courts of first instance: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Odesa. 2012. 20 p. (in Ukrainian).
12. Bersh A.Y. Compulsory measures of medical nature: legal nature and types: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Odesa, 2017. 21 p. (in Ukrainian).
13. Farynyk V.I. Theoretical, Legal and Praxeological Problems of Application of Measures to Ensure Criminal Proceedings in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... Doctor of legal sciences. Kyiv, 2017. 565 p. (in Ukrainian).
14. Kyrychenko V.L. Criminal proceedings on the application of coercive measures of a medical nature: : abstract dis. ... PhD in legal

sciences: 12.00.09. Dnipro, 2020. (in Ukrainian).

15. Tkach A.V. Procedural Activity of the Prosecutor in Criminal Proceedings on the Application of Compulsory Medical Measures: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2021. (in Ukrainian).

16. Pechko V.V. The Institute of Application of Compulsory Medical Measures in the Criminal Procedure of Ukraine: dis. ... PhD in legal sciences. Mariupol, 2021. 207 p. (in Ukrainian).

17. Kozariichuk D.V. Ensuring the Rights of a Person in Criminal Proceedings for the Application of Compulsory Medical Measures: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2021. (in Ukrainian).

18. Turenko D.V. Appealing to the court with a petition for the application of compulsory medical measures: dis. ... PhD in legal sciences: 081. Kharkiv, 2023. 243 p. (in Ukrainian).

19. Podliehaieva K.V. Criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature: abstract dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. 2023. (in Ukrainian).

20. Haievyi V.F. Participation of the prosecutor in judicial criminal proceedings on the application of compulsory medical measures. Kyiv, 2013. 48 p. (in Ukrainian).

21. Nikiforova T.I. Theory and practice of application of measures of criminal law. Khmelnytskyi, 2020. 175 p. (in Ukrainian).

Natalia HOLDBERH

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1624-1944>

e-mail: goldbergnata@ukr.net

THE STATE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE USE OF COMPULSORY MEDICAL MEASURES

At the beginning of any search, regardless of its nature (legal, scientific, historical), a researcher faces a number of tasks, one of the most important of which is choosing the right methodology and algorithm for conducting his or her own research. That is why the beginning of a research often involves systematizing and analyzing existing research papers on a particular topic. This process helps to solve such key tasks as: a) clarifying the real state of scientific research on the outlined issue; b) determining the range of problematic issues that require their own scientific analysis. One of the key elements for the formation of scientific conclusions and recommendations on the application of coercive medical measures to persons is the scientific genesis of the subject matter.

The purpose of the paper is to study the current state of scientific development of the use of compulsory medical measures. The paper uses the works of domestic scholars and materials from periodicals. To achieve the research objective, the paper uses general scientific and special research methods, namely: analysis, synthesis, comparison and generalization. The paper is devoted to highlighting the current state of development in the application of compulsory medical measures. The author identifies the scientific works which first mention the issues under study and the state of development since Ukraine's independence. In addition, special attention is paid to the coverage by domestic scholars of research on the issues of application of compulsory medical measures.

The author concludes that further scientific developments are needed to address the issues described in the paper. The need to improve the legislation on the application of compulsory medical measures is obvious, since the procedure for this type of differentiated proceedings has significant features that affect the subject matter of proof, the nature of decisions made and the procedural rules of the proceedings.

Keywords: *compulsory medical measures, state of scientific research, scientific developments, mental disorder, scientific genesis*

Лілія Олегівна **ГУДИМА**

аспірантка, Національна академія управління

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8327-7011>e-mail: liliagudyma22@gmail.com**АНАЛІЗ ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ**

У статті розкрито специфіку будівельної галузі, розгорнуто окреслено перелік ознак, що притаманні галузі будівництва. Проведено дослідження різних класифікацій факторів, що мають вплив на роботу будівельних підприємств. Структуровано власний поділ таких факторів за приналежністю до середовища, зроблено висновок про переважання зовнішніх факторів. На основі переліку виокремлених факторів сформовано PEST-аналіз, де обґрунтовується як саме ці фактори впливають на діяльність будівельних підприємств. Отже, найбільший вплив на будівельні підприємства чинять політичні фактори, здебільшого негативні. Не менш важливим є вплив економічних та технологічних факторів.

Ключові слова: фактори, конкурентоспроможність, будівельна галузь, будівельне підприємство, макросередовище, PEST-аналіз

ВСТУП

Забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємств галузі будівництва є непростим процесом, що потребує проведення комплексного дослідження факторів, які мають на них найбільший вплив. Нині єдина класифікація факторів, що чинять позитивний чи негативний вплив на конкурентоспроможність будівельних підприємств відсутня. Проте беззаперечною є думка про те, що галузева специфіка підприємства визначає його конкурентоспроможні позиції. Водночас фактори конкурентоспроможності підприємства мають ґрунтуватися на певних особливостях. Зовнішнє середовище будівельного підприємства визначають окремі групи факторів: політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори. На основі зазначених факторів доцільно провести аналіз макросередовища будівельної галузі та визначити характер впливу цих факторів на підприємства.

МЕТА статті – визначення факторів впливу на функціонування будівельних підприємств, проведення класифікації факторів конкурентоспроможності за приналежністю до середовища, здійснення аналізу макросередовища підприємств будівельної галузі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для аналізу та структуризації факторів, що впливають на діяльність підприємств будівельної галузі і побудови PEST-аналізу застосовано такі методи дослідження: фасетний метод, метод наукової логіки та метод причинно-наслідкової залежності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Будівельна галузь є складною галуззю економіки, яка має низку характерних ознак, що поділяють за двома напрямками впливу: 1) нерухомість об'єктів, індивідуальність об'єктів, трудомісткість продукції та матеріаломісткість продукції, орієнтація на споживачів, екологічність, ціноутворення; 2) технології будівельного виробництва, природні умови зведення об'єктів, багатоваріантність прийняття рішень, довгостроковість виробничого циклу, залучення співвиконавців (рис. 1).

1. Особливістю будівельної галузі насамперед є нерухомість об'єктів, що виокремлює її серед інших галузей економіки. Наявні обставини, які підвищують вартість будівельних об'єктів, – це можуть бути: неможливість

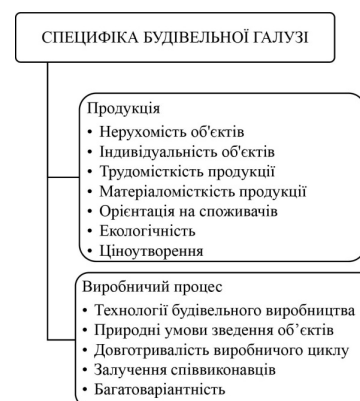

Рис. 1. Специфіка будівельної галузі [1, 2]

зрушення об'єкта з місця, статичність, обладнання спеціальних майданчиків та місць для відпочинку робітників, залучення та перевезення спеціальної техніки.

2. Іншою важливою особливістю будівельної галузі є індивідуальність, оскільки кожен об'єкт будівництва має свій персональний архітектурний проект, що потребує додаткових послуг спеціалістів, що й збільшує ціну виробництва.

3. Під час будівництва застосовується жива праця робітників, наприклад: зварювальні роботи, кам'яна кладка, монтаж віконних та дверних проїомів тощо, тому до процесу будівництва залучають велику кількість висококваліфікованих спеціалістів, і це потребує відповідної оплати праці.

4. Ще однією специфічною ознакою будівельної галузі є матеріаломісткість, оскільки процес будівництва вимагає використання великої кількості матеріалів. Залучення різноманітних матеріалів, машин, обладнання, електроенергії свідчить про складність створення об'єктів [1, с. 98-99].

5. Орієнтація на споживачів передбачає передусім врахування купівельної спроможності потенційних споживачів житлової нерухомості, на яких орієнтується будівництво певного будівельного об'єкта. Крім того, на кінцеву вартість продукції впливають інтереси та уподобання різних груп споживачів. І до того ж орієнтація на вироблення продукції тривалого застосування ґрунтується на прагненні споживачів до реконструкції вже наявного продукту, ніж на придбання нового.

6. Особливості ціноутворення: купівлю нерухомості

на ранніх етапах будівництва є більш вигідною, оскільки наявний високий ступінь залежності ціни будівельних об'єктів від інфляції.

7. Нині в будівельній промисловості активно діє моніторинг якості товарів будівництва, конструкцій та здійснення будівельно-монтажних робіт, що сприяє зростанню норми екологічності будівельної продукції.

Характер будівельної галузі простежується також через виробничий процес.

1. Особливістю будівельної галузі є те, що продукція є нерухомою, а працівники та спеціальна техніка переміщуються між об'єктами, що робить дорожчою її вартість та пояснює своєрідність технології будівельного виробництва.

2. Робота працівників будівельного бізнесу залежить від природних умов, оскільки процес будівництва проходить більш інтенсивніше за сприятливої погоди, наприклад весною або влітку, порівняно з роботою взимку. Температурний режим, дощ або сонце впливають на процес будівництва та роблять його досить нелегким для виконання всіх технологічних умов, що й позначається на його вартості.

3. Довгостроковий цикл виробництва відбивається на складності процесу розрахунку всіх витрат на перспективу, оскільки зробити прогноз вартості матеріалів, робочої сили чи рівня інфляції на майбутні періоди є проблематичним.

4. Співробітництво з іншими організаціями робить процес будівництва дорожчим, проте він стає непередбачуваним, оскільки немає гарантій своєчасного та якісного виконання роботи. Незважаючи на те, що роботу покладено на співвиконавців, відповідальність перед замовниками несе будівельна компанія.

5. Ще однією особливістю є багатоваріантність, що являє собою можливість прийняття альтернативних рішень компанією в управлінських, організаційних та технологічних питаннях, що може знизити деякі статті витрат [2, с. 11-12].

Зважаючи на розглянуту специфіку будівельної галузі, окреслимо фактори, що визначають конкурентоспроможність будівельних підприємств, розуміння яких дасть змогу впевнено орієнтуватися на ринку та посилити свої конкурентні позиції. Отже, проаналізуємо класифікації факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств, запропоновані різними вченими. Слід зауважити, що найчастіше такі фактори впливу поділяють на внутрішні та зовнішні, проте за своїм сутнісним навантаженням у різних авторів вони відрізняються.

О.С. Россіхіна до внутрішніх факторів відносить: виробничий, інноваційний та фінансовий потенціал; ціну та якість товару; сервіс, рекламу та імідж компанії; конкурентоспроможність продукції або послуг; затрати на експлуатацію та споживання продукції або послуг. До зовнішніх факторів автором віднесено: кон'юнктуру ринку; середовище конкуренції; нормативно-правові і патентні вимоги та стандарти [3, с. 160].

У роботі С.А. Щербіної визначено структуру факторів, що впливають на конкурентоспроможність будівельного підприємства, що також поділено на внутрішні та зовнішні, у складі яких можна виділити однорідні взаємопов'язані групи.

Ефективність виконання стратегічних рішень стосовно зростання конкурентоспроможності підприємств

галузі будівництва є неможливою, якщо не враховуються зовнішні соціально-економічні фактори: соціально-політична ситуація, що має вплив на рівень орієнтації суспільства на виробничу діяльність; соціально-демографічна ситуація, оскільки будівельна галузь потребує працівників різної категорії, престижність професії; якість життя населення, що відображає стан платіжного забезпечення його потреб; розвиток споживчого ринку вказує, який є попит на об'єкти житлового будівництва; рівень підприємницької активності свідчить про бажання суспільства реалізувати підприємницькі ініціативи.

Зауважимо, що адміністративно-правові фактори, наприклад, нормативно-правова база, податкові органи, органи державної влади та управління, місцева адміністрація не є елементами виключно ринку будівельних послуг, але мають вагомий вплив на процес реалізації об'єктів житлового будівництва.

Конкурентні позиції підприємства на ринку будівельних послуг залежать так само і від внутрішніх факторів – це фактори, які повністю знаходяться під контролем підприємства, а саме виробничі, управлінські, маркетингові.

Виробничими факторами конкурентоспроможності можна вважати ті технологічні характеристики, які надають переваги будівельному підприємству перед конкурентами стосовно якості, собівартості 1 кв. м. житла, періоду введення в експлуатацію. До них можна віднести: форми та методи організації виробництва, виробничу потужність, технологічне проектування та час.

Стосовно менеджменту будівельного підприємства, то він має бути дієвим за умови, якщо здійснення цього процесу обмежується лише внутрішніми факторами: плануванням, управлінням трудовими ресурсами, управлінням фінансами, логістикою.

Розглянемо маркетингові фактори конкурентоспроможності, які, зі свого боку, можуть класифікуватися за складниками комплексу маркетингу або за видами маркетингової діяльності тощо. Саме чіткі орієнтири напряму розвитку дають змогу будівельному підприємству займати стійкі конкурентні позиції. Появі нових конкурентних переваг сприяє об'єктивно намічений напрям змін, скерований маркетинговим та іншими функціональними підрозділами. Складниками маркетингу є: інформація про ринок – головна частина маркетингу, яку можна отримати внаслідок постійного дослідження ринку; маркетингові комунікації; позиціонування будівельної продукції на цільовому сегменті ринку – процес надання такої продукції і будівельній компанії значних конкурентних переваг. Факторами, що впливають на позиції будівельної продукції на ринку є: якість, ціна, імідж будівельної компанії тощо, що характеризують об'єкт житлової нерухомості і забудовника. Важливим елементом маркетингу є впровадження інновацій, що визначає перспективність розвитку житлового будівництва та має визначний вплив на зростання економічної ефективності будівельної галузі. Зазначимо, що не маючи інноваційного потенціалу, будівельне підприємство втрачає стратегічну гнучкість і відповідно конкурентні позиції. Ефективне управління інноваційним потенціалом є одним з найважливіших факторів, що визначають стабільність будівельного підприємства [4, с. 420-423].

Т.В. Куклінова до зовнішніх факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств відносить: недостатньо вигідний правовий клімат; слабкий правовий механізм захисту інвестора; зростання корупції, бюрократичні затримки під час здачі будівельного об'єкта; постійна зміна керівництва в міністерствах та інших контролюючих органах; обмеженість доступу будівельних підприємств до кредитних ресурсів. До внутрішніх факторів за дослідженнями автора належать: зміни продукції; необхідність забезпечення високої якості продукції та здачі об'єкта замовнику у встановлений термін [5, с. 140].

Отже, за результатами дослідження факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств, визначених різними вченими, робимо висновок про переважання зовнішніх факторів. Водночас на зовнішні фактори підприємство не здатне впливати, а лише адаптуватися відповідно до їх умов.

Зокрема, несприятлива правова ситуація, недосконалість законодавчої бази, що захищає права інвесторів (громадян, які купують право власності на квартири, що плануються забудовником), а також відсутність реєстру цих квартир. На жаль, підприємство не може вплинути на цей фактор, хоча в силах підприємства подати пропозицію до КМУ, щоб започаткувати такий законопроект в майбутньому.

Соціально-політичний та соціально-демографічний клімат досить несприятливий на даний момент, що також несприятливо для будівельних компаній.

Відсутність стабільної економічної системи, скорочення рівня зайнятості населення, інфляція – всі ці фактори штовхають будівельні компанії діяти протилежним способом, а саме збільшувати обсяги будівництва та підвищувати ціни на свої послуги, а іноді взагалі завершувати діяльність компанії.

Нині в Україні наявна значна кількість незавершеного будівництва, тобто «заморожених» об'єктів будівництва, роботу над якими призупинено. Безумовно, будівельна галузь активно розвивається за умови наявності попиту. Нині якість життя населення, ситуація на споживчому ринку, здатність населення вести підприємницьку діяльність перешкоджають виникненню такого попиту, оскільки переважна кількість громадян не в змозі придбати житло, що пояснюється надмірно високою його вартістю.

Всі наведені фактори є зовнішніми та не можуть контролюватися будівельними компаніями. Натомість наявні внутрішні фактори, що впливають на конкурентоспроможність будівельного підприємства, і які підприємство здатне контролювати, наприклад, фактор часу. Скорочення термінів будівництва сприяє швидшому завершенню роботи над проєктом та оперативній здачі об'єкта в експлуатацію, і цим забезпечить зменшення витрат на оренду техніки, на виплату заробітної плати працівникам, а також допоможе з поверненням вкладень інвесторам у найкоротші строки [1, с. 101-102].

Базуючись на поглядах різних науковців на класифікацію факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств, запропонуємо власний поділ таких факторів за приналежністю до середовища, а саме на внутрішні та зовнішні (рис. 2).

На базі опрацьованих факторів зовнішнього середовища доцільно здійснити аналіз макросередовища бу-

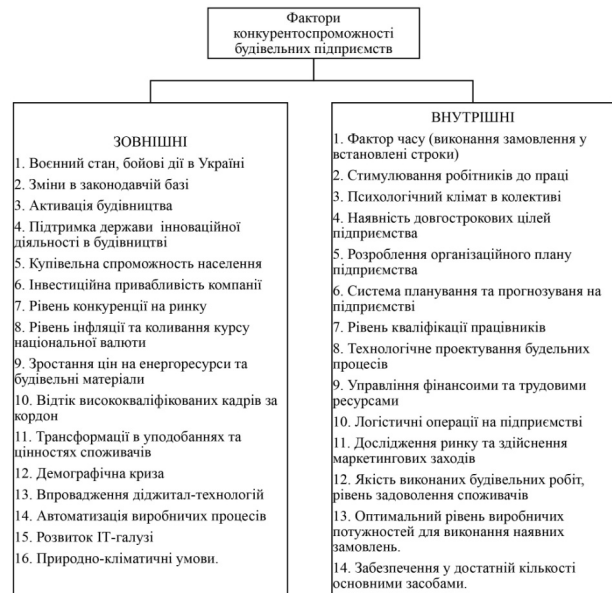

Рис. 2. Фактори конкурентоспроможності будівельних підприємств [розроблено автором]

дівельної галузі, а також розробити PEST-аналіз, де окреслено характер впливу на будівельну галузь виділених факторів (табл. 1).

За результатами дослідження робимо висновок про переважання впливу на галузь політичних факторів, більшість з яких є негативними, як-от воєнний стан в країні, слабка законодавча база, неможливість реалізації нових ініціатив. Проведений аналіз демонструє також істотний вплив на діяльність будівельної галузі економічних факторів: ступінь залучення інвестицій, нестабільний валютний курс, висока конкуренція в галузі, зростання цін на енергоресурси та матеріали. Звернемо увагу, що вплив технологічних факторів у сучасних умовах майже дорівнює впливу економічних факторів, що доводить важливу роль інноваційності виробничого процесу: придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, автоматизація виробництва, проходження тренінгів та навчання з активації інноваційної діяльності. Стосовно соціальних факторів, то вони мають найменший вплив на галузь. На основі проведеного аналізу робимо висновок про наявність великої кількості загроз для сучасних будівельних компаній, що пов'язано передусім з політичною ситуацією в країні та відсутністю достатнього рівня інвестування. Через це основною вимогою для уникнення припинення своєї діяльності для будівельних підприємств у сучасних умовах є їх гнучкість та здатність швидко пристосовуватися до умов зовнішнього середовища, а також постійний моніторинг внутрішнього середовища компанії та розроблення оптимальної стратегії на перспективу.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств можна зробити висновок про переважання зовнішніх факторів, причому на зовнішні фактори підприємство не впливає, але здатне адаптуватися відповідно до їх умов. З огляду на думки різних науковців стосовно класифікації факторів конкурентоспроможності будівельних підприємств запропоновано власний їх поділ за приналежністю до середовища. На основі виокремлених факторів, що виз-

начають зовнішнє середовище будівельної компанії, проведено аналіз макросередовища будівельної галузі та проаналізовано характер впливу цих факторів на підприємства за допомогою PEST-аналізу. Отже, можна зробити висновок, що на будівельну галузь найбільше впливають політичні фактори, які здебільшого є негативними (воєнний стан в країні, недосконала законодавча база, проблеми з реалізацією нових ініціатив). Здійснений аналіз також засвідчує також істотний вплив на будівельну галузь економічних факторів (рівень інвестування, нестабільність валютного курсу, високий ступінь кон-

курентції, підвищення цін на енергоресурси та матеріали). Зауважимо, що вплив технологічних факторів має майже рівноцінний вплив як і економічних факторів, і це доводить вагомє значення інноваційності виробничого процесу (придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, автоматизація виробництва, проходження тренінгів та навчання з активації інноваційної діяльності). До того ж можна зробити висновок про наявність певних загроз для сучасних будівельних компаній, пов'язаних насамперед з політичною ситуацією в країні та відсутністю достатнього рівня інвестування.

Таблиця 1 – Аналіз макросередовища (PEST-аналіз) підприємств будівельної галузі України (розроблено автором)

Фактор	Характер впливу	Вага	Бал	Оцінка
1	2	3	4	5
Політичні фактори				
Загальна політична ситуація в країні	Воєнний стан в Україні, розбіжність поглядів у внутрішньому політичному колі спричиняють певні коливання, що максимально негативно відображаються на будівельних компаніях, а іноді і призупиняють їх діяльність.	0,32	5	1,6
Законодавче регулювання діяльності будівельної галузі	Протягом останніх років спостерігається підтримка багатьох законодавчих ініціатив, які в подальшому покликані внести зміни у відносинах основних гравців ринку та покращити функціонування галузі (антирейдерське законодавство, іпотека, обмеження втручання органів ДАБІ)	0,24	2	0,48
Політика держави стосовно активізації житлового будівництва	За останній рік політику держави повною мірою спрямовано на забезпечення активації житлового будівництва шляхом впровадження механізмів контролю для запобігання корупції, спрощення у проходженні будівельних процедур, цифровізації галузі, покращення системи залучення інвестицій, зміни підходів до питань оподаткування.	0,18	3	0,54
Законодавчі пільги для мотивації інноваційної діяльності	На жаль, діюча законодавча база для здійснення і розвитку інноваційної діяльності в Україні слабо розвинена та не має чітко визначеного мотиваційного механізму до дії.	0,14	1	0,14
Контроль акціонерів за веденням господарської діяльності	Можливості всіх акціонерів брати участь в управлінні підконтрольним підприємством, зі збереженням можливості впливати на прийняття рішень.	0,12	4	0,48
Сумарна кількість		1		3,24
Економічні фактори				
Купівельна спроможність населення	Скорочення купівельної спроможності покупців призводить до нестійкого попиту населення на об'єкти нерухомості.	0,23	5	1,15
Інвестиційна привабливість компанії	Інвестиційно привабливе підприємство має більше можливостей зацікавити потенційних інвесторів, зі свого боку, залучення інвестицій позитивно впливає на фінансовий стан компанії.	0,36	2	0,72
Рівень конкуренції на ринку	За останні роки спостерігається значний розвиток галузі, що й підвищує рівень конкуренції серед лідерів на ринку. Будівельні компанії конкурують як за клієнтів та якість виконання робіт, так і за висококваліфікованих працівників.	0,1	1	0,1
Рівень інфляції та коливання курсу національної валюти	Зміна курсу валют та ріст інфляції призводить до підвищення вартості будівельних матеріалів, привезених з-за кордону, що спричинює зростання вартості на об'єкти нерухомості та зниження темпів будівництва.	0,16	3	0,48
Зростання цін на енергоресурси та будівельні матеріали	Поступове зростання вартості на метал та будматеріали значно може перешкоджати реалізації будівельних проектів, що спричинено зростанням витрат виробників та відповідним підвищенням цін (промислової інфляції).	0,15	4	0,6
Сумарна кількість		1		3,05
Соціальні фактори				
Відтік висококваліфікованих кадрів за кордон	Нині трудова міграція є досить вагомим фактором через бажання робітників отримувати більшу заробітну плату, що й змушує роботодавців погоджуватися на гідний рівень оплати праці працівникам.	0,33	5	1,65
Трансформації в уподобаннях та цінностях споживачів	Попри зростання цін та зниження купівельної спроможності, суспільство потребує більш комфортних умов життя, більш якісних об'єктів з розвинутою інфраструктурою. Тенденції до зміни уподобань споживачів надалі суттєво впливатимуть на конкурентоспроможність компанії за якістю.	0,24	2	0,48

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Демографічна криза	Через демографічну кризу 1990-х рр. нині спостерігається нестача кадрів на ринку, що обертається на проблему для будівельної галузі.	0,15	1	0,15
Професійна підготовка кадрів	Оскільки виділяється мінімум коштів на розвиток ВНЗ та закладів професійної освіти, це негативно позначається на рівні підготовки працівників на ринку.	0,1	3	0,3
Соціальні умови праці	Досить вагомим фактором є створення сприятливих умов праці у будівництві (доплата за шкідливі види робіт, дотримання техніки безпеки, тощо), що регулюють соціальну гармонію працівника, ставлення його до роботи та задоволення роботою.	0,18	4	0,72
Сумарна кількість		1		2,3
Технологічні фактори				
Інноваційні технології у будівництві	Впровадження інноваційних технологій підвищує рівень будівництва загалом та значно впливає на якість виконаних будівельних робіт.	0,28	3	0,84
Процес діджиталізації	Діджиталізація сприяє трансформації системи архітектурно-будівельного контролю та нагляду за об'єктами, допомагає спростити процедури, чинить антикорупційний вплив. Завдяки їй здійснюється пошук нових інструментів впливу на попит і пропозицію, нових способів залучення клієнтів та просування продукції на ринок.	0,2	4	0,8
Автоматизація виробничих процесів	З появою автоматизованого виробництва та управління вплив людського фактору поступово знижується, нині перевага віддається висококваліфікованим спеціалістам.	0,18	2	0,36
Доступність технологій	У багатьох країнах світу вже активно працюють технології будівельного інформаційного моделювання (BIM-технології), а оскільки будівельна галузь України має досить низький рівень цифровізації, такі технології будуть застосовувати у будівництві тільки лічені компанії.	0,17	1	0,17
Розвиток ІТ-галузі	Застосування нових програм ІТ-галузі сприяє розробленню ефективної системи контролю на будівництві, плануванню та оптимізації робочого дня в компанії, що впливає на розвиток галузі. Представники ІТ-компаній також є частими споживачами галузі (офісні приміщення, житлова нерухомість).	0,17	5	0,85
Сумарна кількість		1		3,02

Список використаних джерел

1. Смачило В.В., Головка-Марченко І.С. Фактори конкурентоспроможності будівельних підприємств. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4. С. 98-103.
2. Димченко О.В., Раїна Д.О. Особливості конкурентоспроможності будівельних підприємств України. *Науковий збірник «InterConf»*, (78). *Наукові цілі та призначення у XXI столітті – 2021*: матеріали I міжнародної науково-практичної конференції (Сіетл, 7-8 жовтня 2021 р.). Сіетл, 2021. С. 7-16.
3. Россіхіна О.С. Конкурентоутворюючі фактори, як основа стратегії конкуренції будівельного підприємства. *Стратегії інноваційного розвитку економіки України проблеми, перспективи, ефективність. Секція 2. Економіка підприємства та маркетинг – 2010*: матеріали Міжнародної наукової конференції, Харків: НТУ «ХПІ», 2010. С. 158-160.
4. Щербініна С.А., Криворученко А.В., Кісельов І.Р. Конкурентоспроможність будівельних підприємств як напрям підвищення економічної ефективності житлового будівництва. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економіка*. 2014. № 1. С. 419-425.
5. Куклінова Т.В. Фактори конкурентоспроможності будівельних підприємств в умовах загострення кризових явищ. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1(1). С. 138-141.

References

1. Smachylo V.V., Holovko-Marchenko I.S. Factors of competitiveness of construction enterprises. *Young scientist*. 2017. № 4.4. pp. 98-103. (in Ukrainian).
2. Dymchenko O.V., Raina D.O. Peculiarities of competitiveness of construction enterprises of Ukraine. *Scientific collection "InterConf"*, (78). *Scientific goals and objectives in the 21st century - 2021*: materials of the 1st international scientific and practical conference (Seattle, October 7-8, 2021). Seattle, 2021. pp. 7-16. (in Ukrainian).
3. Rossikhina O.Y. Competitive factors as the basis of a construction company's competitive strategy. *Strategies for the innovative development of the economy of Ukraine: problems, prospects, effectiveness. Section 2. Enterprise economics and marketing - 2010*: materials of the International Scientific Conference, Kharkiv: NTU "KhPI", 2010. pp. 158-160. (in Ukrainian).
4. Shcherbinina S.A., Krivoruchenko A.V., Kiselov I.R. Competitiveness of construction enterprises as a direction of increasing the economic efficiency of housing construction. *Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Ser. Economy*. 2014. № 1. pp. 419-425. (in Ukrainian).
5. Kuklinova T.V. Factors of competitiveness of construction enterprises in the conditions of aggravation of crisis phenomena. *Problems and prospects of entrepreneurship development*. 2015. № 1(1). pp. 138-141. (in Ukrainian).

Liliia HUDYMA

postgraduate student, National Academy of Management

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8327-7011>

e-mail: liliagudyma22@gmail.com

ANALYSIS OF COMPETITIVENESS FACTORS OF CONSTRUCTION INDUSTRY ENTERPRISES

The paper reveals the specifics of the construction industry, as belonging to a certain industry and its characteristic features determine the company's ability to compete, and a list of features inherent in the construction industry is outlined in detail. A study of various classifications of factors influencing the work of construction enterprises was conducted, but there is no unified approach to such classification in the scientific literature. The own division of such factors according to belonging to the environment is structured, a conclusion is made about the predominance of external factors. Based on the developed scientific sources, a conclusion is made about the feasibility of using innovations in production, which can become a significant factor in ensuring the competitive position of the enterprise on the market. Based on the list of identified factors, a PEST analysis was formed, which substantiates how exactly these factors affect the activity of construction enterprises. Consequently, political factors, mostly negative, have the greatest impact on construction enterprises, namely: the state of war in the country, the imperfection of the legislative framework, problems with the implementation of new initiatives. Economic factors also have a significant impact on the construction industry, for example, high competition in the industry, low level of investment, excessive costs of materials and energy resources, and instability of the exchange rate. No less important is the influence of technological factors, such as modernization of machines, equipment and software, adjustment of the production process, etc. This proves the need to introduce innovative technologies to ensure production efficiency. Social factors, such as the demographic crisis, professional training, social working conditions, etc., have the least influence according to this study.

Keywords: *factors, competitiveness, construction industry, construction enterprise, macro environment, PEST-analysis*

Данило Юрійович **РЯБУЩЕНКО**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ПРАВОМІРНОСТІ ВІДБРАННЯ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОСОБИ

Здійснено комплексний аналіз проблематики правового статусу «геномної інформації особи», а також гарантій правомірності її відібрання. На основі дослідження багатосторонніх міжнародно-правових актів, а також національної законодавчої площини наголошено на вітчизняних та зарубіжних підходах до розуміння дефініції генетичних даних особи. Здійснено тлумачення правового статусу генетичної інформації у контексті законодавства про персональні дані. Охарактеризовано критерії та гарантій правомірності відібрання генетичної інформації відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини».

Ключові слова: правовий статус геномної інформації, генетична інформація особи, біо-генетичні дані, критерії правомірності відібрання геномної інформації, гарантій захисту генетичних даних

ВСТУП

Відібрання та зберігання генетичних ознак людини є досить новим і практичним інструментом, що може здійснюватися з різноманітною метою. Відповідна діяльність може реалізуватися в судово-процесуальному, криміналістичному контексті, зокрема для ідентифікації, підтвердження певних фактів, встановлення індивідуальної належності або тотожності біологічного матеріалу тій чи іншій особі. Крім того, особливої актуальності тематика взяття генетичної інформації особи набуває в умовах воєнного стану, зокрема для ідентифікації осіб за ДНК матеріалам, їх реєстрації та обліку. Застосування генетичних даних особи є дотичним складником цифровізації кримінально-процесуальної діяльності, науково-технологічного розвитку оперативно-розшукової діяльності. Це має вияв у створенні спеціальних генетичних баз даних, що зменшує навантаження на органи досудового розслідування. Відповідне активне послугоування зареєстрованою геномною інформацією про фізичну особу як даних персонального характеру окреслює концептуальну проблематику нормативного обрамлення правового статусу таких відомостей. До того ж окремого з'ясування потребує аспект критеріїв правомірності відібрання такої інформації з подальшим дотриманням прав та законних інтересів особи. Варто зазначити, що виокремленню та дослідженню на законодавчій площині потребують гарантії та критерії забезпечення захисту персональних даних, належні засоби та принципи зберігання геномної інформації фізичної особи. Без відповідних інструментів є високий ризик розголошення такої персональної інформації, що спричинить порушення основоположних прав особи.

МЕТА роботи – здійснити аналіз нормативної площини на предмет правового регулювання питання правового статусу геномної інформації фізичної особи, а також гарантій його захисту, та на основі цього виокремити критерії правомірності застосування генетичної інформації особи.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічним базисом наукової роботи є емпіричні методи – порівняння та збір інформації, а також

комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення. Теоретичною основою праці є нормативна база українського законодавства, судова практика національних судів і ЄСПЛ, та науковий доробок вітчизняних вчених.

РЕЗУЛЬТАТ

Передусім необхідно з'ясувати правовий статус геномної інформації за вітчизняним законодавством та проаналізувати певні особливості відповідної категорії. Питання нормативного оформлення генетичної інформації особи та правомірності її застосування бере початок з фундаментальних конституційних приписів. Зокрема, відповідно до ст. 3 Конституції України (КУ) людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 28 КУ кожен має право на повагу до його гідності, жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [1].

Насамперед необхідно визначитися з дефініцією геномної інформації особи. В контексті національного законодавства генетична інформація або генетичні дані особи за своєю фізичною сутністю є відомостями про генетичні ознаки людини. Це може бути будь-який біологічний матеріал фізичної особи: тканини і виділення тіла людини, останків померлої людини, що містять геномну інформацію людини [2, ст. 1 п.п. 2, 4].

В аспекті процесів гармонізації законодавства України та ЄС доцільно зауважити на дефініції «генетичних даних», що надається Загальним регламентом про захист даних, Європейського Парламенту і Ради від 27.04. 2016 р. Зокрема, п. 34 цього акта містить положення про те, що генетична інформація (генетичні дані) є персональними даними, що стосуються вроджених або набутих генетичних ознак фізичної особи та отримані в результаті аналізу біологічної проби, взятої у певної фізичної особи, зокрема хромосомного аналізу, аналізів дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) або рибонуклеїнової кислоти (РНК), чи аналізу іншого компоненту, що уможливорює отримання аналогічної інформації [7, п. 34].

З нормативного погляду генетичні дані необхідно аналізувати на основі двох ключових ознак: персональності такої інформації, а також її конфіденційного ха-

рактору. В цьому аспекті формується категоризація правового статусу відповідних даних, що є дуже важливим стосовно подальшого захисту таких даних та формування критеріїв правомірності їхнього застосування. У контексті ст. 10 Закону України (ЗУ) «Про інформацію» за змістом геномна інформація може класифікуватися як інформація про фізичну особу. Проте відповідно до ч. 2 ст. 10 цього Закону до категорії конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження [3, ст. 10]. Законодавець не розширює цього переліку, не диференціюючи концепт «геномної інформації». Доцільно припустити, що відповідні дані можна тлумачити як інформацію про стан здоров'я особи. Однак в цьому контексті необхідно зауважити, що ми маємо площину сутнісно різноманітних понять, тлумачення яких не має збігатися. Слід запропонувати категорію «біогенетичних» даних фізичної особи, куди зокрема може входити концепт «генетичної інформації особи», або ж біометричні дані особи. Біогенетична інформація про фізичну особу має бути на однаковій нормативній площині як і, наприклад, дані особи про освіту, сімейний стан тощо. Відповідні законодавчі зміни диктуються не лише динамічним розвитком суспільних відносин, але й нормативною необхідністю регламентації чіткого правового статусу категорії «геномної інформації», для дотримання конституційного принципу правової визначеності та прав і законних інтересів людини.

Варто додати, що згідно зі ст. 6 «Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованим обробленням персональних даних», що ратифіковано 06.07.2010 р., генетичну інформацію про фізичну особу можна класифікувати як особливу категорію даних. Ст. 6 цієї Конвенції наголошує на основоположній умові оброблення такої інформації – забезпечення належних гарантій внутрішнім законодавством країни.

У контексті практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) за певних умов відбір і зберігання генетичної інформації особи (профілів ДНК), що вилучено з клітинного матеріалу, становить втручання у право на повагу до приватного життя, у розумінні ст. 8 § 1 Європейської Конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Відповідну правову позицію сформульовано ЄСПЛ у справі «S. і Marper проти Сполученого Королівства» [11, ст. 35].

В аспекті ЗУ «Про захист персональних даних» генетична інформація про особу набуває статусу персональних даних. Згідно з ч.1 ст. 7 Закону забороняється оброблення персональних даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних. Крім того, варто зазначити, що ЗУ наголошує на особливих вимогах до обробки відповідних персональних даних [4]. До того ж доцільно зауважити, що аналізуючи цей нормативно-правовий акт, можна виокремити першочергові критерії правомірності оброблення та застосування генетичних даних особи. Першим критерієм є фактична згода особи на оброблення, подальше послугоування відповідними даним певним суб'єктом. Другим критерієм є важливість генетичної інформації для забезпечення захисту та безпеки індивідуальних інтересів суб'єкта персональних даних або суспільних інтересів. Цю тезу можна аргументувати п. 53

Загального регламенту про захист даних. Відповідне положення наголошує на тому, що застосування та оперування спеціальною категорією персональних даних як генетична інформація, необхідно здійснювати з метою лише за умов досягнення певних цілей в інтересах фізичних осіб та суспільства загалом [7, п. 53].

Т.В. Міхайліна та Б.В. Довгань наголошують на появі в контексті теорії прав людини – права на застосування геномної інформації людини (права на застосування генетичних даних). Науковці зазначають, що право на застосування геномної інформації особи та право на захист персональних даних співвідносяться як взаємозалежні: наявність першого є не виправданим без суворого дотримання другого [9, ст. 43].

Доцільно наголосити, що фундаментальною та новаторським правовим джерелом формування концепту «генетичної інформації» та її правового статусу є ЗУ «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що прийнято 09.07.2022. До цього часу на доктринальній площині констатувалася відсутність правового регламентування питань як правового статусу генетичної інформації особи, так і проблематики процесів обліку, оброблення та застосування відповідних даних. В пояснювальній записці до проекту відповідного ЗУ нормотворець наголошує, що метою прийняття акту є правове регламентування питань створення та функціонування обліку геномної інформації людини з метою покращення роботи правоохоронних органів, оперативному розслідуванню злочинів проти життя та здоров'я, статевої свободи та недоторканості особи, а також інших правопорушень, пошуку зниклих та ідентифікації невпізнаних осіб без ознак життя [5].

Варто наголосити, що облік, реєстрація та застосування генетичної інформації є дуже важливими інструментами в контексті широкого діапазону діяльності. До того ж доцільно зазначити, на міжнародних зобов'язаннях України стосовно відповідних нормативних змін. Згідно з п. 1 ст. 37 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, кожна Сторона вживає, з метою запобігання відповідним злочинам забезпечує необхідні нормативні та інші заходи для накопичення та зберігання інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за вчинення певних правопорушень. Доцільно звернути увагу на те, що в Конвенції зауважується, що такий відбір має відбуватися з урахуванням приписів до охорони й захисту особистих даних та інших норм і гарантій, що має бути передбачено національним законодавством [8, ст. 37]. Отже, в цьому разі багатостороннім міжнародним договором на Україну покладається зобов'язання не лише формування обліків, реєстрів та банків генетичної інформації, але й належне практичне забезпечення захисту відповідної інформації.

Здійснюючи ґрунтовний аналіз ЗУ «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», можна констатувати, що законодавець не здійснив комплексного регламентування правового статусу генетичної інформації як об'єкта персональних даних особи. Однак варто відмітити певне оформлення критеріїв, що легітимізують відібрання відповідної інформації, а також деяких гарантій захисту генетичних даних.

По-перше, законодавцем сформовано *юридичну*

мету стосовно діяльності з реєстрації генетичної інформації особи. Зокрема це – ідентифікація осіб, що причетні до вчинення кримінальних правопорушень, розшуку зниклих осіб, ідентифікації людей без ознак життя та їх останків за допомогою відповідних відомостей тощо [2, ст. 4].

По-друге, законодавець встановлює *правові форми* державної реєстрації геномної інформації: обов'язкова та добровільна. Необхідно зазначити, що визначення переліку суб'єктів, що підлягають обов'язковій державній реєстрації є успішним кроком в контексті ефективного здійснення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності. Зокрема, до цього переліку входять: особи, котрі вчинили, підозрюються, обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень умисної тяжкості чи особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та недоторканості особи, громадської безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо [2, ст. 5]. Відповідний нормативний припис повністю узгоджується з правом передбаченим ст. 8 ЄКПЛ.

Варто зазначити, що неправомірне застосування генетичної інформації через відсутність необхідних гарантій та засобів захисту призводить до оскарження рішень національних судів до ЄСПЛ на предмет порушення ст. 8 ЄКПЛ. Згідно зі ст. 8 ЄКПЛ кожна особа має право на повагу до свого приватного і сімейного життя. Здійснюючи тлумачення відповідної норми, можна дійти висновку, що уповноважені суб'єкти можуть втручатися у право, передбачене ст. 8 ЄКПЛ, за умови того, що, по-перше, таке втручання можна вважати законним, а по-друге, таке втручання є належним засобом захисту та забезпечення інтересів національної та громадської безпеки, а також для запобігання злочинам, для захисту здоров'я чи моралі особи [10, ст. 8]. Відповідне тлумачення автора узгоджується з правовою позицією ЄСПЛ у справі «Pezuzzo і Martens проти Німеччини» [11, ст. 35].

Як окрему гарантію необхідно виділити законодавчу заборону відібрання генетичних зразків двічі у засуджених осіб та осіб, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру. Крім того, варто зазначити, що ЗУ «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» містить обов'язковий припис стосовно відібрання біологічного матеріалу з метою у військовослужбовців, поліцейських, членів добровільних формувань територіальних громад у період введення воєнного стану [2, ст.8].

Варто зазначити, що нормотворцем передбачено *право на добровільну реєстрацію власної генетичної інформації*. Реалізувати відповідне право можуть як громадяни, так і іноземці, а також апатриди. Основним критерієм правомірності відібрання генетичної інформації у особи на добровільних засадах є письмова заява на проведення відповідних дій, досліджень і внесення їх до спеціального реєстру [2, ст. 6].

Для належного утримання, послугоування та за-

безпечення захисту генетичних даних особи формується *спеціальний Електронний реєстр* відомостей про генетичні ознаки людини [2, ст.4].

Варто зазначити, на необхідності дотримання гарантій стосовно строку зберігання відповідних генетичних даних та можливості їх подальшого знищення. Зокрема, у справі «Aucaguer проти Франції» ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 ЄКПЛ стосовно зберігання генетичної інформації осіб, засуджених за скоєння злочинів, без будь-якого доступу до процедури їх знищення. У справі «S. і Marger проти Сполученого Королівства» зауважив, що тривале зберігання генетичної інформації осіб після завершення кримінального провадження проти них, а також застосування цих даних для визначення етнічного походження порушувало права заявників на етнічну ідентичність за ст. 8 ЄКПЛ [11, ст.ст. 36, 46].

Необхідно зауважити, що в аналізі наукової літератури за цією тематикою встановлено, що предметом праць багатьох науковців є проблематика реєстрації та обліку геномної інформації, напрочуд цю наукову роботу покликано акцентувати не на аспектах будь-якого подальшого послугоування такою інформацією, а на правовому статусі геномної інформації та першочергових та фундаментальних критеріях правомірності її застосування.

Варто наголосити, що відсутність правового регламентування нормативного статусу категорії «генетичної інформації» як особливих персональних даних, що потребує спеціального рівня захисту, і, як наслідок, неналежне опрацювання такої інформації може призвести до неправомірних ризиків стосовно особи-власника генетичних матеріалів. Зокрема, це може мати вияв у проявах дискримінації, крадіжки, шахрайства стосовно персональних даних генетичного характеру, нематеріальній шкоді особі (репутаційні ризики, фактична втрата контролю над персональними даними) [7, п. 75].

ВИСНОВОК

Резюмуючи, доцільно наголосити, що вітчизняна нормативна площина не містить чіткої регламентації нормативного статусу «генетичної інформації». У правовому контексті «генетичну інформацію» варто сприймати як дані конфіденційного та персонального характеру, що є особливою категорією даних, з особливими вимогами до оброблення таких даних. Надано пропозицію стосовно нормативного обрамлення правового концепту «генетичної інформації особи» у категорію біогенетичних даних особи. Констатовано, що законодавець здійснив певне оформлення критеріїв правомірності, що легітимізують відібрання генетичної інформації, а також деякі гарантії захисту генетичних даних. Зокрема, це є юридична мета, правові форми державної реєстрації геномної інформації, право на добровільну реєстрацію власної генетичної інформації, введення спеціального Електронного реєстру. Отже, зважаючи на сутнісну проблематику, видаються необхідними подальші доктринальні дискусії з тематики правового статусу генетичної інформації особи.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
2. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-ІХ. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20/stru#Stru>

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17?find=1&text=ген#w1_1
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 28.10. 2020 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4265&conv=9>
6. Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 (ратифіковано згідно із Законом № 2438-VI від 06.07.2010) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326?find=1&text=генет#Text
7. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 27.04. 2016 р. № 2016/679. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16?find=1&text=генет#Text
8. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р. (ратифіковано Законом № 4988-VI від 20.06.2012) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2
9. Михайліна Т.В., Довгань Б.В. Геномна інформація людини: правові проблеми використання та протидії дискримінації за генетичними ознаками. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2023. № 2. Т. 1. С. 39-45. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/fa19bf5-6fa0-4d4c-b4c6-a02c6c664124>
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом No 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
11. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини від 31 серпня 2018 року. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_8_UKR

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254к/96-ВР/ *Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (In Ukrainian).
2. On state registration of human genomic information: Law of Ukraine dated July 9, 2022 No. 2391-IX. *Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20/stru#Stru> (In Ukrainian).
3. About information: Law of Ukraine dated October 2, 1992 No. 2657-XII *Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (In Ukrainian).
4. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated June 1, 2010 No. 2297-VI. *Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17?find=1&text=ген#w1_1 (In Ukrainian).
5. Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On State Registration of Human Genomic Information" dated October 28, 2020 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4265&conv=9> (In Ukrainian).
6. Council of Europe Convention on the Protection of Individuals in Connection with Automated Processing of Personal Data dated January 28, 1981 (ratified in accordance with Law No. 2438-VI dated July 6, 2010) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326?find=1&text=генет#Text (In Ukrainian).
7. On the protection of natural persons in connection with the processing of personal data and on the free movement of such data, and on the repeal of Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation): Regulation of the European Parliament and Council (EU) dated 27.04. 2016 No. 2016/679. Official Journal of the European Union. 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16?find=1&text=генет#Text (In Ukrainian).
8. Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Violence dated 10/25/2007 (ratified by Law No. 4988-VI dated 06/20/2012) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2 (In Ukrainian).
9. Mikhailina T.V., Dovhan B.V. Human genomic information: legal issues of use and countering discrimination based on genetic characteristics. Development of the state and law: issues of theory and constitutional practice. No. 2. 2023. Vol. 1. pp. 39-45. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/fa19bf5-6fa0-4d4c-b4c6-a02c6c664124> (In Ukrainian).
10. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 (ratified by Law No. 475/97-ВР of July 17, 1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (In Ukrainian).
11. Handbook on the application of Article 8 of the European Convention on Human Rights dated August 31, 2018. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_8_UKR (In Ukrainian).

Danylo RIABUSHCHENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>
 e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

PROBLEMS OF THE LEGAL STATUS AND LEGALITY OF THE SELECTION OF A PERSON'S GENOMIC INFORMATION

Introduction. The selection of human genetic traits is a fairly common practical tool that can be used for a variety of purposes. The relevant activity can be implemented in the judicial and procedural, forensic context, in particular with regard to identification, confirmation of certain facts, establishment of individual ownership or identity of biological material to one or another person. In addition, the topic of taking a person's genetic information becomes especially relevant in the conditions of martial law. Appropriate active use of registered genomic information about a natural person as personal data outlines the conceptual issues of normative framing of the legal status of such information. In addition, the issue of criteria for the legality of keeping and using this information requires separate clarification.

The purpose of the paper is to carry out an analysis of the regulatory plane on the subject of legal regulation of the legal status of the genomic information of a physical person, as well as guarantees of its protection, and on the basis of this, to single out the criteria for the legality of the use of a person's genetic information.

Results. A comprehensive analysis of the issues of the legal status of the "genomic information of a person" was carried out, as well as guarantees of the legality of its selection. Based on the study of multilateral international legal acts, as well as the national legislative plane, domestic and foreign approaches to understanding the definition of a person's genetic data were emphasized. The interpretation of the status of genetic information in the context of the legislation on personal data was carried out. In this aspect, a categorization of the legal status of the relevant data is formed, which is very important in relation to the further protection of such data and the formation of criteria for the legality of their use. The criteria and guarantees of legality of selection of genetic information in accordance with the Law "On State Registration of Human Genomic Information" are described.

Conclusions. A proposal has been submitted regarding the normative framing of the legal concept of "genetic information of a person" into the category of bio-genetic data of a person. It has been established that the legislator has implemented certain legality criteria that legitimize the selection of genetic information, as well as some guarantees of genetic data protection.

Keywords: legal status of genomic information, genetic information of a person, bio-genetic data, criteria for legality of selection of genomic information, guarantees of protection of genetic data

Роман Ігоревич САМСІН

к.ю.н., адвокат

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>

e-mail: andsam198082@gmail.com

ПОЯВА І ПОШИРЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТОКЕНІВ, ЇХ ОЗНАКИ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ З КРИПТОВАЛЮТАМИ

Проаналізовано співвідношення таких криптопродуктів, криптокотени яких мають цифрове вираження вартості та оборотоздатність, як криптовалюти та інноваційні токени. На підставі аналізу технічних та фінансових аспектів, притаманних криптовалютам та інвестиційним токенам, визначено їх ознаки. Констатовано, що, незважаючи на низку спільних рис, інвестиційні токени відрізняються від криптовалют.

Ключові слова: криптовалюти, інвестиційні токени, криптокотени, біткойн, цифрове вираження вартості, оборотоздатність

ВСТУП

31 жовтня 2008 р. з опублікуванням статті Сатоши Накамото «Біткойн. Пірінгова електронна готівкова система» (Satoshi Nakamoto. "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System") [1] у світ увійшов економічний феномен сучасності – біткойн. На першому етапі біткойни не брали участі у грошовому обігу, їхня вартість не визначалася у прив'язці до фіатних валют, а обмін здійснювався переважно на внутрішньому віртуальному ринку. Але з часом вони набули значного розповсюдження і стали широко використовуватися у фінансових операціях, а їхня вартість, яка формувалася залежно від попиту та пропозиції на ринку, зростала. 25 квітня 2010 р. відбулася перша офіційна купівля-продаж 1000 біткойнів за ціною 0,3 центи, в 2011 р. вартість біткойну зрівнялася з дол. США, а в 2024 р. вона варіюється між 60 і 70 тис. дол.

Яскравий успіх біткойнів, зростання їхньої вартості від нуля до десятків тисяч доларів, наявність і зростання курсу всупереч всім прогнозам сприяли активному зростанню попиту на криптовалюти і появу їх нових видів. Крім біткойну, з'явилися альткоїни – «альтернативні монети», криптовалюти, які створено після біткойну: PPCoin, Неймкойн, GeistGeld, iXcoin, SolidCoin, Tangle, Hashgraph, Ether (ETH), Ripple (XRP), Cardano (ADA), Litecoin (LTC), Monero (XMR), Polkadot (DOT) тощо. Всім бажаючим пропонувалося підключитися до майнінгу (від англ. mining – видобуток в шахті), тобто видобутку нових криптокотенів (монет) цих криптовалют шляхом вирішення комп'ютером певного криптозавдання повним перебором завданого алгоритму за допомогою апаратних ресурсів комп'ютера, в результаті чого створювався новий блок в мережі блокчейну, що являв собою масив даних, до якого вносилася інформація про транзакції, що здійснюються після створення попереднього блоку. Також пропонувалося придбати вже наявні «монети» – криптокотени криптовалюти за фіатні кошти.

Частина із зазначених криптовалют з часом припинила своє існування, оскільки технічно її розробники не впоралися з підтриманням криптовалютної платформи, не отримали популярності в інвесторів чи втратили їх довіру, стикнулися з хакерськими атаками, внутрішніми конфліктами, не витримали конкуренції тощо. Проте сформувалася стабільна двадцятка крип-

товалют, які продовжують бути, і, незважаючи на суттєву волатильність, демонструють зростання вартості. Головним з них залишається біткойн. Крім нього, найбільшими є Ethereum, Waves, Ripple, bitcoin Cash, Litecoin, Dash, NEM, IOTA, NEO тощо.

Незважаючи на це, швидке поширення криптовалют та суттєве зростання їх вартості обумовили зацікавленість певних суб'єктів у створенні нових продуктів на основі технології розподіленого реєстру, криптокотени яких могли мати цифрове вираження вартості, якими можна було б торгувати або переказувати їх у цифровому форматі або використовувати їх для інвестиційних цілей.

Одними з перших, хто оцінив потенціал технології розподіленого реєстру, зокрема блокчейну, були інвестиційні компанії та фінансові установи, які стали застосовувати її для покращення своїх фінансових послуг і розширення власних можливостей на ринку фінансування. Цими суб'єктами за допомогою систем розподіленого реєстру, зокрема системи блокчейн, та можливостей, які вони надавали, створювалися нові криптопродукти, криптокотени яких стали використовуватися у фінансових операціях – для фінансування конкретних проектів або ініціатив, для залучення капіталу, нових інвесторів тощо.

В 2017 р. компанія Overstock.com через свою технологічну платформу tZERO однією з перших випустила новий криптопродукт за допомогою блокчейну, криптокотени якого надавали право їх власникам на отримання дивідендів від проектів, представлених на цій платформі. В цьому ж році венчурний фонд Blockchain Capital випустив BCAP, що надавали власникам право на участь у доходах фонду та голосування по стратегічних питаннях. В 2018 р. венчурний фонд SPiCE VC випустив SPiCE Token, що надавали власникам право на участь у доходах фонду та інші фінансові вигоди від інвестицій у блокчейн технології та криптовалюти стартапи. В травні 2019 р. венчурний фонд Andra Capital випустив Silicon Valley Coin (SVC), що надавали власникам право на участь у доходах фонду та можливість представляти власні інтереси у проекті тощо.

Криптопродукти, криптокотени яких створювалися за допомогою технології розподіленого реєстру блокчейн і надавали власникам право на отримання прибутку, дивідендів, грошової вимоги до повернення

боргу, відсотків тощо отримали назву інвестиційних токенів (англ. investment tokens), секюріті-токенів (англ. security tokens) або токенів інвестиційного класу (англ. investment-grade tokens).

У законодавстві окремих країн правове регулювання інвестиційних токенів охоплюється правовими нормами, які врегулювали відносини у сфері обороту криптовалют, оскільки інвестиційні токени визначені в них або як криптовалюта, або як вид криптовалют (Швейцарія [2], США [3], Таїланд [4]). В наукових та публіцистичних роботах криптовалюти та інвестиційні токени або ототожнюються, або поняття інвестиційних токенів надається через криптовалюту, або інвестиційні токени визначаються видом криптовалюти [5, с. 107; 6, с. 102; 7, с. 77; 8, с. 27].

МЕТА статті – аналіз співвідношення криптовалют та інвестиційних токенів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Першу характеристику ознак криптовалют надав її розробник, Сатоши Накамото, який у згаданій статті зазначив, що біткойн характеризують такі ознаки: 1) анонімність; 2) прозорість; 3) децентралізація; 4) безпека [1].

Надалі дослідженню ознак криптовалют привертала увагу К. Каталіні (Christian Catalini), Д. Єрмак (David Yermack), К. Такер (Catherine Tucker) та інші зарубіжні науковці. У своїх роботах вони наголошують на децентралізованій природі криптовалют (відсутності централізованого регулятора), безпеці завдяки криптографії, здатності забезпечити анонімність користувачів, обмеженості випуску та глобальній доступності.

У роботах українських науковців також приділялася увага визначенню ознак криптовалют. А. Проценко до таких ознак відносив:

1. *Піринговий характер.* Криптовалюти емітуються не банком, а мають децентралізований характер. Під час випуску криптовалют немає єдиного керувального центру, який би зберігав інформацію про баланс електронних гаманців користувачів та список транзакцій – ця інформація зберігається на комп'ютерах власників криптовалют, і після встановлення програми-гаманця вона сама «скачує» в інших користувачів повну базу даних про всі здійснені будь-коли транзакції, а також центрального сервера (кожен комп'ютер у цій мережі й є сервером). Весь обсяг роботи з обліку та зберігання історії транзакцій розподіляється між усіма учасниками.

2. *Відкритий код криптовалют.* Ідентифікація власників та фіксація факту їх зміни ґрунтуються на сучасних засобах криптографічного захисту, які неможливо «зламати» чи «обійти» сучасними технічними засобами.

3. *Децентралізація.* Єдиного керувального центру, який би зберігав інформацію про баланс електронних гаманців користувачів та список транзакцій, немає – ця інформація зберігається на комп'ютерах власників криптовалют, і після встановлення програми-гаманця вона сама «скачує» в інших користувачів повну базу даних про всі здійснені будь-коли транзакції.

4. *Відсутність гарантованого забезпечення.* Технічно криптовалюти є зашифрованим спеціальною програмою кодом, який розраховується за специфічним алгоритмом, що здійснюється групою обчислювальних потужностей

(майнінговими фермами), фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу;

5. *Несхильність до інфляції* [9, с. 45].

В. Рядінська ознаками криптовалют вважала:

1. *Децентралізований характер.* Під час утворення нових одиниць криптовалют задіяно сили мільйонів учасників, об'єднаних в піринговій мережі, де немає центрального сервера, і весь обсяг роботи з обліку та зберігання історії транзакцій розподіляється між усіма учасниками.

2. *Анонімність платників.* Ідентифікація власників та фіксація факту їх зміни ґрунтуються на сучасних засобах криптографічного захисту, які неможливо «зламати» чи «обійти» сучасними технічними засобами.

3. *Технічно криптовалюти є зашифрованим спеціальною програмою кодом, який фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу* [10].

К. Пашенко до ознак криптовалют відносив:

1) відсутність одного емітуючого центру;

2) децентралізований характер;

3) повну анонімність учасників;

4) є зашифрованим спеціальною програмою кодом, що фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу [11, с. 99].

Л. Шірінян, Г. Роганова ознаками криптовалют визначили децентралізацію на серверах, анонімність, зручність розрахунків, відсутність єдиної ціни на різних криптобіржах, обмеженість в обсягах [12, с. 148]. І. Марчук, О. Перчук, Л. Яременко, А. Стратан вважають, що криптовалюти характеризують децентралізованість, можливість виступати платіжним засобом, високий ступінь ліквідності, подільність, портативність, відсутність ознак матеріального світу, прозорість, відсутність єдиного емітента [13]. С. Мерінова, Л. Половенко до ознак криптовалют відносять: відсутність централізованого емісійного центру, тобто їх децентралізований характер; анонімність учасників операцій – у мережі застосовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів; захищеність даних від зовнішніх впливів та атак (для того щоб серйозно пошкодити криптовалютну систему треба знищити більшість вузлів системи); прозорість транзакцій, дані про кожну з яких доступні з будь-якого вузла системи; відсутність контролю транзакцій з боку банків, податкових служб або інших наглядових органів [14, с. 85]. Б. Гурін, спираючись на базове розуміння технічних особливостей криптовалют й підсумках вивчення процесів, пов'язаних з їх оборотом, до властивостей криптовалют відносить: 1) вираженість сукупністю даних в електронній формі; 2) децентралізованість; 3) прозорість операцій у застосуванні криптовалют; 4) анонімність учасників; 5) волатильність ринків криптовалют (динамічна й суттєва зміна курсу); 6) неможливість скасувати транзакцію; 7) відсутність залежності від платіжних засобів (завичай) [15].

Думки науковців, які досліджували ознаки криптовалют протягом всього періоду їх існування суттєво не змінювалися. Фактично виділяють ознаки, обумовлені технічними характеристиками криптовалют, та ознаки, обумовлені їх фінансовими характеристиками. До перших відноситься насамперед їх децентралізований ха-

рактер. Криптовалюти технічно створено так, щоб вилучити емітента та посередників під час створення криптовалют та здійснення електронних транзакцій з ними. Випуск нових одиниць криптовалют (крипто-токенів) регулюється протоколом технології розподіленого реєстру (на сучасному етапі переважно блокчейн) і здійснюється шляхом майнінгу. Контроль за транзакціями з криптовалютами також здійснюють протоколи блокчейну.

Також до ознак криптовалют, обумовлених їх технічними характеристиками, можна віднести прозорість та безпечність транзакцій. Технологія розподіленого реєстру дає змогу всю інформацію про баланс, список транзакцій зберігати на електронних носіях власників криптовалют (після встановлення програми-гаманця на електронному пристрої, вона сама «скачує» в інших користувачів повну базу даних про баланс та всі здійснені транзакції всіх користувачів в мережі). Функція контролю за транзакціями та можливості здійснення таких транзакцій, яка в класичних фінансових операціях покладається на посередника (банк, фінансову установу тощо), забезпечується протоколами систем розподіленого реєстру (блокчейну).

Наступною ознакою криптовалют, яка обумовлюється їх технічною архітектурою, є повна анонімність користувачів, що забезпечується ключовими характеристиками системи розподіленого реєстру, а саме застосуванням публічних ключів та розподіленою структурою. Так, у блокчейні транзакції записуються із застосуванням публічних ключів, які слугують адресами власників і не містять прямої інформації про особу власника, що дає змогу здійснювати транзакції, не розкриваючи особисті дані. Крім цього, оскільки блокчейн є розподіленою системою без центрального органу управління, то немає одного місця, де збираються або зберігаються особисті дані користувачів, що ускладнює відстеження транзакцій. Деякі криптовалюти, такі як Monero (XMR), Zcash (ZEC), та Dash (DASH), спеціально технічно розроблено так, щоб забезпечити підвищену анонімність, застосовуючи для цього різні технології, такі як приховані адреси, кільцеві підписи (у разі Monero) або нульові знання доведення (у разі Zcash), щоб приховати деталі транзакцій та/або учасників.

До ознак криптовалют, обумовлених їх фінансовими характеристиками, відноситься насамперед те, що вони можуть бути цифровим вираженням вартості. Ціна біткойну в 1000 дол. не означає, що власник біткойну має ці гроші. Для отримання фіатної валюти йому необхідно обміняти їх, передавши криптотокени криптовалюти в обмін на реальні активи (гроші). Можливість продати криптотокен криптовалюти за фіатні гроші, обміняти його на товари чи послуги, використати у фінансових транзакціях, здатність бути засобом обміну і вартість такого криптотокену, яка формується на підставі вільного попиту-пропозиції на ринку, і являє собою цифрове вираження вартості.

По-друге, фінансовою ознакою криптовалют є їх оборотоздатність, тобто можливість бути засобом обміну, використовуватися для платіжних, інвестиційних та інших цілей в цифровому форматі.

Крім цього, до фінансових ознак криптовалют, які обумовлено їх технічними характеристиками, а саме децентралізованим характером, відноситься відсут-

ність емітента та будь-якого забезпечення. Оскільки випускати криптовалюти можуть будь-які особи (шляхом майнінгу), і такий випуск обмежується виключно потужностями блокчейну, то жодного забезпечення вона не має. Вартість криптовалюти формується на попиті на неї, що обумовлюють значну волатильність та коливання курсу. Наприклад, причини, які впливали на коливання курсу біткойну, різноманітні – від геополітичних подій до висловлювань окремих осіб в соціальних мережах.

Наступною ознакою криптовалют, яка обумовлена їх фінансовими характеристиками, можна визначити взаємозамінність (функціональність), тобто одна одиниця криптовалюти еквівалентна будь-якій іншій одиниці тієї ж криптовалюти.

Так, до ознак криптовалют може бути віднесено:

1. Технічні:

– децентралізований характер: відсутність емітента, який би випускав нові одиниці криптовалют (*випуск нових одиниць криптовалют регулюється протоколом системи розподіленого реєстру (зокрема, блокчейну) і здійснюється шляхом майнінгу*) та контролював транзакції;

– прозорість і безпечність транзакцій: оскільки транзакція, що здійснюється в мережі, в ній і реєструється, і є доступною для перегляду будь-яким користувачем мережі;

– повна анонімність користувачів, що забезпечується засобами криптографічного захисту інформації.

2. Фінансові:

можливість виступати цифровим вираженням вартості, оборотоздатність, відсутність емітента та забезпечення; формування вартості залежно від попиту на ринку; взаємозамінність (функціональність).

Інвестиційні токени (investment tokens / security tokens / investment-grade tokens), як зазначалося раніше, – це криптопродукти, створені за допомогою технології розподіленого реєстру (нині переважно блокчейну), криптотокени яких застосовуються як цифрове вираження вартості, мають оборотоздатність (ними можна торгувати у цифровому форматі або переказувати) та інвестиційний потенціал і надають власникам право на отримання прибутку, дивідендів, грошової вимоги до повернення боргу і відсотків тощо.

Наукових досліджень, присвячених дослідженню ознак інвестиційних токенів, враховуючи іновативність розроблених криптопродуктів та їх переважне ототожнення з криптовалютами або визначення їх як видів криптовалют, майже немає.

Аналіз ознак інвестиційних токенів можна розпочати, за аналогією з криптовалютами, з визначення їх ознак, обумовлених технічними характеристиками.

Технологічне створення та функціонування інвестиційних токенів забезпечується за допомогою технології розподіленого реєстру, на сучасному етапі переважно блокчейну. Інвестиційні токени являють собою згенеровану за допомогою системи блокчейн комбінацію символів, але вони на відміну від криптовалют випускаються централізовано (мають емітента) і переважно не на власному блокчейні, а на чинних із застосуванням спеціальних стандартів токенів. Транзакції з інвестиційними токенами обробляються та забезпечуються не через механізми блокчейна, такі як Proof of Work (PoW) або Proof of Stake (PoS), а через смарт-

контракти на блокчейні, на якому вони випущені, які автоматично виконують умови та правила, зазначені в коді, забезпечуючи виконання транзакцій згідно зі встановленими параметрами. Тобто інвестиційні токени на сучасному етапі не мають власного блокчейну. Розроблення та підтримка власного блокчейну це складний та ресурсомісткий процес, який потребує значних початкових інвестицій та безперервної підтримки, тому інвестиційні токени випускаються на вже наявних блокчейнах за допомогою стандартів tokenів, таких як ERC-20 Ethereum, BEP-2 Binance Chain, TRC-20 на TRON тощо, що забезпечує їхню сумісність з наявною інфраструктурою, такою як біржі криптовалют, платіжні системи, гаманці та обмінники, а також спрощує створення та управління крипто токенами. А втім, деякі проекти можуть вирішити розробити власну систему розподіленого реєстру для задоволення унікальних потреб власних інвестиційних tokenів, особливо якщо вони потребують спеціалізованих функцій або вищого рівня масштабованості, ніж можуть запропонувати наявні платформи. Крім цього, платформи, які застосовують блокчейн для створення криптовалюти, можуть застосовувати його для створення та розповсюдження інвестиційних tokenів. Найбільш відомими криптоплатформами, які створюють інвестиційні токени, є Ethereum (ETH), Binance Smart Chain (BSC), Polkadot (DOT), Cardano (ADA), Tezos (XTZ), де такі токени представляють частки компаній, нерухомості тощо.

Саме через це і виникає проблема у розмежуванні інвестиційних tokenів та криптовалют за вказаною технічною характеристикою: з одного боку, інвестиційні токени зазвичай випускають на чинних блокчейнах за допомогою смарт-контрактів та стандартів tokenів, але це не виключає можливості створення інвестиційних tokenів на власному блокчейні; а з іншого – наявні криптоплатформи, які випускають криптовалюту, на власному блокчейні випускають й інвестиційні токени.

Переходячи до аналізу інвестиційних tokenів за фінансовими характеристиками, зазначимо, що, по-перше, інвестиційні токени застосовуються у фінансових операціях як цифрове вираження вартості. Проте інвестиційні токени мають централізований характер, тобто емітента (єдиний орган адміністрування, який контролює систему і випускає їх) і являють собою певні зобов'язання цих емітентів (з виплати дивідендів, врахування позиції власника під час голосування тощо). Ними є компанії, венчурні фонди, стартапи та інші суб'єкти, які зацікавлені у залученні капіталу шляхом токенизації активів чи часток у проекті.

По-друге, вартість інвестиційних tokenів формується не лише на попиті на них на ринку, а й на підставі низки інших факторів (рішенні емітента стосовно початкової ціни крипто токена, бізнес-моделі і потенціалі доходу, фінансових результатів проекту (якщо інвестиційні токени надають право на частки прибутку чи дивіденди) тощо).

По-третє, анонімність користувачів інвестиційних tokenів знаходиться під питанням. Теоретично особи можуть проводити транзакції та володіти інвестиційними токенами, не розкриваючи свою особистість, проте спеціальні технології анонімності в технології розподіленого реєстру, як наприклад, в блокчейні, такі як zk-

SNARKs (застосовуються в Zcash) або Ring Signatures (застосовуються в Monero), зазвичай не застосовуються для випуску інвестиційних tokenів. Публічні платформи, такі як Ethereum, дають змогу проводити транзакції та володіти інвестиційними токенами анонімно, але всі транзакції та баланси адресатів відкриті і можуть бути переглянути будь-ким із застосуванням блокчейн-експлорерів, що дає змогу встановити зв'язок між блокчейн-адресою та реальною особистістю шляхом аналізу транзакцій і пов'язаних з цим даних. Крім цього, в багатьох юрисдикціях набули правого врегулювання розроблені ще в 2019 р. вимоги ФАТФ до ідентифікації клієнтів (AML, KYC) та податкової звітності, для реалізації виконання яких інвесторам необхідно розкрити власну особистість. Отже, зазвичай застосування інвестиційних tokenів не забезпечує повної анонімності користувачів.

Крім цього, інвестиційні токени є взаємозамінними (fungible), що означає, що кожен крипто токен в серії має однакову вартість і може бути замінений на будь-який інший крипто токен з тієї ж серії.

Так, до ознак інвестиційних tokenів можна віднести:

1. *Технічні*: створені та функціонують за допомогою технології розподіленого реєстру (нині переважно блокчейн); мають централізований характер (є емітент – єдиний орган адміністрування, який контролює систему і випускає їх); випускаються за допомогою блокчейн-технологій (переважно не на власному блокчейні, а на чинних із застосуванням спеціальних стандартів tokenів); транзакції інвестиційних tokenів обробляються не системою блокчейн, а смарт-контрактами на платформі; часткова анонімність користувачів;

2. *Фінансові*: постають цифровим вираженням вартості; застосовуються для інвестиційних цілей; випускаються емітентом, який має певні зобов'язання (виплата дивідендів, врахування позиції власника під час голосування тощо); на формування вартості, крім попиту на ринку, впливають інші фактори (початкова вартість, встановлена емітентом, потенціал доходу проекту, фінансові результати проекту тощо); взаємозамінність (fungibility).

ВИСНОВКИ

Порівнюючи виокремлені ознаки криптовалют та інвестиційних tokenів, зазначимо, що незважаючи на низку спільних рис (створені та функціонують за допомогою технології розподіленого реєстру (нині переважно блокчейну) та можуть застосовуватися в фінансових операціях як цифрове вираження вартості), інвестиційні токени відрізняються від криптовалют за такими характеристиками: 1) технічними: на відміну від криптовалют випускаються централізовано (мають емітента) зазвичай випускають на чинних блокчейнах за допомогою стандартів tokenів (що не виключає можливості створення інвестиційних tokenів на власному блокчейні); не забезпечує повної анонімності власників; 2) фінансовими: на відміну від криптовалют, мають емітента та в певних випадках забезпечення; на формування вартості впливає не лише попит на ринку, а й інші фактори (рішення емітента щодо початкової вартості крипто токена, фінансові результати проекту (у випадку виплати дивідендів) тощо).

Ототожнення інвестиційних tokenів з криптовалю-

тами або визначення їх як видів криптовалют є помилковим. Саме через помилковість такого ототожнення не сформувалося єдиної позиції стосовно сутності криптовалют, а правове регулювання відносин у сфері

їх обороту стикається зі значними труднощами. Інвестиційні токени виступають окремим видом віртуальних активів, сутність яких подібна цінним паперам.

Список використаних джерел

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
2. Federal Council report on virtual currencies in response to the Schwaab (13.3687) and Weibel (13.4070) postulates of June 25, 2014. URL: <https://perma.cc/7VAB-FNBJ>
3. Gordon J.D. Defining a Common Enterprise in Investment Contracts. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/159597203.pdf>
4. Про господарську діяльність з цифровими активами: Надзвичайний Декрет Королівства Таїланд № В.Е. 2561 (2018) від 10.05.2018. URL: https://www.sec.or.th/EN/Documents/EnforcementIntroduction/digitalasset_decree_2561_EN.pdf
5. Сословський В.Г., Косовський І.О. Криптовалюти як система інвестиційних проєктів. *Вісник Університету банківської справи*. 2017. № 1 (28). С. 103–110.
6. Поліщук Н. Криптовалюта як засіб підвищення інвестиційної привабливості українського бізнесу: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 100–105. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/16.pdf>
7. Молчанова Е., Солодковський Ю. Глобальна сервісна природа сучасних криптовалют. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1. С. 60–79.
8. Онищенко Ю.І., Капсамун С.Ю. Криптовалюта як фінансовий актив для інвестування банками. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 25. Ч. 2 С. 25–31. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/25_2_2019ua/7.pdf
9. Проценко А. Правове регулювання обігу електронних грошей: монографія. Київ, 2017. 181 с.
10. Рядінська В.О. Криптовалюта: сучасні підходи до визначення фінансово-правової природи. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_27.pdf
11. Пащенко К.Ю. Порівняльний аналіз фінансово-правової сутності електронних грошей та криптовалют. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 97–100.
12. Шірінян Л., Роганова Г. Особливості функціонування криптовалюти «біткоїн». *Бізнес Інформ*. 2018. № 8. С. 145–153. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-8_0-pages-145_152.pdf
13. Макачук І., Перчук О., Яременко Л., Стратан А. Особливості функціонування світового ринку криптовалют в умовах трансформаційних змін глобального економічного середовища. *Агросвіт*. 2021. № 7–8. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/14.pdf
14. Мерінова С., Половенко Л. Роль криптовалют у цифровій економіці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2021. № 42. С. 80–88. URL : <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/725/711>
15. Гурін Б. Теоретико-правова характеристика криптовалют як концептуальних засобів обороту та оцінка їх ролі для розвитку криптоіндустрії в Україні. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/708/639>

References

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. NY, 2008. 16 p. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
2. Federal Council report on virtual currencies in response to the Schwaab (13.3687) and Weibel (13.4070) postulates of June 25, 2014. URL: <https://perma.cc/7VAB-FNBJ>
3. Gordon J.D. Defining a Common Enterprise in Investment Contracts. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/159597203.pdf>
4. On business activities with digital assets: Extraordinary Decree of the Kingdom of Thailand No. B.E. 2561 (2018) of 10.05.2018. URL: https://www.sec.or.th/EN/Documents/EnforcementIntroduction/digitalasset_decree_2561_EN.pdf (in Ukrainian).
5. Soslovskiy V.H., Kosovskiy I.O. Cryptocurrencies as a system of investment projects. *Bulletin of the University of Banking*, 2017. № 1 (28). pp. 103-110. (in Ukrainian).
6. Polishchuk N. Cryptocurrency as a means of increasing the investment attractiveness of Ukrainian business: legal aspect. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 4. pp. 100-105. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/16.pdf> (in Ukrainian).
7. Molchanova E., Solodkovskiy Y. Global service nature of modern cryptocurrencies. *International Economic Policy*. 2014. № 1. pp. 60-79 (in Ukrainian).
8. Onyshchenko Y., Kapsamun S. Cryptocurrency as a financial asset for investment by banks. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2019. Issue 25. Part 2 pp. 25-31. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/25_2_2019ua/7.pdf (in Ukrainian).
9. Protsenko A. Legal regulation of electronic money circulation: monograph. Kyiv, 2017. 181 p. (in Ukrainian).
10. Riadinska V.O. Cryptocurrency: modern approaches to determining the financial and legal nature. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Tezy_18_09_2020_27.pdf (in Ukrainian).
11. Pashchenko, K.Y. Comparative analysis of the financial and legal essence of electronic money and cryptocurrencies. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2017. No. 7. pp. 97-100. (in Ukrainian).
12. Shirinian L., Rohanova H. Peculiarities of functioning of the cryptocurrency "Bitcoin". *Business Inform*. 2018. No. 8. pp. 145-153. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-8_0-pages-145_152.pdf (in Ukrainian).
13. Makarchuk I., Perchuk O., Yaremenko L., Stratan A. Peculiarities of functioning of the global cryptocurrency market in conditions of transformational changes in the global economic environment. *Agroworld*. 2021. No. 7-8. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/14.pdf (in Ukrainian).
14. Merinova S., Polovenko L. The role of cryptocurrency in the digital economy. *Scientific Bulletin of Kherson State University*. 2021. No. 42. pp. 80-88. URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/725/711> (in Ukrainian).
15. Hurin B. Theoretical-legal characteristics of cryptocurrencies as conceptual means of circulation and evaluation of their role for the development of the crypto industry in Ukraine. *Academic Visions*. 2023. Issue 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/708/639> (in Ukrainian).

Roman SAM SIN

PhD in Legal Sciences, lawyer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2662-938X>

e-mail: andsam198082@gmail.com

THE EMERGENCE AND PROLIFERATION OF SECURITY TOKENS, THEIR DISTINGUISHING FEATURES, AND CORRELATION WITH CRYPTOCURRENCIES

The paper examines the correlation between crypto-products, which are digital assets with intrinsic value and negotiability, and cryptocurrencies and security tokens (investment tokens). The author's analysis of the technical and financial aspects inherent in cryptocurrencies and investment tokens, due to their technical architecture and use in financial transactions, identifies their features. The features of cryptocurrencies include: creation and operation using blockchain distributed ledger technology, decentralized nature, transparency and security of transactions, complete anonymity of users, ability to act as a digital expression of value, turnover, absence of an issuer and collateral, value formation depending on market demand, and interchangeability. The features of security tokens include: their creation and functioning with the help of distributed register technology (at the present stage, mostly blockchain); their centralized nature, acting as a digital expression of value; their use for investment purposes; their issuance by the issuer, which entails certain obligations (payment of dividends, consideration of the owner's position in voting, etc.); and other factors (initial value set by the issuer, income potential of the project, etc.) that affect the formation of value in addition to the demand on the market (initial value, set by the issuer, income potential of the project, etc.); interchangeability. It is asserted that despite a number of common features, security tokens differ from cryptocurrencies. The identification or definition of security tokens as types of cryptocurrencies is erroneous.

Keywords: cryptocurrencies, security tokens, cryptotokens, bitcoin, digital expression of value, negotiability

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.22>
УДК 338.24

Елеонора Валеріанівна ЧЕРНОДУБОВА

к.е.н., доцент кафедри, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7695-3215>

e-mail: ella.cher.lg@gmail.com

Олег Вадимович ЦАРЕВСЬКИЙ

здобувач, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4612-263X>

e-mail: tzarevsky@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ

Визначено зміст та ознаки адаптивного управління. Обґрунтовано, що ключовими передумовами формування системи адаптивного управління є остаточна невизначеність та спосіб активного пізнання керованого об'єкта. У складі системи адаптивного управління виділено регулятивну та параметричну складові, що визначають зміну управлінських впливів системи адаптивного управління та трансформацію системи адаптивного управління відповідно до вимог, обумовлених вагомими змінами зовнішнього середовища господарювання. Запропоновано векторну модель розвитку системи адаптивного управління, що віддзеркалює процес трансформації системи адаптивного управління під впливом численних факторів, обумовлених впливом зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання.

Ключові слова: адаптація, невизначеність, активне пізнання об'єкта управління, середовище господарювання, управління, підприємство, прецедент

ВСТУП

Високий ступінь мінливості середовища господарювання підприємств в Україні, інтенсифікація впливу наявних факторів ризику та поява нових ризиків обумовлюють актуальність дослідження питань організації управління суб'єктами господарювання, що піддаються впливу дестабілізаційних факторів. Становлення економіки України відбувається в умовах системної фінансово-економічної кризи, політичної нестабільності, соціальної напруженості, а в останні роки й в умовах масштабної прямої збройної агресії з боку російської федерації. Незважаючи на численні перешкоди, Україна продовжує шлях до інтеграції з європейською спільнотою, формування сучасної економічної системи, вільного конкурентного середовища та соціально-орієнтованої економіки.

Безальтернативність орієнтації України на подолання дестабілізуючих факторів та вирішення проблем безпеки в майбутньому обумовлюють необхідність визначення пріоритетів розвитку економіки в пост воєнному періоді. Розвиток сучасної економічної системи відбувається в умовах поширення інституційних змін, яскраво виражених тенденцій глобалізації ринків, трансформації технологічних укладів, інформатизації економічних процесів, дефіциту ресурсів. Складність прогнозування розвитку ринку, непередбачуваність поведінки власників, партнерів, конкурентів, споживачів, нестабільність нормативно-правового середовища обумовлюють необхідність принципової трансформації системи управління промисловим підприємством. Необхідність вирішення завдань ефективного управління підприємством в нестійкому внутрішньому та зовнішньому середовищі господарювання обумовлює актуальність формування підходів до створення сучасної науково-обґрунтованої системи адаптивного управління промисловим підприємством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження питань застосування адаптивних мож-

ливостей підприємства для забезпечення його ефективності та розвитку отримали висвітлення в численних роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Проблеми адаптації підприємств розглянуто в роботах С. Алексєєва, І. Ансоффа, В. Дубчак, В. Дорофєєвої, С. Кравченка, С. Кудлаєнко, В. Хворостова, Л. Соколова, І. Стец. Наявні наукові праці в сфері адаптивного управління розкривають можливості пристосування управлінських структур підприємства, досліджують гнучкість організаційної та виробничої структур підприємства, можливості та потенціал підприємств стосовно управління змінами. Складні умови здійснення господарської діяльності в Україні в умовах військового стану, накопичених факторів й наслідків тривалої фінансово-економічної кризи обумовлюють пошук нових інструментів управління підприємствами, адаптованих до наявної нині ситуації. Незважаючи на широке коло досліджень у сфері адаптивного управління, розширення комплексу дестабілізаційних факторів економічного середовища в Україні обумовлює необхідність подальших досліджень напрямів розвитку системи адаптивного управління, визначення проблемних аспектів вибору й ефективного застосування інструментарію адаптивного управління.

МЕТА статті полягає в комплексному дослідженні перспектив розвитку системи адаптивного управління промисловими підприємствами в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним базисом наукового дослідження є методи аналізу і синтезу, інструменти узагальнення, методи моделювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Адаптація в широкому сенсі ототожнюється із пристосуванням економічної системи до умов динамічного зовнішнього середовища. Неврахування адаптивного принципу протиставляє підприємство динамічному зовнішньому середовищу, що обумовлює виникнення кризового

стану підприємства в майбутньому [1, с. 218].

Адаптивне управління є широкою міждисциплінарною категорією та активно застосовується в різних сферах людської діяльності, зокрема в галузі економіки. Адаптивний аспект управління є природним для підприємства в умовах ринкової економіки і полягає в пристосуванні до соціально-економічних трансформацій, науково-технічних змін та динаміки ринку. Водночас підприємство стикається з численними факторами ризику, що обумовлюють неможливість формування точного прогнозу розвитку будь-якого економічного явища, що має вірогідний характер.

Адаптивне управління [adaptive control] характеризується залежністю бажаного стану системи від попередніх управлінських впливів (що відображає принцип накопичення досвіду). Дійсно, під час адаптивного управління нестача апріорної інформації компенсується за рахунок більш повного застосування поточної (апостеріорної) інформації, здійснюється "самонавчання" управляючої системи [2, с. 46].

Ґрунтовне дослідження змісту категорії «адаптивне управління» наведено в роботі Н.В. Прямухіної та О.Г. Мокрій, які виділяють такі підходи до трактування цієї дефініції: процесний, системний, структурний, системно-структурний, функціональний та комплексний [3].

На наш погляд, важливим аспектом дослідження системи адаптивного управління є розгляд її з позицій ситуативного підходу, тому що саме оцінювання параметрів керованого об'єкта у визначений момент часу обумовлює вироблення адекватної реакції на результати оцінювання. В межах ситуативного підходу можуть розроблятися конкретні алгоритми прийняття управлінських рішень відповідно до стану об'єкта управління та характеру управлінської ситуації.

Відповідно до способу взаємодії із турбулентним зовнішнім середовищем підприємство може застосовувати стратегії пасивної адаптації (залучення внутрішніх ресурсів, пристосування на рівні підприємства) та/або активної адаптації (залучення зовнішніх ресурсів, активний вплив на зовнішнє середовище господарювання підприємства).

У рамках реалізації адаптивної моделі управління відбувається практична реалізація принципу активного пізнання керованого об'єкта, який полягає у доповненні й уточненні інформації про об'єкт у процесі управління ним [4, с. 134]. Пізнання керованого об'єкта полягає у поступовому зменшенні невизначеності стосовно факторів, зв'язків та закономірностей його функціонування в мінливому середовищі господарювання.

Невизначеність розглядають як відносини між економічними суб'єктами в умовах багатоваріантного розвитку господарської ситуації, достовірної інформації про які немає [5].

З метою зниження ступеня невизначеності та рівня ризику діяльності підприємства застосовуються методи стратегічного аналізу та прогнозування, але ці інструменти не забезпечують абсолютну достовірність прогнозу, що обумовлюється багатоваріантністю майбутніх подій. Неможливість повного подолання невизначеності за допомогою наявного інструментарію прогнозування та оцінювання ризиків визначає необхідність застосування категорії «остаточна невизначеність».

Дослідженню проблем оцінювання «остаточної невизначеності» присвячено роботи Х. Кортні, Д. Керк-

ленд та П. Вігері, що структурували рівні остаточної невизначеності за направленістю, рівнями та ступенем невизначеності [6].

Характеристика зовнішнього середовища як джерела виникнення остаточної невизначеності обумовлює необхідність суб'єктної структуризації зовнішнього середовища в межах референтних груп, які, на думку Г. Даулінга, повинні включати такі складники: групу споживачів (об'єднує різні типи споживачів, що взаємодіють з підприємством), функціональну групу (працівники підприємства, партнери, постачальники, дистрибутори, сервісні організації та інші зацікавлені у діяльності підприємства особи), нормативну групу (державні установи, місцеві органи влади, групи захисту прав споживачів чи оточуючого середовища, галузеві об'єднання та професійні організації, рада директорів, наглядова рада підприємства) та дифузну групу (журналісти, професійні організації працівників тощо) [6].

Кількість, склад та вагомість впливу референтних груп, що взаємодіють із підприємством обумовлюють ступінь багатоваріантності розвитку ситуації, кількість сценаріїв та рівень непередбачуваності майбутніх подій.

Адаптивне управління підприємством як складною відкритою системою можна розглядати у розрізі регулятивного адаптивного управління в межах наявної системи цілей, завдань та інструментів стратегічного управління підприємством та адаптивного управління, що включає зміну структури та параметрів системи управління та, відповідно, коригування (пристосування до змінюваних умов зовнішнього та внутрішнього середовища) цілей, завдань та інструментів управління підприємством. На практиці адаптивне управління переважно здійснюється на основі поєднання елементів регулятивного та параметричного управління.

Часова характеристика системи адаптивного управління дає змогу виділити такі види адаптації: наздоганяюча адаптація, коли підприємство запізнюється з адекватною реакцією на зміни і своєчасно не здійснює комплекс адаптаційних заходів; паралельна або ситуативна – негайна реакція на зміни у зовнішньому середовищі та пристосування до них системи управління підприємством; попереджувальна – здійснення превентивних управлінських заходів [7, с. 302]. Водночас заходи з адаптації підприємства можна, на думку І.І. Стеця, розподілити на: організаційно-управлінські, економічні, техніко-технологічні, соціальні і нетрадиційні [7, с. 303].

Сутнісними ознаками адаптивного управління є недостатність та змінюваність інформації про керований об'єкт й трансформація системи управління в ході накопичення інформації про керований об'єкт. Водночас розвиток підприємства на основі адаптивного управління має еволюційний характер у зв'язку з тим, що у процесі адаптації системи управління підприємством, під впливом динамічних змін середовища господарювання, відбувається її удосконалення й прогресивний розвиток. В цьому аспекті адаптивне управління перекликається з підходом до управління підприємством на основі управління знаннями.

Управління підприємством на основі управління знаннями визначає, що розвиток системи управління підприємством здійснюється на основі узагальнення, накопичення та систематизації знань [8].

Управління складними соціально-економічними сис-

темами, такими як підприємства, стикається з низкою проблем, пов'язаних з важкістю формалізації стану соціально-економічного об'єкта, складністю прогнозування параметрів розвитку економічного об'єкта, нестабільністю параметрів зовнішнього середовища господарювання, та, як наслідок, не виправданого ускладнення математичних моделей, що унеможливило їх застосування для вироблення обґрунтованих управлінських рішень.

Важливою категорією, пов'язаною із системою адаптивного управління, виступає «прецедент», що включає в себе опис конкретної проблемної ситуації поряд із викладенням послідовності дій, необхідних для її вирішення.

Як визначає Г.М. Гужва, на сьогодні є ціла низка способів подання прецеденту: від записів бази даних, деревовидних структур до предикатів, фреймів та побудови онтологій. Подання має відповідати цілям системи. Проблема подання прецеденту – це насамперед проблема рішення, що зберегти в прецеденті, знаходження відповідної структури для опису змісту прецеденту і вибору способу організації та індексування бази знань прецедентів для ефективного пошуку і багаторазового використання [9, с. 176].

Елементами, що складають зміст прецеденту є: опис проблемної управлінської ситуації, алгоритм вирішення цієї проблемної ситуації та результат застосування алгоритму вирішення проблемної ситуації. Формування бази даних прецедентів на підприємстві забезпечує основу для прийняття ефективних управлінських рішень у повторюваних типових ситуаціях.

На думку З.Д. Калініченко, впровадження системи адаптивного управління на українських підприємствах повинно здійснюватися із врахуванням ESG-факторів (Environmental, Social and Governance), що сьогодні отримали поширення у міжнародній управлінській практиці та вимагають дотримання соціальних, екологічних та управлінських вимог. Водночас основними принципами адаптивного управління повинні бути принципи: оптимальності, кооперування, необмеженості прогресу, упорядкованості заповнення простору, збалансованості [10, с. 222-224].

Адаптивні структури управління характеризуються гнучкістю, здатністю до самоорганізації, здатністю до трансформації організаційної структури, децентралізацією управління, низьким рівнем бюрократичної регламентації системи управління.

Сьогодні розвиток науки відбувається шляхом поєднання предметних областей різних наук, в результаті чого відбувається дифузія термінології, методів та інструментарію наукового дослідження. Так, вважається, що термін «адаптація» первісно застосовувався у біології та характеризував вміння живих організмів пристосовуватися до зміни умов їх життєдіяльності. Адаптивне управління стосовно соціально-економічних систем спрямовано на системне подолання дисбалансу між станом підприємства у поточний момент та бажаним станом підприємства в майбутньому за умов динамічно змінюваного середовища господарювання.

Втілення еволюційного підходу до розвитку соціально-економічних систем та відповідно проєкція еволюційних уявлень стосовно розвитку об'єктів, притаманних природним наукам, на розвиток економічних явищ стала передумовою формування біономічного підходу в еко-

номічній науці.

Біономіка стверджує природність капіталізму, розглядає зростання економіки як стихійний еволюційний процес. Процеси, які відбуваються в соціально-економічній системі розглядаються як хаотичні з властивістю самоорганізації [11, с. 30].

Засновником біономіки як напрямку в економіці є М. Ротшильд. Він визначив сутність біономіки як проведення широких аналогій між біологічною еволюцією та економікою і застосування ідеї природного відбору до економічних процесів. Водночас властивості, виділені еволюцією, наслідуються та накопичуються [12, с. 154].

На наш погляд, сучасна загальноєвропейська тенденція до побудови соціально-орієнтованої економіки носить одночасно ознаки біономіки і симбіотики (доброчливості, дружньої співпраці, плідного співробітництва, взаємної підтримки).

У процесі розвитку підприємств як складних соціально-економічних систем менеджмент стикається з протиріччями, пов'язаними з необхідністю забезпечення розвитку підприємства та відповідно порушення рівноваги у процесі трансформації соціально-економічної системи, й природнім прагненням економічної системи до досягнення стану рівноваги. У цьому контексті еволюційний підхід окреслює розвиток як підприємства, так і будь-якої іншої соціально-економічної системи у вигляді циклічної зміни етапів зростання, стабілізації й занепаду. Враховуючи такий порядок речей система адаптивного управління повинна враховувати не тільки сукупність оперативних показників динаміки розвитку зовнішнього й внутрішнього середовища господарювання, а й характер циклу, на якому зараз знаходиться макро-, й мікроекономічні системи. Відповідно інструментарій адаптивного управління повинен відповідати нагальним характеристикам економічних циклів та забезпечувати раціональний рівень стабілізації економічної системи, не заважаючи прогресивним процесам трансформації на підприємстві, індикаторами яких можуть бути тимчасові порушення рівноваги суб'єкта господарювання.

Відображення тенденцій розвитку системи адаптивного управління, на наш погляд, доцільно здійснити за допомогою векторної моделі розвитку системи адаптивного управління в межах еволюційного підходу (рис. 1).

Вихідним етапом трансформації системи адаптивного управління на підприємстві є ідентифікація непередбачуваних та передбачуваних змін середовища господарювання, врахування циклічного розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання, ситуативне визначення недоліків системи адаптивного управління на підприємстві в конкретних умовах та у визначений момент часу.

На наш погляд, під час параметричної трансформації системи адаптивного управління на підприємстві повинні враховуватися біономічний аспект, аспект інформатизації економіки, досвід прийняття адаптивних управлінських рішень, накопичений в базі прецедентів, ESG-фактори та референтні групи впливу на розвиток підприємства. Під час функціонування системи адаптивного управління на промисловому підприємстві, в ході накопичення протиріч між можливостями та реальними потребами управління, поступово відбуваються чергові кроки еволюційного розвитку системи адаптивного управління.

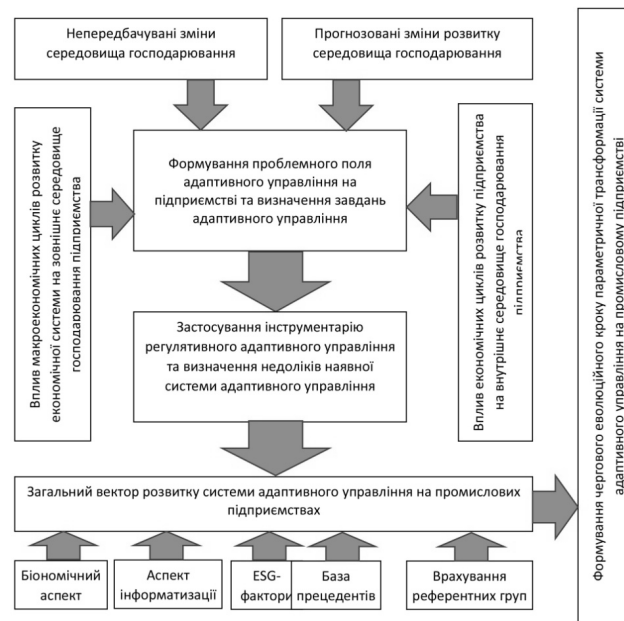

Рис. 1. Векторна модель розвитку системи адаптивного управління в межах еволюційного підходу

ВИСНОВКИ

Отже, система адаптивного управління є невід’ємним атрибутом пристосування вітчизняних підприємств до швидкозмінюваних умов господарювання, наростаючого впливу ризиків господарської діяльності економічного та неекономічного характеру. Подолання системної фінансово-економічної кризи, відновлення безпеки суве-

ренітету України в майбутньому висуватиме нові вимоги до системи управління, в умовах орієнтації на швидке відновлення економіки. Отже, формування гнучкої адаптивної системи управління промисловими підприємствами є ключовим завданням підтримки економічної безпеки держави у сьогоденні та у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Мартинов А.А., Мартинова Л.В. Деякі аспекти використання адаптивних моделей в управлінні фінансово-економічним розвитком підприємства. *Науковий вісник Луганського національного аграрного університету*. 2012. № 34. С. 214-223.
2. Словарь по кибернетике / под ред. В.С. Михалевича. 1989. 751 с.
3. Прямухіна Н.В., Мокрій О.Г. Теоретичні засади адаптивного управління у аграрній сфері регіону. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 6. С. 7-18.
4. Костирко Л.А., Мартинов А.А., Мартинова Л.В., Надьон Г.О. Аналіз і оцінка ефективності затрат на інноваційну діяльність підприємств: монографія. Севеодонецьк: вид-во «ТОВ «КИТ-Л», 2016. 226 с.
5. Денисов В.Т., Грищенко О.В., Слюсарев А.В. Управление адаптивным развитием промышленных предприятий: монография. Донецк, 2007. 276 с.
6. Управление в условиях неопределенности. Москва, 2006. 213 с.
7. Стец І.І. Адаптивне управління підприємством. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 18. С. 300-305.
8. Пугачевська К.Й., Лисенко Е.Р. Адаптивне управління підприємством в умовах невизначеності. *«Молодий вчений»*. Серія: «Економічні науки». 2021. №9(97). С. 158-161.
9. Гужва В.М. Адаптивне управління підприємствами на основі прецедентів: агентно-орієнтований підхід. *Проблеми економіки*. 2013. №2. С. 175-180.
10. Калініченко З.Д. Проблеми адаптивного управління бізнес-системами в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №3. С. 222-231.
11. Некрасов В.И. Биониномика – эволюция развивающейся экосистемы: оценка организационного взаимодействия и развития. *Человек – общество – окружающая среда*. 2001. Ч. 3. С. 29-36.
12. Циганова О.С. Адаптивне управління підприємством: біономічний аспект. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 15. Ч. 2. С. 152-157.

References

1. Martynov A.A., Martynova L.V. Some aspects of the use of adaptive models in the management of the financial and economic development of the enterprise. *Scientific Bulletin of Luhansk National Agrarian University*. 2012. No. 34. pp. 214-223. (in Ukrainian).
2. Dictionary of cybernetics. / ed. V.S. Myhalevych. 1989. 751 p. (in Russian).
3. Priamukhina N.V., Mokrii O.H. Theoretical principles of adaptive management in the agrarian sphere of the region. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*. 2019. No. 6. pp. 7-18. (in Ukrainian).
4. Kostyrko L.A., Martynov A.A., Martynova L.V., Nadiyon G.O. Analysis and evaluation of the effectiveness of costs for innovative activities of enterprises: monograph. Severodonetsk: publishing house "KIT-L" LLC, 2016. 226 p. (in Ukrainian).
5. Denisov V.T., Gryshchenko O.V., Slyusarev A.V. Management of adaptive development of industrial enterprises: monograph. Donetsk, 2007. 276 p. (in Russian).
6. Management in uncertainty. Moscow, 2006. 213 p. (in Russian).
7. Stets I.I. Adaptive enterprise management. *Economics and enterprise management*. 2017. Issue 18. pp. 300-305. (in Ukrainian).
8. Puhachevska K.Y., Lysenko E.R. Adaptive management of the enterprise in conditions of uncertainty. *Young scientist". Series:*

"Economic Sciences". 2021. No. 9(97). pp. 158-161. (in Ukrainian).

9. Huzhva V.M. Adaptive management of enterprises based on precedents: an agent-oriented approach. *Problems of the economy*. 2013. No. 2. pp. 175-180. (in Ukrainian).

10. Kalynychenko Z.D. Problems of adaptive management of business systems under the influence of destabilizing factors in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. No. 3. pp. 222-231. (in Ukrainian).

11. Nekrasov V.I. Bionomics is the evolution of a developing ecosystem: an assessment of organizational interaction and development. *Human – society – environment*. 2001. Part 3. pp. 29-36. (in Russian).

12. Tsyhanova O.S. Adaptive enterprise management: bionomic aspect. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2017. Issue 15. Part 2. pp. 152-157. (in Ukrainian).

Eleonora CHERNODUBOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7695-3215>

e-mail: ella.cher.lg@gmail.com

Oleh TSAREVSKYI

applicant, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4612-263X>

e-mail: tzarevskyi@ukr.net

PROSPECTS OF ADAPTIVE MANAGEMENT SYSTEM DEVELOPMENT AT INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The content and characteristics of adaptive control are defined. It is substantiated that the key prerequisites for the formation of the adaptive control system are the final uncertainty and the method of active cognition of the controlled object. The expediency of using situational approach for formation and use of adaptive management system at the enterprise is substantiated. The adaptive management system includes regulatory and parametric components that determine the change of management influences of the adaptive management system and the transformation of the adaptive management system in accordance with the requirements due to significant changes in the external environment of management. Vector model of development of adaptive control system reflecting transformation of adaptive control system under influence of numerous factors due to influence of external and internal environment of management is proposed. Within the presented model, it is shown that the transformation of the adaptive management system and its progressive evolution occur during the accumulation of information and self-learning of the management system, while it is necessary to take into account unpredictable and predictable changes in the management environment, peculiarities of cyclic development of the internal and external management environment, situationally identified shortcomings of the adaptive management system. It is substantiated that the key factors that need to be taken into account when studying the development of the adaptive management system at today's stage are: the bionomic aspect of adaptive management, the influence of trends in informatization of the economy, the accumulated experience in making adaptive management decisions (the precedents developed by the management of the enterprise), aspects of social responsibility of the enterprise and the features of reference groups of the external environment that influence the development of the enterprise.

Keywords: adaptation, uncertainty, active knowledge of the object of management, management environment, management, enterprise, precedent

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.23>
УДК 319.41

Юрій Валентинович КОРНЄВ

к.ю.н., доцент, Національний транспортний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-2325>
e-mail: korneev310@gmail.com

Юрій Олександрович МИТРОХІН

аспірант, Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6954-4155>
e-mail: 2020ym2020@gmail.com

ПОНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Досліджено поняття земель сільськогосподарського призначення як основної категорії земель України виявлено особливості правового режиму і складу зазначеної категорії. Також встановлено відсутність у нормативно-правовій базі поняття «земельної ділянки сільськогосподарського призначення», на підставі чого здійснено пропозицію доповнити Земельний кодекс України таким поняттям.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, сільськогосподарські угіддя, несільськогосподарські угіддя, земельна ділянка, земельна ділянка сільськогосподарського призначення

ВСТУП

У ст. 14 Конституції України, та в ст. 1 Земельного кодексу (ЗК) України встановлено, що: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1, ст. 14; 2, ст. 1]. Така охорона полягає у забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування та забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами та державою їхніх прав власності та землекористування відповідно до закону.

У переліку категорій земель, що визначено у ст. 19 ЗК України [1, ст. 19], землі сільськогосподарського призначення зазначено на першому місці, що встановлює виняткову цінність земель сільського сподарського призначення для України як для держави аграрно-промислового напрямку діяльності. Враховуючи відсутність законодавчих визначень понять, що є складниками сільськогосподарських угідь, а також виняткову значимість земель сільськогосподарського призначення для нашої держави як бази сільськогосподарського виробництва і засобу забезпечення продовольчої безпеки держави, необхідно встановити складники поняття земель сільськогосподарського призначення та поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Стан опрацювання проблематики

З'ясуванню і встановленню понять земель сільськогосподарського призначення, та особливості правового режиму зазначеної категорії, приділили свої дослідження такі науковці України як: Т.О. Коваленко, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, Н.І. Титова, В.А. Янковський та ін.

МЕТА статті – здійснити аналіз наявного нормативно-правового забезпечення поняття земель сільськогосподарського призначення, склад земель зазначеної категорії, встановити поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення, дослідити погляди науковців на ці поняття і запропонувати своє бачення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ обрано з урахуванням мети та завдань дослідження. У ході дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи юридичної науки, такі як пошук, аналіз, порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Загальна територія України становить понад 62 млн га. Землі сільськогосподарського призначення в межах цієї території становлять 42 млн га, що, зі свого боку, становить 70 % загального фонду країни. 78,9 % сільськогосподарських угідь – орні землі (рілля) і багаторічні насадження, 13,0 % – пасовища, 8,4 % – сіножаті. Найвища частка орних земель – у степових районах (70-80 %) і лісостеповій зоні [3].

Землі сільськогосподарського призначення в Україні є однією з важливих категорій земель України, основною метою якої є її використання в сільськогосподарському товаровиробництві, з подальшою метою насичення як внутрішнього, так і зовнішнього ринку сільськогосподарською продукцією

Сільськогосподарське виробництво займає в економіці України важливу роль і є стратегічним ресурсом. В умовах військової агресії з боку росії та дією на території України воєнного стану збереження такого важливого ресурсу як землі сільськогосподарського призначення є актуальною проблемою. В сучасних умовах діяльності і внесення змін до земельно-правових відносин стосовно обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, та відкриттям ринку земель сільськогосподарського призначення, передумовою відкриття ринку землі стало скасування мораторію (заборону) на продаж земель сільськогосподарського призначення, крім земель державної власності, який вступив в дію 1 липня 2021 р. [4]. Відповідно до цього Закону впроваджено важливі законодавчі зміни, що пов'язані з відкриттям ринку землі в Україні, що, зі свого боку, має істотно вплинути на правовий режим земель сільськогосподарського призначення.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., мало згубні наслідки для аграрного сектору України та її новоствореного

ринку сільськогосподарських земель. Блокада Росією українських портів, розпочата всередині лютого, призвела до колапсу експорту сільськогосподарської продукції, а ринок землі призупинив усі операції в день вторгнення.

Однак, попри виклики перших місяців війни, Україна за допомогою міжнародного співтовариства частково відновила експорт сільськогосподарської продукції та зберегла позиції одного з найбільших світових постачальників зернових. До того ж український ринок землі через два місяці після вторгнення відновив свою роботу, а ціни на землю стали на рівні з довоєнними.

Аграрний сектор є одним із найбільших в економіці України. У 2021 р. близько 14% населення країни було зайнято в сільськогосподарському виробництві, що становило 10,9% ВВП країни та 41% експорту. Україна є одним із найбільших світових експортерів зернових, і її частка на світовому ринку виросла за останнє десятиліття. Станом на 2021 р. на Україну припадало понад 40% світового експорту соняшникової олії, понад 10% кукурудзи та ячменю та близько 10% пшениці та ріпаку.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну завдало великої шкоди аграрному сектору України. На площі, які безпосередньо постраждали внаслідок воєнних дій, припадало близько 36% довоєнного вирощування зернових у країні [5]. Близько 30% території України вважається замінованою. Крім того, блокада Чорного моря та пошкодження сільськогосподарських підприємств збільшили витрати та ризики для виробництва й експорту зерна.

Уряд України та міжнародна спільнота докладають неабияких зусиль для збереження логістичних маршрутів експорту зерна. Наприклад, Чорноморська зернова ініціатива послабила логістичні обмеження на транспортування Чорним морем, що сприяло частковому відновленню експорту зерна. Однак, навіть попри величезні зусилля, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства, станом на квітень 2023 р. експорт зернових скоротився приблизно на 13% порівняно з попереднім маркетинговим роком.

Від негативних наслідків війни страждають також дрібні виробники. Згідно з опитуванням FAO 44% виробників повідомляють про катастрофічне зростання собівартості продукції, а кожен четвертий респондент говорить про скорочення або припинення виробництва через війну [6].

Станом на лютий 2023 р. загальні збитки українського сільського господарства оцінюються в 40,2 млрд дол. США, з них прямі збитки становлять 8,7 млрд дол.

Саме тому дослідження питань і проблем регулювання правового режиму земель сільськогосподарського призначення взагалі, і встановлення поняття земель сільськогосподарського призначення зокрема, є надзвичайно актуальними для науки земельного права.

Як зазначено у ст. 22 (ч. 1) ЗК України: «Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської про-

дукції, або призначені для цих цілей» [2, ст. 22]. А відповідно до ч. 2 ст. 22 ЗК України, до земель сільськогосподарського призначення належать:

«а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі під об'єктами виробництва біометану, які є складовими комплексів з виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо)» [2].

Враховуючи відсутність законодавчих визначень понять, що є складовими сільськогосподарських угідь, та виняткову значимість земель сільського господарського призначення для нашої держави як бази сільськогосподарського виробництва і засобу забезпечення продовольчої безпеки держави, необхідно встановити складові поняття сільськогосподарських угідь.

А саме, рілля (орна земля) – земельні ділянки, які систематично обробляються і використовуються під посіви сільськогосподарських культур, включаючи посіви багаторічних трав, а також чисті пари, площі парників і теплиць. До ділянок ріллі не належать сіножаті і пасовища, що розорані з метою їх докорінного поліпшення і використовуються постійно під трав'яними кормовими культурами для сінокошення та випасу худоби, а також міжряддя садів, які використовуються під посіви [7].

Багаторічні насадження (багаторічники) – рослини, що живуть більше двох років. Багаторічні рослини можуть бути як трав'янистими, так і дерев'янистими. Трав'янистими багаторічними рослинами називають багаторічні рослини, наземні частини яких не дерев'яніють, як це відбувається у дерев і кущів, а дерев'янистими – решту багаторічних рослин. Тоді як дерева і кущі завжди багаторічні, трав'янисті рослини можуть також бути однорічними та дворічними.

Сіножаті, сінокоси – сільськогосподарські угіддя, рослинність яких систематично використовують на сіно, один з основних видів кормової бази. Рослинність сіножаті складається з різних видів багаторічних трав. Розрізняють сіножаті заплавні (їх заливають весняні води річок), суходільні і заболочені (їх найбільше на Поліссі); серед двох перших виділяють природні (непокрашені) та покрашені сіножаті.

Пасовища – сільськогосподарські угіддя, призначені для випасання худоби. Ділянка землі з трав'янистою рослинністю, де пасеться худоба, птиця. Розрізняють пасовища: суходільні, обводнені, болотисті, гірські тощо.

Перелоги – сільськогосподарські угіддя, які тимчасово не використовуються як базис для здійснення сільськогосподарської діяльності з метою природного оновлення родючості ґрунтів [7].

До земель сільськогосподарського призначення належать також особливо цінні землі, склад яких передбачено ч. 1 ст. 150 ЗК України: «чорноземи нееродовані несолонцюваті на лесових породах; лучно-чорноземні незасолені несолонцюваті суглинкові ґрунти; темно-сірі опідзолені та чорноземи опідзолені на лесах і глеюваті; бурі гірсько-лісові та дерново-буроземні

глибокі і середньо-глибокі; дерново-підзолисті суглинкові ґрунти; торфовища з глибиною залягання торфу більше одного метра і осушені незалежно від глибини; коричневі ґрунти Південного узбережжя Криму; дернові глибокі ґрунти Закарпаття» [2, ст. 150].

Виходячи з вищевикладеного визначальними факторами, що впливають на особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення, є склад земель сільськогосподарського призначення (ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 150 ЗК України) та цілі використання земель сільськогосподарського призначення, перелік яких не є вичерпним (ч. 1 ст. 22 ЗК України).

Науковець-дослідник земельно-правових відносин Н.І. Титова у своєму дослідженні пропонувала замінити термін: «землі сільськогосподарського призначення» на термін: «сільськогосподарські землі», обґрунтовуючи це тим, що землі не можуть ніким, або бути суб'єктивно «призначені» як сільськогосподарські: вони об'єктивно від природи є такими [8, с. 11]. На протидію думці Н.І. Титової, науковець Мірошніченко зазначає, що подібний підхід не знаходить одностайної підтримки серед науковців, оскільки далеко не всі землі, що придатні для ведення сільського господарства, можуть і повинні використовуватися саме для таких потреб [9, с. 429]. Крім того, він акцентує увагу, що нині немає однозначного законодавчого вирішення питання про категорію та правовий режим сільськогосподарських угідь, що знаходяться у складі інших категорій земель: лісогосподарського призначення, водного фонду, природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення (зокрема тих, що надаються для сільськогосподарських потреб тимчасово). На його думку, подібні земельні ділянки мають належати одночасно до декількох категорій земель [10, с. 109-110].

Дослідник П.Ф. Кулинич зазначає, що закріплене в ЗК України визначення поняття земель сільськогосподарського призначення є надто вузьким, суто виробничо-сільськогосподарським і не відображає всіх функцій такої категорії земель, які вони виконують у сучасних умовах розвитку суспільства [11, с. 208].

Можна стверджувати, що саме поняття земель сільськогосподарського призначення має спірні погляди науковців: так і має бути – тому що у спорі народжується істина. Але, здійснивши аналіз поглядів науковців і дослідивши як це поняття визначено в нормативно-правовій законодавчій базі, пропонуємо своє бачення і свій варіант поняття земель сільськогосподарського призначення: «Землі сільськогосподарського призначення – це землі, які за своїми властивостями придатні для вирощування, виготовлення, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також можуть бути надані для науково-дослідницької та навчальної діяльності зацікавлених суб'єктів». Зазначене поняття пропонується внести до ст. 22 ЗК України. Зрозуміло, що таке визначення є комплексним, але коротким, і для його подальшого розуміння також можна доповнювати ч. 2 ст. 22 ЗК України з метою більшого розуміння.

Досліджуючи питання земель сільськогосподарського призначення, необхідно також встановити поняття і розуміння земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Здійснивши аналіз ключових нормативно-правових актів стосовно земельного законодавства,

нами встановлено, що в них немає поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Але звернувшись до ст. 79 ЗК України:

«1. Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. 2. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб» [2, ст. 79].

В Законі України «Про охорону земель» є визначення степової ділянки: *«степова ділянка – земельна ділянка, вкрита багаторічною трав'яною (злаковою, полиново-злаковою, різнотравно-злаковою, лучно-степовою) рослинністю, що формується в умовах недостатнього зволоження»* [12, ст. 1].

У ст. 19 Закону України «Про оренду землі» йдеться про оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства, для закладання та/або вирощування багаторічних насаджень (плодових, ягідних, горіхоплідних, винограду) [13, ст. 19].

В Законі України «Про оренду земельної ділянки», так само, як і в ЗК України законодавець не надає визначення понять земельної ділянки сільськогосподарського призначення. У ст. 28 кодексу «Земельні ділянки сільськогосподарських підприємств» законодавець вказує, що такі земельні ділянки можуть належати сільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, крім державних і комунальних, землі сільськогосподарського призначення можуть належати на праві власності [2, ст. 28].

Ст. 37 ЗК України встановлює деякі особливості використання та розпорядження земельними ділянками, що розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення, а також полезахисними лісовими смугами, які обмежують такий масив. У ч. 1 ст. 37 ЗК України вказано, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення, призначені для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення, можуть використовуватися їх власником, землекористувачем також для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без зміни цільового призначення таких земельних ділянок [2, ст. 37].

Отже, можна стверджувати, що ключові нормативно-правові акти земельного законодавства не містять визначення поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення, але містять деякі ознаки, що дають змогу дати характеристику окремим властивостям такої земельної ділянки. До них відносяться земельні ділянки сільськогосподарського призначення, призначені для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, розташовані у масиві земель сільськогосподарського призначення та можуть використовуватися їх власником, землекористувачем для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

У ст. 130 ЗК України; «Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення»

[4, ст. 130] встановлено суб'єкти, які мають право набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення: «а) громадяни України; б) юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади; в) територіальні громади; г) держава» [4, ст. 130].

Дослідник В. Янковський у своєму дослідженні пропонує визначити поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення так: *це земельна ділянка визначеної категорії земель та порядку їх використання з визначеним колом осіб, які можуть набувати її у власність та користування як нерухомим об'єктом, з певним механізмом такого набуття та встановленими особливостями постійного користування нею суб'єктами державної форми власності* [14, с. 400].

Враховуючи проведений аналіз нормативно-правового законодавства та дослідження науковців з цього питання, пропонується такий варіант поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення: *це ділянка, на якій здійснюється, або може здійснюватися сільськогосподарська діяльність, має відповідні межі, площу та власника (орендаря), який має документ, що підтверджує право володіння*. З метою усунення прогалини в земельному законодавстві пропонуємо доповнити ст. 22 ЗК України частиною 3, в якій конкретно встановити поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного дослідження поняття і складу земель сільськогосподарського призначення, встановлено, що саме поняття правового режиму земель сільськогосподарського призначення має низку особливостей, які притаманні лише землям сільськогосподарського призначення.

Під час проведеного аналізу і дослідження нормативно-правової бази основних законодавчих актів земельного права та досліджень науковців, нами запропоновано власне бачення поняття «землі сільськогосподарського призначення»: *«Землі сільськогосподарського призначення – це землі, які за своїми властивостями придатні для вирощування, виготовлення, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також можуть бути надані для науково-дослідницької та навчальної діяльності зацікавлених суб'єктів»*. Зазначене поняття пропонується внести до ст. 22 ЗК. Зрозуміло, що таке визначення є комплексним, але коротким, і для його подальшого розуміння також можна доповнювати ч. 2 ст. 22 ЗК України з метою більшого розуміння.

Також пропонується такий варіант поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення: *це ділянка, на якій здійснюється або може здійснюватися сільськогосподарська діяльність, має відповідні межі, площу та власника (орендаря), який має документ, що підтверджує право володіння*. З метою усунення прогалини в земельному законодавстві пропонуємо доповнити ст. 22 ЗК України частиною 3, в якій конкретно встановити поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96ВР: Дата оновлення: 01.01.2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10. 2001 р. № 2768-III зі змін. і доп. станом на 22 квітня 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює? BBC News Україна. 11 листопада 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336/>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552 –IX : станом на 22 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
5. Матвеев М. Сільське господарство та ринок сільськогосподарських земель України: вплив війни. URL: <https://voxukraine.org/silске-gospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny>
6. FAO. 2022. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. URL: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
7. Поняття земель сільськогосподарського призначення. URL: <http://mego.info/>
8. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Львів, 2005. 368 с.
9. Мірошніченко А.М. Земельне право України. Київ, 2011. 678 с.
10. Мірошніченко А.М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. Київ, 2011. 516 с.
11. Кулинич П.Ф. Поняття та юридичні ознаки земель сільськогосподарського призначення. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 204–209.
12. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962–IV: станом на 22 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
13. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV: станом на 22 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>
14. Янковський В.А. До поняття земельної ділянки сільськогосподарського призначення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 80. С. 398-402.

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 06/28/1996 No. 254k/96BP: Update date: 01/01/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).
2. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 25.10. 2001 No. 2768-III as amended. and additional as of April 22, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (in Ukrainian).
3. Zanuda A. Land of Ukraine: how much is it, who owns it and who works on it? BBC News Ukraine. November 11, 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336/> (in Ukrainian).

4. On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the conditions for the circulation of agricultural land: Law of Ukraine dated 31.03.2020 No. 552-IX: as of April 22 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (in Ukrainian).
5. Matveev M. Agriculture and the agricultural land market of Ukraine: the impact of the war. URL: <https://voxukraine.org/silskogospodarstvo-ta-rynok-silskogospodarskyh-zemel-ukrayiny-vplyv-vijny> (in Ukrainian).
6. FAO. 2022. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. URL: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
7. The concept of agricultural land. URL: <http://mego.info/> (in Ukrainian).
8. Titova N.I. Agricultural lands: the rights of citizens of Ukraine. Lviv, 2005. 368 p. (in Ukrainian).
9. Miroshnychenko A.M. Land law of Ukraine. Kyiv, 2011. 678 p. (in Ukrainian).
10. Miroshnychenko A.M. Scientific and practical commentary to the Land Code of Ukraine. Kyiv, 2011. 516 p. (in Ukrainian).
11. Kulinich P.F. Concept and legal features of agricultural lands. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2009. No. 2. pp. 204-209. (in Ukrainian).
12. On land protection: Law of Ukraine dated 19.06.2003 No. 962 – IV: as of April 22 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (access date: 04/22/2024). (in Ukrainian).
13. On the lease of land: Law of Ukraine dated October 6, 1998 No. 161-XIV: as of April 22 2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (access date: 04/22/2024). (in Ukrainian).
14. Yankovsky V.A. To the concept of an agricultural plot of land. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series*. 2023. Issue 80. pp. 398-402. (in Ukrainian).

Yurii KORNEIEV

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National Transport University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9132-2325>

e-mail: korneev310@gmail.com

Yurii MYTROKHIN

postgraduate student, Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6954-4155>

e-mail: 2020ym2020@gmail.com

THE CONCEPT OF AGRICULTURAL LANDS

The paper examines the concept of agricultural land as the main category of land in Ukraine, reveals the peculiarities of the legal regime and composition of the specified category. The composition of agricultural lands has been established. A general description of agricultural land and its area in Ukraine is given. The negative consequences that affected the legal regime of use and protection of agricultural lands are indicated.

It was also established that the concept of land plot for agricultural purposes is absent in the legal framework, on the basis of which a proposal was made to supplement the Land Code of Ukraine with such a concept. It was established that the very concept of the legal regime of agricultural lands has a number of features that are inherent only to agricultural lands.

In the process of the analysis and research of the regulatory legal framework of the main legislative acts of land law and the research of scientists, we proposed our vision of the concept of agricultural land, namely: "Agricultural land is land that, by its properties, is suitable for cultivation, production, storage, processing and sale of agricultural products, and can also be provided for scientific research and educational activities of interested subjects".

The mentioned concept is proposed to be included in Article 22 of the Civil Code. It is clear that such a definition is complex but short, and for its further understanding it is also possible to add the Article, part 2 of Article 22 of the Civil Code of Ukraine, for the purpose of greater understanding.

Also proposed is the following version of the concept of a plot of land for agricultural purposes - it is a plot on which agricultural activity is carried out or can be carried out, has appropriate boundaries, area and an owner (tenant) who has a document confirming the right of ownership. In order to eliminate the gap in land legislation, we propose to add part 3 of Article 22 of the Civil Code, which specifically establishes the concept of agricultural land.

Keywords: *agricultural land, agricultural land, non-agricultural land, land plot, agricultural land plot*

Олександра Миколаївна АЩЕУЛОВА

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4496-6435>

e-mail: ashcheulova.ol.m@ntu.one

Наталія Михайлівна КРЮЧКОВА

к.е.н., доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-4399>

e-mail: kryuchkova@onu.edu.ua

Ольга Дмитрівна БОРЗЕНКОВА

к.е.н., викладач, Одеський торговельно-економічний фаховий коледж

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3175-6887>

e-mail: ob-2010@ukr.net

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто економічні труднощі в період воєнного стану. З'ясовано, що ефективно управління бюджетом та максимальне використання наявних ресурсів мають стратегічне значення для оборони та національної безпеки. Доведено, що сприяння економічному зростанню та фінансовій стабільності мають бути головним пріоритетом грошово-кредитної політики.

Ключові слова: економічні виклики, військовий стан, адаптація економіки, фінансова політика, монетарна стабілізація, стратегічне управління ризиками

ВСТУП

Масштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р., з одного боку, активізувало процес інтеграції країни в Європу, а з іншого – суттєво підвищило ризик виникнення нестабільності в усіх сферах суспільної діяльності, поставивши під загрозу здатність країни виконати умови членства в європейській спільноті. Масштаби кризових явищ в економіці країни загалом та у фінансовій сфері зокрема становлять реальну загрозу національній безпеці та є одним з ключових факторів захисту національного суверенітету, створення можливостей для протидії агресії й підтримання довіри населення до влади.

В умовах війни важливість економічної політики є вирішальною для досягнення стабільності й відновлення країни, тоді як економічна сфера є ключовим фактором прогресу суспільства, визначаючи його силу та здатність витримати випробування періодом воєнного конфлікту.

Виклики, які постали перед українською економікою, є безпрецедентними та вимагають детального дослідження й аналізу для визначення ефективних рішень і методів управління, які зумовлять позитивні результати, а також виявлення проблем, які вимагають вирішення й мають перспективи розвитку.

Важливі теоретичні аспекти економічного розвитку в умовах війни висвітлювали такі українські вчені, як Н. Антипенко, С. Супруненко, В. Гавран [1], М. Ребрик, С. Гайдученко [6], Ю. Луцик [7], М. Трещов [9] та ін.

Так, Н. Антипенко, С. Супруненко та В. Гавран проаналізували особливості трансформаційних процесів економіки в умовах воєнного стану в Україні [1], зазначивши, що збройний конфлікт суттєво вплинув на фінансову стійкість України і вимагає ретельного аналізу й адаптації фінансової стратегії. Ж. Гарбар та В. Даценко [2] окреслюють особливості економічної

політики України в умовах збройної агресії, наголошуючи, що економічна сфера є важливим чинником суспільного прогресу й визначає силу та здатність протистояти викликам у період військового конфлікту.

М. Дронь та А. Тараненко [4] розглядають проблематику управління фінансовими ризиками в умовах воєнного стану. В. Калевська [5] вивчає макроекономічні показники за період 2017-2021 рр. За твердженням дослідниці, загальний інформаційний фон стосовно зовнішньої агресії та підвищені воєнні ризики негативно вплинули на бізнес-перспективи вітчизняних підприємств та іноземних інвесторів, суттєво погіршивши стан домогосподарств і настрої українських громадян.

І. Сидорук, С. Ткачук, О. Пономарьова, Н. Лук'яненко у своїй роботі [8] висвітлюють необхідність Perezavantazheniya galuzey spetsializatsii v sistemі natsionalnogo gospodarstva, ix adaptatsii do suchasnykh potreb ta globalnykh trendiv.

І. Хмарська, К. Кучерява та І. Клімова [10] розглянули питання післявоєнного відновлення економіки України, а також повоєнної відбудови й підтримки кожного із секторів вітчизняної економічної системи.

Необхідно зауважити, що обрану тему недостатньо висвітлено в наявних наукових роботах. Є обмежена кількість джерел та невеликий обсяг даних, що ускладнює аналіз цієї проблематики й вимагає здійснення більш детальних досліджень.

МЕТА статті – аналіз економічних викликів воєнного стану. Відповідно до зазначеної мети сформульовано такі завдання роботи: 1) з'ясувати особливості адаптації економіки до умов воєнного стану; 2) визначити особливості післявоєнного економічного розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час проведення наукової розвідки застосовано

загальнонаукові методи пізнання, зокрема систематизація літературних джерел, класифікація й критичний аналіз наявних даних. Індуктивний метод застосовано для визначення аспектів післявоєнного економічного розвитку. Методи аналізу й синтезу застосовано для з'ясування особливостей адаптації економіки до умов воєнного стану.

РЕЗУЛЬТАТИ

Українська економіка зазнала значних втрат. Безпрецедентна воєнна ситуація змусила більшість вітчизняних підприємств шукати нові механізми організації своєї діяльності. Однак, навіть якщо організації поступово адаптувалися до вимог воєнного стану, бажану динаміку ділової активності зберегти не вдалося. З огляду на це сьогодні пріоритетом для влади та представників бізнесу має стати розроблення концепції, стратегії й тактики післявоєнного відновлення економіки.

Тотальна війна спричинила значний спад в економіці країни, втрати ВВП сягнули щонайменше третини ВВП у 2022 р. [7].

Єдиного підходу визначення рівня падіння ВВП у 2022 р. не спостерігалось. Наприклад, Група Світового банку в «Перспективах розвитку світової економіки» прогнозувала падіння ВВП України у 2022 р. на 45%. Міжнародний валютний фонд (МВФ) – на 35%, Уряд України – на 30-50%, Українська інвестиційна компанія Dragon Capital – на 30%, якщо війна триватиме до кінця року [5].

Кожна з вищезгаданих організацій застосовувала власну методологію прогнозування, саме тому результати так відрізняються.

Згідно з Інфляційним звітом за січень 2023 р. інфляція в Україні пришвидшувалася, як і очікувалося, переважно через фактори з боку пропозиції. У 2024–2025 рр. економіка може почати відновлюватися завдяки зменшенню безпечових ризиків і, як наслідок, покращенню настроїв споживачів і бізнесу, зростанню споживчої та інвестиційної активності, налагодженню виробничих і логістичних процесів, а також збереженню й прогнозованому позитивному впливу значних заходів фінансового стимулювання. Однак реальний ВВП залишатиметься значно нижчим за потенційний рівень через значні втрати у виробництві й людському капіталі: за даними НБУ, економіка зросте ще на 4,1% у 2024 р. та на 6,4% у 2025 р. [3].

Серед основних викликів, з якими зіткнулася українська економіка в умовах повномасштабної війни, можна виділити такі (рис. 1).

Причинами такої ситуації є скорочення кількості робочої сили через закордонну міграцію, жертви серед цивільного населення внаслідок війни та збільшення частки внутрішньо переміщених осіб. Сьогодні спостерігається значний спад промислового виробництва, зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників на внутрішньому й зовнішньому ринках, пришвидшена деіндустріалізація економіки й збільшення частки сировинної та низькотехнологічної продукції у промисловому виробництві. До цього додаються значні втрати експортного потенціалу України через руйнування й пошкодження виробничих потужностей, скорочення державних інвестицій та обмеження інноваційної діяльності.

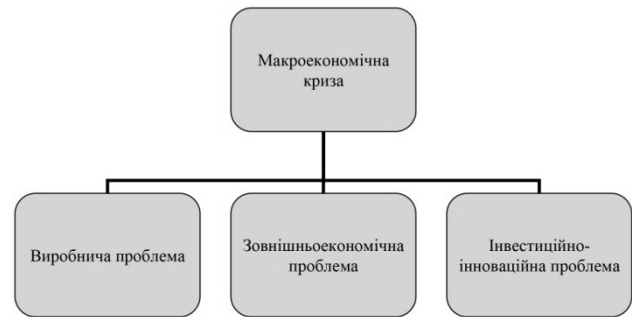

Рис. 1. Економічні виклики спричинені війною (створено авторами на основі власних спостережень)

Війна призвела до значних демографічних втрат, особливо у східних та південних регіонах. Це має довгострокові негативні наслідки для всіх сфер економічного життя країни. Сьогодні держава повинна повернути своїх громадян в Україну, створивши робочі місця з конкурентоспроможною заробітною платою, забезпечивши доступним житлом та соціальною інфраструктурою [6].

Так, тотальна війна та зумовлені нею проблеми мають серйозний негативний вплив на соціально-економічне життя країни та сповільнюють її розвиток. Водночас слід зазначити, що Україні вдається долати дуже складні випробування, зберігши макроекономічну стабільність і навіть покращивши минулі прогнози економічної динаміки.

Ситуації воєнного стану та військової агресії завжди зумовлюють серйозні проблеми для будь-якої країни, вплив на фінансову стабільність та державне управління може бути руйнівним, а відсутність відповідних стратегій та реформ може призвести до подальшого поглиблення кризи. У цьому контексті адаптація фінансової системи й управління відіграє вирішальну роль у забезпеченні стійкості й стабільності країни. Забезпечення фінансової стабільності й ефективного управління ресурсами в умовах військової агресії вимагають ретельного аналізу, формулювання й реалізації стратегічних заходів. Фіскальна й управлінська адаптації в країні – це систематичний процес змін і реформ у фінансовому секторі й управлінні, спрямований на покращення управління державними ресурсами та забезпечення фіскальної стабільності й ефективного використання фінансових та інших ресурсів для досягнення національних стратегічних цілей. Цей процес передбачає кілька аспектів (табл. 1).

Загалом визначені аспекти фіскальної й управлінської адаптації в умовах воєнного стану спрямовано на забезпечення фінансової стійкості країни та її здатності ефективно реагувати на виклики й загрози воєнного конфлікту. Фіскальна та управлінська трансформації в країні є відповіддю на зміни, що відбуваються в економіці, соціальній сфері, політиці та інших сферах життя. Метою цього процесу є покращення управління країною, забезпечення стійкості й підвищення якості життя громадян.

Важливо також зазначити, що ситуація воєнного стану зумовила необхідність здійснення значних реформ у сфері державних фінансів та управління бюджетом, які впроваджуються з метою підвищення ефективності й прозорості видатків, а також для кращого управління бюджетними ресурсами у воєнний час. Однією з реформ,

Таблиця 1 – Аспекти адаптації економіки України до умов воєнного стану [складено авторами на основі [1]]

Аспект	Сутність
Реформування фінансових процесів	Зміни в механізмах збору податків, виділення ресурсів на оборону й реконструкцію, а також раціоналізація бюджетних процесів.
Перебудова системи управління	Посилення контролю й координації в управлінні ресурсами та рішеннями.
Модернізація фінансових інструментів	Впровадження нових фінансових інструментів та методів фінансування.
Підвищення прозорості й відкритості фінансової системи	Відкритість та відповідальність у фінансових операціях та управлінні.

що вже реалізується, є запровадження систем моніторингу для відстеження того, як витрачаються бюджетні кошти, виділені на оборону й військову діяльність (наприклад, Prozoogo).

Нові реформи управління можуть включати спрощення процедур і більш швидке реагування на зміни в бюджетних асигнуваннях, наприклад, виділення додаткових ресурсів на оборону й гуманітарну допомогу. Внутрішні чинники відіграють важливу роль у формуванні фінансової стійкості й управління в Україні в умовах воєнного стану. Внутрішні фактори включають економічну структуру, рівень корупції та фінансову дисципліну. Наприклад, низький рівень корупції та посилення фінансової дисципліни можуть сприяти ефективному використанню бюджетних коштів та забезпечити стійкість фінансової системи навіть в умовах воєнного стану.

Згідно зі звітом МВФ після початку війни українська влада вжила заходів для якнайшвидшого коригування грошово-кредитної, валютно-курсової й фінансової політики з метою підтримання стабільності у фінансовому й валютному секторах. Одним з найважливіших рішень, прийнятих у країні, стала девальвація обмінного курсу для компенсації значних втрат міжнародних резервів, яких зазнала Україна. Цей захід стабілізував валютні резерви та підтримав загальну макроекономічну й фінансову стабільність. Фінансову стратегію зосереджено на пріоритетних видатках на оборону, соціальні виплати й гуманітарні потреби, а також на відновлення критично важливої інфраструктури, де це можливо [2].

Проте необхідно зазначити, що обсяги фінансування залишаються невизначеними, а економічні ризики, ймовірно, будуть високими, включаючи можливі нові пошкодження критичної інфраструктури й нові перешкоди для розвитку сільського господарства та енергетики.

У 2023 р. інфляція суттєво сповільнилася завдяки послідовній монетарній стратегії НБУ. Попри триваючу російську агресію, інфляційний тиск за останній рік значно послабився: річна інфляція знизилася до 5,1% у листопаді й залишилася на цьому рівні у грудні. Зниження цінового тиску здебільшого пов'язано зі збором врожаю й низькими світовими цінами на енергоносії. Призупинення підвищення тарифів на деякі комунальні послуги також мало значний вплив на цей процес. Базова інфляція знизилася до 4,9% за той самий період, що вказує на позитивний вплив послідовної монетарної політики НБУ, зокрема заходів із забезпечення курсової стабільності й привабливості гривневих активів [2]. Ці заходи допомогли покращити обмінний курс та інфляційні очікування.

В умовах воєнного стану ринкова кон'юнктура може швидко змінюватися через нестабільні умови, непередбачувані події й різкі коливання цін на активи. Невизначеність та геополітичні ризики можуть призвести до значних коливань валютних курсів. Вбачається, що нині необхідний постійний та інтенсивний моніторинг подій для швидкого реагування на нові виклики й можливості. У такі періоди банкам, можливо, доведеться переглянути свої стратегії й розподіл активів, щоб зменшити ризики та підвищити стійкість [4].

Управління ринковим ризиком включає збільшення резервів, операції хеджування, перегляд лімітів та зміну процентних ставок. Оптимізація ліквідності передбачає збільшення фінансових буферів, реструктуризацію інвестиційних структур, зміну лімітів і збільшення економічного капіталу для забезпечення покриття ризиків ліквідності.

Застосування сучасних інструментів аналізу даних та проактивне впровадження стратегій управління ризиками стають ключовими елементами для успішної діяльності банків в умовах геополітичних викликів. Важливим аспектом управління фінансовими ризиками є реагування на швидкозмінні умови та розроблення стратегій, які дадуть змогу банкам адаптуватися до нових реалій. Незважаючи на виклики, для економіки є можливості вдосконалити свої стратегії управління ризиками у воєнний час не лише для забезпечення власної стійкості, а й для підтримки економічної та фінансової стабільності країни.

У контексті прагнення стабілізувати українську економіку та створити умови, що сприятимуть відновленню ділової активності, збільшенню кількості підприємств та їх прибутковості, підвищенню рівня довіри бізнесу та громадян до органів державного управління і навіть подоланню кризи загалом, усе більшої актуальності набуває реалізація низки реформ. У післявоєнних умовах важливе значення матимуть перетворення у сфері регулювання ринку праці, діяльності підприємств, управління державною власністю, розвитку переробних галузей тощо.

Базовий сценарій функціонування повоєнної економіки України побудовано на основі попереднього (довоєнного) досвіду організації економічних процесів у країні і є найбільш вірогідним (табл. 2).

Загалом це розроблення програм планування та прогнозування для пріоритетних секторів економіки з урахуванням необхідного капіталу, іноземних інвестицій та необхідної матеріально-технічної інфраструктури. Ключові аспекти політики відновлення повинні враховувати поточні гео економічні тенденції у взаємозв'язку з пріоритетними соціально-економічними, екологічними та правовими потребами розвитку країни.

Таблиця 2 – Основні напрями повоєнного економічного розвитку [складено авторами на основі [10]]

Відновлення	За 12 місяців з моменту завершення війни відновити безпечне середовище для комфортного життя людей та ведення бізнесу в Україні
Зростання	Забезпечити зростання ВВП України з 200 млрд дол. у 2021 р. до 500 млрд дол. у 2032 р. та подальшу здатність економіки генерувати високі темпи економічного зростання.
Європейський напрям	Досягти повної відповідності економічному критерію членства в ЄС, стати повноправним членом ЄС. Максимально поглибити економічні відносини з державами G8 поза межами ЄС.

Відновлення та розвиток стануть можливими лише завдяки ефективній фіскальній, інвестиційній та фінансовій політиці, яка враховує фізичні, географічні, економічні, екологічні та соціальні особливості кожного регіону.

Сприяння економічному зростанню й фіскальній стабільності має бути пріоритетом монетарної політики. Уряд має посилити роль державних банків у реалізації урядових програм підтримки економіки. Іншим напрямом є розвиток інвестиційної політики. Залучення інвестицій є запорукою динамічного економічного розвитку.

Фіскальну політику має бути спрямовано на відновлення сприятливого фіскального середовища за допомогою інформаційних технологій та конкретних антикризових заходів [8]. Стратегічним завданням у бюджетній сфері є максимальна мобілізація ресурсів для покращення фіскальної ситуації. Це зумовлює необхідність збільшення обсягу податкових надходжень, зокрема шляхом ліквідації схем мінімізації податків, скасування фіскальних пільг, запровадження нових податків та розширення наявної бази збору податків, запровадження вищих податкових ставок та прогресивної шкали оподаткування, посилення кримінальної відповідальності [9].

Загалом пріоритетним завданням для українського уряду та бізнесу є спільна робота над розробленням найкращих стратегій і тактик для післявоєнного відновлення економіки.

ВИСНОВКИ

Економічна політика характеризується тим, що відіграє ключову роль у забезпеченні ресурсами Збройних Сил. Ефективність управління бюджетом і максимальне використання наявних фінансових та економічних ресурсів мають стратегічне значення для за-

безпечення фінансів, необхідних для оборони й національної безпеки. Розумне фінансове планування, диверсифікація економіки й реформи, спрямовані на підтримку внутрішнього підприємництва, можуть допомогти зменшити вразливість економіки під час конфліктів.

До комплексу негативних факторів, які зумовлено повномасштабною війною, належать скорочення зайнятості, падіння платоспроможності громадян, відсутність дієвих механізмів реалізації монетарної, фіскальної та грошово-кредитної політики в умовах війни, нездатність передбачити соціально-економічні показники, загальне зростання демографічних і корпоративних ризиків.

Крім того, економічна політика відіграє важливу роль у процесі післявоєнної відбудови. Інвестиції у відновлення економічної інфраструктури, підтримку бізнесу та створення нових робочих місць стануть важливими чинниками відновлення соціального й економічного добробуту, створення нових робочих місць та сприяння економічному зростанню.

Відновлення та розвиток будуть можливими лише за умови ефективної фіскальної, інвестиційної й фінансової політики, яка враховуватиме фізико-географічні, економічні, екологічні та соціальні характеристики кожного регіону. Сприяння економічному зростанню й фіскальній стабільності мають бути головним пріоритетом грошово-кредитної політики.

Отже, в умовах збройної агресії російської федерації ефективна економічна політика зможе не лише акумулювати необхідні ресурси для оборони країни, а й закласти основу для забезпечення стабільності й відновлення країни, дозволяючи їй успішно протистояти складним викликам.

Список використаних джерел

1. Антипенко Н., Супруненко С, Гавран В. Український досвід адаптації державних фінансів та менеджменту до умов воєнного стану. *Академічні візії*. 2023. Випуск 25. С. 1–13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/741/658>
2. Гарбар Ж., Даченко В. Економічна політика України в умовах збройної агресії російської федерації. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 1(1). С. 328–341. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1\(1\)-328-341](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1(1)-328-341)
3. Державна служба статистики України. Оцінка макроекономічних показників. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Дронь М. А., Тараненко А. С. Управління фінансовими ризиками банку в умовах воєнного стану. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. № 6. С. 166–169. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.166>
5. Каленська В. Аналіз основних макроекономічних показників України під час війни. 2022. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 36. С. 116–132. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/36251>
6. Ребрик М., Гайдученко С. Проблемні аспекти забезпечення соціально-економічного розвитку держави в умовах війни. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10(16). С. 269–280. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-269-280](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-269-280)
7. Луцик Ю. Актуальні виклики і загрози економічній безпеці України. *Modern Economics*. 2022. №35. С. 85–90. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/12703/1/lutsyk.pdf>
8. Сидорук І., Ткачук С., Пономарьова О., Лук'яненко Н. Визначення пріоритетів фінансування галузей економіки України в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2022. Випуск 14. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/89/81>
9. Трещов М. Соціально-економічний стан воюючої країни у зв'язку з євроінтеграційним поступом: оцінка та антикризові заходи держави. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 129–135. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/5220/1/21.pdf>
10. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та*

супільство. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31>

References

1. Antypenko N., Suprunenko S., Havran V. Ukrainian experience of adaptation of state finances and management to the conditions of martial law. *Academic visions*. 2023. № 25. pp. 1–13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/741/658> (in Ukrainian).
2. Harbar Zh., Datsenko V. Economic policy of Ukraine in the conditions of armed aggression of the Russian Federation. *Successes and achievements in science*. 2024. №. 1(1). pp. 328–341. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1\(1\)-328-341](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1(1)-328-341) (in Ukrainian).
3. State Statistics Service of Ukraine. Assessment of macroeconomic indicators. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
4. Dron M.A., Taranenko A.S. Management of financial risks of the bank in the conditions of martial law. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2024. №. 6. pp. 166–169. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.6.166> (in Ukrainian).
5. Kalenska V. Analysis of the main macroeconomic indicators of Ukraine during the war. 2022. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series*. 2023. Issue 36. pp. 116-132. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/36251> (in Ukrainian).
6. Rebyrk M., Haiduchenko S. Problematic aspects of ensuring the socio-economic development of the state in the conditions of war. *Current issues in modern science*. 2023. №. 10(16). pp. 269–280. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10\(16\)-269-280](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-10(16)-269-280) (in Ukrainian).
7. Lutsyk Yu. Current challenges and threats to the economic security of Ukraine. *Modern Economics*. 2022. №. 35. pp. 85–90. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/12703/1/lutsyk.pdf> (in Ukrainian).
8. Sydoruk I., Tkachuk S., Ponomarova O., Lukianenko N. Determining the priorities of financing the branches of the economy of Ukraine in the conditions of martial law. *Academic visions*. 2022. Issue 14. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/89/81> (in Ukrainian).
9. Treshchov M. Socio-economic condition of the warring country in connection with the progress of European integration: assessment and anti-crisis measures of the state. *Public administration and customs administration*. 2022. Special issue. pp. 129-135. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/5220/1/21.pdf> (in Ukrainian).
10. Khmarska I., Kucheriava K., Klimova I. Peculiarities of the post-war economic recovery of Ukraine. *Economy and society*. 2022. №. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (in Ukrainian).

Oleksandra ASHCHEULOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4496-6435>

e-mail: ashcheulova.ol.m@nmu.one

Nataliia KRIUCHKOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa I.I. Mechnikov National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-4399>

e-mail: kryuchkova@onu.edu.ua

Olha BORZENKOVA

PhD in Economics, lecturer, Odesa Trade and Economic Vocational College

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3175-6887>

e-mail: ob-2010@ukr.net

MACROECONOMIC PLANNING AND FORECASTING IN THE CONDITIONS OF WAR: CHALLENGES FOR UKRAINE

Introduction. The challenges facing the Ukrainian economy are unprecedented and require detailed research and analysis to identify effective solutions and management methods that have brought positive results, as well as identify problems and bottlenecks that require improvement and have promising development prospects.

The purpose of the paper is to analyze the economic challenges of martial law. In view of the specified purpose of the paper, the tasks of the paper are to clarify the peculiarities of the adaptation of the economy to the conditions of war, as well as to determine the aspects of post-war economic development.

Results. Economic policy plays a key role in providing the armed forces with the necessary resources. Effective budget management and maximum use of available financial and economic resources are of strategic importance to meet the needs of defense and national security. Sound fiscal planning, economic diversification, and reforms aimed at supporting domestic entrepreneurship can help reduce economic vulnerability during conflict. Economic policy also plays an important role in post-war reconstruction. Investments in rebuilding economic infrastructure, supporting business and creating new jobs are important elements in restoring social and economic well-being, creating new jobs and stimulating economic growth. Recovery and development are possible only if there is an effective fiscal, investment and financial policy that takes into account the physical, geographical, economic, environmental and social characteristics of each region. Support of economic growth and financial stability should be the main priority of monetary policy.

Conclusions. In the conditions of armed aggression of the Russian Federation, an effective economic policy not only accumulates the resources necessary for the country's defense, but also lays the foundations of stability and recovery, allowing the country to successfully face difficult challenges.

Keywords: economic challenges, martial law, adaptation of the economy, fiscal policy, monetary stabilization, strategic risk management

Аркадій Іванович **БІЛЕУШ**

аспірант, Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "МАУП"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6814-8362>

e-mail: arkadiy0101@gmail.com

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТРАТЕГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено роль корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємства. Доведено необхідність забезпечення стратегічного розвитку підприємств на засадах соціально орієнтованого зростання. Обґрунтовано актуальність дослідження корпоративної соціальної відповідальності як фактора стратегічного розвитку підприємства. Встановлено зміст корпоративної соціальної відповідальності через виділення її складників. Встановлено роль корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємств, яка полягає в реалізації низки важливих функцій та завдань, що сприяють досягненню стійкого та успішного розвитку компанії. Узагальнено значення корпоративної соціальної відповідальності у формуванні стратегічно орієнтованих підприємств нового типу.

Ключові слова: соціальна відповідальність, управління, корпоративний розвиток, бізнес, роль корпоративної соціальної відповідальності, соціальний розвиток

ВСТУП

В сучасному діловому середовищі, де конкуренція на ринку стає надзвичайно жорсткою, забезпечення стратегічного розвитку підприємств стає критично важливим завданням. Соціально орієнтований розвиток бізнесу постає як ключова стратегія для досягнення успіху в довгостроковій перспективі. Основна ідея полягає в тому, щоб не лише забезпечити економічний приріст, а й врахувати соціальні аспекти розвитку суб'єктів господарювання. Здійснення стратегічного розвитку на засадах соціально орієнтованого управління дає змогу підприємствам стати більш відповідальними учасниками суспільства. Це сприяє збереженню екологічної рівноваги та зменшенню негативного впливу на довкілля. Крім того, такий підхід позитивно впливає на репутацію компанії серед клієнтів та інвесторів.

Врахування соціальних аспектів у стратегічному управлінні сприяє збереженню та залученню талановитого персоналу, який поділяє цінності компанії. Крім того, соціально орієнтоване зростання може стимулювати інноваційний розвиток, оскільки воно спонукає до пошуку нових шляхів розв'язання соціальних та екологічних проблем. Так, забезпечення стратегічного розвитку підприємств на засадах соціально орієнтованого зростання є не лише етичною необхідністю, але й ключовим чинником успіху в сучасному бізнес-середовищі.

У контексті сказаного слід зауважити, що корпоративна соціальна відповідальність стала необхідним елементом сучасного бізнесу, який не лише відображається на репутації компанії, але й є стратегічним фактором розвитку підприємства. В умовах постійних змін у суспільстві, зростаючих очікувань споживачів і захищених сторін до діяльності бізнесу, дослідження корпоративної соціальної відповідальності набуває особливої актуальності. Розуміння впливу корпоративної соціальної відповідальності на стратегічний розвиток підприємства вимагає комплексного дослідження.

Підвищення рівня конкурентоспроможності, залучення талановитого персоналу, збереження ресурсів та мінімізація ризиків - це лише деякі з переваг, які може надати підприємству свідоме впровадження політики

корпоративної соціальної відповідальності. Дослідження в цьому напрямі допоможе виявити оптимальні підходи до впровадження та управління цими процесами з метою досягнення стратегічних цілей підприємства. Особлива увага до корпоративної соціальної відповідальності стає ключовою у контексті змін клімату, соціальних та економічних викликів, що ставлять перед бізнесом нові завдання та вимагають нових підходів.

Дослідження в цьому напрямі не лише розкриє потенціал корпоративної соціальної відповідальності, але й допоможе визначити конкретні кроки, які необхідно зробити для ефективного впровадження цієї стратегії на практиці. Так, дослідження корпоративної соціальної відповідальності як фактора стратегічного розвитку підприємства є актуальним та необхідним для розуміння сучасних тенденцій у бізнесі та досягнення сталої успіху на ринку.

Проблематика функціонування підприємств на засадах соціально орієнтованого бізнесу, формування і застосування інструментів розвитку соціальної відповідальності в корпоративних структурах порушується у наукових працях українських та зарубіжних науковців, таких як О. Білан, О. Длугопольський, Б. Дмитрів, О. Коровицька, К. Копошинська, А. Грабина, О. Чижин, С. Кравцов, П. Лиска, А. Клімова, М. Малік, В. Мамчур, О. Шпикуляк, А. Мостепанюк, Ю. Станкевич, Л. Левківська, І. Левкович, Е. Мазур-Вірбіцька та ін. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розвиток та обґрунтування теоретичних основ і практичних засад реалізації корпоративної соціальної відповідальності підприємств, питання визначення ролі та значення корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємства потребує подальшого уточнення.

МЕТА статті - дослідження та аналіз теоретичних засад, а також розроблення науково-методичних рекомендацій з уточнення ролі й значення корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємства в умовах трансформаційних процесів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Робота ґрунтується на результатах наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі уп-

равління соціальною відповідальністю бізнесу. Застосовано методи аналізу та синтезу інформації з авторитетних джерел, узагальнення отриманих результатів, а також широкий арсенал часткових методів дослідження: описовий метод, що включає спостереження, інтерпретацію і класифікацію мовного матеріалу, методи порівняння, формування логічного висновку, узагальнення на основі матеріалів проведених досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

В сучасних умовах економічна діяльність провідних підприємств та міжнародних компаній переплітається зі складними соціальними проблемами, а забезпечення стратегічного розвитку підприємства на засадах соціально-відповідального бізнесу виявляється не просто прагматичним вибором, але й етичною необхідністю. Визнання соціальних та екологічних викликів спричиняє необхідність перегляду та переосмислення стратегії розвитку підприємств.

Стратегічний розвиток, побудований на принципах соціально-відповідального бізнесу, сприяє підтримці гармонійного розвитку не лише економіки, але й суспільства загалом. Це означає врахування інтересів не лише акціонерів та клієнтів, але й співробітників, місцевих спільнот та природного середовища. Важливість цього підходу полягає в тому, що він сприяє створенню стійкого та довгострокового успіху для підприємства. Підприємства, які взяли на озброєння соціально-відповідальний підхід до бізнесу, мають більші шанси на залучення та утримання клієнтів, а також на приваблення талановитого персоналу. Забезпечення соціально-відповідального бізнесу у стратегічному розвитку підприємства сприяє підвищенню довіри до бренду та його стійкості на ринку [5].

Дослідження в цьому напрямі не тільки допоможе розкрити переваги соціально-відповідального підходу, але й визначити кращі практики та стратегії для успішного впровадження цього підходу на практиці. Так, врахування соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємства є ключовим елементом для досягнення стійкого та успішного функціонування у сучасному бізнес-середовищі.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це сучасна концепція, яка визначає обов'язок підприємств діяти відповідально перед суспільством та оточуючим середовищем, зберігаючи баланс між економічними, соціальними та екологічними цілями [6]. Сутність корпоративної соціальної відповідальності полягає в тому, що підприємства приймають на себе відповідальність за свої дії і вплив на різні аспекти суспільства, включаючи споживачів, працівників, спільноти, навколишнє середовище та інші зацікавлені сторони.

Основними складниками корпоративної соціальної відповідальності є економічна відповідальність (збалансоване ведення бізнесу з урахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін), соціальна відповідальність (забезпечення справедливих та безпечних умов праці, сприяння розвитку спільноти, підтримка соціальних ініціатив тощо) та екологічна відповідальність (збереження природних ресурсів, зменшення викидів та інші заходи з охорони довкілля) [1; 3]. Корпоративна соціальна відповідальність відображається через прийняття стратегій, програм та практик, спрямованих на створення пози-

тивного впливу на суспільство та довкілля, а також на зменшення негативного впливу бізнес-процесів на навколишнє середовище та життя людей. Ця концепція є важливим елементом для створення сталого та етичного бізнесу, який сприяє покращенню життя сучасного суспільства та збереженню навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Загалом роль КСВ у стратегічному розвитку підприємств полягає в реалізації низки важливих функцій та завдань, що сприяють досягненню стійкого та успішного розвитку компанії. Серед головних аспектів узагальнення ролі корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємств доцільно виділити ті, що представлено на рис. 1.

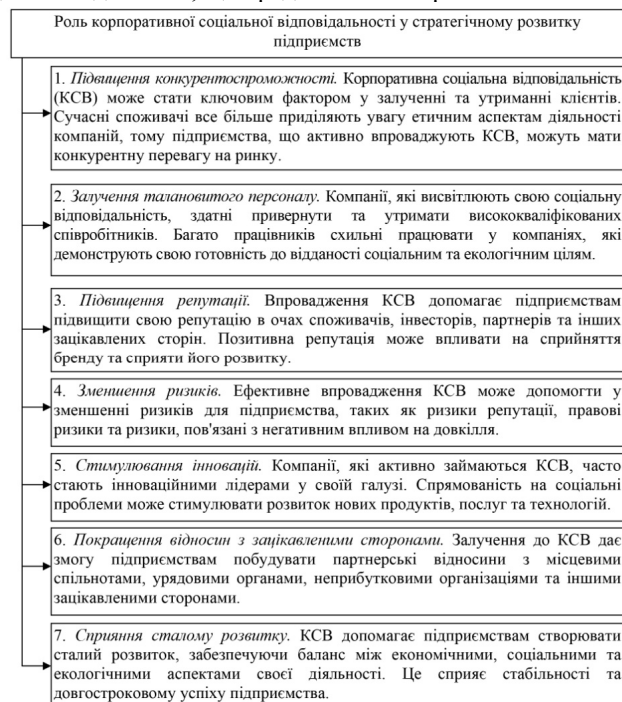

Рис. 1. Роль корпоративної соціальної відповідальності у стратегічному розвитку підприємств [2-4]

Узагальнюючи вищенаведений матеріал, можна сказати, що роль КСВ у стратегічному розвитку підприємств полягає в тому, щоб компанії брали на себе відповідальність перед суспільством та довкіллям, не лише задовольняючи потреби своїх акціонерів, а й враховуючи інтереси співробітників, споживачів, місцевих спільнот та навколишнього середовища. КСВ може допомогти підприємствам зберегти та підвищити конкурентоспроможність, залучити талановитий персонал, покращити репутацію та збільшити довіру, зменшити ризики, стимулювати інновації та сприяти сталому розвитку. Врахування КСВ у стратегічному плануванні дає змогу підприємствам стати більш відповідальними учасниками суспільства та досягти стійкого успіху в довгостроковій перспективі.

Водночас слід зауважити, що неоднозначність підходів до визначення значущості КСВ визначається кількома факторами [1; 3; 6]:

- *суб'єктивність оцінки*: оцінка значущості КСВ може бути суб'єктивною і залежати від індивідуальних переконань, цінностей та інтересів різних зацікавлених сторін;

- *варіабельність вимірів*: визначення того, як вимі-

рять вплив КСВ на підприємство, може бути складним завданням через велику кількість факторів, що впливають на це, і відсутність стандартизованих методів вимірювання;

- *різноманітність поглядів*: різні зацікавлені сторони можуть мати різні погляди на значущість КСВ; наприклад, підприємство може підкреслювати свою соціальну відповідальність для покращення своєї репутації, тоді як інші можуть вважати це маркетинговим ходом;

- *вид діяльності та галузь розвитку*: значущість КСВ може варіюватися в залежності від галузі діяльності та рівня взаємодії з різними зацікавленими сторонами; наприклад, для компаній, які виробляють вугілля, екологічна відповідальність може мати особливу важливість;

- *еволюція стандартів*: стандарти та очікування стосовно КСВ постійно змінюються під впливом суспільного розвитку, законодавства та інших факторів, що може призвести до неоднозначності в оцінюванні її значущості.

Узагальнюючи, неоднозначність підходів до визначення значущості КСВ впливає з різноманітності факторів, які впливають на це, і може спричинити різні погляди та оцінки з боку різних зацікавлених сторін.

Отже, вважаємо, що КСВ - це концепція, яка визнає, що підприємства мають етичний та соціальний обов'язок перед суспільством та оточуючим середовищем, включаючи споживачів, працівників, місцеві спільноти та навколишнє середовище. Вона вимагає, щоб бізнес-організації враховували вплив своєї діяльності на соціальне благополуччя та довкілля та брали активну участь у розв'язанні соціальних, екологічних та економічних проблем. КСВ включає в себе прийняття відповідальних стратегій, програм та практик, спрямованих на створення позитивного впливу на суспільство та збереження навколишнього середовища, сприяючи водночас сталому розвитку та довгостроковому успіху підприємства.

Значення корпоративної соціальної відповідальності у формуванні стратегічно орієнтованих підприємств нового типу можна узагальнити так [2; 4; 6]:

- соціальна відповідальність є ключовим елементом сучасного бізнесу, що визначає його відношення до суспільства та оточуючого середовища;

- значення соціальної відповідальності полягає в тому, щоб підприємства не лише досягали фінансового успіху, але й враховували соціальні та етичні аспекти своєї діяльності;

- врахування соціальної відповідальності сприяє покращенню взаємин зі співробітниками, клієнтами, інвесторами та іншими зацікавленими сторонами;

- соціальна відповідальність включає в себе не лише дотримання законодавства, але й вищі стандарти поведінки та етики;

- значення соціальної відповідальності полягає в тому, щоб підприємства активно брали участь у вирішенні соціальних проблем та сприяли сталому розвитку суспільства;

- врахування соціальних аспектів у діяльності підприємства сприяє підвищенню довіри споживачів та створенню позитивної репутації бренду;

- соціальна відповідальність також важлива для забезпечення безпеки та здоров'я співробітників, їхнього

соціального захисту та відповідних умов праці;

- значення соціальної відповідальності полягає в тому, щоб підприємства брали на себе відповідальність за свій вплив на навколишнє середовище та природні ресурси;

- врахування соціальних аспектів у стратегічному плануванні дає змогу підприємствам досягти сталого та довгострокового успіху.

- значення соціальної відповідальності полягає в тому, щоб підприємства відповідали не лише перед своїми власниками, але й перед суспільством загалом, створюючи значне соціальне, екологічне та економічне значення.

У зв'язку з підвищенням вимог до суб'єктів господарювання з боку суспільства, низка елементів КСВ, що раніше віднесено до добровільних, тепер стали обов'язковими. Наприклад, сучасне трудове законодавство вимагає від підприємств дотримання певних соціальних стандартів. Так, КСВ вже не може розглядатися виключно як добровільні дії, але як необхідний елемент діяльності суб'єктів господарювання.

КСВ зорієнтовано на розвиток людського капіталу підприємства. Основними учасниками у впровадженні соціального управління на підприємстві є топ-менеджери та профспілкові організації, якщо такі є. Зокрема, вони забезпечують відповідність умов праці та соціальних гарантій вимогам законодавства [3].

Гарантом соціального захисту персоналу на основі законодавчих засад є органи державної влади, які мають вплив на забезпечення та підтримку необхідного рівня соціальної стабільності в суспільстві. Така взаємодія між підприємствами, профспілковими організаціями та органами державної влади сприяє створенню більш гуманних та соціально відповідальних умов праці, що відповідають сучасним вимогам суспільства [5].

Дослідження засвідчують, що більшість вітчизняних підприємств акцентують увагу на внутрішній соціальній політиці як пріоритетному напрямку соціального інвестування, спрямованому на стимулювання та підтримку працівників. Шляхом забезпечення своїх співробітників якісними освітніми, медичними та культурними послугами, а також реалізацією програм підтримки ветеранів і пенсіонерів, підприємства встановлюють нові соціальні стандарти. Ці стандарти поширюються на всю громаду через вплив персоналу цих підприємств і їхніх сімей. Інакше кажучи, внутрішня соціальна відповідальність бізнесу є ключовим складником механізму соціального захисту населення, яке зайняте у виробництві товарів і послуг. Такий підхід сприяє підвищенню якості життя працівників, створенню більш благоприятного робочого середовища та сприяє підтримці рівних можливостей для всіх категорій персоналу.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновки, що роль корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у стратегічному розвитку підприємства є незаперечною та ключовою. Передусім вона відображає перехід від підходу, коли бізнес виходив лише з максимізації прибутку, до врахування впливу своєї діяльності на суспільство та довкілля. Також дієве впровадження КСВ дає змогу підприємству зберегти й підвищити конкурентоспроможність на ринку через залу-

чення лояльних клієнтів та талановитих працівників. Крім того, вона сприяє покращенню репутації бренду, що є важливим чинником у побудові довіри споживачів. КСВ дає змогу підприємствам бути більш стійкими до зовнішніх змін та ризиків, що може виникнути в сучасному бізнес-середовищі. Вона також відображає турботу підприємства про своїх співробітників та оточуюче середовище, що створює позитивну ро-

бочу атмосферу та сприяє підвищенню ефективності праці. КСВ є важливим каталізатором для інновацій та розвитку нових технологій, що сприяє збереженню конкурентних переваг. Нарешті, відображає суспільно-відповідальне ставлення підприємства, що є важливим елементом сприятливого бізнес-середовища та сприяє сталому розвитку економіки загалом.

Список використаних джерел

1. Дмитрів Б.Ю. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності. *Сталій розвиток економіки*. 2019. № 4(45). С. 96–104.
2. Копошинська К.О., Грабина А.Ю. Управління соціальною відповідальністю аграрних підприємств в умовах міжнародної трансформації бізнесу. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. № 24. С. 85-92.
3. Лиска П.О. Управління корпоративною соціальною відповідальністю підприємства як фактор сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-89>
4. Мостепанюк А.В. Сутність, принципи та методи реалізації корпоративної соціальної відповідальності в сучасній ринковій економіці. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 13-22.
5. Станкевич Ю.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність: сутність та проблеми поширення в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 171–174.
6. Чижийшин І.О. Значення і сутність соціальної відповідальності в умовах функціонування ринкової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6 (3). URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/32.pdf

References

1. Dmytriv B.Yu. Development of corporate social responsibility. *Sustainable economic development*. 2019. № 4 (45). pp. 96–104. (in Ukrainian).
2. Koposhynska K.O., Hrabyna A. Yu. Management of social responsibility of agrarian enterprises in conditions of international business transformation. *Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*. 2022. № 24. pp. 85-92. (in Ukrainian).
3. Lyska P.O. Management of corporate social responsibility of the enterprise as a factor of sustainable development. *Economy and society*. 2023. Issue 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-89> (in Ukrainian).
4. Mostepaniuk A.V. The essence, principles and methods of implementing corporate social responsibility in the modern market economy. *Business Inform*. 2019. № 11. pp. 13-22. (in Ukrainian).
5. Stankevich Yu. Yu. Corporate social responsibility: essence and problems of distribution in Ukraine. *A young scientist*. 2016. № 5. pp. 171–174. (in Ukrainian).
6. Chizhyshyn I.O. The meaning and essence of social responsibility in the conditions of the functioning of the market economy. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2016. № 6 (3). URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/32.pdf (in Ukrainian).

Arkadii BILEUSH

postgraduate student, Zhytomyr Institute of PJSC "IAPM"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6814-8362>

e-mail: arkadiy0101@gmail.com

THE ROLE OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

The paper examines the role of corporate social responsibility in the strategic development of an enterprise. The need to ensure the strategic development of enterprises based on the principles of socially oriented growth has been proven. The relevance of the study of corporate social responsibility as a factor in the strategic development of the enterprise is substantiated. It is summarized that strategic development built on the principles of socially responsible business contributes to the maintenance of harmonious development not only of the economy, but also of society as a whole. The content of corporate social responsibility has been established through the selection of its constituent elements, namely: economic responsibility (balanced business management taking into account the interests of all stakeholders), social responsibility (ensuring fair and safe working conditions, promoting community development, supporting social initiatives, etc.) and environmental responsibility (conserving natural resources, reducing emissions and other environmental protection measures). The role of corporate social responsibility in the strategic development of enterprises has been established, which consists in the implementation of a number of important functions and tasks that contribute to the achievement of sustainable and successful development of the company. It is substantiated that the ambiguity of approaches to determining the significance of corporate social responsibility is determined by several factors: the subjectivity of assessment, the variability of measurements, the diversity of views, the type of activity and the field of development, the evolution of standards. It is well-founded that corporate social responsibility is a concept that recognizes that businesses have an ethical and social duty to society and the environment, including consumers, employees, local communities and the environment. The importance of corporate social responsibility in the formation of strategically oriented enterprises of a new type is summarized. It was concluded that corporate social responsibility reflects the socially responsible attitude of the enterprise, which is an important element of a favorable business environment and contributes to the sustainable development of the economy as a whole.

Keywords: social responsibility, management, corporate development, business, role of corporate social responsibility, social development

Юрій Михайлович ХОБТА

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0763-4286>

e-mail: u.khobta@gmail.com

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ МОЛОЧНУ ГАЛУЗЬ

Встановлено, що, крім викликів сучасності, молочна галузь України на своєму шляху становлення, розвитку та функціонування щодня протистоїть давно наявним проблемам, серед яких ключовою була і залишається недосконалість чинного законодавства. З'ясовано, що Закон України «Про молоко та молочні продукти» є базовим у сфері регулювання молочної галузі. Наведено основні недоліки та проблемні питання вказаного нормативно-правового акта, серед яких: дублювання та суперечності з іншими законами; невизначеність та непрозорість; обмеження свободи господарської діяльності; недосконалість системи державної підтримки; недоліки у визначенні показників якості та безпеки; недосконалість системи ведення документації; негативний вплив на розвиток малих та середніх підприємств; недосконалість системи маркування; недоліки у сфері зовнішньої торгівлі. Обґрунтовано, що зазначені недоліки призводять до створення штучних бар'єрів для розвитку молочної галузі, зниження конкурентоспроможності українських виробників, зменшення надходжень до бюджету, погіршення якості та безпеки молочних продуктів, обмеження доступу споживачів до якісної та доступної молочної продукції. Вказано основні шляхи вирішення вказаних проблем.

Ключові слова: молочна галузь, молоко, законодавство, закон, нормативно-правовий акт, держава

ВСТУП

Сьогодні молочна галузь України перебуває на досить непростій стадії розвитку, що зумовлена дією різних чинників як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Після повномасштабного вторгнення молочна галузь знаходилася на найскладнішому етапі свого існування. Найважчим стало I півріччя 2022 р., коли зруйновано виробничу та логістичну інфраструктуру, а також значно пошкоджено ланцюги постачання між фермою, переробним підприємством та торговельною мережею, що призвело до порушення основної особливості молочного бізнесу – безперервності та взаємозалежності виробництва і переробки. В найбільш скрутному та критичному становищі опинилися виробники молока та переробні підприємства, які опинилися у фронтових та прифронтових регіонах або в окупації.

Попри усі труднощі, уже на кінець травня 2022 р. молочна галузь адаптувалася та пристосувалася до нових умов. На той період 65% переробних підприємств відновили та налагодили стабільну роботу.

Слід вказати, що молочна галузь в Україні – це важливий складник аграрного сектору, яка включає:

1) виробництво молока: здійснюють сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, домогосподарства;

2) переробку молока: здійснюють заводи з виробництва питного молока, сироробні заводи, маслоробні заводи, виробники морозива, інші переробні підприємства;

3) збут молочних продуктів: реалізується торговельними мережами, магазинами, ринками, іншими каналами збуту.

Беззаперечним важливим фактором на кожному етапі є: якість молока (забезпечення безпеки та корисності продуктів), санітарні норми (дотримання правил на всіх етапах виробництва), сучасні технології (застосування інновацій для покращення якості та безпеки), контроль якості (регулярний контроль на всіх етапах виробництва).

Хочемо зауважити, що ланцюг послідовності ви-

робництва молочних продуктів – це складний безперервний процес, який потребує уваги до деталей на кожному етапі, а також належного відповідного нормативно-правового регулювання.

У попередніх наукових дослідженнях нами встановлено, що у правовому полі України налічується низка нормативно-правових регуляторних актів, які мають пряме чи опосередковане відношення до регулювання ринку молочної галузі. Ці документи визначають правила виробництва, переробки, обігу та маркування молочної продукції, а також встановлюють вимоги до безпеки та якості цієї продукції.

Аналіз законодавчої бази показав, що переважна більшість актів містять недоліки, неточності, нормативні прогалини та колізії, а деякі норми є застарілими.

Багато сучасних українських вчених, науковців та аналітиків досліджують у своїх працях становлення, розвиток та функціонування молочної галузі. Особливості функціонування молочного ринку досліджено у працях С.В. Васильчака [1], Т.Л. Керанчука [2], С.В. Тивончук [3], Т.П. Павлоцької [4], С.О. Степанчука [5] та ін. Окремі теоретики та практики висвітлюють проблемні питання молочної галузі в умовах війни.

Проте на сьогодні у вітчизняному правовому полі немає комплексних робіт та досліджень проблемних питань законодавства, що регулює молочну галузь України.

МЕТА статті – встановити основні недоліки та проблемні питання законодавства, що регулює молочну галузь України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження склали діалектичний метод наукового пізнання, загальнонаукові (формально-логічний, системний, методи аналізу та синтезу) та спеціально-юридичні методи (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий). Метод аналізу покладено в основу наукового пошуку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Через військові дії, постійні обстріли та окупацію Україна втратила частину своїх підприємств. У молокопереробній промисловості України нині завантажено роботою дві третини вцілілих виробництв. За статистичними даними Спілки молокопереробних підприємств України, нині на території України працює та функціонує 112 молокозаводів, на яких працює близько 60 тис. осіб. За оцінкою Спілки молокопереробних підприємств України, якщо врахувати постачальників, перевізників та весь ланцюжок від появи молока на фермах до молочної продукції на полицях магазинів та супермаркетів, галузь забезпечує роботою до 1 млн громадян [5].

Крім викликів сучасності, молочна галузь України на своєму шляху становлення, розвитку та функціонування щодня протистоїть давно наявним проблемам, серед яких: недостатнє фінансування державного нагляду (контролю) за безпечністю та якістю молочної продукції; застаріла матеріально-технічна база багатьох підприємств молочної галузі; низький рівень конкурентоспроможності української молочної продукції на світовому ринку та інші.

Ключовою проблемою галузі була і залишається на сьогодні недосконалість чинного законодавства. Адже дієве та належне правове регулювання будь-якої сфери, процесу чи то діяльності є основним інструментом забезпечення отримання бажаного результату.

Так, Закон України «Про молоко та молочні продукти» (далі – Закон) є профільним у цій галузі та визначає правові та організаційні основи забезпечення безпечності та якості молока і молочних продуктів для життя та здоров'я населення і довкілля під час їх виробництва, транспортування, переробки, зберігання і реалізації, ввезення на митну територію та вивезення з митної території України [6].

Закон регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, транспортування, переробки, зберігання і реалізації, ввезення на митну територію та вивезення з митної території України молока, молочної сировини та молочних продуктів, і поширюється на суб'єктів господарювання, які проводять господарську діяльність у цій сфері.

Такий нормативно-правовий акт Верховна Рада України ухвалила у 2004 р. Від тоді Закон переглядався багато разів, вносилися зміни, доповнення до нього, які є далекими від інтересів розвитку молочної галузі.

Проаналізувавши положення вказаного Закону можемо виділити такі недоліки та проблемні питання, які містить нормативно-правовий акт:

1. *Дублювання та суперечності з іншими законами.* Закон містить положення, які дублюються або суперечать Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [7]. Це створює плутанину та ризики для бізнесу, адже не завжди зрозуміло, яким саме законом потрібно керуватися.

2. *Невизначеність та непрозорість.* Закон містить багато нечітких та розпливчастих формулювань, що створює ризики для маніпуляцій з боку контролюючих органів. Наприклад, нечітко визначено перелік документів, що повинні мати виробники молочних продуктів.

3. *Обмеження свободи господарської діяльності.* Закон зобов'язує переробні підприємства переробляти

всю наявну сировину, що суперечить Господарському кодексу України [8]. Це обмежує свободу підприємств у виборі стратегії розвитку та може призвести до неефективності роботи.

4. *Недосконалість системи державної підтримки.* Закон не передбачає чіткої та ефективної системи державної підтримки розвитку галузі, водночас він містить низку обов'язків, які порушують свободу ведення господарської діяльності, наприклад, вимогу вести документацію. Проте немає переліку такої документації. Вимоги до дотримання нормативних документів надаються без чіткого визначення цих документів, що створює ризики маніпуляцій владними контролюючими структурами. Це призводить до того, що українські виробники молока не можуть конкурувати з іноземними.

5. *Відсутність процедурної організації контролю.* Закон нечітко визначає процедури здійснення контролю за якістю та безпечністю молочних продуктів. Це створює ризики для корупції та зловживань з боку контролюючих органів. Також ще одним прикладом недосконалості закону є відсутність процедурної організації лабораторних досліджень, тобто не враховано вимоги Закону України «Про метрологічну діяльність», якими передбачено умови акредитації лабораторій [9].

6. *Недоліки у визначенні показників якості та безпечності.* Закон містить показники якості та безпечності, які вже регулюються Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [7], адаптованим до вимог ЄС, та Наказом Міністерства аграрної політики України № 118 від 12.03.2019 р. [10]. Це створює дублювання та непотрібні адміністративні бар'єри для бізнесу.

7. *Недосконалість системи ведення документації.* Закон вимагає від виробників вести облік та документування багатьох аспектів своєї діяльності, але нечітко визначає, які саме документи мають вестися, що спричиняє додаткове навантаження на бізнес та ризики штрафних санкцій.

8. *Негативний вплив на розвиток малих та середніх підприємств.* Вимоги Закону є складними та затратними для виконання, що призводить до витіснення з ринку малих та середніх підприємств. Закон створює додаткові перешкоди для ведення бізнесу, що призводить до поступового скорочення виробництва та зростання цін на молоко та молочні продукти.

9. *Недосконалість системи маркування.* Закон нечітко визначає вимоги до маркування молочних продуктів, і це призводить до того, що споживачі не отримуватимуть повної та достовірної інформації про продукт.

10. *Недоліки у сфері зовнішньої торгівлі.* Закон містить положення, які суперечать правилам Світової торгівлі (СОТ), що призводить до торгових диспутів та ускладнює доступ українських молочних продуктів на зовнішні ринки.

Крім того, болючу для українських виробників тему наявності «сірого» та «тіньового» ринків також не відображено в Законі, не зазначено принципових ознак цих ринків, що суперечить вимогам ЄС. Також Закон регулює діяльність тільки юридичних осіб та ФОП, а одноосібники, фізичні особи, якими виробляється левова частка молока в країні, залишаються поза увагою.

ВИСНОВКИ

Вказані недоліки призводять до створення штучних бар'єрів для розвитку молочної галузі, зниження конкурентоспроможності українських виробників, зменшення надходжень до бюджету, погіршення якості та безпечності молочних продуктів, обмеження доступу споживачів до якісної та доступної молочної продукції.

За результатами проведеного дослідження, вирішення наявних проблем вбачаємо шляхом реалізації таких кроків:

1. Розробити та прийняти новий Закон, який буде від-

повідати потребам ринку та міжнародним стандартам.

2. Скасувати Закон України «Про молоко та молочні продукти».

3. Забезпечити чітке та прозоре регулювання галузі.

4. Створити ефективну систему державної підтримки розвитку молочної галузі.

Окрім сказаного, варто зазначити, що це дослідження повністю не вичерпує наявну проблему і передбачає подальше вивчення та наукове дослідження у сфері молочної галузі.

Список використаних джерел

1. Васильчак С.В. Особливості функціонування ринку молока та молочної продукції. *Науковий вісник НЛТУ України*. № 15. С. 25-32.
2. Керанчук Т.Л. Молочна галузь України: перспективи і проблеми розвитку. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/25.pdf
3. Тивончук С.В., Тивончук Я.О., Павлоцька Т.П. Розвиток ринку виробництва молока в Україні в контексті сворінтеграційних процесів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_4_5
4. Степанчук С.О. Стан та перспективи розвитку молочного ринку України. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/24.pdf
5. Спілка молокопереробних підприємств України. URL: <https://uadairy.com>
6. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24.06.2004 № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text>
7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text>
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
9. Про метрологічну діяльність: Закон України від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text>
10. Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів: Наказ Мінпрополітики від 12.03.2019 № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-19#Text>

References

1. Vasylychak S. Peculiarities of functioning of the market of milk and dairy products. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. № 15. pp. 25-32.
2. Keranchuk T. Dairy industry of Ukraine: prospects and problems of development. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/8_2017/25 (in Ukrainian).
3. Tyvonchuk S., Tyvonchuk Y., Pavlotska T. Development of the milk production market in Ukraine in the context of European integration processes. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_4_5 (in Ukrainian).
4. Stepanchuk S.O. State and prospects of development of the dairy market of Ukraine. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/24.pdf (in Ukrainian).
5. Union of Milk Processing Enterprises of Ukraine. URL: <https://uadairy.com> (in Ukrainian).
6. The Milk and Dairy Products: Law of Ukraine dated June 24, 2004 № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text> (in Ukrainian).
7. On the basic principles and requirements for the safety and quality of food products: Law of Ukraine dated December 23, 1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text> (in Ukrainian).
8. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 №. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (in Ukrainian).
9. On metrological activity: Law of Ukraine: Law of Ukraine dated June 05, 2014 № 1314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text> (in Ukrainian).
10. On the approval of Requirements for the safety and quality of milk and dairy products: Order of the Ministry of Agricultural Policy dated March 12, 2019 № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0593-19#Text> (in Ukrainian).

Yurii KHOBTA

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0763-4286>

e-mail: u.khobta@gmail.com

IMPERFECTION OF LEGISLATION, WHAT REGULATES THE DAIRY INDUSTRY

The paper established that, in addition to the challenges of modern times, the dairy industry of Ukraine on its way of formation, development and functioning daily confronts long-standing problems, among which the key was and remains the imperfection of the current legislation. It was found that the Law of Ukraine "On Milk and Dairy Products" is basic in the field of regulation of the dairy industry. The research shows the main shortcomings and problematic issues of the specified legal act, including: duplication and contradictions with other laws; uncertainty and opacity; restriction of freedom of economic activity; imperfect state support system; deficiencies in determining quality and safety indicators; imperfection of the documentation system; negative impact on the development of small and medium enterprises; imperfection of the marking system; shortcomings in the field of foreign trade. It is substantiated that the specified shortcomings lead to the creation of artificial barriers for the development of the dairy industry, a decrease in the competitiveness of Ukrainian producers, a decrease in revenues to the budget, a deterioration in the quality and safety of dairy products, and a limitation of consumer access to high-quality and affordable dairy products. Ways to solve these problems are also proposed. We see the solution of these problems by implementing the following steps: Repeal the Law of Ukraine "On Milk and Dairy Products"; Develop and adopt a new law that will meet market needs and international standards; Ensure clear and transparent regulation of the industry; Create an effective system of state support for the development of the dairy industry. In addition to what has been said, it is worth noting that this study does not completely exhaust the existing problem and involves further study and research, the introduction of new forms and methods of enriching the scientific analysis of the conceptual and categorical apparatus in the field of post-war state reconstruction.

Keywords: dairy industry, milk, legislation, law, normative legal act, state

Віра Петрівна ХОМУТЕНКО

к.е.н., професор, судовий експерт, Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7204-7209>

e-mail: homutenko-vera@ukr.net

Ірина Сергіївна ЛУЦЕНКО

к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9613-4307>

e-mail: irina_finance2014@ukr.net

Дмитро Венедиктович МОТИГІН

судовий експерт, Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5069-9641>

e-mail: motigindmitriy@ukr.net

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗДІЙСНЕНІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено теоретико-методичні основи критеріїв оцінювання та показників ефективного використання бюджетних коштів та застосування їх у дослідженні показників максимальної економії бюджетних коштів під час здійснення публічних закупівель. Обґрунтовано необхідність юридичної визначеності окремих положень бюджетного та закупівельного законодавства стосовно визначення дефініції термінів «ефективність та результативність», «максимальна економія» використання бюджетних коштів, «очікувана та ринкова вартість предмета закупівель», «відповідність договірної ціни середньоринковим цінам». Визначено критерії оцінювання та показники ефективності використання бюджетних коштів у публічних закупівлях. Запропоновано необхідність розроблення методичного забезпечення проведення досліджень ефективності та максимальної економії у використанні бюджетних коштів у публічних закупівель.

Ключові слова: ефективність, максимальна економія, критерії оцінки та показники ефективності, бюджетні кошти, публічні закупівлі, очікувана та ринкова вартість предмета закупівель

ВСТУП

У сучасній практиці проведення досліджень ефективності використання бюджетних коштів публічних закупівель наявні значні проблеми, що спричинено юридичною невизначеністю окремих положень бюджетного та закупівельного законодавства, а відсутність відповідальності суб'єктів державного сектору економіки за неефективне використання бюджетних коштів публічних закупівель, призводить до зростання корупційних ризиків та значних втрат бюджетних коштів у цій сфері.

Нині діючий порядок перевірок публічних закупівель Державною аудиторською службою України [1] та іншими уповноваженими органами [2-4] не передбачає визначення ефективності використання бюджетних коштів у здійсненні закупівельних операцій. Крім того, в них немає нормативно визначених критеріїв оцінювання та показників ефективного використання бюджетних коштів публічних закупівель. Так, нині діючі законодавчі-нормативні акти не упереджують втрату бюджетних коштів у сфері публічних закупівель через їх неефективне використання. Це вимагає здійснення наукового аналізу критеріїв оцінювання та показників ефективного використання бюджетних коштів публічних закупівель та внесення змін до нормативно-правових актів, які б упереджували неефективне використання бюджетних коштів у здійсненні закупівельних операцій суб'єктами державного сектору економіки.

Окремі питання визначення ефективності використання бюджетних коштів знайшли відображення у наукових працях таких науковців, як Т. Бугай [5], Т. Воронкова [6], А. Дідик [7], Н. Здирко [8], К. Кошкіна [9],

І. Крещенко [10], І. Парасій-Вергуненко [11], Т. Письменна [12] та ін. Проте, не применшуючи важливості виконаної вченими роботи та отриманих ними результатів, необхідно зазначити, що більшість науковців вважають показником ефективності відносну економію бюджетних коштів, визначену як різницю між очікуваною вартістю закупівлі та вартістю переможеної пропозиції (мінімальної пропозиції [12]), – різницю між очікуваною вартістю та фактичною (кінцевою) вартістю укладеної угоди [9, 11]. Однак, на нашу думку, за відсутності нормативно встановленого порядку визначення очікуваної вартості (нині діють лише методичні рекомендації Міністерства економіки, які носять рекомендаційний характер і не обов'язкові до застосування) [13] та передбаченого пп. 6 п. 13 Постанови КМУ №1178 від 12.10.2022 р. можливого перевищення договірної ціни над очікуваною вартістю предмета закупівлі [14]. Застосування цих показників ефективності використання бюджетних коштів у закупівельних операцій є дискусійним і свідчить про необхідність подальших досліджень у цій царині.

МЕТА статті – визначення критеріїв оцінювання та показників ефективності використання бюджетних коштів у публічних закупівлях.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення поставленої мети дослідження у статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз та синтез (у дослідженні основних теоретико-методичних аспектів визначення критеріїв оцінювання та показників ефективності використання бюджетних коштів у публічних закупівлях); порівняння (в аналізованні визначення поняття «ефективність» у

законодавчих актах); узагальнення (в узагальненні результатів дослідження) тощо. Методологічною та інформаційною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та іноземних вчених, матеріали періодичних видань, законодавчі акти.

РЕЗУЛЬТАТИ

В сучасних умовах особливого значення набувають публічні закупівлі товарів суб'єктами державного сектору економіки, які є основою їх ефективної діяльності. Так, обсяги закупівель, які були проведені через систему Prozorro, у 2023 р. становили 480 млрд грн, водночас за даними Міністерства економіки за завершеними тендерами замовникам вдалося знизити ціну своїх закупівель на 37 млрд грн від очікуваної вартості предмета закупівлі [15].

Публічна закупівля суб'єктів державного сектору економіки являє собою придбання ними необхідних товарів, робіт і послуг у необхідній кількості за очікуваною ціною, з доставкою в необхідний час, у потрібне місце, у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі» [16] та під час воєнного стану із урахуванням правил, встановлених Постановою КМУ № 1178 від 12.10.2022 [14].

Основним джерелом фінансування публічних закупівель суб'єктів державного сектору економіки є кошти державного та місцевого бюджетів (обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування) України та кошти державних та комунальних підприємств. Їх максимальна економія та ефективність використання є одним з принципів здійснення публічних закупівель, передбачених ст. 5 Закону України «Про публічні закупівлі» [16]. Однак Законом не визначено, які показники розкривають максимальну економію та ефективність використання бюджетних коштів у здійсненні закупівельних операцій. Немає визначення терміну «ефективність» і у Бюджетному кодексі (БК) України за наявності зазначених у ст. 7 цього кодексу принципів «ефективності та результативності», яких зобов'язані додержуватись усі учасники бюджетного процесу під час складання та виконання бюджетів, зокрема й у сфері публічних закупівель [17].

У прийнятому до розгляду законопроекті за № 10150 від 13.10.2023 р. «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо встановлення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів» надано визначення терміну «ефективне використання бюджетних коштів» – це сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, спрямована на досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки у виконанні бюджетів та отримання максимального результату, визначеного розрахунками витрат бюджету відповідно до затверджених законодавством методик та правил, у використанні визначеного бюджетом обсягу коштів (ч. 1 ст. 2 БК України). У контексті цього визначення можливо його застосування в оцінюванні ефективності використання бюджетних коштів за бюджетними програмами, оскільки вони являють собою сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення і реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього

функцій [17].

Однак таке оцінювання ефективності використання бюджетних коштів за окремою закупівельною операцією на практиці проблематичне внаслідок складності розрахунку показників відповідності окремої закупівельної операції інтересам «національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки». З урахуванням цього важливо розробити та впровадити у практику критерії оцінювання ефективного використання бюджетних коштів за окремими закупівельними операціями, які являють собою ознаку або параметр, за яким здійснюється відбір показників, які зможуть досить точно охарактеризувати якісну та сутнісну характеристику закупівельної операції суб'єкта державного сектору економіки.

Доцільно зазначити, що показниками є кількісні дані, що у своїй сукупності дають змогу охарактеризувати та оцінити стан ефективного використання бюджетних коштів, зокрема й у публічних закупівлях.

Однак відсутність у нормативно-правових актах критеріїв оцінювання та показників ефективності використання бюджетних коштів за закупівельними операціями призводить до дискусій та потребує їх дослідження та розроблення методики з їх застосування на практиці у сфері внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю за ефективним використанням бюджетних коштів. Це оскільки втрати бюджетних коштів від неефективного їх використання є суттєвими. Так, відповідно до Звітів Рахункової палати за період 2015-2022 рр. український бюджет втратив 92,01 млрд грн від їх неефективного використання у сфері публічних закупівель (рис. 1).

Доцільно зазначити, що визначення поняття «ефективність» зустрічається в окремих законодавчо-нормативних актах: у Законі України «Про державну службу» «ефективність» визначена як раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики, а у ДСТУ ISO 9000:2015 «ефективність» характеризується як *співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами* [19, п. 3.7.10].

Сучасні наукові джерела терміну «ефективність» надають різноманітні інтерпретації, за морфологічною ознакою: як вибір правильних цілей, як результат (ефект) – з погляду оптимального використання фінансових ресурсів, як оцінювання – вимірювання найкращого використання ресурсів, як співвідношення – результату з цілями або результату з витратами на його отримання.

У характеристиці ефективності як економічної категорії переважно застосовують такі терміни, як «продуктивність» та «результативність», які також визначаються співвідношенням результатів та витрат [5-7, 9, 12].

Ми підтримуємо позицію науковців, які пов'язують ефективність з ефектом через витрати ресурсів, необхідних для здійснення процесу, в результаті якого й отримано ефект (результат), що може бути як позитивним, так і негативним [10, 20].

З урахуванням вищенаведеного визначення ефективності від використання бюджетних коштів за окремою закупівельною операцією суб'єкта державного сектора економіки пропонуємо визначати за формулою:

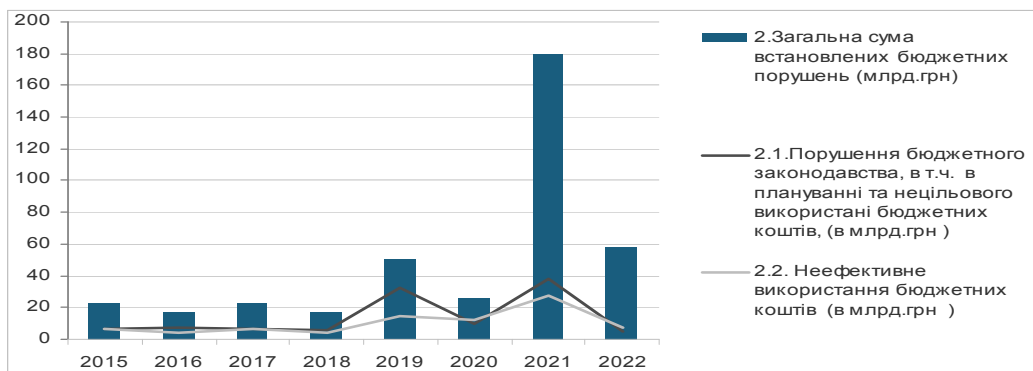

Рис. 1. Динаміка неефективного використання бюджетних коштів Державного бюджету України за період 2015-2022 рр.

$$Еб.к. = (1 - Pв / Bк) \times 100\%, \quad (1)$$

де: *Еб.к.* – ефективність використання бюджетних коштів за окремою закупівельною операцією суб'єкта державного сектора економіки; *Pв* – результат (ефект) від закупівельної операції в ринкових цінах предмета закупівлі, скоригований на коефіцієнт нецінових показників; *Bк* – фактичні касові витрати суб'єкта державного сектору економіки на оплату поставки предмета закупівлі в рамках виконання відповідного договору про публічну закупівлю.

Результат (ефект) закупівельної операції в ринкових цінах предмета закупівлі (*Pв*) слід скоригувати на коефіцієнт нецінових показників договору закупівлі, оскільки реальна ринкова вартість предмета закупівлі залежить від технічних характеристик та технічних умов заявлених у тендерній документації (якості поставленого предмета закупівлі), строків оплати (наявність чи відсутність предоплати), гарантійного обслуговування, експлуатаційних витрат тощо. Однак вплив нецінових показників на ринкову ціну слід кількісно обмежити, скажімо, не більше 30% від ринкової вартості предмету закупівлі. Наприклад, бюджетна установа здійснила закупівельну операцію на суму 10 тис. грн, водночас ринкова вартість предметів закупівлі становила 11 тис. грн, однак якість придбаного предмета закупівлі відповідала вимогами тендерної документації лише на 90%, гарантійний період обслуговування предмета закупівлі передбачено договором про публічну закупівлю – 6 міс. проти 12 міс., які передбачались тендерною документацією, тобто становив 50 %, а інші показники відповідали умовам тендерної документації (експлуатаційні витрати – 100%, строки поставки – 100%, місце поставки – 100%). В нашому прикладі результат (ефект) закупівельної операції в ринкових цінах предмета закупівлі (*Pв*), скоригований на коефіцієнт нецінових показників, становитиме 9680,00 грн.

$$\begin{aligned} & ((11000 \times 0,9) + (11000 \times 0,5) + (11000 \times 1) + \\ & + (11000 \times 1) + (11000 \times 1)) = 48400 / 5 = 9680. \end{aligned}$$

Отриманий результат розрахунку свідчить, що витрати бюджетних коштів у здійсненні цієї закупівельної операції є неефективним, незважаючи на те, що предмет закупівлі за ціною нижче ринкової. Оскільки з урахуванням нецінових показників результат (ефект) закупівельної операції в ринкових цінах предмета закупівлі (*Pв*) становить 9680 грн, що на 320 грн менше касових витрат – 10 тис. грн бюджетної установи на оплату поставки предмета закупівлі в рамках виконання

цього договору про публічну закупівлю.

Доцільно зазначити, що показники, що застосовуються для оцінювання ефективності використання бюджетних коштів у здійсненні публічних закупівель, повинні бути математично коректними (кількісними) та не містити елементів з неоднозначним тлумаченням та бути документально підтвердженими. Зокрема, ринкові ціни предмета публічних закупівлі може бути підтверджено довідками уповноважених органів, якими є Державна служба статистики України, Торгово-промислова палата України та інші спеціально уповноважені органи, бюлетенями товарних бірж тощо. Документом, який підтверджує якість предмета закупівлі, може бути декларація виробника або сертифікат відповідності, виданий компетентним органом, незалежним від особи чи організації, що поставила товар. Касові витрати замовника за закупівельними операціями підтверджуються виписками Казначейства або уповноваженим банкам.

Цей підхід до визначення показника ефективності окремої закупівельної операції суб'єктів державного сектору економіки, на нашу думку, надає можливість в рамках внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю встановлювати додержання замовниками принципу максимальної економії та ефективного використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель, а у разі прийняття змін до діючого законодавства, передбачених законопроектом №10150 від 13.10.2023 р.

Вбачаємо необхідність внесення змін в діючий порядок здійснення фінансового контролю за використанням бюджетних коштів у сфері публічних закупівель уповноваженими органами та впровадження нових методик визначення критеріїв оцінювання та показників ефективного використання бюджетних коштів від здійснення окремих закупівельних операцій суб'єктами державного сектору економіки.

На сьогодні у законодавчих актах немає відповідальності суб'єктів державного сектору економіки за неефективне використання бюджетних коштів у сфері публічних закупівель, про що свідчить зміст гл. 18 БК України [17] та розд. IX Закону України «Про публічні закупівлі» [16]. У зазначених законодавчих актах передбачено лише відповідальність за використання бюджетних коштів за нецільовим призначенням [17, п. 24 ч. 1 ст. 116]. Тому, на нашу думку, ст. 116 БК України необхідно доповнити пунктом про відповідальність за неефективне використання бюджетних коштів, зокрема й у сфері публічних закупівель. А ст. 119 БК України доповнити ч. 2 з визначенням «неефективного

використання бюджетних коштів, зокрема й сфері публічних закупівель», а саме здійснення закупівельної операції за ціною, що перевищує середньоринкові ціни на дату укладання договору або предмет закупівлі. Аналогічні до доповнення необхідно внести і до ст. 44 розд. IX Закону України «Про публічні закупівлі» про відповідальність замовників предметів закупівлі.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретично-методичний підхід до формування критеріїв оцінювання та показників ефективності використання бюджетних коштів у сфері публічних заку-

півель надає можливість застосувати його у здійсненні фінансового контролю у цій сфері за умови внесення змін у діючі законодавчо-нормативні акти стосовно визначення дефініції терміну ефективного використання бюджетних коштів, впровадження відповідальності розпорядників бюджетних коштів за недодержання принципу максимальної економії бюджетних коштів та ефективності публічних закупівель та запровадження відповідної методики перевірок ефективного використання бюджетних коштів за окремими закупівельними операціями відповідними уповноваженими органами.

Список використаних джерел

1. Порядок проведення перевірок закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 р. № 631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-2013-п#Text>
2. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п#Text>
3. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
4. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. № 3660-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/print>
5. Бугай Т.В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4287>
6. Воронкова Т.Є., Мельник А.О. Економічний зміст показників ефективності використання бюджетних коштів. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 84–87
7. Дідик А.М., Погорелов Ю.С. Показники оцінювання продуктивності та економності використання бюджетних коштів закладами вищої освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. Вип. 1. С. 20-28
8. Здырко Н.Г. Аналіз та державний аудит публічних закупівель: теорія, методологія, організація: автореферат дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.09. Київ, 2020. 39 с.
9. Кошкіна К.О. Теоретичні аспекти вимірювання ефективності видатків на публічні закупівлі. *The 5th International scientific and practical conference "Science and technology: problems, prospects and innovations"* (February 16-18, 2023). Осака, 2023. С. 363-369. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiyasience-and-technology-problems-prospects-and-innovations-16-18-02-2023-osakayaponiya-arhiv/>
10. Крещенко І. Оцінка ефективності використання бюджетних коштів та контроль за дотриманням бюджетного законодавства. *Фінансовий контроль*. 2017. № 11(142). С.29-35
11. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз публічних закупівель: методичні та практичні аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2017. № 7(35). С. 65-71
12. Письменна М.С. Концепція аналізу ефективності системи державних закупівель. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 5(10). URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/10_2017/23.pdf
13. Примірна методика визначення очікуваної вартості предмета закупівлі: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 18.02.2020 р. № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0275915-20#Text>
14. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text>
15. Звіти Міністерства економіки України «Підсумки публічних закупівель» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumky-publichnykh-zakupivel-u-2023-rotsi-obsiah-y-zakupivel-zrosly-utrychi-do-480-mlrd-hrn>
16. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
17. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року №2456-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
18. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо встановлення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів: Проект Закону України від 13.10.2023 № 10150. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=76989
19. ДСТУ ISO 9000:2015. Система управління якістю. Основні положення та словник термінів. (ISO 9000:2015, IDT). [Чинний від 01.07.2016]. Київ, 2016. 45 с. (Інформація та документація)
20. Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський). Тернопіль, 2003. 672 с.

References

1. The procedure for conducting procurement audits by the State Audit Service and its interregional territorial bodies: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 1, 2023 No. 631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-2013-п#Text> (in Ukrainian).
2. On the approval of the Regulation on the State Treasury Service of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 15, 2015 No. 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-п#Text> (in Ukrainian).
3. On the Accounting Chamber: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (in Ukrainian).
4. On the Antimonopoly Committee of Ukraine: Law of Ukraine dated November 26, 1993 No. 3660-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/print> (in Ukrainian).
5. Buhai T.V. Methodical approaches to assessing the effectiveness of the budget process in Ukraine. *Efficient economy*. 2015. No. 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4287> (in Ukrainian).
6. Voronkova T., Melnyk A. Economic change of indicators of efficiency from the budgetary costs transfer. *Economy and the state*. 2020. No. 11. pp. 84–87. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.84 (in Ukrainian).
7. Didyk A.M., Pohorelov Yu.S. Indicators of evaluating the productivity and economy of the use of budget funds by institutions of higher education. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*. 2019. No. 1. pp. 20-28 (in Ukrainian).
8. Zdyrko N.H. Analysis and state audit of public procurement: theory, methodology, organization: abstract dis. ... Doctor of economic

sciences: 08.00.09. Kyiv, 2020. 39 p. (in Ukrainian).

9. Koshkina K.O. Theoretical aspects of measuring the efficiency of expenditures on public procurement, Science and technology: problems, prospects and innovations. *Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. Osaka, 2023. pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiyascience-and-technology-problems-prospects-and-innovations-16-18-02-2023-osakayaponiya-arhiv/> (in Ukrainian).

10. Kreshchenko I. Evaluation of the effectiveness of the use of budget funds and control over compliance with budget legislation. *Financial control*. 2017. No. 11(142). pp. 29-35. (in Ukrainian).

11. Parasi-Verhunencko I.M. Public procurement analysis: methodological and practical aspects. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economics"*. 2017. No. 7 (35). pp. 65-71 (in Ukrainian).

12. Pysmenna M.S. Concept of analyzing the efficiency of the public procurement system. Eastern Europe: Economy, Business and Management. 2017 No. 5(10). URL: http://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/10_2017/23.pdf (in Ukrainian).

13. An exemplary method of determining the expected value of the purchase item: Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture dated February 18, 2020 No. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0275915-20#Text> (in Ukrainian).

14. On approval of the specifics of public procurement of goods, works and services for customers provided for by the Law of Ukraine "On Public Procurement": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 12, 2022 No. 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-n/ed20230907#Text> (in Ukrainian).

15. Results of public procurement: Reports of the Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidsumky-publichnykh-zakupivel-u-2023-rotsi-obsiah-y-zakupivel-zrosly-utychi-do-480-mlrd-hm> (in Ukrainian).

16. On public procurement: Law of Ukraine dated December 25, 2015 No. 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (in Ukrainian).

17. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 08, 2010 No. 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian).

18. On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding the establishment of responsibility for inefficient use of budget funds: Draft Law of Ukraine dated October 13, 2023 No. 10150. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=76989 (in Ukrainian).

19. DSTU ISO 9000:2015. Quality management system. Basic provisions and glossary of terms. (ISO 9000:2015, IDT), SE UkrNDNC. Kyiv, 2016. 45 p. (in Ukrainian).

20. Alekseienco L.M., Oleksienco V.M. Economic explanatory dictionary: property, privatization, securities market (Ukrainian-English-Russian). Ternopil, 2003. 672 p. (in Ukrainian).

Vira KHOMUTENKO

PhD in Economics, Professor, forensic expert, Odesa Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7204-7209>

e-mail: homutenko-vera@ukr.net

Iryna LUTSENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa National Economic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9613-4307>

e-mail: irina_finance2014@ukr.net

Dmytro MOTYHIN

forensic expert, Odesa Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5069-9641>

e-mail: motigindmitriy@ukr.net

EVALUATION CRITERIA OF THE EFFICIENT USE OF BUDGET FUNDS WHEN PERFORMING PUBLIC PROCUREMENTS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Introduction. In modern conditions, public purchases of goods by subjects of the public sector of the economy, which are the basis of their effective activities, are of particular importance. However, significant problems have crept into the effectiveness of the use of budget funds for public procurement, caused by the legal uncertainty of certain provisions of the budget and procurement legislation, and the lack of responsibility of the subjects of the public sector of the economy for the inefficient use of budget funds for public procurement leads to an increase in corruption risks and significant losses of budget funds in this area.

The purpose of the paper is to determinate the evaluation criteria and indicators of the effectiveness of the use of budget funds in public procurement.

Results. The theoretical and methodological bases of evaluation criteria and indicators of effective use of budget funds and their application during the study of indicators of maximum saving of budget funds during public procurement were studied. The inefficiency of the use of budget funds in public procurement was established. The need for legal certainty of certain provisions of budget and procurement legislation regarding the definition of the terms "efficiency and effectiveness", "maximum economy" in the use of budget funds, "expected and market value of the subject of procurement", "compliance of the contract price with average market prices" is justified. It is noted that there are no evaluation criteria and indicators of the effectiveness of the use of budget funds for procurement operations in the normative legal acts. Evaluation criteria and indicators of the effectiveness of the use of budget funds in public procurement have been determined. The need to develop methodical support for conducting research on efficiency and maximum savings when using budget funds in public procurement is proposed.

Conclusion. The theoretical and methodological approach to the formation of evaluation criteria and indicators of effectiveness of usage of budget funds in the field of public procurement provides the opportunity to use it in the implementation of financial control in this field.

Keywords: efficiency, maximum savings, evaluation criteria and performance indicators, budget funds, public procurement, expected and market value of the subject of procurement

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.28>
УДК 004.056.5:004.056.2:338.24:005.8.001.57

Анатолій Анатолійович ВДОВІЧЕН

д.е.н., професор, Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4496-6435>
e-mail: vdovichen_anatolij@ukr.net

Ольга Геннадіївна ВДОВІЧЕНА

к.е.н., доцент, Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0768-5519>
e-mail: olgavdovichena77@gmail.com

Анна Олександрівна КРИМСЬКА

к.т.н., старший викладач, Чернівецький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6410-9476>
e-mail: ryhz8998@gmail.com

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА: АНАЛІЗ ЗАГРОЗ ТА СТРАТЕГІЙ ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено взаємозв'язок між цифровою економікою та кібербезпекою, розглянуто загрози й стратегії захисту. Результати дослідження свідчать про різноманітність і складність атак на цифрову інфраструктуру. Доведено, що застосування проактивних заходів безпеки забезпечить зменшення ризиків і допоможе захистити конфіденційність даних.

Ключові слова: інформаційна безпека, кібератаки, цифрові інновації, стратегії захисту даних, економічний розвиток

ВСТУП

Розвиток цифрової економіки зумовив революційні зміни в нашому повсякденному житті. Водночас цифрова трансформація актуалізувала нові виклики безпеки, які пов'язані з появою дедалі складніших і більш небезпечних кіберзагроз. З огляду на це питання кібербезпеки має ключове значення для державних і приватних установ, які постають перед необхідністю захищати свої конфіденційні дані, інфраструктуру та користувачів від численних кібератак [1, с. 39].

Така взаємодія між цифровою економікою й кібербезпекою порушує фундаментальні питання про те, як організації підходять до ризиків ІТ-безпеки та управляють ними в постійно змінюваних умовах. Як наслідок, актуальним вбачається здійснення глибокого аналізу загроз для ІТ-систем, а також стратегій захисту, що впроваджуються для відповіді на ці виклики, особливо в контексті інституціоналізації, де питання безпеки набувають ще більш важливого виміру [6, с. 43].

Поєднання цифрової економіки й кібербезпеки призвело до збільшення кількості міждисциплінарних досліджень, які вивчають нові загрози та стратегії захисту в контексті інституціоналізації. Така конвергенція зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій і посиленням взаємозв'язку комп'ютерних систем у світовому масштабі [8].

Останні наукові дослідження показали різноманітність і дедалі більшу складність загроз для цифрової інфраструктури [4, с. 63]. Такі складні атаки, як сучасне шкідливе програмне забезпечення, фішингові атаки та програми-виमाгачі, вказують на необхідність пошуку більш надійних стратегій захисту. Відповідно сучасні дослідження зосереджено здебільшого на виявленні векторів атак, оцінюванні ризиків і розробленні адаптивних механізмів захисту [10, с. 88].

Проте слід зазначити, що розвиток штучного інтелекту (ШІ) й машинного навчання (МН) теж викликає значний інтерес. Такі методи, як поведінковий аналіз і

виявлення аномалій, стали важливими інструментами у протидії цифровим загрозам, хоча виклики залишаються, особливо стосовно інтерпретованості моделей і стійкості перед загрозою ворожих атак [15, с. 68].

Водночас еволюція стратегій і нормативно-правових актів у сфері кібербезпеки є однією з актуальних сфер досліджень. У наукових роботах вивчається вплив стандартів і нормативно-правової бази на захист даних та управління інцидентами безпеки. Проте залишаються питання стосовно ефективності та гармонізації політик на міжнародному рівні, особливо в умовах глобалізації цифрового середовища [11, с. 536].

Зростає також інтерес до питань економічного складника кіберзлочинності. Дослідники вивчають мотиви зловмисників, основні бізнес-моделі та стратегії стримування. Проте розуміння цієї незаконної діяльності та протидія їй залишаються складним питанням, що вимагає міждисциплінарного підходу й посилення міжнародної співпраці [9, с. 51].

Зрештою наявність знань і підготовка з питань кібербезпеки є актуальною темою наукових досліджень. Науковці вивчали поведінку користувачів, корпоративні практики безпеки й ініціативи з підвищення обізнаності громадськості. Незважаючи на це, питання розуміння чинників, які впливають на впровадження належних практик безпеки, і оцінювання ефективності інформаційно-просвітницьких програм, вимагають більш ґрунтовної наукової уваги [2, с. 44].

МЕТА дослідження – поглиблений аналіз таких загроз цифровій економіці, як кібератаки, крадіжка даних та онлайн-шахрайство, а також вивчення стратегій захисту, що застосовуються інституційними та приватними особами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідження застосовано метод аналізу для вивчення поширених загроз та слабких місць у цифровій економіці у контексті інституціоналізації, метод син-

тезу – для поєднання різних даних і теоретичних положень з метою формування комплексного розуміння взаємозв'язку між цифровою економікою й кібербезпекою. Метод порівняння надав можливість зіставити різні стратегії захисту, з'ясувати їхні сильні та слабкі сторони стосовно нових загроз. Метод абстрагування сприяв зведенню складних концепцій і закономірностей до загальних принципів, що полегшує формулювання надійних інституціоналізованих підходів до захисту цифрових активів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифрова економіка стає невіддільною частиною світового ринку, що ґрунтовно трансформує традиційні моделі виробництва, споживання та обміну. У цифровому просторі потоки інформації та транзакцій поширюються з небувалою швидкістю, змінюючи межі наших економічних взаємодій. В основі цієї революції лежать кілька ключових аспектів, які заслуговують на увагу й аналіз.

По-перше, повсюдне забезпечення доступом до Інтернету відіграє фундаментальну роль у розвитку цифрової економіки. У всьому світі мільярди осіб користуються мережею Інтернет для швидкого поширення ідей, товарів та послуг. Цей глобальний взаємозв'язок створює віртуальний ринок без жодних кордонів, на якому підприємства можуть відносно легко вийти на потенційних клієнтів у віддалених регіонах. Як наслідок, традиційні географічні бар'єри зникають, відкриваючи шлях до глобальної економіки.

По-друге, розвиток ІТ й засобів автоматизації суттєво змінив спосіб ведення бізнесу. Складні алгоритми аналізують величезні обсяги даних для генерування цінних ідей, підвищуючи ефективність процесів та пришвидшуючи прийняття рішень. Роботи й автономні системи трансформують традиційні галузі, автоматизуючи повторювані завдання й уможливаючи звільнити людські ресурси для діяльності з вищою доданою вартістю.

По-третє, економіка платформ стає панівною моделлю в багатьох секторах. Ці платформи часто постають у ролі посередників, полегшуючи транзакції між користувачами та збираючи важливі дані про їхню поведінку й уподобання [3, с. 108].

З огляду на сучасні тенденції можна виокремити декілька новацій.

По-перше, розвиток електронної комерції продовжує змінювати споживчі звички. Споживачі дедалі більше прагнуть зручності й персоналізації, що стимулює збільшення кількості онлайн-покупок. Компанії повинні адаптуватися до цієї реальності, інвестуючи в зручні платформи електронної комерції й зосереджуючись на клієнтському досвіді.

По-друге, блокчейн стає проривною технологією, яка здатна здійснити цілу революцію в платіжних і транзакційних системах. Забезпечуючи децентралізм-ваний і безпечний реєстр, блокчейн дає змогу обмінюватися даними й цінностями без посередництва центрального органу влади. Ця технологія застосовується в різних сферах – від фінансових послуг до ланцюжка постачання, відкриваючи можливості для зниження витрат і підвищення прозорості.

По-третє, розвиток економіки спільного користу-

вання продовжує мати значний вплив на багато секторів. Ця спільна економіка пропонує переваги з погляду ефективності використання ресурсів і зменшення впливу на навколишнє середовище, водночас порушуючи питання регулювання та захисту працівників.

Зазначимо, що в цифровій економіці, хоча вона й відкриває багато можливостей, водночас виникає низка загроз, які можуть ставити під сумнів безперервне функціонування й безпеку цього середовища. Неможна не погодитися з думкою дослідників, які стверджують, що постійно збільшувана кількість загроз зумовлює появу серйозних викликів для бізнесу, держави й окремих осіб, які працюють у цьому комплексному віртуальному середовищі [5, с. 210].

Для того щоб зрозуміти, яких загроз зазнає цифрова економіка, доречно почати з визначення поняття «загроза». У цьому контексті загрозу пропонуємо розуміти як будь-яку дію або подію, що може спричинити шкоду, збої або втрати в цифровій економіці. Ці загрози можна поділити на кілька категорій, зокрема ІТ-безпека, онлайн-шахрайство, економічне шпигунство й кібертероризм (табл. 1).

Серед головних загроз цифровій економіці атаки шкідливих програм та витоки даних посідають перше місце. Наприклад, програми-вимагачі завдали величезних фінансових збитків багатьом компаніям, блокуючи доступ до їхніх даних і вимагаючи викуп за їх повернення. Аналогічно витоки даних, яких зазнали великі компанії та установи, ставлять під загрозу конфіденційність чутливої інформації та можуть мати руйнівний вплив на репутацію й довіру клієнтів.

Для протидії цим загрозам необхідні інституційні стратегії на кількох рівнях. На національному та міжнародному рівнях посилена співпраця між державою, бізнесом і міжнародними організаціями має важливе значення для розроблення ефективної політики та нормативно-правових актів у сфері кібербезпеки. Це передбачає створення законів і стандартів безпеки, а також обмін інформацією й передовим досвідом між учасниками процесу [14, с. 105].

На організаційному рівні компаніям необхідно інвестувати в передові технології кібербезпеки та впроваджувати заходи із запобігання, виявлення й реагування на кібератаки. До них належать навчання персоналу, моніторинг мереж, резервне копіювання даних і впровадження жорстких політик безпеки.

Зрештою, на індивідуальному рівні користувачі повинні усвідомлювати ризики, пов'язані з цифровою економікою, і дотримуватися безпечної поведінки в Інтернеті, наприклад, застосовувати надійні паролі, перевіряти джерела й регулярно оновлювати програмне забезпечення.

Безперечно, кібербезпека – важлива концепція сучасної цифрової епохи, що визначає заходи, спрямовані на захист ІТ-систем, мереж, даних та інфраструктури від кібератак та онлайн-загроз. Її значення полягає в тому, щоб гарантувати конфіденційність, цілісність і доступність інформації в умовах, коли зв'язок є універсальним, а кіберзагрози – поширеними.

У цифровій економіці кібербезпека відіграє важливу роль у забезпеченні довіри користувачів до онлайн-транзакцій, електронних платіжних систем та обміну конфіденційною інформацією. Без ефективної кібер-

Таблиця 1 – Види загроз для цифрової економіки [складено авторами на основі [5]]

Назва загрози	Характеристика
ІТ-безпека	Атаки шкідливих програм, віруси, програми-вимагачі, спроби хакерських атак і витоки даних. Ці атаки можуть поставити під загрозу конфіденційність, цілісність і доступність даних, а також безпеку ІТ-систем.
Онлайн-шахрайство	Крадіжка персональних даних, фішингові афери, підроблені вебсайти й шахрайські транзакції. Такі дії знижують довіру споживачів до онлайн-транзакцій і можуть призвести до значних фінансових втрат для фізичних та юридичних осіб.
Економічне шпигунство	Крадіжка інтелектуальної власності, комерційної таємниці та конфіденційної інформації з метою отримання несправедливої конкурентної переваги. Такі дії можуть мати руйнівний вплив на бізнес, ставлячи під загрозу його здатність до інновацій і збереження конкурентоспроможності на ринку.
Кібертероризм	Застосування комп'ютерних технологій для здійснення терористичних атак або просування екстремістських ідеологій. Такі атаки можуть мати руйнівні наслідки для таких критично важливих об'єктів інфраструктури, як електромережі, транспортні системи й системи охорони здоров'я, ставлячи під загрозу громадську безпеку та економічну стабільність.

безпеки бізнес ризикує зазнати фінансових втрат, витоку даних та репутаційних збитків. До того ж критичні об'єкти інфраструктури, зокрема електромережі, транспортні системи й системи охорони здоров'я, є незахищеними перед кібератаками, що може мати серйозні наслідки для громадської безпеки й економічної стабільності [12, с. 404].

Необхідно зазначити, що виклики кібербезпеці постійно еволюціонують, що відображається у складності кібератак. До основних загроз належать, зокрема, атаки шкідливих програм, витоки даних, цілеспрямовані кібератаки, онлайн-шахрайство й фішингові кампанії. Ці атаки можуть здійснюватися злочинцями, економічними шпигунами, політичними активістами або навіть національними державами, що підкреслює розмаїття суб'єктів та мотивацій у кіберпросторі.

Сучасні тенденції у сфері кібербезпеки створюють нові виклики й можливості для організацій та урядів. Активне впровадження Інтернету речей (IoT) та підключених до нього пристроїв створює нові вектори атак, оскільки ці, часто ненадійно захищені пристрої, може бути застосовано для отримання доступу до конфіденційних мереж і даних. Аналогічно розвитку ІІІ та МН відкриває можливості для покращення виявлення загроз і аномалій, але водночас створює нові виклики для захисту від атак на основі ІІІ [7, с. 204].

Держави та організації в усьому світі прагнуть посилити свою кібербезпеку, застосовуючи багато вимірні підходи. Це передбачає розроблення надійної політики та нормативно-правових актів у сфері кібербезпеки, інвестування в передові технології, підвищення обізнаності й навчання користувачів, а також міжнародне співробітництво для боротьби з транс кордонними кіберзагрозами.

Бізнес та державні органи все частіше інвестують в такі інноваційні рішення з кібербезпеки, як поведінковий аналіз, виявлення загроз у реальному часі, передова криптографія й захист децентралізованих мереж на основі блокчейну. Ці підходи спрямовано на передбачення загроз, швидке виявлення інцидентів та ефективне реагування для мінімізації потенційної шкоди.

Типові кіберзагрози включають атаки шкідливих програм, зокрема віруси, черв'яки, троянські програми та програми-вимагачі, спрямовані на порушення конфіденційності, цілісності й доступності даних [16, с. 13].

Ці атаки можуть призвести до величезних фінансових втрат для компаній та установ через блокування доступу до їхніх ІТ-систем і вимагання викупу за їх по-

вернення. До того ж витік даних, наприклад крадіжка персональної та/чи фінансової інформації, матиме значний вплив на репутацію й довіру клієнтів, що, безперечно, зумовить довгострокові наслідки для економічної стійкості установи.

Значну загрозу становлять також фішингові атаки, які полягають у шахрайських спробах отримати таку конфіденційну інформацію, як облікові дані для входу в систему, паролі та номери кредитних карток. Ці атаки може бути застосовано для доступу до банківських рахунків, здійснення несанкціонованих транзакцій або крадіжки коштів, що ставить під загрозу фінансову безпеку фізичних та юридичних осіб.

Розподілені атаки на відмову в обслуговуванні (DDoS) є ще однією формою загрози кібербезпеці, яка може мати значний вплив на фінансові установи та їхніх клієнтів. Ці атаки мають на меті перевантажити цільові сервери шкідливим мережевим трафіком, що призводить до перебоїв в обслуговуванні й неможливості обробляти фінансові транзакції. Наслідки таких атак можуть бути руйнівними, зумовлюючи значні фінансові втрати і знижуючи довіру клієнтів до спроможності установи захистити їхні активи.

З погляду потенційного впливу на інституційні інвестиції загрози кібербезпеки викликають значні занепокоєння стосовно безпеки даних та дотримання нормативних вимог. Фінансові установи зобов'язані захищати особисту й фінансову інформацію своїх клієнтів відповідно до таких нормативних актів, як Загальний регламент про захист даних (GDPR) та Закон про захист персональних даних та електронних документів (PIPEDA). Витік даних може призвести до значних штрафів, судових позовів та шкоди репутації, що впливає на оцінку та інституційні інвестиції [13, с. 133].

У контексті інституціоналізації захист від кіберзагроз має вирішальне значення для забезпечення безпеки даних, збереження конфіденційності інформації та операційної стабільності. Будь-які установи: державні, фінансові, освітні чи комерційні відчувають постійне збільшення кількості кіберзагроз і потребують ефективних стратегій захисту для відповіді на ці виклики.

Огляд наявних стратегій кібербезпеки виявляє низку підходів і практик, спрямованих на посилення захищеності установ. До них належать: розроблення політики кібербезпеки; підвищення рівня обізнаності та навчання; упровадження контролю доступу; застосування передових технологій безпеки (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика заходів, спрямованих на підвищення захищеності [складено авторами на основі [4, 13]]

Заходи з кібербезпеки	Характеристика
Розроблення політики кібербезпеки	Наявність чіткої й деталізованої політики кібербезпеки, що визначає обов'язки, процедури та стандарти безпеки, яких слід дотримуватися для захисту систем і даних.
Підвищення обізнаності та навчання	Усі працівники мають розуміти ризики кібербезпеки й застосовувати безпечні практики у своїй повсякденній діяльності. Йдеться про управління паролями й виявлення фішингових електронних листів.
Впровадження контролю доступу	Наявність доступу до конфіденційних систем і даних лише для авторизованих користувачів. Це може включати багатофакторну автентифікацію, управління правами й моніторинг дій користувачів.
Використання передових технологій безпеки	Брандмауери, системи виявлення втручань, антивіруси та засоби шифрування

У розробленні стратегій захисту для узгоджених дій з установами важливо сприяти співпраці й обміну інформацією між державними та приватними суб'єктами. Державні органи, регулятори, бізнес і некомерційні організації повинні працювати разом, щоб обмінюватися інформацією про загрози, розробляти спільні стандарти безпеки й координувати дії для запобігання кібератакам [2, с. 40].

Узгоджений підхід до кібербезпеки може також передбачати створення державно-приватних партнерств для розвитку ініціатив з підвищення обізнаності, навчання та розбудови потенціалу у сфері кібербезпеки. Такі партнерства дозволяють об'єднати ресурси й досвід різних учасників для колективного та ефективного протистояння викликам кібербезпеки.

Для вдосконалення інституційних механізмів забезпечення кібербезпеки важливо застосовувати цілісний підхід, який інтегрує кібербезпеку в усі аспекти діяльності установи. Це може передбачати інтеграцію кібербезпеки у стратегічне планування, закупівлі й розвиток систем, а також впровадження механізмів моніторингу й оцінювання для регулярного визначення ефективності стратегій кібербезпеки та їх коригування в разі потреби.

ВИСНОВКИ

Отже, цифрова економіка – це сфера, яка швидко розвивається й характеризується постійним впровадженням інновацій. Для підприємств та керівників, які прагнуть ефективно операціоналізувати свою діяльність, надзвичайно важливо мати розуміння ключових аспектів цього економічного простору та вміння орієнтуватися в сучасних тенденціях. Використання технологічного потенціалу й адаптація до ринкових змін дають змогу ефективно застосовувати можливості, що надає цифрова економіка.

Загалом загрози цифровій економіці – це складні виклики, які постійно змінюються й вимагають проактивного та скоординованого підходу з боку держав, бізнесу і приватних осіб. Посилення безпеки та стійкості цифрових систем шляхом спільних зусиль сприятиме захисту цифрової економіки та підтримці довіри до онлайн-середовища.

Безумовно, загрози кібербезпеки становлять серйозний виклик для цифрової економіки й інституційного сектору. Впровадження проактивних заходів безпеки, таких як формулювання надійних стратегій, підвищення кваліфікації персоналу й використання передових технологій, дасть змогу зменшити ризики, пов'язані з кіберзагрозами, та забезпечити безпеку й конфіденційність даних користувачів.

Список використаних джерел

1. Білько С.С. Інституційне забезпечення інформаційної безпеки України. *Економіка і регіон*. 2021. № 3 (82). С. 36-41. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2021.3\(82\).2361](https://doi.org/10.26906/EiR.2021.3(82).2361)
2. Гавриленко Н.Г., Тарасенко І. О. Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми та перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки*. 2021. № 3 (47). С. 36-46. URL: <http://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-3-7046>
3. Гуржій С. В. Засади інституціонально-функціонального забезпечення кібербезпеки в сучасних умовах. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 103-114. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238344](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238344)
4. Диха М.В. Причини інвестиційного шахрайства і пропозиції щодо його унеможливлення. *Економіка України*. 2023. № 7 (740). С. 57–71. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=639
5. Кобернюк С., Карпенко В. Напрями цифровізації маркетингу аграрних підприємств. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 204-212. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.204.212>
6. Краус К., Краус Н., Іщенко І. Фокус пріоритетів індустрії Х. 0 та її анатомія в умовах цифровізації економічних відносин. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 33-50. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.33.50>
7. Куницька-Ляш М. В. Проблемно-перспективні сфери зміцнення міжнародної конкурентоспроможності та посилення структурних складових фінансової безпеки ІКТ-сектора України. *Науковий огляд: економіка та управління*. 2023. № 3 (79). С. 200-206. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-27>
8. Мельниченко С. Г. Аналіз стратегічного менеджменту та його вплив на успішність організацій. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16>
9. Мялковський Д. В., Семенченко А. І. Розвиток інституційних спроможностей суб'єктів забезпечення системи безпеки та кіберзахисту України. *Розвиток системи державного управління в Україні*. 2020. № 3 (70). С. 40-54. URL: <https://doi.org/10.34213/tp.20.03.05>
10. Олешко А. А. Ключові імперативи державного управління цифровим розвитком. *Держава та регіони. Серія: Державне*

управління. 2019. № 3 (67). С. 87-91. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-16>

11. Панькова О., Касперович О. Залучення ресурсів громадянського суспільства до подолання загроз коронакризи в умовах цифрових трансформацій. *Журнал європейської економіки*. 2021. № 20 (3). С. 514-547.

12. Панькова О., Касперович О., Іщенко О. Соціально відповідальне партнерство як інноваційна платформа забезпечення розвитку сфери зайнятості в умовах глобальних цифрових трансформацій. *Журнал європейської економіки*. 2020. № 19 (2). С. 392-409.

13. Поляков О.М. Активізація міжнародної співпраці у сфері забезпечення кібербезпеки: шляхи удосконалення в реаліях сьогодення. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 129-138. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238348](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238348)

14. Храпкіна В. В. Інституціональні аспекти цифрової трансформації та розвитку цифрової економіки України. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1(10). С. 103-107. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.10-19>

15. Чорна О.А. Нормативне забезпечення та інститути трансформації підприємств до цифрової економіки. *Управління економікою: теорія та практика*. 2022. С. 51-82. URL: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2022.51-82>

16. Bannikov V. Systematization of approaches to the understanding and implementation of lean manufacturing. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2022. Вип.4 (67). С. 9-15. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/67-2>

References

1. Bilko S.S. Institutional support of information security in Ukraine. *Economy and Region*. 2021. № 3 (82). pp. 36-41. URL: [https://doi.org/10.26906/EiR.2021.3\(82\).2361](https://doi.org/10.26906/EiR.2021.3(82).2361) (in Ukrainian).

2. Havrylenko N. H., Tarasenko I. O. Modern trends of digitalization of the economy: problems and development prospects. *International Scientific Journal «Internauka». Series: Economic Sciences*. 2021. № 3 (47). pp. 36-46. URL: <http://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-3-7046> (in Ukrainian).

3. Gurzhiy S.V. Principles of institutional-functional support for cybersecurity in modern conditions. *Information and Law*. 2021. № 2 (37). pp. 103-114. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238344](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238344) (in Ukrainian).

4. Dykha M.V. Causes of investment fraud and proposals for its prevention. *Economy of Ukraine*. 2023. № 7 (740). pp. 57-71. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=639 (in Ukrainian).

5. Kobernyuk S., Karpenko V. Directions of digitalization of marketing of agrarian enterprises. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. pp. 204-212. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.204.212> (in Ukrainian).

6. Kraus K., Kraus N., Ishchenko I. Focus on priorities of X industry and its anatomy in the conditions of digitization of economic relations. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. pp. 33-50. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.33.50> (in Ukrainian).

7. Kunitska-Ilyash M. V. Problematic and prospective areas of strengthening international competitiveness and enhancing structural components of financial security of the ICT sector of Ukraine. *Scientific Review: Economics and Management*. 2023. № 3 (79). pp. 200-206. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2022-79-27> (in Ukrainian).

8. Melnychenko S.H. Analysis of strategic management and its impact on organizational success. *Achievements of Economics: Perspectives and Innovations*. 2024. № 3. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/19/16> (in Ukrainian).

9. Mialkovskiy D.V., Semenchenko A.I. Development of institutional capacities of entities ensuring security and cyber defense system of Ukraine. *Development of the system of public administration in Ukraine*. 2020. № 3 (70). pp. 40-54. URL: <https://doi.org/10.34213/tp.20.03.05> (in Ukrainian).

10. Oleshko A. A. Key imperatives of state management of digital development. *State and Regions. Series: Public Administration*. 2019. № 3 (67). pp. 87-91. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-16> (in Ukrainian).

11. Pankova O., Kasperovich O. Involvement of civil society resources in overcoming the threats of the corona crisis in the conditions of digital transformations. *Journal of European Economy*. 2021. № 20 (3). pp. 514-547 (in Ukrainian).

12. Pankova O., Kasperovich O., Ishchenko O. Socially responsible partnership as an innovative platform for ensuring the development of the employment sphere in the conditions of global digital transformations. *Journal of European Economy*. 2020. № 19 (2). pp. 392-409 (in Ukrainian).

13. Poliakov O.M. Activation of international cooperation in the field of cybersecurity: ways of improvement in today's realities. *Information and Law*. 2021. № 2 (37). pp. 129-138. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238348](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238348) (in Ukrainian).

14. Khrapkina V.V. Institutional aspects of digital transformation and development of the digital economy of Ukraine. *Digital Economy and Economic Security*. 2024. № 1 (10). pp. 103-107. URL: <https://doi.org/10.32782/dees.10-19> (in Ukrainian).

15. Chorna O.A. Regulatory support and institutes of enterprise transformation for the digital economy. *Management of Economy: Theory and Practice*. 2022. pp. 51-82. URL: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2022.51-82> (in Ukrainian).

16. Bannikov V. Systematization of approaches to the understanding and implementation of lean manufacturing. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*. 2022. Vol. 4(67). pp. 9-15. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/67-2>

Anatolii VDOVICHEN

Doctor of Economics, Professor, Chernivtsi trade and economic institute of State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4496-6435>

e-mail: vdovichen_anatolij@ukr.net

Olha VDOVICHENA

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi trade and economic institute of State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0768-5519>

e-mail: olgavdovichena77@gmail.com

Anna KRYMSKA

PhD in Engineering, Senior Lecturer, Chernivtsi trade and economic institute of State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6410-9476>

e-mail: ryhz8998@gmail.com

DIGITAL ECONOMY AND CYBERSECURITY: ANALYSIS OF THREATS AND DEFENSE STRATEGIES IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONALIZATION

Introduction. This paper explores the relationship between the digital economy and cybersecurity, discussing threats to these domains and necessary defense strategies in the context of increasing institutionalization of activities on the Internet. It also emphasizes the importance of this issue in an interconnected world where transactions and communications predominantly occur on digital platforms, becoming increasingly international.

The purpose of the paper is to provide an in-depth analysis of various threats to the digital economy, such as cyberattacks, data theft, and online fraud, as well as to study protection strategies employed by institutional and private entities.

Results. The research findings indicate a significant diversity and growing complexity of attacks on digital infrastructure, especially with the emergence of new methods such as phishing, ransomware, and distributed denial-of-service (DDoS) attacks. The study also identifies major gaps in existing defense systems, particularly in user awareness, network security, and vulnerability management. Based on the analysis conducted, several important points have been noted, emphasizing the critical importance of a comprehensive approach to cybersecurity, which entails close cooperation between the government, businesses, international organizations, and civil society. Additionally, there is an emphasis on the need for continuous investment in research and development of innovative security technologies, as well as in training and increasing awareness among end-users.

Conclusions. Overall, the threats to the digital economy are complex challenges that are constantly evolving and require a proactive and coordinated approach from governments, businesses, and individuals. By working together to enhance the security and resilience of digital systems, we can better protect the digital economy and preserve trust in the online environment. Ultimately, cybersecurity threats pose a serious challenge to the digital economy and the institutional sector. By taking proactive security measures such as implementing robust security policies, training personnel, and utilizing state-of-the-art technologies, financial institutions can mitigate risks associated with cyber threats and safeguard the security and confidentiality of their clients' data.

Keywords: information security, cyberattacks, digital innovations, data protection strategies, economic development

Олег Терентійович ПАНАСЮК

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5206-3482>

Олександра Сергіївна ПОГОРЕЛОВА

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8927-9276>

ФУНКЦІЇ ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ГАЛУЗЕВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Вчення про функції права є важливим складником теорії права і несе в собі значний пізнавальний і практичний потенціал. Мета статті – розкриття методологічних особливостей вчення про функції трудового права у зв'язку зі своїм значенням для його розвитку в сучасних умовах, які постають для вирішення перед трудовим правом. Визначено методологічні правила пізнання та формулювання функцій: правило конструкційної єдності, правило основного напрямку, правило цільової обґрунтованості окремих функцій, правило безпосереднього нерозривного зв'язку функцій між собою.

Ключові слова: функції права, трудове право, методологія, вчення про функції трудового права, інтереси працівника і роботодавця

ВСТУП

З методологічного погляду вчення про функції права є одночасно складним та парадоксальним. Складність виявляється насамперед у багатозначності підходів до визначення функцій, яке утворюють різні галузеві (не тільки правові) наукові підходи. Ця обставина обтяжує буквально запозичення методологічних положень із загальнодоступних наукових джерел як до сфери теорії права так і до галузевих правових наукових систем.

Парадоксальність ілюструє, зокрема, думка, неодноразово висловлена представниками теоретичної юриспруденції про те, що розуміння функцій права має розглядатись як проблема, яку слід вважати традиційною [1, 40]. Стан проблеми «як традиції» викликає значний сумнів у практичній корисності вчення про функції права та розходиться із звичайною уявою про проблему, яка передбачає її розв'язання.

Слід констатувати той факт, що, незважаючи на фактично тривалий досвід активного дослідження, поняття «функція права», на сьогодні немає єдиної методологічної визначення поняття та змісту функцій права.

Водночас вчення про функції права несе в собі значний пізнавальний та практичний потенціал. Перефразовуючи визначення функцій як комплекс операцій, якими проявляється будь-яке життя (органічне, фізичне, соціальне), запропоноване Дідьє Жюліа, функції права можна охарактеризувати як прояв його «життя».

Розвиток вчення про функції права базується на значному внеску представників загальнотеоретичної юриспруденції. Те, наскільки «приросло» вчення про функції права, може ілюструвати тенденція зростання кількості функцій та ускладнення розуміння їх змісту.

Сьогодні за різними підставами класифікацій в загальних теоретичних джерелах виділяються більш ніж двадцять функцій правового впливу. Одним із методологічних підходів систематизації функцій права, якої потребує зростання їх кількості, є поділ на основні (власне юридичні) функції, до яких належать регулятивна та охоронна функція, та на неосновні функції, до яких відносяться, зокрема, компенсаційна, відновлювальна, обмежувальна функції.

Прикладом інтегрованого підходу у побудові системи функцій та одночасно виявом значного ускладнення вчення про функції права є одночасне виокремлення організаційно-інтегративної, соціально-економічної, інформаційно-комунікативної, культурно-виховної, аксіологічно-регулятивної функцій [2, 20-72].

Слід підкреслити, що розвиток вчення про функції права відбувається не тільки в межах загальної теорії права. Її творчий доробок формується, зокрема, шляхом інтеграції відповідних позицій представників галузевих правових наук.

Наукою трудового права накопичено чималий досвід пізнання функцій трудового права шляхом врахування загальнотеоретичних підходів та формування самостійності та своєрідності у постановці проблемних питань.

Серед обставин, які сприяють підтриманню інтересу до функцій трудового права як до самостійного об'єкта пізнання та як до засобу дослідження значення ефективності трудового права загалом необхідно виділити певні чинники. Так, у спеціальній літературі з трудового права поширено думку про особливу роль чинників економічної (ринкової) природи. Обмеження «життя» трудового права або перебільшення пріоритетності окремих з них було б методологічною помилкою.

Розвиток трудового права – це реакція на економічні, політичні, соціальні, світоглядні чинники, сукупна дія яких найчастіше позначається як виклики. Необхідність реакції на виклики створює об'єктивну основу подальшого розвитку самостійного вчення про функції трудового права.

Найсерйозніші зміни суспільного життя поставили нові проблеми, і сфера трудових відносин не є виключенням – це і підвищення рівня безробіття, і розповсюдження тіньової зайнятості, наявність диспропорції в оплаті праці, триваючі порушення умов трудових договорів, бідність працюючих, спроби держави «зняти» з себе соціальні зобов'язання, значне трудова міграція та багато інших.

«Відгук» трудового права на виклики сьогодення багато в чому залежить від «глибини» розуміння зв'язку правоутворюючої ролі потенціалу таких «викликів»

для трудового права, що в методологічному плані актуалізує потребу розвитку вчення про його функції, яке передбачає увагу до мети та завдань трудового права.

Аналіз основних публікацій та досліджень

Проблемна сфера вчення про функції і сьогодні не зменшується, незважаючи на те, що історія вивчення функцій трудового права має тривалий період і пов'язана із зусиллями найвідоміших вчених. Вагомі питання функцій трудового права та окремі функції трудового права досліджено такими вченими, як О. Процевський, В. Щербина, П. Пилипенко, Г. Чанишева, А. Апанасенко, О. Черкунов та ін. Проте зазначеними науковцями не досліджувались питання методології вивчення функцій трудового права.

МЕТА статті – розкриття методологічних особливостей вчення про функції трудового права, які заслуговують найбільшої уваги у зв'язку з його розвитком в умовах сучасних викликів, які постають для вирішення перед трудовим правом.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблемна сфера вчення про функції права, констатована загальною теорією права, знаходить підтвердження у науці трудового права у вигляді відсутності єдиного підходу до визначення функцій, суперечливого бачення їх сутності та видів, неузгодженості бачення мети трудового права тощо.

Залишено без необхідної уваги співвідношення окремих функцій трудового права, що має бути пріоритетом порівняно із «сепаруванням» та декларуванням окремих функцій, їх протиставленням.

Вчення про функції трудового права потребує критичного аналізу його елементарних методологічних елементів (складників). Серед них, зокрема, *мета* трудового права, *завдання* трудового права, *інтерес* учасників трудових відносин, *методи* правового регулювання, *засоби* та *способи* впливу, об'єкти, *форми* та *способи* реалізації, *стадії* реалізації функцій, а також максимально абстрактні, такі як *соціальне призначення* трудового права, *службова* або *суспільна* роль трудового права. *Сукупність* вказаних методологічних елементів дає змогу визначити факт наявності функцій трудового права та її умовної самостійності.

Проблемна сфера вчення про функції і сьогодні не зменшується, незважаючи на те, що історія вивчення функцій трудового права має тривалий період і пов'язана з зусиллями найвідоміших вчених.

Необхідно визнати, що творчий доробок вчення про функції трудового права накопичено в два етапи.

Сучасний етап – це етап розвинутого вчення, відзначений вагомими досягненнями, зокрема у формі докторської дисертації. Його методологічною особливістю є безпосередній зв'язок з попереднім етапом, пік якого прийшовся на період кінця 1960-х – середини 1970-х рр.

Аналіз стану правознавства загалом та стану суспільних наук вказаного періоду дає змогу вказати на три причини (чинники) інституалізації вчення про функції трудового права.

По-перше, зростання рівня пізнання трудового права, особливо поширення соціологічного праворозуміння. По-друге, ідеологічна установка, згідно з якою право розглядалось як інструмент активного втручання у су-

спільні відносини, цілеспрямованої побудови нової організації праці, а подекуди й виховання «нового працівника». Зрештою, певна гуманізація правового регулювання трудових відносин, яка виявилась у поширенні уваги до трудового права як до засобу реалізації інтересів працівника.

Сьогодні правознавцям – представникам науки трудового права є на що спиратися у визначенні предмета та об'єкта дослідження функції, в обранні методів пізнання функцій трудового права тощо.

Значний внесок у вчення стосовно функцій трудового права зроблено В.І. Щербиною, роботу якого необхідно віднести в доробок теорії трудового права найвищого ґатунку [3]. Ця робота викликала певну дискусію відразу після оприлюднення її положень, зокрема у вигляді прямих заперечень [4].

Серед позитивних результатів роботи є унікальна класифікація функцій трудового права максимально інтегрованого вигляду. Автор поділяє функції на загально-юридичні, галузеві, основні суспільні. Відповідно вказує на наявність регулятивної (її *підфункції* – виробнича і захисна), охоронної (її *підфункції* – запобіжна (профілактична), відновна (компенсаційна), каральна) функції, а також економічної, соціальної, психологічної, виховної; управлінської функцій.

Застосування такого підходу дає змогу припустити позицію автора стосовно двох методологічних проблем. По-перше, вочевидь автор, вказуючи на зв'язок функцій різного рівня, схиляється до підходу, що галузеві функції є частиною загальних функцій права. По-друге, як наслідок, можна зробити висновок про те, що функції трудового права можуть проявлятися поза межами його предмета.

Крім того, різні аспекти вчення про функції були об'єктом уваги у різних публікаціях з трудового права. Їх підсумок дає змогу констатувати той факт, що подальші дослідження вчення про функції трудового права мають надійну джерельну основу.

Центральним елементом вчення про функції трудового права є визначення функцій.

Неодноразово вказувалось, що функції трудового права – це *напрям впливу* норм права та суспільні відносини. До цього родового поняття здебільшого додавалась вказівка: об'єкт впливу – *поведінка* та/або *свідомість* учасників трудових відносин.

До характеристик, які здебільшого включаються до визначення, необхідно додати мету та/або завдання, які, як пише В.І. Щербина, обумовлюють його призначення, – з них же логічно витікають основні напрями його впливу [5].

Вказані елементи складають «канонічний» методологічний мінімум для конструювання визначення, і, з впевненістю можна стверджувати, будуть складати в подальшому.

Приклади визначень, які інакше інтерпретують характеристики, також є. Так, В.І. Щербина вказує що, функції трудового права – це *діяльність* трудового права з ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здібності людини до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права.

Цей доволі антропоморфічний підхід до визначення функцій трудового права зазнав критики. Один з об'єктів

«дорікання» стосувався застосування слова «діяльність», що застосовано в якості родового поняття у визначенні [4].

Необхідність визначення поняття функція неминує постає перед будь-яким дослідником вчення про функції трудового права. Важливість вивчення функцій підтверджує Ю.В. Рудик, зазначаючи, що саме вивчення функцій права надає можливості «повноцінного розуміння соціальної ролі права» та допомагає визначити встановлення ключових напрямів впливу на суспільні відносини, які зазнають змін [6]. Як наслідок, увага до поняття функцій трудового права неминує зумовлює увагу до змісту окремих функцій трудового права.

У кожному разі «конструювання» окремої функції трудового права або формування певного варіанту системи функцій передбачає дотримання певних методологічних правил.

Перше правило передбачає дотримання єдності методологічних елементів (мети, завдань тощо) конструкції конкретної функції за їх можливої змістовної інтерпретації.

Друге правило – це правило основного напрямку, що обґрунтовано в загальній теорії права. Необхідно повністю погодитись з думкою представників загальної теорії права про те, що між функціями та завданнями є залежність, яка має прояв у тому, що завдання часто безпосередньо обумовлюють саме наявність функцій, визначає їх зміст і суттєво впливають на форми та методи їх реалізації, визначаючи конкретні напрями правового впливу [7].

Текстова фіксація окремих функцій трудового права передбачає вказівку на завдання. Твердження наявності «нових» функцій передбачає його нові завдання. Вказівка на нові цілі неминує несе в собі доказ зміни службової ролі та ризику перетворення трудового права в інше правове явище. Водночас збереження найменування не повинно вводити в оману з продовженням виконання головних визначених завдань трудового права.

Головні завдання трудового права закріплено Кодексом законів про працю України: «зростання продуктивності праці, покращення якості роботи, підвищення ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя працівників, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини.», що відповідно забезпечується встановленням для працівників умов праці та гарантій охорони праці [8]. Визначені завдання трудового права завжди повинні забезпечуватись, виходячи саме із соціального призначення трудового права, що засновано на таких головних засадах, як закріплення, гарантування, реалізацію, охорону і захист пріоритету природних трудових та фундаментальних соціальних прав працівників відносно прав інших суб'єктів трудового права [9].

Основні завдання трудового права повинні забезпечуватись також і в умовах продовження розвитку ринкових відносин, інформатизації економіки, розповсюдження пандемії та наявності воєнних дій в країні. Так, наприклад, поширене застосування дистанційної роботи не повинне призводити до розповсюдження прихованої зайнятості з неоформленням трудових відносин, що несе за собою здебільшого відсутність забезпечення прав працівників, а відповідно, навпаки, має бути вирішено питання про можливість забезпечення працівників

необхідними умовами праці для підвищення рівня її ефективності.

Запропонована В.І. Щербиню унікальна класифікація функцій трудового права дає підстави для запитання про дотримання цього обов'язкового правила формування функцій. Критичні міркування О.І. Процевського стосовно позиції В.І. Щербини також дають підстави для того самого зауваження.

Відповідно до вказаного основними слід визнавати завдання, які безпосередньо сполучені з метою. Так виявляється теологічна обґрунтованість функцій трудового права, дотримання якої складає зміст *третього важливого правила*.

Це означає, що мета передує формуванню нормативної системи, а також реалізації функцій, визначенню завдань та засобів для цього.

Мета визнавалась важливим чинником правоутворення та правозастосування. Так, Рудольф фон Єринг визнавав пріоритет цільового закону над законом причинності, вказуючи на те, що немає правового положення, яке б не було зобов'язано своїм походженням якісь меті.

Особлива роль мети для організації вчення про функції права є об'єктом спеціальної уваги в науці права, зокрема в науці трудового права.

Пропозицій формулювання мети в спеціальній юридичній літературі чимало. Від максимально абстрактного формулювання до максимального утилітарного власне трудово-правового. Наприклад, Рудольф фон Єринг характеризував мету як творчу силу всього права. На такому ж рівні абстракції знаходиться думка Святого Папи Іоанна Павла II, яка б могла скласти зміст мети трудового права. Думка про те, що необхідно створити спільною працею більш гідне життя, реально піднести гідність та підвищив творчі сили кожної особистості (*кожного працівника – автор.*) для того щоб вона могла відповідати своєму призначенню, а це означає – і прізову Божому.

З умови певної інтерпретації вказані характеристики можуть скласти мету сучасного трудового права. Водночас слід погодитись з тим, що особливе значення у справі підвищення ефективності трудового права має грамотне закріплення мети в тексті нормативних актів [10].

В якості прикладу нормативного закріплення мети правового регулювання слід навести формулювання з історичного джерела – Статуту про промислову працю – реалізація вищого нагляду за *дотриманням* на фабриках, заводах і гірничих промислах *належного порядку та благоустрою*.

На жаль, сьогодні слід констатувати факт відсутності текстувальної фіксації мети трудового права не тільки в «грамотному» варіанті, але й в будь-якому вигляді.

Тому науково-теоретичне обґрунтування мети набуває особливої важливості. Це передбачає певний рівень відповідальності автора за ствердження або заперечення чи відмову, зокрема через застарілість того чи іншого формулювання мети.

Видається, що наука трудового права поки що не виконала пізнавального завдання відносно мети, обжившись подекуди ідеологічно мотивованими коментарями [11].

У загальному розумінні за визначенням відомого

теоретика О.Ф. Скакун «метою юридичної науки є пошук оптимальних для суб'єктів рішень і пошук істини» [12, 27]. Зі свого боку, В.В. Галуцько зазначає, що основною метою права є забезпечення прав і свобод людини, що відповідно надає праву «гуманістичного відтінку й унеможливує використання на шкоду людині» [13, 109]. Враховуючи завдання, які постають перед трудовим правом, основною метою трудового права має бути саме забезпечення трудових прав працівників у процесі здійснення ними найманої праці, забезпечення рівності і збалансування інтересів з роботодавцем, шляхом покращення якості роботи, підвищення результатів праці тощо.

Визначаючи мету трудового права, необхідно звернути увагу на положення, визначені таким відомим вченим у сфері трудового права, як Гай Давидов. Він сформулював положення для мети трудового права, наголосивши на необхідності захисту прав працівників, оскільки трудові відносини завжди передбачають їх вразливість, залежність працівника від роботодавця, дефіцит демократії [14]. Такої мети може бути досягнуто, з його погляду, через зменшення нерівності переговорних сил в трудових правовідносинах, перерозподіл ресурсів на засадах справедливості, перерозподіл влади в інтересах суспільства. Водночас вченим звертається увага також і на тенденцію стосовно захисту прав працівника як людини, – так, наприклад, необхідність захисту гідності працівника та забезпечення “щастя” у процесі здійснення трудової діяльності тощо [14].

На формулюванні мети трудового права також можна подивитись через «призму» його цивілізаційної цінності. Наприклад, його мета як основна ідея може полягати у забезпеченні людського ставлення до працівника, що є гарантією досягнення максимального економічного ефекту [15].

Це максимально абстрактне формулювання може сприйматись як «узагальнена мрія» правового регулювання трудових відносин, однак у площині прав та обов'язків потребує значних зусиль у тлумаченні для конкретного випадку. Проте методологічне напруження, що виникає, може зніматись формулюванням безпосередньо пов'язаних конкретних завдань правового регулювання.

Нарешті, четверте обов'язкове правило, яке підлягає ретельному дотриманню у формулюванні функцій трудового права – усі функції трудового законодавства *нерозривно пов'язані* між собою та знаходяться в постійній взаємодії. Так, наприклад, О.В. Черкунов зазначає [16], що виробнича функція не може відокремлюватись від захисної, виробничої, соціальної, не може йти всупереч одна одній, адже у процесі здійснення трудової функції

працівник як і роботодавець повинні бути зацікавлені одночасно у виконанні високоефективної роботи із найвищими результатами праці, оскільки це одночасно буде підвищувати рівень матеріальних і культурних благ як для працівника, так і для роботодавця.

Вказане правило передбачає обов'язкове пояснення суті будь-якої конкретної функції трудового права, зокрема через визначення зв'язку з іншими функціями.

Доволі специфічне бачення зв'язку функцій трудового права висловив О.І. Процевський, який підкреслив, що власне суперечність інтересів працівника і роботодавця завжди визначали і визначають дві основні функції трудового права: виробничу і соціальну [4].

Такий варіант співвідношення функцій трудового права несе в собі ідею протиставлення функцій на основі протиставлення інтересів учасників трудових відносин та провокує запитання про відповідність праву про взаємозв'язок функцій між собою.

Остаточна позиція про прийнятність вказаного варіанту співвідношення функцій трудового права потребує окремого обґрунтування, у т. ч. уваги до змін в сфері економічного життя суспільства.

Дотриманні правил, які вказані вище, переводить питання про кількість функцій в питання про їх методологічну якість.

Враховуючи вище викладене, вважаємо за можливе взяти на себе сміливість дати спеціальну пораду усім тим дослідникам трудового права, хто в майбутньому вирішить обрати об'єктом своєї уваги вчення про функції трудового права. Суть її полягає у тому, що в аналізі спеціальної літератури не варто обмежуватись пошуком буквального термінологічного збігу у назвах. Слід враховувати, що методологічні елементи вчення про функції можуть досліджуватись без спеціального зазначення у назві тієї чи іншої роботи [16]

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведено, необхідно наголосити, що основу формулювання мети трудового права як необхідного елементу вчення про функції, має скласти утилітарний методологічний підхід.

Умовою визначення системи функцій трудового права складають певні правила: (1) методологічної конструктивної єдності, (2) основного напрямку (3) цільової обґрунтованості окремих функцій, (4) безпосереднього нерозривного зв'язку функцій між собою.

Зростання кількості функцій, названих у різний спосіб у спеціальній літературі, може вважатись перспективною переходу в якість пізнання їх суті за умови дотримання викладеного вище методологічного підходу.

Список використаних джерел

1. Бурлай Є. До питання про функції права. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. №3 (42). С. 31-42.
2. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія. Київ, 2010. С. 20-72.
3. Щербина В.І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин: Монографія. Дніпропетровськ, 2004. 211 с.
4. Процевський О. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання. *Право України*. 2011. № 2. С. 223 – 233.
5. Щербина В.І. Функції трудового права: автореферат дис. ... докт. юрид. наук.: 12.00.05. Харків, 2009. 32 с.
6. Рудик Ю.В. Сучасні погляди на поняття функції права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Випуск 50. С. 233-236.
7. Теорія держави і права. Академічний курс / О.В. Зайчук та ін. Київ, 2006. 688 с.
8. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08>
9. Костюченко О.С. Коротич Т.М. Правові засоби реалізації соціального призначення трудового права. *Форум права*. 2016. № 5. С. 83–88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_16.pdf

10. Гетьманцева Н.Д. Мета і засіб – правовий інструментарій ефективності трудового права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2009. Випуск 518. С. 55-58.
11. Панасюк О.Т. Телеологічний аспект вчення про функції трудового права. *Альманах права*. 2015. Випуск 6. С. 488-492.
12. Скакун О.Ф. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 27-36.
13. Галуцько В.В. Поняття права: багатогранність та інтеграційна однозначність. *Форум права*. 2012. № 3. С. 107-110.
14. Davidov Guy, The Goals of Regulating Work: Between Universalism and Selectivity. January 22, 2013. University of Toronto Law Journal, Forthcoming. URL: <https://ssrn.com/abstract=2205000>
15. Курс порівняльного трудового права / М.І. Іншин та ін. Харків, 2011. 980 с.
16. Черкунов О.В. Сутність виробничої функції трудового права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 37. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/30.pdf>

References

1. Burlai Ye. To the question about the functions of law. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2005. №3 (42). pp. 31-42. [in Ukrainian].
2. Kovalskyi V.S. Protective function of law: monograph. Kyiv, 2010. pp. 20-72. [in Ukrainian].
3. Shcherbyna V.I. Theoretical problems of the protective function of labor law in the conditions of market relations: monograph. Dnipropetrovsk, 2004. 211 p. [in Ukrainian].
4. Protsevskiy O. Functions of labor law in modern economic conditions. *Law of Ukraine*. 2011. № 2. pp. 223-233. [in Ukrainian].
5. Shcherbyna V.I. Functions of labor law: abstract dis. ... Doctor of legal sciences: 12.00.05. Kharkiv, 2009. 32 p. [in Ukrainian].
6. Rudyk Yu.V. Modern views on the concept of the function of law. *Actual problems of the state and law*. 2009. Issue 50. pp. 233-236. [in Ukrainian].
7. Theory of the state and law. Academic course / O.V. Zaichuk et al. Kyiv, 2006. 688 p. [in Ukrainian].
8. Code of Labor Laws of Ukraine dated December 10, 1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08> [in Ukrainian].
9. Kostiuchenko O.Y. Korotych T.M. Legal means of implementing the social purpose of labor law. *Law forum*. 2016. No. 5. pp. 83-88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_16.pdf [in Ukrainian].
10. Hetmantseva N.D. Purpose and means are the legal toolkit of the effectiveness of labor law. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. 2009. Issue 518. pp. 55-58. [in Ukrainian].
11. Panasiuk O.T. The teleological aspect of the doctrine of the functions of labor law. *Almanac of law*. 2015. Issue 6. pp. 488-492. [in Ukrainian].
12. Skakun O.F. The general theory of law and the state: problematization and rethinking of metatheory. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. 2012. No. 4. pp. 27-36. [in Ukrainian].
13. Halunko V.V. The concept of law: multifacetedness and integrative ambiguity. *Law forum*. 2012. No. 3. pp. 107-110. [in Ukrainian].
14. Davidov Guy, The Goals of Regulating Work: Between Universalism and Selectivity. January 22, 2013. University of Toronto Law Journal, Forthcoming. URL: <https://ssrn.com/abstract=2205000>
15. Course of comparative labor law / M.I. Inshyn et al. Kharkiv, 2011. 980 p. [in Ukrainian].
16. Cherkunov O.V. The essence of the production function of labor law. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*. 2019. No. 37. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc37/30.pdf> [in Ukrainian].

Oleh PANASIUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5206-3482>

Oleksandra POHORIELOVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8927-9276>

FUNCTIONS OF LAW: FEATURES OF INDUSTRY METHODOLOGY

The doctrine of the functions of law is an important component of the theory of law with significant cognitive and practical potential. However, the development of the doctrine of the functions of law not only occurs within the framework of the general theory of law, but is also formed through scientific achievements in individual branches of law. Nowadays, general theoretical sources distinguish more than twenty functions of legal impact on various grounds of classification. One of the methodological approaches to the systematization of the functions of law, which is necessary due to the increase in their number, is the division into core (actually legal) functions, which include regulatory and protective functions, and non-core functions, which include, in particular, compensatory, restorative, and restrictive functions.

The purpose of the paper is to reveal those methodological features of the doctrine of the functions of labour law, which deserve the most attention in connection with their importance for its development in the context of contemporary challenges faced by labour law.

The science of labour law has accumulated considerable experience of cognition of the functions of labour law. Changes in social life have created new problems, including in the field of labour relations: the phenomenon of unemployment, shadow employment, disparities in wages, continuing violations of the terms of labour contracts, poverty of working people, attempts by the state to "decline" its social obligations, significant labour migration, and many others. In the paper, the authors determined three reasons (factors) for the institutionalization of the doctrine of the functions of labour law: an increase in the level of cognition of law in general and labour law in particular, the presence of an ideological attitude to the active intervention of law in social relations, a certain level of humanization of the legal regulation of labour relations. The following methodological rules of cognition and formulation of functions have been defined: the rule of constitutional unity, the rule of the main direction, the rule of the purpose validity of individual functions, the rule of the direct inextricable connection of functions with each other.

The paper concludes that the increase in the number of functions, named in different ways in the special literature, can be considered a perspective of the transformation into the quality of cognition of their essence, provided that the above-mentioned methodological approach is followed.

Keywords: functions of law, labour law, methodology, doctrine of the functions of labour law, interests of the employee and the employer

Назар Іванович ЗЛЕПКО

аспірант, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2160-7724>

e-mail: nazarzlepko1@gmail.com

ПРОБЛЕМА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ КОЛА СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто інституціональний механізм формування правової системи банківських установ в Україні. Доведено, що в умовах воєнного стану особливо важливо знизити ризики і проблеми процесу інституалізації. Виявлено актуальні проблеми української банківської системи, зокрема необхідність систематизації регулювання в умовах спеціальних правових режимів. Виявлено, що в умовах широкомасштабного збройного вторгнення та запровадження воєнного стану в Україні забезпечення надійності та стабільності банківської системи України має першочергове значення.

Ключові слова: *правове регулювання, економічний розвиток, банківські правовідносини, ризики і проблеми банківської діяльності, воєнний стан*

ВСТУП

Банківський сектор домінує над важливими пререференціями держави та є інструментом впливу на економічний курс внутрішньої та зовнішньої політики України. Ефективне функціонування банківського сектору залежить від успішного виконання ним основних функцій, таких як регулювання грошового обігу та кредитування. Важливо враховувати також валовий та національний дохід, їх розподіл, фінансування та досягнення інших соціальних та економічних здобутків країни.

В умовах сучасності державне регулювання банківської діяльності в Україні відіграє важливу макроекономічну роль, оскільки процес банківського нагляду в широкому розумінні безпосередньо охоплює декілька відносно самостійних аспектів: валютно-кредитний нагляд, нагляд за фінансовими установами, банківський нагляд тощо.

Питання правового забезпечення банківської діяльності до періоду війни опрацьовано досить ретельно. Однак на початку 2022 р. законодавче поле почало стрімко змінюватися, адже законодавство зазвичай має підтримувати належний рівень стабільності в банківському секторі країни. Серед науковців, які займаються цим питанням, варто відзначити О. Бригінця [1]. Дослідник запевняє, що українська банківська система досить швидко змогла оговтатись від перших воєнних ударів, блекаутів, зберігши безперерійність та керованість платежів. Банкам вдалось зберегти прилив коштів населення на рахунках, адаптуватись до частих ракетних обстрілів [1].

Як стверджує М. Біленко, на банківське законодавство покладено завдання правового забезпечення захисту законних інтересів вкладників та інших клієнтів банків, збереження фінансових установ і водночас створення механізмів гнучкого реагування на мінливі внутрішні умови [2].

Вищезазначене завдання, на думку О. Рудої, є досить складним і ускладнюється швидкою адаптацією до умов воєнного стану та перебігу подій у зонах бойових дій і на окупованих територіях [3].

В. Зігунов доводить, що з початку російського збройного вторгнення Національний банк України (НБУ) створив умови для належного функціонування

банків у надзвичайно складних умовах [4].

А. Наконечна, проаналізувавши регуляторне законодавство, ухвалене в Україні в період воєнного стану, вважає, що дії уряду стосовно контролю за банківською діяльністю, наприклад з боку НБУ, мали позитивні результати. Заборонивши певний відтік коштів та продаж валюти, вони допомогли підтримати відносно не потрібний рівень ліквідності в банківській діяльності [5].

І. Товкун та Т. Зубко впевнені, що антикризові засоби регулятора засновано на трьох ключових елементах: захист інтересу кожного клієнта банку (насамперед вкладників), підтримка банківської діяльності та ліквідності, достовірне відображення реального фінансового стану банків [6].

В. Хачатурян та Т. Хачатурян переконують, що важливо якісно вдосконалити наявну нормативно-правову базу, оптимізувати систему адміністративно-правового регулювання банківської діяльності та врахувати позитивний міжнародний досвід [7].

Заслужують на окрему увагу документи Базельського комітету з питань банківського нагляду. Вони містять стандарти регулювання, нагляду і управління ризиками в банківському секторі, як зазначає Е. Дмитренко [8].

Однак питання, пов'язані з регулюванням банківської діяльності під час дії спеціальних правових режимів, зокрема в умовах воєнного стану, нині не висвітлено належно.

МЕТА статті – дослідження законів України, що регулюють банківську діяльність, зокрема в період дії спеціальних законів і правових режимів, і визначення актуальних проблем банківської системи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прагматичний підхід дає змогу дослідити дієвість правових механізмів державного регулювання в динаміці банківської діяльності на певний момент часу, проаналізувати структуру та поєднання правових інструментів, що застосовуються в окремих сферах банківської діяльності, стан об'єктів управління та соціального середовища, оцінити ефективність правового впливу та виявити недоліки для подальшого вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз правових механізмів державного регулювання банківської діяльності показує, що як особливість правового середовища, в якому функціонують кредитні установи, необхідність введення в банківське законодавство категорій правового регулювання банківської діяльності, диференціація правового регулювання може призвести до визначення організаційно-правового та фінансового статусу кредитних установ, сфери їх діяльності та інших внутрішніх і зовнішніх факторів, пов'язаних із кредитними установами, з яких виводяться встановлені процедури визначення державного впливу на групи кредитних установ [9].

У певних сферах суспільних відносин прийняття закону та його подальше застосування уповноваженими органами призводить до формування певного правового середовища та визначає певні процедури, за допомогою яких суб'єкт регулювання може бути розміщено у такому середовищі та здійснювати свою діяльність. Правове середовище є результатом усіх регуляторних заходів правового характеру, таких як статус суб'єкта діяльності в цьому правовому середовищі, встановлення принципів діяльності, визначення процедур здійснення діяльності, регулювання на законодавчому та відомчому рівні, прийняття індивідуальних правозастосовних актів, поширення заохочувальних або обмежувально-заборонних методів регулювання, рівень правового регулювання та стан законності у цій сфері [10]. Не слід забувати, що вони формуються в результаті їх впливу.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська діяльність – це залучення коштів від осіб, зберігання цих коштів на певних умовах за власний рахунок, відкриття та ведення банківських рахунків від імені юридичних та фізичних осіб [11].

Банки законодавчо розглядаються як різновид кредитних організацій. З огляду на визначення кредитних організацій у Законі України «Про банки і банківську діяльність» [11] можна зробити висновок, що кредитні організації на відміну від інших комерційних організацій мають право здійснювати банківську діяльність, передбачену законом, яка відбувається на підставі спеціального дозволу (ліцензії) НБУ. Відмінністю банків від інших кредитних організацій є те, що вони мають право здійснювати основні банківські операції загалом і відносно будь-якої особи, що дає їм змогу використовувати залучені кошти для кредитування суб'єктів господарювання та здійснення грошових розрахунків. Діє нова трирівнева структура капіталу банків, а це один з кроків на шляху наближення банківського регулювання НБУ до стандартів ЄС.

Банківські операції є основою банківської діяльності, а виконання угоди – безпосереднім предметом цієї діяльності. З формулювань Закону України «Про банки і банківську діяльність» і змісту Закону України «Про Національний банк України» випливає, що банківські операції законодавець розглядає як різновид цивільно-правових угод. Банківська діяльність має своє особливе призначення, свої специфічні риси та цілі (рис. 1).

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» [13] банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страху-

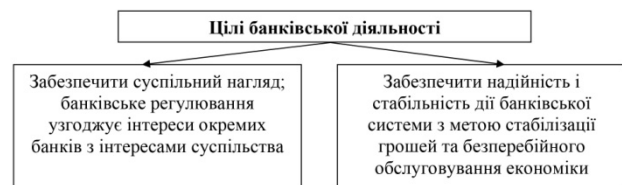

Рис. 1 Основні цілі банківської діяльності

вання). Крім надання фінансових послуг, банки можуть: здійснювати інвестиції; випускати власні цінні папери; випускати, розповсюджувати та проводити лотереї; зберігати цінності або надавати в тимчасове користування індивідуальні банківські сейфи; здійснювати залучення коштів та перерахування валюти, вести реєстр власників іменних цінних паперів (крім власно випущених акцій), надавати консультаційні та інформаційні послуги з банківських та інших фінансових послуг [14].

Банківська діяльність не є результатом механічного об'єднання окремих банків у випадкову групу, а базується на попередньо розробленій концепції, в якій за кожним типом банку та за кожним окремим банком закріплюється певна позиція [15]. Основною метою банківської діяльності є прибуток. Що стосується банківської системи, то ця мета не тільки не збільшилася пропорційно кількості банків, що входять до системи, а взагалі відійшла на другий план, залишивши лише цілі окремих банків.

Банківський нагляд є однією з функцій НБУ, що спрощує створення нормативної системи, що регулює діяльність комерційних банків, описує передові принципи банківської діяльності, процедури здійснення банківського нагляду. Відповідно здійснюється державне регулювання банківської діяльності (рис. 2).

Рис. 2 Завдання державного регулювання банківської діяльності

Правове регулювання діяльності банків є важливою функцією держави для забезпечення стабільності банківської системи. Нині банківське законодавство в період дії правового режиму, що відмінний від звичайного, є досить заплутаним, а його логіка – не зовсім зрозумілою. Зокрема, правові норми, які регулюють банківську діяльність, безсистемно окреслено серед значної кількості нормативно-правових актів, що значно перешкоджає їх практичній реалізації.

Незважаючи на введення воєнного стану в Україні, українська банківська система продовжує працювати, хоча і з певними тимчасовими обмеженнями. Передусім банки продовжують здійснювати платежі населенню та бізнесу. Депозити та заощадження клієнтів зберігаються на банківських рахунках, які фінансові установи продовжують використовувати для видачі кредитів. Ще в період пандемії COVID-19 видано інструкції, котрі не залишили ринок беззбройним. Незважаючи на

всі сучасні виклики, банківська система залишається досить стабільною та ліквідною.

Важливою умовою успішного функціонування банківської діяльності є регулювання діяльності банків на рівні законів країни під час дії спеціальних правових режимів на її території, зокрема воєнного стану.

За час воєнного стану в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання важливих сфер суспільних відносин та забезпечення їх стабільності для нормального функціонування банківської системи в надзвичайно складних умовах.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» (розд. X) банківське регулювання має на меті безпеку та фінансову стабільність банківської діяльності, захист інтересів кредиторів та вкладників. НБУ здійснює функції банківського регулювання та нагляду за діяльністю банків і банківських груп на індивідуальній та консолідованій основі в межах і порядку, встановлених законодавством України [13]. Це регулювання відбувається в умовах звичайного режиму, а стосовно періоду воєнного стану чи іншого спеціального правового режиму, то закон не передбачає регулювання суспільних відносин. НБУ в умовах воєнного стану ввів тимчасові обмеження (рис. 3).

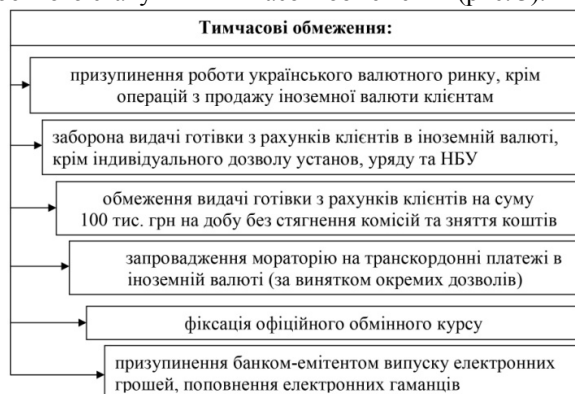

Рис. 3. Тимчасові обмеження в банківській діяльності в умовах воєнного стану (складено автором на основі аналізу [5])

У ст. 15 Закону лише зазначено, що в умовах воєнного стану та особливого періоду в банківській сфері державний нагляд за діяльністю на ринку не банківських фінансових послуг, а також стосовно банків, небанківських фінансових установ та інших регульованих суб'єктів, підлягає впливу (санкціям), що вимірює НБУ [13].

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що державне регулювання діяльності банків здійснюється НБУ в адміністративній та індикативній формах [11]. Під час дії воєнного стану чи іншого спеціального правового режиму в Законі не зазначено конкретних положень, зокрема в розд. IV. Проте в розд. VII виявлено, що тимчасово, на період дії воєнного стану в Україні, призупинено дію ч. 8 ст. 49 (стосовно права банку видавати бланкові кредити).

Наглядовий орган оновив вимоги до структури капіталу банків відповідно до положення «Внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо організації корпоративного управління банками та вдосконалення структури капіталу банків». Він встановлює порядок розрахунку основного капіталу першого рівня та другого рівня, їх складників та відрахувань, вимоги до статей балансу, що складають капітал, вимоги до

включення окремих складників до капіталу від НБУ, процедури та умови отримання дозволу/погодження на включення окремих компонентів до капіталу.

Нові вимоги будуть упроваджуватися поетапно. Так, до 1 квітня 2024 р. банки мають розробити внутрішні правила визначення розміру регулятивного капіталу; з 1 квітня до 1 липня 2024 р. – провести тестові розрахунки та повідомити НБУ про результати; з 5 серпня 2024 р. – розпочати розрахунок регулятивного капіталу відповідно до нових вимог [5]. Запровадження нової структури капіталу є ще одним кроком на шляху наближення банківського регулювання НБУ до стандартів ЄС. Дотримання встановлених вимог забезпечить виконання достатності капіталу своєї основної функції (тобто поглинання збитків, що виникають унаслідок ризиків, притаманних банківській діяльності).

У процесі аналізу Законів України «Про правовий режим надзвичайного стану» [16], «Про правовий режим воєнного стану» [17], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [18], «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [19], Господарський кодекс України [20] (розд. VIII), що регулюють суспільні відносини у спеціальних правових режимах, не було виявлено норми, які би конкретно стосувалися банківської діяльності. Це, зі свого боку, відображає неналежне регулювання банківської діяльності в період дії спеціальних правових режимів, зокрема правового режиму воєнного та надзвичайного стану, правового режиму тимчасово окупованих територій, надзвичайної екологічної ситуації, епідемії тощо.

Тому виникає суспільна необхідність інституалізації кола спеціальних правових режимів банківської діяльності в Україні: або на рівні спеціального закону (Закон України «Про банки і банківську діяльність» [11]), тобто доповнення його окремим розділом про діяльність банків у цих умовах або на рівні нового кодифікованого акту, який би регулював суспільні відносини в межах дії спеціальних правових режимів і теж передбачав розділ про діяльність банків.

ВИСНОВКИ

Запровадження нової трирівневої структури капіталу банків є ще одним кроком на шляху наближення банківського регулювання НБУ до стандартів ЄС. Відповідність капіталу встановленим вимогам має забезпечувати здатність покривати збитки, що виникають через ризики, властиві банківській діяльності.

Аналіз Законів України, що стосуються регулювання банківської діяльності та суспільних відносин у спеціальних правових режимах, виявив актуальні проблеми банківської системи, а насамперед те, що неналежно систематизовано регулювання банківської діяльності в період дії правових режимів, що відмінні від звичайного. Тому є необхідність у доповненні Закону України «Про банки і банківську діяльність» або створенні нового кодифікованого акту, що регулював би процес банківської діяльності в умовах дії спеціального режиму.

Перспективами подальшого дослідження є визначення стратегії заходів, які вдосконалять регулювання банківської діяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Бригінець О.О. Актуальні проблеми підвищення рівня банківської безпеки в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 73–76. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.15>
2. Біленко М.С. Новели воєнного законодавства в банківській сфері в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 9-14. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.1>
3. Руда О.Л. Банківський нагляд та його вплив на банківську систему України. *Агросвіт*. 2022. № 5–6. С. 15–23. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.5-6.15>
4. Зігунов В. Правове регулювання банківської таємниці України та Швейцарії: порівняльний аспект. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 17-21. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-4>
5. Наконечна А.В. Контроль за стабільністю банківської діяльності в період воєнних дій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78 (2). С. 83–89. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285972/280018>
6. Товкун І.М., Зубко Т.С. Проблемні моменти правового регулювання банківської діяльності та шляхи їх вирішення. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 41–46. URL: https://old.apir.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Tovkun_Zubko16.pdf
7. Хачатурян В.Х., Хачатурян Т.Х. Про виникнення та історію правового регулювання банківської діяльності України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Т. 37 (71), № 1. С. 91–94. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/18.pdf
8. Дмитренко Е. Особливості правового регулювання банківських відносин в умовах євроінтеграції України. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 3 (31). С. 144–150. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25396/22.pdf>
9. Василева Л.О. Генеза правового регулювання діяльності банківських установ на теренах сучасної України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70), ч. 2 (2). С. 34–39. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/9.pdf
10. Халімон Т.М. Актуальні проблеми щодо розкриття та збереження банківської таємниці в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 168–171. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/42.pdf
11. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III : станом на 08.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
12. Перезовова І.В., Боднарчук О.Г., Боднарчук О.І., Політова А.С. Нормативно-правові аспекти банківського регулювання та надійності банківської системи України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1(28). С. 26–35. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i28.162989>
13. Про Національний банк України : Закон України від 25.05.1999 № 679-XIV : станом на 09.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
14. Жук І.В. Правове регулювання банківської діяльності у кримінальному законодавстві зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 215–217. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/51>
15. Бортник Н.П., Єсімов С.С. Банківська діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Нове право*. 2019. № 1. С. 175–182. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3088/1/есімов_2.pdf
16. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III : станом на 13.12.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T001550?an=173>
17. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 20.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
18. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII : станом на 21.11.2023 р.. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141207?an=628>
19. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13.07.2000 р. № 1908-III : станом на 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
20. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : станом на 22.02.2024 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

References

1. Bryhinets O.O. Actual problems of increasing the level of banking security in Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2023. No. 2. pp. 73-76. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.15> (in Ukrainian).
2. Bilenko M.S. New military legislation in the banking sector under martial law. *New Ukrainian law*. 2022. Issue 2. pp. 9-14. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.1> (in Ukrainian).
3. Ruda O.L. Banking supervision and its influence on the banking system of Ukraine. *Agroworld*. 2022. No. 5-6. pp. 15–23. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.5-6.15> (in Ukrainian).
4. Zihunov V. Legal regulation of bank secrecy in Ukraine and Switzerland: comparative aspect. *A young scientist*. 2022. No. 10 (110). pp. 17-21. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-4> (in Ukrainian).
5. Nakonechna A.V. Monitoring the stability of banking activity during the period of hostilities in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2023. Issue 78 (2). pp.83-89. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/285972/280018> (in Ukrainian).
6. Tovkun I.M., Zubko T.S. Problematic moments of legal regulation of banking activity and ways to solve them. *Law and innovative society*. 2021. No. 1 (16). pp. 41-46. URL: https://old.apir.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Tovkun_Zubko16.pdf (in Ukrainian).
7. Khachaturyan V. Kh., Khachaturyan T. Kh. On the origin and history of legal regulation of banking activity in Ukraine. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences*. 2021. Vol. 37 (71), No. 1. pp. 91-94. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/18.pdf (in Ukrainian).
8. Dmytrenko E. Peculiarities of legal regulation of banking relations in the conditions of European integration of Ukraine. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*. 2021. No. 3 (31). pp. 144-150. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25396/22.pdf> (in Ukrainian).

9. Vasylieva L.O. The genesis of legal regulation of the activity of banking institutions in the territory of modern Ukraine. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences*. 2020. Vol. 31 (70), part 2 (2). pp. 34-39. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/9.pdf (in Ukrainian).
10. Khalimon T.M. Actual problems regarding the disclosure and preservation of bank secrecy in Ukraine. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2019. No. 1. pp. 168-171. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/42.pdf (in Ukrainian).
11. On banks and banking activities: Law of Ukraine dated 07.12.2000 No. 2121-III: as of 08.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (in Ukrainian).
12. Perevozova I.V., Bodnarchuk O.H., Bodnarchuk O.I., Politova A.S. Normative and legal aspects of banking regulation and ensuring the reliability of the banking system of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. No. 1(28). pp. 26–35. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptive.v1i28.162989> (in Ukrainian).
13. On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated May 25, 1999 No. 679-XIV: as of December 9, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (in Ukrainian).
14. Zhuk I.V. Legal regulation of banking activity in the criminal legislation of foreign countries. *Legal scientific electronic journal*. 2020. No. 1. pp. 215-217. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/51> (in Ukrainian).
15. Bortnyk N.P., Yesimov S.S. Banking activity as an object of administrative and legal regulation. *New law*. 2019. No. 1. pp. 175-182. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3088/1/есімов_2.pdf (in Ukrainian).
16. On the legal regime of the state of emergency: Law of Ukraine dated 16.03.2000 No. 1550-III: as of 13.12.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T001550?an=173> (in Ukrainian).
17. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389-VIII: as of 20.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).
18. On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.15.2014 No. 1207-VII: as of 11.21.2023. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141207?an=628> (in Ukrainian).
19. On the zone of emergency environmental situation: Law of Ukraine dated 13.07.2000 No. 1908-III: as of 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (in Ukrainian).
20. Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV: as of February 22, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (in Ukrainian).

Nazar ZLEPKO

postgraduate student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2160-7724>

e-mail: nazarzlepko1@gmail.com

THE PROBLEM OF INSTITUTIONALIZATION OF THE CIRCLE OF SPECIAL LEGAL REGIMES OF BANKING ACTIVITIES

The paper examines the institutional mechanism of formation of the legal system of banking institutions in Ukraine. The relevance of studying this issue is determined by the fact that legal regulation of banking activity is one of the most important functions of the state. It has been proven that in the conditions of martial law it is especially important to reduce the risks and problems of the institutionalization process. The purpose of the paper is to study the ways of minimizing the risks of legal actions of banks of Ukraine in the conditions of martial law. The methodology includes the solution of the research problem, the historiographical approach and the theory of risks. Systemic institutional analysis was used to solve the research task. In the main results of the study, the essence of the concept of "banking activity", the definition of a special purpose and specific goals are defined. The paper examines the introduction of a new three-tier capital structure of banks aimed at bringing the banking regulation of the National Bank of Ukraine closer to European standards. Current problems of the Ukrainian banking system were identified, in particular, the need to systematize regulation under special legal regimes. It was revealed that in the conditions of a large-scale armed invasion and the introduction of martial law in Ukraine, ensuring the reliability and stability of the banking system of Ukraine is of primary importance. The National Bank of Ukraine adopted a number of legal acts designed to regulate banking activities in wartime and create conditions for ensuring the reliable and stable functioning of the country's financial system. The analysis of the legislation showed the need to supplement the current legislation or create a new act that will regulate banking activities under special regimes. Further research involves the determination of strategies for improving the regulation of banking activity under martial law.

Keywords: legal regulation, economic development, banking legal relations, risks and problems, martial law

Надія Петрівна **БАРИДА**

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0480-5506>

e-mail: Nbarida@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКА МОНЕТАРНА ЕКОНОМІКА: ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті досліджено ключові виклики та тенденції розвитку європейської монетарної економіки, обґрунтовано інфляційні чинники та фундаментальні фактори зміни структури економіки під впливом геополітичних трансформацій та зміни логістичних ланцюгів, виокремлено фінансово-економічні шоки від різкого підвищення ключової ставки ЄЦБ, обґрунтовано вплив жорсткої монетарної політики на зниження економічної активності та на структурні деформації у фінансовій сфері.

Ключові слова: європейська монетарна економіка, Європейський центральний банк, ключова процентна ставка грошового ринку, інфляція, антиінфляційна політика

ВСТУП

Протягом кількох попередніх років поспіль європейська монетарна економіка перебуває під впливом безпрецедентних шоків, які призвели до рекордно високого рівня інфляції. Так, у жовтні 2022 р. рівень інфляції в євросоні становив 10,6%, Великій Британії – 11,1%, Польщі – 18,4%. Щоб подолати інфляційний тиск, Європейський центральний банк (ЄЦБ) та інші центральні банки країн Європи перейшли від режиму кількісного пом'якшення до жорсткої монетарної політики, розпочавши цикл підвищення процентних ставок. Підвищення процентної ставки ЄЦБ виявилось найбільшим зростанням ключової ставки за всю історію функціонування євро з моменту його впровадження.

Зміна режиму монетарної політики ЄЦБ та її вплив на кон'юнктуру ринків і фінансову стабільність стали предметом особливої уваги. Науковці, аналітики, науково-дослідні інститути, дослідницькі центри низки центральних банків країн Європи та ЄЦБ почали активно вивчати процеси розвитку інфляції, аналізувати заходи, спрямовані на стримування інфляції, та їхній вплив на економіку. Стаття базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріалах науково-практичних конференцій. Варто виділити таких основних українських та європейських дослідників монетарної економіки, як Олександр Дзюблюк, Володимир Міщенко, Іван Богдан, Тетяна Богдан, Віктор Козюк, Тетяна Кричевська, Луїз де Гіндос, Вілянд Волкер, Бен Берданки, Оліає Бланшара та ін.

МЕТА статті – дослідження ключових викликів та тенденцій розвитку європейської монетарної економіки, виявлення інфляційних чинників і фундаментальних факторів, а також виокремлення фінансово-економічних шоків від різкого підвищення ключової ставки ЄЦБ.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, аналіз та синтез (у дослідженні глобальних викликів та чинників інфляції); порівняння та узагальнення (у дослідженні системних наслідків для економіки від різкого підвищення ключової процентної ставки).

РЕЗУЛЬТАТИ

За останні кілька років економіка євросоні зазнала

безпрецедентних потрясінь, які створили невизначеність і призвели до рекордних темпів інфляції. У відповідь на цей інфляційний тиск центральні банки розпочали підвищення процентних ставок. ЄЦБ, розпочавши цикл посилення жорсткості монетарної політики в липні 2022 р., підвищив ставку за основними операціями рефінансування з 0 % до 4,5 %, а ставку за депозитами – з «мінус» 0,5 % до 4 %, що є найвищим рівнем з моменту введення в обіг євро. Процентні ставки інших центральних банків також зазнали істотного зростання, що надало явищу масштабу системного впливу.

Відповідно підвищення процентних ставок спричинило додатковий шоковий вплив на стан економічної динаміки. Якщо у 2022 р. ключовим фактором погіршення глобальної економічної кон'юнктури стало повномасштабне вторгнення росії в Україну, то подальше уповільнення світової економіки у 2023 р. стало наслідком стрімкого посилення жорсткості монетарної політики провідних центральних банків у 2022-2023 рр. Порушення глобальних ланцюгів постачання товарів і послуг через пандемію та стрибок цін на природний газ після вторгнення росії в Україну стали суттєвими факторами шокового впливу на зростання інфляції в євросоні.

Довіра до ЄЦБ – є ключовим активом монетарної економіки, що є дуже важливою у часи високої невизначеності. Монетарна політика, яка ґрунтується на довірі до центрального банку, інфляційне таргетування, має свій внесок у зниження інфляції, а тому важливо демонструвати відданість забезпеченню своєчасного повернення інфляції до середньострокового цільового показника. В євросоні середньостроковий орієнтир інфляційного таргетування становить 2%.

Ухвалюючи рішення стосовно процентної ставки, ЄЦБ керується трьома міркуваннями: по-перше, прогнозом інфляції у світлі економічних та фінансових тенденцій; по-друге, динамікою базової інфляції; по-третє, впливом монетарної політики на умови фінансування та реальний сектор економіки.

Економічна активність європейської економіки перебуває у стагнації вже другий рік поспіль, і вхідні статистичні дані продовжують сигналізувати про її слабкість у найближчій перспективі – це результат високої інфляції та політики дорогих грошей. Однак антиінфляційні заходи мають позитивний ефект – у січні 2024 р.

знову знизилась споживча інфляція. Це означає, що дезінфляційний процес триває. Отже, очікується подальше зниження інфляції протягом цього року на тлі послаблення впливу минулих енергетичних шоків, обмеження пропозиції та відновлення економіки після пандемії, а також через те, що жорсткі умови фінансування продовжують тиснути на попит.

Варто зазначити, що нещодавні шоки не лише прискорили інфляцію до рекордно високого рівня, але й зробили макроекономічне прогнозування особливо складним завданням. Аналізуючи помилки прогнозу інфляції в єврозоні, доцільно виокремити певні недоліки в моделі оцінювання рівня інфляції.

Традиційні в єврозоні способи оцінювання інфляції не враховують шоки з боку пропозиції, навіть якщо вони можуть мати значний і постійний вплив на базову інфляцію. Інфляція в єврозоні вимірюється темпами зміни гармонізованого індексу споживчих цін, який не враховує цін енергетичних і продовольчих компонентів. Такі складники інфляції актуальні для України, а в Європі – моделі оцінювання інфляції релевантні до стабільних умов, стабільних ланцюгів глобальних поставок та цін на енергетичні ресурси, вплив цих факторів не враховувалась. Отже, актуальним питанням в умовах глобальних змін у структурі економіки є необхідність в аналізі інфляції запровадити модель, яка враховує ці фактори, зокрема, оскільки майбутня динаміка інфляції може формуватися впливом геополітичної напруженості на ланцюги поставок.

Варто зазначити, що у поточному періоді майже всі показники базової інфляції продовжують знижуватись, а діапазон їх коливань звужується. Це підтверджує, що дезінфляційний процес в єврозоні триває. Однак деякі показники все ще залишаються високими, оскільки потрібен час, щоб вплив минулих шоків повністю вичерпався. Внутрішня інфляція, яка є більш чутливою до заробітної плати, також сповільнилася, але залишається високою і зараз перебуває у верхній частині діапазону на тлі падіння продуктивності праці та вищих темпів зростання заробітної плати в умовах стійкого ринку праці. Дійсно, *рівень безробіття перебуває на найнижчому рівні з моменту запровадження євро*, – незважаючи на сповільнення попиту на робочу силу та зменшення кількості вакансій, що оголошуються останнім часом. Але вплив вищих питомих витрат на робочу силу на інфляцію пом'якшується нижчими питомими прибутками в економіці.

Слід зазначити, що *підвищення облікової ставки* продовжує потужно впливати на умови фінансування. У поточному циклі підвищення ставок, зростання ставок за банківськими кредитами досягло рівнів, небачених з моменту запровадження євро. Водночас послаблення кредитування було сильнішим і швидшим, ніж у попередніх циклах підвищення ставок. Умови банківського кредитування залишаються жорсткими, а кредитні потоки все ще слабкі, хоча останнє опитування стосовно банківського кредитування показало перші ознаки того, що чисте посилення кредитних стандартів і зниження попиту на кредити сповільнюються. Жорсткіші умови фінансування також прокладають собі шлях через економіку, зменшуючи попит, що сприяє зниженню інфляції. А враховуючи типові лаги в монетарній трансмісії, значна частина економічного впливу

попередніх підвищень облікової ставки продовжуватиме матеріалізуватися з часом.

Також фірми, що займаються нерухомістю, залишаються особливо вразливими до збитків, спричинених спадом на ринках нерухомості в єврозоні. Спад, що триває, особливо гостро відчувається на ринку комерційної нерухомості єврозони, де у 2023 р. різко знизилася як активність, так і ціни. По обидва боки Атлантики вплив вищих процентних ставок на цей сектор ускладнився структурно нижчим попитом на деякі об'єкти нерухомості після пандемії.

Деякі небанківські та спеціалізовані банки залишаються сильно вразливими до чутливих до процентних ставок секторів, таких як корпорації з високою заборгованістю та нерухомість. Подальше погіршення ситуації в цих секторах може наразити посередників на збитки від переоцінки та відтік інвесторів. Це особливо актуально для відкритих інвестиційних фондів з невідповідністю між ліквідністю активів та строками їх погашення, зокрема інвестиційних фондів нерухомості, які мають значний вплив на ринках комерційної нерухомості. *Низький рівень ліквідності підвищує ризик вимушеного продажу активів, у разі погіршення макроекономічних показників.*

Враховуючи нещодавнє розбалансування портфельів небанківських установ, сектор все ще демонструє високий кредитний ризик та ризик ліквідності. В умовах макроекономічної невизначеності та волатильності ринків, вони залишаються вразливими до корекції цін на активи. Частина небанківського фінансового сектору також мають значні балансові та позабалансові боргові зобов'язання. Слабкість цього сектору створює ризики для фінансової системи, зокрема через його зв'язки з банківським сектором. Банки та небанківські фінансові установи можуть бути тісно пов'язані між собою через канали фінансування, зв'язки власності та спільні ризики.

На протигагу цьому банківська система єврозони є джерелом стійкості, маючи значні запаси капіталу та ліквідності завдяки суворому регулюванню та надійному нагляду. Прибутковість банків в останні квартали зросла завдяки вищим відсотковим ставкам, які компенсували нижчі обсяги кредитування. Однак слабке зростання кредитування, підвищення вартості фінансування та погіршення якості активів, ймовірно, створюватимуть ризики зниження прибутків у майбутньому. Хоча показники якості активів були досить стійкими, є перші ознаки погіршення якості деяких кредитних портфельів, зокрема невеликих компаній та секторів, таких як будівництво та комерційна нерухомість. А втім, нинішнє середовище макроекономічної невизначеності свідчить про важливість збереження пильності – банки повинні бути готовими до можливого погіршення економічних умов.

Вартість суверенного фінансування залишалася стабільною і стриманою протягом усього циклу посилення жорсткості, а також у зв'язку з тим, що Євросистема поступово зменшує свою присутність на ринку суверенних облігацій. Однак слабкі темпи зростання або фіскальне сповзання можуть знову викликати занепокоєння до стійкості суверенного боргу, особливо в країнах, де борг вже є високим.

ВИСНОВКИ

Хоча інфляція перебуває у тренді зниження, варто все-таки уважно стежити за факторами інфляційного ризику. З одного боку, тиск на заробітну плату залишається високим, і ще не має достатніх даних, щоб підтвердити, що він починає послаблюватися. Маржа при-

бутку також може виявитися більш стійкою, ніж очікувалося. Посилення геополітичної напруженості, особливо на Близькому Сході, загарбницька війна росії в Україні, може призвести до підвищення цін на енергоносії та порушити логістичні зв'язки світової торгівлі.

Список використаних джерел

1. Silicon Valley Bank shut down by US banking regulators. (2023, March 11). FT Reporters. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/6943e05b-6b0d-4f67-9a35-9664fb456504/>
2. НБУ. Інфляційний звіт. Липень 2022 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4
3. Керімов П. Вплив інституційного середовища на фінансовий розвиток: описовий огляд. *Економічна теорія*. 2021. № 3. С. 57-71. URL: <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.057>
4. Stiglitz J., Baker D. Inflation Dos and Don'ts. Project Syndicate. 2022, July 8. URL: <https://www.project-syndicate.org/onpoint/us-inflation-supply-side-causes-and-solutions-by-joseph-e-stiglitz-and-dean-baker-2022-07>

References

1. Silicon Valley Bank shut down by US banking regulators. (2023, March 11). FT Reporters. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/6943e05b-6b0d-4f67-9a35-9664fb456504/>
2. NBU. Inflation Report (July 2022). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 [in Ukrainian].
3. Kerimov P. Impact of institutional environment on financial development: a literary review. *Economic theory*. 2021. № 3. pp. 57-71. URL: <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.057> [in Ukrainian].
4. Stiglitz J., Baker D. Inflation Dos and Don'ts. Project Syndicate. 2022, July 8. URL: <https://www.project-syndicate.org/onpoint/us-inflation-supply-side-causes-and-solutions-by-joseph-e-stiglitz-and-dean-baker-2022-07>

Nadiia BARIDA

PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0480-5506>

e-mail: Nbarida@ukr.net

EUROPEAN MONETARY ECONOMY: GLOBAL CHALLENGES AND DEVELOPMENT TRENDS

The paper examines the key challenges and trends in the development of the European monetary economy, substantiates inflationary factors and fundamental factors of changes in the structure of the economy under the influence of geopolitical transformations and changes in supply chains, identifies financial and economic shocks from a sharp increase in the ECB key policy rate, and substantiates the impact of tight monetary policy on the decline in economic activity and structural deformations in the financial sector.

The author proves that Russia's full-scale invasion of Ukraine has led to serious problems and disruptions in supply chains and bottlenecks in energy supplies in Europe. This, in turn, has led to rapidly rising inflation, significant changes in international trade, and forced monetary and fiscal policy to respond on an unprecedented scale. The immediate response of central banks was to raise interest rates in order to contain inflation. The rapid increase in interest rates has had a significant impact on financial stability. High interest rates, in particular, have led to a low ability to service the debts of heavily indebted corporations and have changed the structure of financial institutions' balance sheets. The change in the monetary policy regime has triggered new financial and economic challenges and large-scale adjustment processes in households, companies, and financial markets.

It is substantiated that due to the imbalance in the portfolios of non-banking institutions, the sector still demonstrates high credit and liquidity risks. In the context of macroeconomic uncertainty and market volatility, they remain vulnerable to asset price corrections. Parts of the non-bank financial sector also have significant on- and off-balance sheet debt. Weaknesses in this sector pose additional risks to the financial system, including through its linkages to the banking sector.

In such circumstances, the credibility of central banks is a key asset of the monetary economy, which is very important in times of high uncertainty. Monetary policies based on central bank credibility, such as inflation targeting, help to reduce inflation, and it is therefore important to demonstrate a commitment to ensuring that inflation returns to its medium-term target in a timely manner. In the euro area, the medium-term inflation target is 2%.

In making interest rate decisions, the European Central Bank is guided by three considerations: first, the outlook for inflation in light of economic and financial developments; second, the dynamics of core inflation; and third, the impact of monetary policy on funding conditions and the real economy.

Keywords: European monetary economy, European Central Bank, key money market interest rate, inflation, anti-inflationary policy, financial crisis

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.32>
УДК 656.7(477)(045)

Олександр Олександрович БОЙКО
магістр, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2129-4265>
e-mail: alex_boyko99@ukr.net

Антон Вікторович БОРИСЮК
аспірант, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8790-5797>
e-mail: borysyuknote@gmail.com

Михайло Сергійович ПОДРЕЗА
аспірант, Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6977-6790>
e-mail: mishpodr@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ АВІАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено теоретичні основи організації управлінського контролю авіаційного підприємства, розкрито проблематику наявних підходів до методики забезпечення ефективного управлінського контролю аеропорту та авіакомпанії, надано рекомендації з усунення виявлених недоліків. Здійснено дослідження механізму нормативно-правового регулювання управлінського контролю підприємства. Розглянуто окремі аспекти забезпечення ефективного функціонування управлінського контролю. Науково обґрунтовано головні напрями розвитку управлінського контролю аеропорту та авіакомпанії, охарактеризовано методику їх реалізації.

Ключові слова: управлінський контроль, система, контролінг, ефективність, авіаційне підприємство, аеропорт, авіакомпанія

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена багатьма чинниками, що безпосередньо впливають як на розвиток внутрішнього контролю так і на систему управління авіаційного підприємством загалом.

В сучасних умовах господарювання ефективність діяльності будь-якого підприємства забезпечується шляхом постійного і безперервного удосконалення всіх його систем та елементів господарської структури, зокрема системи управлінського контролю. Забезпечення ефективної та прибуткової зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в умовах сьогодення неможливе без забезпечення ефективної системи управлінського контролю як невід'ємного складника загальної бізнес-системи.

Дослідженням методики побудови ефективного управлінського контролю на авіаційному підприємстві, у здійсненні ЗЕД зокрема, займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, а результати їх роботи знайшли своє відображення в численних публікаціях та роботах.

Проте, незважаючи на багаторічні дослідження вітчизняних та закордонних економістів та вчених, їх теоретичні та практичні напрацювання, нині немає єдиної правильної методики забезпечення ефективної системи управлінського контролю на підприємстві у здійсненні ЗЕД.

М.Д. Корінко в своїх роботах зазначає, що контроль як функція управління має забезпечувати з'ясування доцільності та законності використання різноманітних інвестиційних, трудових, матеріальних та інших ресурсів, а також перевірку обґрунтованості планування, організації здійснення та відповідності фактичного виконання робіт плановим показникам [1].

Саме тоді З.В. Гуцайлюк визначає управлінський контроль як процес, який повинен забезпечити відповідність функціонування об'єкта управління прий-

нятим управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої перед таким процесом мети [2].

В.А. Дарій та М.М. Коцупатий стверджують, що сутність управлінського контролю на підприємстві полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає певний систематичний нагляд та спостереження за їх діяльністю для виявлення відхилень від встановлених правил та норм, вимог чи завдань у процесі їх виконання [3].

В.О. Шевчук зазначає, що з управлінського погляду управлінський контроль можна інтерпретувати як функцію, окрему підсистему та певний процес менеджменту на підприємстві [4].

Різне визначення дослідниками самої суті управлінського контролю підприємства породжене тим, що різні вчені досліджують це питання з різних поглядів, ставлячи для себе різні завдання, що й є головною причиною наявних протиріч у дослідженні цього питання та відсутності єдиної теоретичної основи.

Про відсутність єдиної вірної теоретичної основи для побудови високоефективної системи управлінського контролю свідчить наявність значної кількості проблем, з якими стикаються сучасні підприємства, у побудові такої системи в господарських умовах сьогодення. Проблематика полягає в тому, що наявні загальнонаукові підходи неспроможні ефективно застосовуватися на практиці окремого підприємства, оскільки вони не враховують індивідуальних особливостей його діяльності та структури, а наявна теоретична база неспроможна забезпечити всі наявні потреби, в її реалізації на окремому підприємстві, тож подальше дослідження у цьому напрямі є досить актуальним і нині.

МЕТА статті – поглиблене дослідження наявних теоретичних, методологічних та практичних підходів до побудови системи управлінського контролю на су-

часному авіаційному підприємстві, визначення проблематики застосування таких підходів та розроблення практичних пропозицій з удосконалення управлінського контролю і пошуку шляхів ліквідації виявлених недоліків.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Основою дослідження є теоретичні аспекти та практичні напрацювання стосовно забезпечення ефективного внутрішнього контролю підприємства, що висвітлено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Серед них слід відзначити роботи таких економістів як І. Ансофф, С.В. Войтко, І.О. Геращенко, Ф.Ф. Бутинець, Є.В. Калюга., О.А. Подолянчук та Л.В. Дікань [5].

Розглянуті теоретичні напрацювання ґрунтуються на застосуванні загальнонаукових принципів та методів, а також їх застосуванні в окремих випадках.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Більшість сучасних підприємств мають значну проблему в побудові та забезпеченні ефективного управлінського контролю. Вона полягає в ефективному застосуванні наявних загальнонаукових підходів у практичній діяльності окремого аеропорту чи авіакомпанії, що має низку індивідуальних особливостей своєї діяльності та структури. У статті досліджено головну проблематику відсутності такого правильного підходу до забезпечення ефективної системи управлінського контролю на авіаційному підприємстві.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в тому, що теоретичні та практичні аспекти організації ефективного управлінського контролю в аеропорту чи авіакомпанії у здійсненні ЗЕД мають ґрунтуватися на принципах системності та націленості на врахування всіх індивідуальних особливостей підприємства, на якому вони впроваджуються. Контроль буде мати високу ефективність лише тоді, коли буде спроможним оперативно підбаштовуватись не лише до особливостей діяльності авіаційного підприємства, а й до поточних змін, зумовлених взаємодією зовнішнього та внутрішнього середовища.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ефективність управлінського контролю максимально впливає на загальну діяльність підприємства у здійсненні ЗЕД. Виходячи з наявної проблематики, що описана вище, вважаємо за доцільне спрогнозувати вектор розвитку управлінського контролю та визначити його вплив на діяльність підприємства загалом. З цією метою необхідно вирішити низку виявлених проблем.

Передусім необхідно зазначити, що управлінський контроль являє собою елемент управління суб'єкта господарювання, який є основою загальної адміністративної системи підприємства. Сутність контролю полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління [3].

Управлінський контроль має складатися з низки різноманітних підходів, методів та процедур, що поєднані в єдину систему. До такої системи мають входити такі методи, як: статистичний контроль, контроль поведінки працівників, спостереження тощо. Для забезпечення високої ефективності застосування на практиці описаних методів вони мають застосовуватися

комплексно після проведення попереднього оцінювання їх ефективності, з обов'язковим врахуванням індивідуальних особливостей авіаційного підприємства та його оргструктури управління.

У здійсненні ЗЕД підходи та методи управлінського контролю мають враховувати особливості середовища, в якому функціонує аеропорт чи авіакомпанія, та застосовувати саме ті методи, які забезпечують максимальну ефективність їх діяльності [6].

На практиці підвищення ефективності управлінського контролю підприємства зазвичай одночасно застосовують різні методи та їх поєднання. Так чи інакше, але всі адміністративні, економічні, соціально-психологічні та інші методи мають органічно доповнювати один одного і знаходитися в постійній динамічній рівновазі.

Для уникнення недосконалості якісних та кількісних оцінок ефективності системи управлінського контролю, вважаємо за доцільне впровадження на практиці інтегрального підходу, який би поєднав у собі декілька методів, що дасть змогу сформуванню комплексне бачення ефективності такої системи управлінського контролю та визначити дієві методи підвищення його ефективності.

Для кожного аеропорту чи авіакомпанії характерне застосування своїх методів підвищення ефективності управлінського контролю та їх поєднання, в залежності від цілей.

Дослідження управлінського контролю сучасного аеропорту показало, що серед головних проблем залишаються: низька оперативність прийняття управлінських рішень, відсутність чіткої системи документообігу, недостатній аналіз цільового використання ресурсів, відсутність оперативної управлінської звітності, обмежена кількість працівників, задіяних в реалізації заходів управлінського контролю, відсутність автоматизації контрольних функцій та багато іншого.

Говорячи про напрями вдосконалення управлінського контролю авіаційного підприємства, слід зазначити, що саме ліквідація визначених недоліків управлінського контролю має стати основою його подальшого розвитку та удосконалення [7]. Робота над проблемними питаннями має здійснюватися системно та послідовно для забезпечення максимальної ефективності.

Процес вдосконалення слід розпочати з розширення заходів управлінського контролю та їх раціональної кількості. Система управлінського контролю має охоплювати всі критично важливі аспекти бізнесу та якісно доповнювати адміністративну структуру. Це допоможе збільшити кількість та якість здійснюваних контрольних функцій та суттєво посилити управлінський контроль загалом.

Проблематику автоматизації контрольних функцій пропонуємо вирішити за допомогою запровадження сучасних програмних засобів для здійснення контролю та ведення робочих документів у вигляді автоматизованої системи управління. Саме автоматизована система управління допоможе автоматизувати більшість управлінських процедур, підвищити їх точність та оперативність здійснення.

Для посилення внутрішньої системи контролю роботи працівників авіаційного підприємства пропонуємо встановити додаткові засоби контролю. Вважаємо за

доцільне ведення обліку робочого часу та фактичної наявності персоналу на робочому місці. Це допоможе підвищити продуктивність праці та покращити внутрішню дисципліну.

Слід розробити та впровадити чітку систему документообігу, з визначенням відповідальних осіб за її належне виконання. Це допоможе посилити контроль за переміщенням інформації в паперовій формі та пришвидшити оперативність її опрацювання.

В авіаційних підприємствах слід удосконалити та розширити оперативну управлінську звітність. Обов'язки з формування оперативної звітності слід покласти на головного економіста підприємства як особи, що володіє значним досвідом та відповідною компетенцією. Така управлінська звітність має формуватися за допомогою відповідного програмного забезпечення, інтегрованого в облікову систему підприємства. Підприємству слід застосовувати дашборди, що автоматично оновлюються, та інші програмні продукти. Оперативність формування управлінської звітності допоможе своєчасно приймати управлінські рішення.

Особливу увагу у здійсненні заходів управлінського контролю слід приділяти аналізу цільового використання ресурсів підприємства [8].

В удосконаленні системи загалом та її окремих елементів слід брати за основу міжнародні напрацювання, оскільки вони є більш досконалішими та забезпечать високу ефективність при подальшому розвитку підприємства.

Для запровадження процесу багатогранного вдую-

коналення управлінського контролю в авіаційному підприємстві слід створити робочу групу з працівників внутрішнього контролю та представників керівництва підприємства, яка:

1) проведе аналіз діючої системи управлінського контролю;

2) здійснить координаційні заходи з її впровадження;

3) буде надавати допомогу керівникам структурних підрозділів у визначенні порядку і підходів до управління ризиками;

4) надасть пропозиції керівнику з усунення виявлених недоліків, вжиття заходів з покращення стану функціонування управлінського контролю.

Організаційне забезпечення реалізації заходів удосконалення системи управлінського контролю слід визначити в бюджеті авіаційного підприємства, з необхідним переглядом такого бюджету у процесі реалізації.

Реалізація зазначених заходів, на нашу думку, забезпечить високо-ефективне функціонування управлінського контролю, з урахуванням особливостей діяльності аеропорту чи авіакомпанії.

ВИСНОВКИ

Побудова ефективної системи управлінського контролю авіаційного підприємства у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності стане невід'ємною та необхідною умовою успішного розвитку. Правильний управлінський контроль забезпечить загальну позитивну динаміку розвитку аеропорту чи авіакомпанії.

Список використаних джерел

1. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: монографія. Київ, 2007. 429 с.
2. Гуцайлюк З.В. Економічний контроль і контрольна функція бухгалтерського обліку. *Сучасні проблеми економіки і менеджменту*: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 10–12 лист. 2011. Львів, 2011. С. 465–466.
3. Гуцаленко Л.В., Дерій В.А., Коцупатий М.М. Державний фінансовий контроль. Київ, 2019. 424 с.
4. Шевчук В.О., Шегда А.В., Голованенко М.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління. Київ, 2018. 271 с.
5. Дікань Л.В. Контроль і ревізія. Київ, 2017. 327 с.
6. Kyrylenko O., Riazanovska V., Novak V. Strategic airline alliances as a special form of company integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 (2019). №1. pp. 75-81.
7. Kyrylenko O., Novak V., Razumova K., Danilova E. Features of the development of the transport system of Ukraine on the way to European integration: collective monograph. *Modern Aspects Of Science*. Czech Republic, 2021. Vol. 10-th. 6. International Economics. pp. 205-215.
8. Лозовський О.М., Чабан Ю.С. Управлінський контроль як складова ефективної діяльності підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 6. Ч. 3. С. 16-19.

References

1. Korinko M.D. Control and analysis of the activities of economic entities in the conditions of their diversification: theory, methodology, organization. Kyiv, 2007. 429 p. (in Ukrainian).
2. Hutsajliuk Z.V. Economic control and control function of accounting. Modern problems of economics and management: abstracts of reports of the International science and practice conference, November 10–12, 2011. Lviv, 2011. pp. 465–466. (in Ukrainian).
3. Hutsalenko L.V., Derii V.A., Kotsupatyi M.M. State financial control. Kyiv, 2019. 424 p. (in Ukrainian).
4. Shevchuk V.O., Shehda A.V., Holovanenko M.V. Risks in entrepreneurship: assessment and management. Kyiv, 2018. 271 p. (in Ukrainian).
5. Dikan L.V. Control and revision. Kyiv, 2017. 327 p. (in Ukrainian).
6. Kyrylenko O., Riazanovska V., Novak V. Strategic airline alliances as a special form of company integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 1. pp. 75-81.
7. Kyrylenko O., Novak V., Razumova K., Danilova E. Features of the development of the transport system of Ukraine on the way to European integration: collective monograph. *Modern Aspects Of Science*. Czech Republic, 2021. Vol. 10-th. 6. International Economics. pp. 205-215.
8. Lozovsky O.M., Chaban Yu.S. Management control as a component of effective enterprise activity. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*. 2020. Issue 6, part 3. pp. 16-19. (in Ukrainian).

Oleksandr BOIKO

master, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2129-4265>

e-mail: alex_boyko99@ukr.net

Anton BORYSIUK

postgraduate student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8790-5797>

e-mail: borysyuknote@gmail.com

Mykhailo PODRIEZA

postgraduate student, National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6977-6790>

e-mail: mishpodr@gmail.com

FEATURES OF MANAGEMENT CONTROL OF AVIATION ENTERPRISE

The theoretical basis for organizing management control of the aviation industry has been explored, the problems of basic approaches to methods for ensuring effective management control of airports and airlines have been exposed, and recommendations have been made to eliminate any deficiencies that have been identified. The paper considers various approaches of scientists regarding the methodology of building effective management control at the enterprise. The main reason for the existing contradictions in the study of the essence of management control of the enterprise and the lack of a single theoretical basis was determined. The problem is that general scientific approaches do not take into account the individual characteristics of the enterprise and its organizational structure. A study of the mechanism of regulatory and legal regulation of management control of the enterprise was carried out. Some aspects of ensuring the effective functioning of management control are considered. The main directions of development of management control at airports and airlines are scientifically grounded, and the methodology for their implementation is characterized. In order to ensure the high efficiency of the practical application of the methods described in the work, they should be applied comprehensively, after conducting a preliminary assessment of their effectiveness with mandatory consideration of the individual characteristics of the enterprise and its structure. When conducting foreign economic activities, management control approaches and methods must take into account the peculiarities of the environment in which the enterprise operates, and apply exactly those methods that ensure maximum efficiency. The construction of an effective system of management control of the aviation industry during the implementation of foreign economic activity will become an integral and necessary condition for successful development. True management control will ensure the overall positive dynamics of the aviation industry.

Keywords: management control, system, controlling, efficiency, aviation industry, airport, airline

Галина Романівна **ВОЛОШИН**

аспірантка, Харківський національний університет внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1361-8681>

e-mail: voloshynhalyna95@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ САМОЗАХИСТУ ЯК НЕЮРИСДИКЦІЙНОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Статтю присвячено питанням самозахисту як форми захисту порушених прав здобувачів освіти. Визначено загальну характеристику самозахисту як неюрисдикційної форми захисту цивільних прав, особливості реалізації цього права здобувачами освіти як специфічної категорії суб'єктів цивільного права. Встановлено, що самозахист – відносно нова форма захисту цивільних прав. Визначено, що реалізація права на самозахист здобувачами освіти повинна здійснюватись в рамках освітнього середовища і з урахуванням тих внутрішніх правил, які діють у сфері цього середовища.

Ключові слова: самозахист, цивільні права, здобувачі освіти

ВСТУП

Освітній процес характеризується не тільки педагогічною діяльністю та академічним зростанням, але й потенційними викликами, пов'язаними з порушенням цивільних прав учасників освітнього процесу. Суб'єкти таких порушень можуть включати особи з числа однокурсників, викладачів, а також адміністративний склад освітніх установ. У контексті порушення особистих немайнових прав здобувачів освіти важливим аспектом є забезпечення механізмів правового захисту, зокрема через доктрину самозахисту.

Самозахист у цивільному праві інтерпретується як право суб'єкта на невідкладні дії у відповідь на порушення своїх прав, здійснювані без прямого звернення до судових органів [1]. Це включає можливість оскарження неправомірних дій через наявні адміністративні процедури в освітніх інституціях, застосування медіації та арбітражу, а також звернення до органів, що здійснюють нагляд за дотриманням освітніх стандартів.

Здобувачі освіти можуть також звертатися до освітнього омбудсмена, який виконує функції нейтрального посередника у розв'язанні конфліктів між ними та освітніми адміністраціями. Усі дії, здійснювані в рамках самозахисту, повинні бути законно обґрунтованими, відповідати юридичним стандартам адекватності та пропорційності з метою відновлення порушених прав без порушення прав інших осіб [1].

Особливу увагу слід приділити тому, що дії, вжиті з метою самозахисту, мають забезпечувати можливість подальшого законного оскарження в судових інстанціях у разі, коли внутрішньоінституційні механізми захисту не забезпечують належного розв'язання ситуації. Такий підхід до правового регулювання забезпечує відповідність освітніх процесів конституційним засадам та основним правам людини.

Серед досліджень питань самозахисту як форми захисту цивільних прав можна звернути увагу на роботи таких науковців, як Ю.В. Баулін, С.В. Пахман, Г.Ф. Шершеневич, В.А. Удинцев та ін. Серед сучасних цивілістів різні аспекти самозахисту вивчали Ю.І. Чалий, А.Ю. Кірик, А.В. Данілова, Ч.Н. Азімов, В.В. Вітрянський, Т.М. Карнаух, М.С. Карпов, С.В. Сарбаш та ін. [4, 5].

МЕТА статті полягає у з'ясуванні особливостей са-

мозахисту як способу захисту цивільних прав здобувачів освіти, визначення особливостей реалізації цього права малолітніми особами, а також характеристики реалізації самозахисту в контексті освітнього середовища.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на національному законодавстві, зокрема на положеннях Цивільного кодексу України, Законі України (ЗУ) “Про освіту” та працях вітчизняних вчених. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення та інтерпретації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Самозахист являє собою інтердисциплінарний правовий механізм, що базується на конституційних та галузевих нормативно-правових актах, включаючи положення Цивільного (ЦКУ), Сімейного (СКУ), Кримінального (ККУ) кодексів та Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), зокрема (ст. 19 ЦКУ), про самозахист батьками своєї дитини (ст. 154 СКУ), про необхідну оборону (ст. 36 ККУ та ст. 19 КУпАП), про крайню необхідність (ст. 39 ККУ та ст. 18 КУпАП), про притримання майна кредитором (п. 7 Гл. 49 ЦКУ) [7]. Тобто самозахист як форма захисту є в практично усіх галузях права.

Ми пропонуємо визначати самозахист як здійснення особою законодавчо дозволених дій, що не порушують моральні засади суспільства та направлені на припинення порушення прав особи.

Відтак, важливим в цьому контексті є розгляд самозахисту з урахуванням особливості суб'єкта, який реалізує своє право на самозахист – здобувача освіти. Відповідно до п. 8 ч. 1. ст. 1. ЗУ “Про освіту” під здобувачами освіти розуміють комплексну категорію, що включають вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів (ад'юнктів), докторантів, інших осіб, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти [2].

Аналізуючи цю дефініцію, бачимо, що вказана категорія суб'єкта обмежена сферою перебування – освітнє середовище. Саме тому важливо, щоб у реалізації самозахисту як способу захисту прав суб'єкт повинен формувати свою поведінку відповідно до освітнього середовища. Відтак, для коректного визначення сутності способів самозахисту здобувачів освіти необхідно

розібратись з поняттям «освітнє середовище». М. Хейдметс під середовищем розуміє ту частину навколишнього світу, з якою суб'єкт взаємодіє прямо чи опосередковано у відкритій або латентній формі [3]. Ряд дослідників визначають освітнє середовище у трьох концептуальних рамках: як субстрат просторово-предметного контексту, як інтегровану систему факторів, що сприяють освітнім та розвивальним процесам особистості та як динамічне середовище, що каталізує розвиток [2].

На сучасному етапі визначення «освітнього середовища» включає концепцію натурального або спеціально створеного простору, де освітній процес знаходять учасників, включаючи як засоби, так і контент освіти, які спрямовано на підтримку продуктивної та творчої активності індивідуумів. Це середовище також враховує педагогічні умови та обставини, створюючи мережу взаємодій між особами, які беруть участь у спільній освітній і навчальній діяльності. Освітнє середовище вирізняється комплексною багаторівневою структурою з вертикальними зв'язками, яка є частиною ширшого соціального середовища.

Так, освітнє середовище диктує вимоги до вибору способів захисту порушених прав здобувачами освіти. Це викликано специфікою самого середовища, а також носія суб'єктивного права – здобувача освіти, права якого можуть порушуватись. Однак вибір способу захисту порушених прав диктується правосуб'єктністю як особи, права чій порушено (здобувача освіти), так і особи-порушника права, а також внутрішнім правилам та устоям, які побутують в рамках освітнього середовища, наприклад: статuti чи кодекси поведінки школи, етичний кодекс студента [3].

Провівши аналіз самозахисту як найбільш доступної форми захисту цивільного права здобувача освіти, з'ясували, що вона не обмежується віком носія права, на противагу юрисдикційним способам захисту, адже за загальним правилом цивільну процесуальну дієздатність мають фізичні особи, які досягли повноліття (18 років). Тому саме самозахист є тією ефективною формою захисту порушеного права, що дає змогу навіть неповнолітньому носію цивільних прав реалізувати своє право на захист.

Згідно з підходом О.І. Антонока самозахист у цивільному праві визначається як правомочність суб'єкта під час виникнення порушення його цивільних прав або інтересів, а також прав або інтересів третіх осіб, чи у разі реальної загрози такого порушення, здійснювати адекватну та законно допустиму відповідь [4]. Така відповідь не має суперечити законним нормам чи етичним принципам суспільства і має бути спрямована на попередження, припинення порушення або усунення наслідків порушення. Це втілення права на самозахист сприяє негайному відновленню порушених правових відносин без звернення до юридичних інстанцій, підтримуючи тим самим правопорядок і правову захищеність особи [4].

Відтак, самозахист можна розглядати з двох поглядів: як дію, що протистоїть порушенню і може завдати шкоди порушнику, і як право особи на застосування такої дії для захисту своїх інтересів. Самозахист дає змогу суб'єкту правовідносин відстоювати свої цивільні права та інтереси без необхідності звертатися до

державних або місцевих органів управління чи судових інстанцій. Право на самозахист реалізується в рамках визначених законом умов.

Самозахист включає:

1. Можливість особи вживати заходи захисту своїх прав безпосередньо, не звертаючись до державних органів або органів місцевого самоврядування. У разі із захистом прав здобувачів освіти самозахист виключає необхідність здобувачам освіти, які досягнули віку повної цивільної процесуальної дієздатності, звертатись до судових органів, а у разі з неповнолітніми / малолітніми особами – їх законних представників.

2. Законодавче визначення неможливості позбавлення права на самозахист.

Крім вищезгаданих характеристик, вважаємо за доцільне доповнити вищезгадані риси таким критерієм, який суттєво відрізняє самозахист від інших способів захисту, а саме можливість миттєво застосувати вказаний спосіб захисту до правопорушника. Ця риса є логічною, адже якщо розглядати юрисдикційні способи захисту, то реакція на правопорушення займає певний проміжок часу: від моменту подання відповідної заяви до суду, відкриття провадження у справі та винесення рішення суду проходить час, аналогічно процес медіації як неюрисдикційний спосіб захисту цивільних прав не є миттєвим, а тому не надає носієві права можливості негайно припинити порушення права.

Актуальним видається доповнення вищезгаданих характеристик ключовими атрибутами:

- ініціюється відповідно до порушення цивільних прав або їх безпосередньої загрози;
- реалізується самостійно особою, чій права порушено, без залучення органів, що мають відповідні повноваження;
- втілюється виключно через активні дії;
- кожен захід самозахисту має бути еспліцитно передбачено законодавством чи договором;
- направлені на захист недоторканності права, припинення порушення та усунення його наслідків;
- дії, здійснені в рамках самозахисту, може бути подано на розгляд компетентним органам для подальшого оскарження [4, с. 26].

Аналізуючи класифікації способів захисту цивільних прав за критерієм конкретно-цільової спрямованості, В.Д. Андрійцьо вважає, що способи захисту цивільних прав за конкретно-цільовою спрямованістю поділяються на:

- 1) превентивні – тобто спрямовані на попередження порушення цивільних прав;
- 2) припинювальні – спрямовані на припинення порушення цивільних прав;
- 3) відновлювальні – направлені на відновлення порушених прав;
- 4) компенсаційні – спрямовані на компенсацію втрат, понесених у зв'язку з порушенням цивільних прав [5].

Так, самозахист постає як важливий механізм для безпосереднього відновлення порушених прав без звернення до судових інстанцій, проте з можливістю наступного правового перегляду. Самозахист можливий лише за умови дотримання певних критеріїв.

По-перше, його застосування не має суперечити законодавству та моральним принципам суспільства.

По-друге, засоби самозахисту повинні відповідати

суті порушеного права та характеру порушення і його наслідків. Особа, що здійснює самозахист, має враховувати межі своїх дій, спрямованих на припинення конкретного порушення своїх прав чи інтересів, аби ці дії були спрямовані лише на припинення порушення.

Самозахист у контексті забезпечення цивільних прав здобувачів освіти включає в себе дії, які здобувачі освіти можуть виконувати незалежно для захисту своїх освітніх прав та інтересів:

1. *Ініціювання перегляду академічних оцінок.* Здобувачі освіти мають право подавати запит на переоцінку своїх академічних робіт у разі, коли вважають, що оцінювання проведено необ'єктивно. Такі звернення може бути адресовано безпосередньо викладачу, вчителю або освітньому комітету.

2. *Протидія дискримінаційним практикам.* У разі зазнання дискримінації чи булінгу здобувачі освіти мають можливість звертатися до керівництва навчального закладу або студентського омбудсмена для ініціювання офіційного розгляду ситуації.

3. *Подання скарг на невиконання освітніх зобов'язань.* Здобувачі освіти можуть звертатися зі скаргами до адміністрації освітньої установи у разі, коли навчальний процес ведеться з порушенням умов освітнього контракту.

4. *Відмова від участі в освітніх заходах.* Здобувачі освіти можуть відмовлятися від участі в освітніх заходах, які проводяться з порушенням їхніх прав, доки ситуація не буде виправлена.

5. *Вимога дотримання конфіденційності особистих даних.* Здобувачі освіти мають право вимагати від освітніх інституцій дотримання конфіденційності їхніх персональних інформацій та академічних результатів, забороняючи передачу таких даних третім особам без їхньої згоди.

Ці заходи самозахисту демонструють можливості здобувачів освіти самостійно відстоювати свої освітні права, діючи в рамках внутрішніх правил освітніх ус-

танов або звертаючись до наглядових органів освіти для вирішення юридичних питань.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки стосовно самозахисту як механізму захисту цивільних прав учасників освітнього процесу:

1. *Інтегративний аспект самозахисту.* Самозахист у сфері цивільного права репрезентує собою комплексний правовий інструмент, заснований на конституційних та галузевих правових нормах включно з нормами цивільного, сімейного, кримінального права та законодавства про адміністративні правопорушення. Ця інтеграція забезпечує всебічний підхід до захисту прав осіб у контексті освітнього середовища.

2. *Превентивний та оперативний характер самозахисту.* Самозахист забезпечує індивідуальну можливість негайно реагувати на порушення прав, що є важливим у швидкозмінному освітньому контексті, уможливаючи запобігання подальшим порушенням і забезпечення негайного відновлення прав.

3. *Законність та етичність заходів самозахисту.* Заходи самозахисту мають бути здійснені в рамках чинного законодавства та не мають порушувати моральні норми суспільства. Це сприяє законності та етичності вжитих дій та підтримує високі стандарти правопорядку.

4. *Адаптація самозахисту до освітнього середовища.* Необхідно пристосувати стратегії самозахисту до специфіки освітнього середовища, особливо враховуючи потреби молодших здобувачів освіти та забезпечити захист їхніх прав у відповідності з діючими законодавчими рамками.

З урахуванням вищезазначеного самозахист постає як ключовий механізм для ефективного та своєчасного захисту прав у освітньому середовищі, вимагаючи активної участі законодавців, адміністративних органів освітніх установ та всіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел

1. Чепис О.І. До питання самозахисту цивільних прав та законних інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. С. 214-217.
2. Закон України "Про освіту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Хейдметс М. Суб'єкт, середовище і межі між ними. *Психологія і архітектура*: тези конференції в Лохусалу (Естонська РСР). Таллін, 1983. С. 61-63.
4. Антонюк О.І. Заходи самозахисту цивільних прав та інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 6. С. 23-27.
5. Андрійцьо В.Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 18 с.
6. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Цивільний кодекс України. Київ, 2005. 272 с.

References

1. Chepys, O.I. On the Issue of Self-Defense of Civil Rights and Legitimate Interests. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2015. pp. 214-217. (in Ukrainian).
2. Law of Ukraine "On Education". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian).
3. Heidmets M. Subject, Environment, and the Boundaries Between Them. *Psychology and Architecture: Proceedings of the Conference in Lokhusalu (Estonian SSR)*. Tallinn, 1983. pp. 61-63. (in Estonian).
4. Antoniuk O.I. Measures for the Self-defense of Civil Rights and Interests. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2003. № 6. pp. 23-27. (in Ukrainian).
5. Andriytsio V.D. Compulsory Execution of a Duty in Kind as a Method of Protection of Civil Rights: abstract dis. ... PhD in legal sciences. Kyiv, 2004. 18 p. (in Ukrainian).
6. Constitution of Ukraine. Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June 1996. *News of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. № 30. art. 141. (in Ukrainian).
7. Civil Code of Ukraine. Kyiv, 2005. 272 p. (in Ukrainian).

Halyna VOLOSHYN

postgraduate student, Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1361-8681>

e-mail: voloshynhalyna95@gmail.com

FEATURES OF SELF-DEFENSE AS A NON-JURISDICTIONAL FORM OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF STUDENTS

The paper explores the concept of self-defense as a method of restoring violated rights among participants in the educational process, which defines self-defense as a non-elective approach to protecting civil rights, emphasizing its application by education seekers - a separate category of subjects under civil law. The purpose of the paper is to investigate the interaction between educational norms and civil legal provisions to define a clear procedural path for education seekers seeking to assert their rights through self-defense mechanisms, thereby improving understanding of its limitations and scope in defending their civil liberties. The research results affirm that self-defense by education seekers should be carried out within the educational environment, strictly adhering to regulatory frameworks and internal rules regulating such environments. Therefore, based on the conducted research, we have come to the conclusion that the integrative aspect of self-defense in the field of civil law represents a comprehensive legal instrument based on constitutional and sectoral legal norms, including norms of civil, family, criminal law, and legislation on administrative offenses. The preventive and operational nature of self-defense ensures the individual ability to immediately respond to rights violations, which is important in a rapidly changing educational context, allowing to prevent further violations and ensure immediate restoration of rights. The legality and ethics of self-defense measures must be carried out within the current legislation and must not violate societal moral norms. This contributes to the legality and ethics of the actions taken and supports high standards of law and order. Adapting self-defense to the educational environment involves adapting the self-defense strategy to the specifics of the educational environment, especially considering the needs of younger education seekers and ensuring the protection of their rights in accordance with current legislative frameworks.

Keywords: self-defense, civil rights, students

Володимир Володимирович **ГОЛОВАЧ**

к.ю.н., заслужений юрист України, сертифікований аудитор, Інститут аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

Тетяна Анатоліївна **ГОЛОВАЧ**

д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-1508>

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У КРИМІНОЛОГІЇ

Важливе значення для протидії кримінологічним правопорушенням має профілактика, ефективного здійснення якої можливо без прогнозування злочинності та індивідуальної неправомірної поведінки. Наявні методики не повною мірою відповідають вимогам чинного законодавства та досягнення практики з цього питання. Причини і умови злочинності, індивідуального кримінального правопорушення з позиції ризик-орієнтованого підходу кримінологами не досліджуються, – у зв'язку з цим в публікації на таких прикладах показано можливості застосування такого підходу у кримінології.

Ключові слова: ризик, профілактика злочинності, прогнозування правопорушень, запобігання корупції та шахрайству

ВСТУП

Нами за ці роки проведено цілу низку аналітичних досліджень стосовно зовнішнього оцінювання корупційних ризиків на підприємствах енергетики, оборонного комплексу, комунальної власності, машинобудування тощо. Крім того, нами набуто значного досвіду проведення аудиту, спрямованого на виявлення суттєвих викривлень фінансової звітності, обумовленого шахрайством у вигляді корисливих зловживань управлінського персоналу та їх найвищого керівництва.

Для проведення досліджень корупційних ризиків застосовано як методики зарубіжних міжнародних організацій, так і власні напрацювання [1].

Аудиторські перевірки фінансової звітності проводилися у повній відповідності Міжнародним стандартам аудиту (МСА) та Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

У процесі аналізу соціально-психологічного механізму поведінки корупціонерів та шахрайських вчинків управлінського персоналу стосовно викривлень фінансової звітності постійно виникали питання стосовно причин і умов, які постають детермінантами таких правопорушень. З'ясувалося, що Закон України «Про запобігання корупції» пропонує розглядати причини і умови корупційних правопорушень як чинники їх ризику. Зі свого боку, МСА повністю ґрунтуються на ризик-орієнтованому підході (РОП). Згідно з його вимогами аудиторська перевірка фінансової звітності повинна проводитися з дотримання принципів професійного скептицизму, який передбачає можливість її викривлення незалежно від позитивної характеристики управлінського персоналу.

Натомість для кримінології як науки РОП стосовно дослідження причин і умов злочинності, а також соціально-психологічного механізму кримінологічних правопорушень становлять відповідну новизну. Конкретних публікацій на таку тематику немає.

Водночас мають місце наукові дослідження, які створили певні передумови із запровадження у кримінології РОП. Передусім це стосується проблем прогнозування індивідуальної злочинної поведінки. Центральне місце серед таких досліджень посідають праці академіка А.П. Закалюка [2], на які посилається біль-

шість вітчизняних кримінологів, які достеменно відомі. Довелося свого часу працювати під безпосереднім керівництвом автора цієї публікації.

Зазначені методики прогнозування індивідуальної злочинної поведінки ґрунтуються на визначенні типології особистості, ступеня криміногенності тієї чи іншої категорії осіб. У такому підході акцент переноситься на конкретну особу, від якої можливо чекати скоєння злочину, її соціально-психологічну характеристику, систему установок і цінностей, а також на кримінальну і посткримінальну поведінку. Прогноз встановлюється шляхом визначення належності конкретної особи до відповідної моделі поведінки встановленого типу особи злочинця, основними ознаками якої виділяють антисоціальну спрямованість, ступінь негативного ставлення до соціальних цінностей [3, с. 217-219].

За висновком ряду кримінологів такі дослідження індивідуальної злочинної поведінки показують, що прогнози збігаються з реальними вчинками у межах 70-80%. Виходить, що 70-80% осіб, стосовно яких здійснено криміналізацію індивідуальної злочинної поведінки, вчинили кримінальне правопорушення [4, с. 150-151].

МЕТА статті – запровадження ризик-орієнтованого підходу у кримінологію як науку і практичну діяльність для протидії злочинності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ полягають в узагальненні та аналізі наукових праць вітчизняних кримінологів, систематизації результатів практичної діяльності, порівняння теоретичних досягнень з практикою.

РЕЗУЛЬТАТИ

За нашим переконанням, такого роду методики прогнозування індивідуальної злочинної поведінки повинні становити предмет криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Згідно з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достовірної інформації, одержаної в установленому порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів про осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення.

Предмет кримінології також включає в себе протидію злочинності, але у вигляді загальної та індивіду-

альної профілактики. Виявлення осіб, які мають намір вчинити криміногенне правопорушення, безперечно, є предметом криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Кримінологи цілком справедливо зауважують, що прогнозування індивідуальної злочинної поведінки конкретної особи належить розглядати не в якості фатальної, а лише можливої та ймовірної. Вони звертають увагу на свободу волі особистості й постають проти наукової теорії небезпечного стану, потенційного злочинця [5. с. 172].

Серед вітчизняних і зарубіжних кримінологів домінує погляд, що злочинність і конкретні злочини мають соціальний характер. Психофізіологічні особливості індивіда у злочинній поведінці посідають другорядне значення. Вони за певних обставин можуть поставати в якості умов, котрі сприяють злочинній поведінці, але не постають в якості причин.

Злочинна поведінка подібно іншій поведінці становить результат взаємодії особистості з оточуючим середовищем, в якому оточуюче середовище відіграє провідну роль.

Тому основним напрямом попередження кримінальних правопорушень та індивідуальної злочинної поведінки належить визначити зовнішнє середовище, наявні в ньому причини і умови. Конкретні причини і умови, спроможні бути детермінантами злочинної поведінки, логічно називати чинниками ризику кримінального правопорушення або злочинної поведінки.

Саме поняття «чинник» за своїм змістом характеризує певний фактор, явища або обставину, що спричиняє дію чи вчинок. Що стосується поняття ризик, то воно відображає ймовірність настання негативних наслідків від потенційно наявних причин та умов [6, 7].

Потенційно наявні причини та умови мають не загальне, а конкретне значення, оскільки спроможні проявлятися за реально наявних обставин. Так, РОП у кримінології становить за мету визначення ймовірності вчинення кримінального правопорушення в результаті взаємодії особистості з відповідними причинами та умовами, спроможними виступати детермінантами злочинної поведінки.

Так сталося, що РОП у кримінології переважно отримав прикладне практичне значення, і за відсутності відповідних теоретичних досліджень за таких обставин відбулося запровадження РОП у діяльність Бюро економічної безпеки (БЕБ) України.

У ст. 12 Закону України «Про економічної безпеки України» зазначено, що БЕБ України у своїй діяльності застосовує РОП. Порядок застосування РОП затверджується наказом БЕБ України. Крім того, у ст. 13 цього Закону передбачено, що БЕБ України із залученням контролюючих органів та інших державних органів, що проводять діяльність у сфері протидії кримінальним правопорушенням та запобіганням загрозам економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання, проводить комплекс заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки. Відповідно до ч. 3 ст. 13 названого закону такі заходи включають збирання, оброблення, оцінювання та аналіз інформації контролюючих органів та державних органів, що проводять діяльність у сфері протидії кримінальним правопорушенням та запобіганням загрозам економічній безпеці держави, а

також затвердження за результатами такого аналізу відповідних заходів для мінімізації та усунення ризиків у сфері економіки.

Також важливо відмітити, що джерелами інформації, необхідної для проведення комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки, згідно з ч. 4 ст. 13 наведеного Закону є, зокрема, звітність з протидії кримінальним правопорушенням та запобіганням загрозам економічній безпеці держави, аналітичні огляди та довідки учасників комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки, результати вибіркового аналізу судових рішень у кримінальних правопорушеннях, результати наукових досліджень, результати моніторингу громадської думки.

Як вбачається з аналізу ст.ст. 12, 13 Закону України «Про бюро економічної безпеки України», РОП у діяльності БЕБ України містить в собі кримінологічну, криміналістичну та оперативно-розшукову спрямованість. Характерно, що джерелами інформації для проведення комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки можуть бути наукові дослідження та результати моніторингу громадської думки.

Відповідну практичну спрямованість має Закон України «Про запобігання корупції». Ст. 19 цього Закону передбачає обов'язкове прийняття антикорупційних програм в органах державної влади та управління, які повинні містити оцінку корупційних ризиків, причини, що їх породжують та умови, що їм сприяють, а також заходи з усунення виявлених корупційних ризиків, осіб відповідальних за їх виконання. Також, згідно зі ст. 62 цього Закону в обов'язковому порядку антикорупційні програми передбачаються в державних і комунальних підприємствах, які окрім інших питань повинні включати порядок проведення періодичного оцінювання корупційних ризиків у діяльності юридичної особи.

Особливу увагу необхідно звернути на той факт, що Закон України «Про запобігання корупції» стосується осіб, які приймають відповідальне становище, передбачено здійснення цілої низки профілактичних заходів, починаючи від подання декларації, заходів фінансового контролю, усунення конфліктних інтересів і закінчуючи моніторингом способу життя.

Такий підхід обумовлено тим, що на осіб, які займають відповідальне службове становище, безпосередньо впливають чинники ризику корупції у вигляді відповідних причин і умов. Наведені заходи з одного боку виконують профілактичну функцію, а з іншого дають змогу притягнути до відповідальності осіб, винних у їх порушенні.

Після прийняття в 2014 р. Закону України «Про запобігання корупції» виникли певні складнощі з оцінюванням корупційних ризиків діяльності державних і комунальних підприємств. Довелося адаптувати методи зарубіжних міжнародних організацій, зокрема фонду USAID. Узагальнення практичних напрацювань з цього питання дало змогу Національному агентству з питань запобігання корупції в лютому 2022 р. зареєструвати в Мін'юсті Антимонопольного управління корупційними ризиками. Саме методологію управління корупційними ризиками, а не ліквідацію чи усунення корупційних ризиків. В цій методології досить детально викладено процедуру оцінювання корупційних ри-

зиків, яка вимагає окремого наукового аналізу з урахуванням практичних результатів.

Окремим напрямом виявлення і аналізу корупційних ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки є аудиторська діяльність. Згідно з Законом України «Про аудит фінансової звітності і аудиторську діяльність», а також МСА аудиторів під час проведення аудиторських перевірок зобов'язані виявляти суттєві викривлення фінансової звітності, обумовлені шахрайством. Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвих викривлень» вимагає від аудитора всебічно досліджувати бізнес-ризиків в діяльності господарюючого суб'єкта в якості можливих детермінантів суттєвих викривлень фінансової звітності. До категорії бізнес-ризиків у таких випадках зараховують значущі умови, події, обставини, діяльності або бездіяльності, які можуть негативно впливати на здатність суб'єктів господарювання досягати своїх цілей та реалізувати стратегії, або від встановлення невідповідних цілей і стратегій.

МСА також зобов'язують аудитора у процесі аналізу бізнес-ризиків оцінювати стан внутрішнього контролю, а також чесність і етичні цінності осіб, наділених керівниками повноваженнями. Загалом аудитор у проведенні аудиту повинен отримати належне розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, схильності наявної фінансової звітності до суттєвих викривлень, особливостей бізнес-моделі суб'єкта господарювання. Відповідно до чинного законодавства та МСА оцінювання бізнес-ризиків в діяльності господарського суб'єкта повинне проводитися з дотриманням професійного скептицизму. Він передбачає можливість вчинення суттєвих викривлень фінансової звітності внаслідок шахрайства чи помилки незалежно від позитивної характеристики управлінського персоналу. Відмінність між шахрайством і помилкою вбачається в наявності навмисних дій і корисливих мотивів.

Особливу увагу під час проведення аудиту повинно бути приділено дотриманню вимог МСА 240 «Відповідальність аудитора стосовно шахрайства». В якості шахрайства розглядаються суттєві викривлення фінансової звітності, вчинені управлінським персоналом з корисливих мотивів шляхом оману.

Для виявлення таких правопорушень МСА 240 пропонує застосовувати «трикутник шахрайства», запроваджений американським кримінологом Дональдом Креслі в 1950-х рр. Зазначений трикутник включає в себе мотив вчинення шахрайства, тиск зовнішнього середовища, можливості вчинити шахрайство, ставлення та логічне виправдання власної неправомірної пове-

дінки або інших осіб. В додаток до цього стандарту наводиться перелік конкретних причин і умов шахрайства, які характеризують наведений трикутник шахрайства.

За своїм змістом трикутник шахрайства відображає соціально-психологічний механізм відповідного кримінального правопорушення як результат взаємодії особистості з оточуючим середовищем. В цій взаємодії провідну роль відведено оточуючому середовищу. Вплив особистості, яка наділена свободою волі, не включається, хоча її вчинки повною мірою залежать від оточуючого середовища у вигляді можливостей вчинити кримінальне правопорушення.

Якщо загалом розглядати факти проведення аудиторської перевірки фінансової звітності, то вона містить в собі профілактичну функцію на індивідуальному рівні, оскільки спонукають управлінський персонал неодмінно готувати фінансову звітність. В кінцевому підсумку аудит підвищує ступінь довіри визначених користувачів до фінансової звітності, а тим самим також виконує відповідну профілактичну функцію на соціальному рівні.

ВИСНОВКИ

1. Розглянутий нами ризик-орієнтований підхід в діяльності Бюро економічної безпеки України, у сфері протидії корупції та аудиторської діяльності становить окремих предмет дослідження кримінології як науки і практичної діяльності стосовно профілактики правопорушень.

2. Ризик-орієнтований підхід стосовно аналізу соціально-психологічного механізму злочинної поведінки може бути ефективним також у сфері криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

3. Як свідчать результати практичного застосування ризик-орієнтованого підходу, у проведенні відповідних наукових досліджень прогнозування індивідуальної кримінологічної поведінки належить враховувати провідну роль криміногенних і антикриміногенних чинників зовнішнього середовища відносно особистої характеристики конкретних індивідів.

4. Оцінювання особистості стосовно її схильності до вчинення кримінального правопорушення проводити на основі зовнішніх проявів її поведінки, переважно стосовно ставлення до заходів контролю.

5. Відносно осіб, які займають відповідальне службове становище, обґрунтовано підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а також іншої категорії осіб, визначених в законодавстві, можуть застосовуватися встановлені нормативно-правовими актами тестові методики, зокрема Поліграф, з метою з'ясування їх ставлення до кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції. Програма розвитку фінансового сектору (USAID/ FINREP-II). Київ, 2015. 10 с. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/posibn_USAID.pdf
2. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології. Київ, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
3. Кримінологія / за ред. О.М. Джу́жа та ін. Київ, 2020. 612 с.
4. Кримінологія / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. Київ, 2010. 496 с.
5. Кримінологія /. А.М. Бабенко та ін. Харків, 2018. 416 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Kryminolohiya.pdf
6. Великанова М.М., Ризик у правовій доктрині: підходи до визначення сутності. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2017. С. 159-162. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/47.pdf

7. Новіков В.В., Боровікова В.С. До питання про сутність ризиків у праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 28-36. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/422/1/06.pdf>

References

1. A guide for assessing corruption risks and developing anti-corruption plans. Financial Sector Development Programme (USAID/ FINREP-II). Kyiv, 2015. 10 p. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/posibn_USAID.pdf (in Ukrainian).
2. Zakaliuk A.P. Course of modern Ukrainian criminology. Kyiv, 2007. Book. 1: Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science. 424 p. (in Ukrainian).
3. Criminology / ed. O.M. Dzhuzha et al. Kyiv, 2020. 612 p. (in Ukrainian).
4. Criminology / ed. by L.S. Smiian, Yu.V. Nikitin. Kyiv, 2010. 496 p. (in Ukrainian).
5. Criminology / A.M. Babenko et al. Kharkiv, 2018. 416 p. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Kryminolohiya.pdf (in Ukrainian).
6. Velykanova M.M., Risk in legal doctrine: approaches to defining the substance. *Problems of Civil Law and Procedure*. Kharkiv 2017, pp. 159-162. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/47.pdf (in Ukrainian).
7. Novikov V.V., Borovikova V.S. On the issue of the essence of risks in law. *Scientific bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. 2018. № 1. pp. 28-36. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/422/1/06.pdf> (in Ukrainian).

Volodymyr HOLOVACH

PhD in Legal Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, certified auditor, Institute of Audit
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-9071>

Tetiana HOLOVACH

Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1657-1508>

RISK-ORIENTED APPROACH IN CRIMINOLOGY

The purpose of the paper is to introduce a risk-oriented approach to criminology as a science and practical activity of combating crime. The subject of criminology also includes crime prevention, but in the form of general and individual prevention.

The research methods consist of generalisation and analysis of scientific works by domestic criminologists, systematisation of the results of practical activities, and comparison of theoretical achievements with practical experience.

The dominant view among domestic and foreign criminologists is that crime and specific crimes are social in their nature. The psychophysiological characteristics of an individual in criminal behaviour are of secondary importance. They may, under certain circumstances, act as conditions that facilitate criminal behaviour, but they do not act as causes. Criminal behaviour, like other behaviours, is the result of the interaction of an individual with the environment, in which the environment plays a leading role.

Therefore, the main direction of prevention of criminal offenses and individual criminal behaviour is to identify the external environment, its causes and conditions. Specific causes and conditions that can act as determinants of criminal behaviour. They should be logically called risk factors for criminal offenses or criminal behaviour.

Prevention is essential for combating criminal offenses, and its effective implementation is impossible without predicting crime and individual misconduct. The existing methodologies do not fully meet the requirements of the applicable laws and best practices in this area. Criminologists do not study the causes and conditions of crime and individual criminal offenses from the perspective of the risk-oriented approach. In this regard, the paper uses specific examples to show the possibilities of using the risk-based approach in criminology.

Keywords: *risk, crime prevention, crime prediction, corruption and fraud prevention*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4.1i>Валерій Петрович **БОНДАР**д.е.н., професор, Генеральний директор ТОВ «ЕЙЧ ЕЛ Бі УКРЕЙН»
e-mail: vp@hlb.com.ua**Valerii BONDAR**Doctor of Economics, Professor, General Director of "HLB Ukraine"
e-mail: vp@hlb.com.ua**МЕТОДИ ФОРЕНЗИК-АНАЛІЗУ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ І КОРПОРАТИВНИХ ЗЛОЧИНІВ****METHODS OF FORENSIC ANALYSIS FOR INVESTIGATING FRAUDS AND CORPORATE CRIMES**

У сучасному світі, де ведення бізнесу та фінансова діяльність стають все складнішими, форензик-експертиза постає ключовим інструментом для виявлення та розслідування шахрайств і корпоративних злочинів. Шахрайства, фінансові маніпуляції та інші неправомірні дії можуть завдати серйозної шкоди як окремим компаніям, так і економіці загалом. Тому розуміння методів форензик-аналізу та експертизи стає важливим завданням для бізнес-спільноти, правоохоронних органів та експертів у сфері бухгалтерського обліку та фінансів.

У цій статті досліджено сутність форензик-експертизи, розглянуто основні методи аналізу її застосування в розслідуванні шахрайств та корпоративних злочинів, а також розглянуто важливість цієї галузі для сучасного бізнесу та правосуддя. Вивчення цієї теми допоможе краще зрозуміти, як за допомогою форензик-аналізу можна виявляти фінансові недоречності, запобігати їхньому виникненню та забезпечувати ефективність бізнес-процесів.

Форензик розпочинається з оформлення замовлення клієнта та його запит на розслідування. На цій стадії здійснюється ідентифікація та верифікація клієнта та його середовища за допомогою належної перевірки відповідно до 40 Рекомендацій Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF – Financial Action Task Force on Money Laundering), встановлення кінцевого бенефіціарного власника. У подальшому на стадії планування формується розуміння того, як теоретично й гіпотетично буде виконано форензик, з якою ефективністю і які висновки очікуються. Розроблення детального плану, визначення цілей та строків, внесення змін за потреби, оцінювання та можливості залучення форензик-експертів у різних сферах діяльності (ІТ-спеціалістів, будівельників, спеціалістів з інтелектуальної власності, біржових маклерів, оцінювачів та інших фахівців). Фундаментальною стадією є форензик-аналіз, тобто проведення форензик-процедур із залученням експертів. Проведення анкетування, інтерв'ювання персоналу, знайомство з імовірними учасниками корпоративних злочинів, співбесіди, збирання доказів та свідчень, зустрічних звірок з контрагентами тощо. Форензик-експерт вивчає всі політики та процедури, бізнес-процеси й заходи запобігання фінансовому шахрайству, корупції та іншим видам фінансових злочинів. На основі зібраних доказів у ході форензик-аналізу формується висновок про стан внутрішньокорпоративного управління та безпосередні злочини, які виявлено.

Форензик-аналіз проводиться експертом в два етапи:

1. *Експрес-аналіз фінансового стану підприємства.*

Основним завданням експрес-аналізу є проведення загального оцінювання фінансово-майнового стану підприємства, виявлення основних тенденцій його зміни. Експрес-аналіз проводиться за даними фінансової звітності. Цей аналіз орієнтований здебільшого на швидкість і простоту розрахунків.

2. *Поглиблений аналіз фінансового стану підприємства.* Завданням поглибленого аналізу є детальна характеристика економічного потенціалу підприємства, результатів його діяльності у звітному періоді, розслідування шахрайств і корпоративних злочинів, а також можливостей розвитку підприємства на перспективу. Він конкретизує, доповнює та розширює окремі процедури експрес-аналізу. Водночас рівень деталізації залежить від запиту форензик-експертизи, наявного інформаційного забезпечення, рівня володіння методиками аналізу, часового фактору, наявності технічних засобів для виконання розрахунків, професійних якостей форензик-експерта тощо.

Для проведення ефективної форензик-експертизи розроблено алгоритм оціночних показників, які узагальнено в авторській методиці «Автоматизована система «Аудит-аналіз фінансової звітності. Фінансові показники – «АВ-В.У.», що підтверджується Свідоцтвом про реєстрацію авторського права на твір № 49579 від 05.06.2013 р. від Державної служби інтелектуальної власності України. Авторську методику рекомендовано до користування форензик-експертами.

Система показників «АВ-В.У.» передбачає аналіз фінансово-господарської діяльності з урахуванням змін, які виникли за результатами господарської діяльності підприємства, визначення факторів, що вплинули на ці зміни, та прогнозування майбутнього фінансового стану підприємства:

- 1) горизонтальний та вертикальний аналіз Звіту про фінансовий стан та Звіту про сукупний дохід;
- 2) аналіз відхилень у структурі активів;
- 3) аналіз відхилень у структурі пасивів;
- 4) аналіз фінансової стійкості;
- 5) аналіз ліквідності та платоспроможності;
- 6) аналіз ділової активності;
- 7) аналіз рентабельності;
- 8) короткострокове прогнозування можливості банкрутства.

В авторській методиці, по-перше, здійснюється вертикальний та горизонтальний аналіз, на основі чого складається агрегований (аналітичний) баланс, що вміщує пункти балансу, які найбільше вплинули на балан-

сову валюту. Також показники фінансової звітності аналізуються за структурою: аналіз відхилень у структурі активів; аналіз відхилень у структурі пасивів. Проаналізувавши статті активу й пасиву балансу підприємства, можна дізнатися, завдяки яким джерелам відбулося збільшення кількості нових засобів, а також куди їх вкладено, які наявні позитивні та негативні спрямування відповідних змін.

На етапі аналізу динаміки та структури валюти балансу необхідно:

- оцінити модифікацію валюти балансу;
- сформулювати розуміння стосовно діяльності підприємства;
- визначити зміни, які стосуються майна та джерел його утворення;
- виявити взаємозв'язки між позиціями;
- встановити звітні пункти, які потребують доопрацювання;
- сформулювати особливості балансу без похибок і відхилень.

Фінансовий стан підприємства характеризується однією з найважливіших ознак для гарантування стабільної подальшої діяльності – фінансовою стійкістю підприємства. Вона пов'язана із загальною фінансовою структурою підприємства, його залежністю від кредиторів та інвесторів. Ця комплексна категорія відіграє важливу роль у забезпеченні розширеного відтворення та прибутковості в майбутньому і є ключовим орієнтиром у плануванні діяльності. Це спроможність підприємства вести діяльність у напрямі розвитку й водночас урівноважувати власні активи й пасиви у постійно змінюваному середовищі. Щоб оцінити фінансову стійкість, необхідно охарактеризувати стійкість капіталу; ресурсну стійкість; стійкість управління. В аналізі фінансової стійкості визначається склад та ієрархія джерел фінансу-

вання засобів і ресурсів підприємства, а також фінансова стійкість та автономія підприємства від зовнішніх джерел, які забезпечують фінансування діяльності, яку провадить підприємство.

Перший етап аналізу передбачає виявлення типу фінансової стійкості підприємства. Щоб дослідити джерела формування запасів і витрат, застосовують низку показників, які відображають частки вмісту джерел різних видів. Є три показники забезпеченості, яким відповідають ці показники наявності джерел формування запасів і витрат (табл. 1).

Показники забезпеченості запасів і витрат відповідними джерелами фінансування (табл. 1) змінюються і складають трифакторну модель (M):

$$M = (\Delta BOK; \Delta BDD; \Delta ZD).$$

За співвідношенням вартості запасів і витрат, власних оборотних коштів і нормальних джерел фінансування виокремлюють 4 типи фінансової стійкості підприємства (табл. 2).

Фінансово стійким вважають підприємство, що здатне забезпечувати безперерйну виробничу діяльність, зберігати інвестиційну привабливість і здатність фінансувати подальший інноваційно-технологічний розвиток, а головне отримувати стабільний прибуток. Абсолютна фінансова стійкість трапляється надзвичайно рідко, адже підприємства намагаються залучити додаткові позикові ресурси для підвищення рівня збуту, що зумовлює значне накопичення запасів порівняно з наявним обсягом власних грошових коштів. За умови наявності такого фінансового стану довіра до підприємства є максимальною, ймовірність повернення коштів кредиторам є високою.

Щоб комплексно оцінити фінансову стійкість підприємства, необхідно розрахувати відносні показники фінансової стійкості (табл. 3).

Таблиця 1 – Система показників для оцінювання типу фінансової стійкості підприємства

Показники наявності джерел формування запасів і витрат	Методика визначення	Показники забезпеченості запасів і витрат (Z) джерелами формування
1. Наявність власних оборотних коштів (BOK).	$BOK = OA - ПЗ$	$\Delta BOK = BOK - Z$
2. Наявність власних і довгострокових позикових джерел (BDD) формування оборотних коштів (BDD).	$BDD = BOK + ДПД$	$\Delta BDD = BDD - Z$
3. Загальна величина основних джерел формування оборотних коштів (ZD), включно з короткостроковими позиковими джерелами ($KПД$).	$ZD = BDD + КПД$	$\Delta ZD = ZD - Z$

Таблиця 2 – Типи фінансової стійкості підприємства

Тип фінансової стійкості	Тривимірний модель	Джерела фінансування запасів і витрат	Характеристика фінансової стійкості підприємства	
1. Абсолютна фінансова стійкість	$M = (1; 1; 1)$	$\left\{ \begin{array}{l} \Delta BOK \geq 0 \\ \Delta BDD \geq 0 \\ \Delta ZD \geq 0 \end{array} \right\}$	Власні оборотні кошти	Високий рівень платоспроможності. Підприємство не залежне від кредиторів.
2. Нормальна фінансова стійкість	$M = (0; 1; 1)$	$\left\{ \begin{array}{l} \Delta BOK < 0 \\ \Delta BDD \geq 0 \\ \Delta ZD \geq 0 \end{array} \right\}$	Власні оборотні кошти + довгострокові зобов'язання	Нормальна платоспроможність. Рациональне використання позичених коштів. Висока прибутковість поточної діяльності.
3. Нестійкий фінансовий стан	$M = (0; 0; 1)$	$\left\{ \begin{array}{l} \Delta BOK < 0 \\ \Delta BDD < 0 \\ \Delta ZD \geq 0 \end{array} \right\}$	Власні оборотні кошти + довгострокові та поточні зобов'язання	Порушення нормальної платоспроможності. Необхідно залучити додаткові джерела фінансування.
4. Кризовий (критичний) фінансовий стан	$M = (0; 0; 0)$	$\left\{ \begin{array}{l} \Delta BOK < 0 \\ \Delta BDD < 0 \\ \Delta ZD < 0 \end{array} \right\}$	–	Підприємство повністю неплатоспроможне та перебуває на межі банкрутства.

Таблиця 3 – Показники фінансової стійкості підприємства

№ з/п	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення	Характеристика показника
1	Коефіцієнт автономії (незалежності) (K_a)	$\frac{BK}{BB}$	> 0,5	Вказує на питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, які внесено в його діяльність авансом.
2	Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{фз}$)	$\frac{BB}{BK}$	< 0,5	Описує частку позикових коштів у фінансуванні підприємства.
3	Коефіцієнт фінансування ($K_{фн}$)	$\frac{BB - BK}{BK}$	< 1, зменшення	Визначає залежність підприємства від залучених засобів.
4	Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{фс}$)	$\frac{BK}{BB - BK}$	> 1	Показує спроможність підприємства виконати свої фінансові зобов'язання за рахунок власного капіталу.
5	Коефіцієнт маневреності власного капіталу ($K_{мк}$)	$\frac{BK - HA}{BK}$	> 0, збільшення	Визначає, яку частину власного капіталу використовують у фінансуванні поточної діяльності, а яка є капіталізованою.
6	Коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами ($K_{вок}$)	$\frac{BK - HA}{OA}$	> 0,1	Вказує на наявність власних оборотних коштів, які потрібні для гарантування фінансової стабільності підприємства та незалежності від позикових коштів.

Однією з найважливіших умов господарської діяльності підприємства в умовах ринкових відносин є платоспроможність. Щоб оцінити платоспроможність, необхідно охарактеризувати насамперед ліквідність балансу, а також ліквідність і платоспроможність підприємства.

Під ліквідністю балансу варто розуміти здатність підприємства перетворювати свої активи на гроші, не втрачаючи їх ринкової вартості, щоб покрити всі необхідні платежі у разі настання їх строків, а також швидкість виконання цього перетворення.

Для аналізу ліквідності балансу варто порівняти кошти за активами, які згруповано за ступенем ліквідності й розміщено в порядку зниження ліквідності, із зобов'язаннями за пасивами, що об'єднано за строками їх погашення і розміщено в порядку зростання строків (табл. 4).

Абсолютно ліквідним вважають баланс, в якому визначається співвідношення:

$$A1 \geq P1, A2 \geq P2, A3 \geq P3, A4 \leq P4.$$

Якщо ж будь-яка з цих нерівностей системи має інший знак, що не дорівнює оптимальному варіанту,

ліквідність балансу неможна визначити як абсолютну.

Платоспроможність підприємства – це його спроможність у повному обсязі і своєчасно, у визначений термін, розрахуватися за своїми зобов'язаннями за допомогою грошових ресурсів та інших активів перед партнерами та державою, а також здатність вести безперервну фінансово-господарську діяльність.

Оцінювання платоспроможності є важливим і потрібним як для підприємства для аналізу та передбачення його фінансової діяльності, так і для зовнішніх партнерів і потенційних вкладників чи інвесторів. Переважно дослідженню та аналізу піддається поточна (фактична) й перспективна платоспроможність.

З огляду на це, можемо стверджувати, що ліквідність і платоспроможність є хоч і подібними, але не ідентичними поняттями, зокрема платоспроможність є ширшою категорією, ніж ліквідність.

Аналіз ліквідності і платоспроможності підприємства передбачає розрахування відносних показників (табл. 5).

Таблиця 4 – Класифікація активів і пасивів за ступенем ліквідності (на основі балансу (звіту про фінансовий стан))

№	Групи активів	Характеристика	Групи пасивів	Характеристика	Нормативне значення
1.	A1 – високоліквідні активи	гроші та їх еквіваленти; поточні фінансові інвестиції.	П1 – найбільш термінові зобов'язання	поточна кредиторська заборгованість за розрахунками; інші поточні зобов'язання.	$A1 \geq P1$
2.	A2 – швидколіквідні активи	дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; готова продукція; товари; поточні біологічні активи; необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.	П2 – короткострокові пасиви	короткострокові кредити банків; поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги; поточні забезпечення; доходи майбутніх періодів; зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.	$A2 \geq P2$
3.	A3 – повільноліквідні активи	дебіторська заборгованість за розрахунками; інша поточна дебіторська заборгованість; запаси (крім готової продукції, товарів); інші оборотні активи; витрати майбутніх періодів.	П3 – довгострокові пасиви	довгострокові зобов'язання і забезпечення.	$A3 \geq P3$
4.	A4 – важколіквідні активи	необоротні активи.	П4 – постійні пасиви	власний капітал.	$A4 \leq P4$
5.	Баланс (п.1 + п.2 + п.3 + п.4)		Баланс (п.1 + п.2 + п.3 + п.4)		X

Таблиця 5 – Показники ліквідності та платоспроможності підприємства

№ з/п	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення	Характеристика показника
1	Коефіцієнт покриття (K_n)	$\frac{OA}{ПЗ}$	>2	Вказує на достатність оборотних активів підприємства, якими можна погасити його поточні зобов'язання.
2	Коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{шл}$)	$\frac{A2}{ПЗ}$	>0,7	Презентує платіжну змogu підприємства, яка стосується сплати поточних зобов'язань у разі своєчасності розрахування з дебіторами.
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{аб}$)	$\frac{A1}{ПЗ}$	>0,2	Відображає частину боргів підприємства, яку можна сплатити невідкладно.

Ділова активність підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає зусилля підприємств, спрямовані на забезпечення динамічності розвитку і досягнення поставлених цілей у різних напрямках діяльності. Вона визначається місцем підприємства на ринку конкретних товарів, сферою поширення ділових відносин, репутацією підприємства, активністю інвестиційної діяльності, конкурентоздатністю.

Щоб попередньо проаналізувати ділову активність підприємства, необхідно дослідити баланс темпів зміни чистого прибутку, доходу від реалізації продукції, власного капіталу й сукупних активів. Чим більшими будуть темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції на підприємстві за темпи зростання вартості активів, тим кращою буде ділова активність. Це має назву «золоте правило економіки».

$$Tr_{чп} > Tr_{д} > Tr_{вк} > Tr_{а} > 100\%$$

де $Tr_{чп}$ – темпи зростання чистого прибутку; $Tr_{вд}$ – темпи зростання чистого доходу від реалізації; $Tr_{вк}$ – темпи зростання власного капіталу; $Tr_{а}$ – темпи зростання активів.

Це вказує на високий (достатній) рівень ділової активності підприємства, зростання його потенціалу, високу ефективність використання фінансово-виробничих ресурсів та про відносно зниження витрат на виробництво.

Аналіз ділової активності дає змогу визначити ефективність діяльності підприємства, якій властива швидкість обертання фінансових ресурсів підприємства. Аналіз можна звести до розрахунку коефіцієнтів і показників оборотності (табл. 6).

Прибуток підприємства показує результат діяльності підприємства без урахування використаних ресурсів. Саме тому його слід аналізувати у поєднанні з показником рентабельності. Ці показники характеризують всі сторони господарювання, і їх величина залежить від виробничої, постачальницької, маркетингової, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства тощо.

Рентабельність – це відносний показник, що за своєю якісною характеристикою вимірює дохідність підприємства з різних позицій, тобто означає рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації продукції. Рівень прибутковості підприємства й ефективність використання окремих ресурсів характеризує рентабельність за показниками (табл. 7).

На основі результатів проведеного аналізу з виявлення резервів збільшення прибутку і рентабельності органи управління повинні зробити систему заходів із

впровадження їх у виробництво.

На завершення здійснюється короткострокове прогнозування можливості банкрутства. Аналіз прогнозування можливості банкрутства виявляє ознаки неплатоспроможності підприємства. Оцінювання результатів господарської діяльності здійснюється для підприємств, які перебувають у передбанкрутному стані та виявляються фактори, які спричинили позитивний або негативний вплив на показники діяльності підприємства.

В авторській методиці подано дві моделі короткострокового прогнозування можливості банкрутства: загальна модель та виробнича модель.

Діагностика банкрутства підприємства (загальна модель):

$$Z = 6,56xK1 + 3,26xK2 + 6,72xK3 + 1,05xK4,$$

де $K1$ – доля чистого оборотного капіталу в активах; $K2$ – відношення резервів нерозподіленого прибутку до залученого капіталу; $K3$ – відношення оборотних активів до поточних зобов'язань; $K4$ – коефіцієнт співвідношення власного й позикового капіталу.

Відповідно до проведених розрахунків ймовірність банкрутства (загальна модель) визначається за нормативними значеннями, наведеними у табл. 8.

Діагностика банкрутства підприємства (виробнича модель):

$$Z = 1,2xK1 + 1,4xK2 + 3,3xK3 + 0,6xK4 + 0,999xK5,$$

де $K1$ – доля чистого оборотного капіталу в активах; $K2$ – відношення резервів нерозподіленого прибутку до залученого капіталу; $K3$ – відношення оборотних активів до поточних зобов'язань; $K4$ – коефіцієнт співвідношення власного й позикового капіталу; $K5$ – оборотність активів у числі оборотів (відношення чистого виторгу від реалізації до суми всіх активів господарюючого суб'єкта).

Відповідно до проведених розрахунків ймовірність банкрутства (виробнича модель) визначається за нормативними значеннями, наведеними у табл. 9.

Форензик-експертиза стає все більш важливою галуззю в сучасному бізнес-середовищі, де шахрайства та корпоративні злочини можуть мати серйозні наслідки для компаній та економіки загалом. Форензик-аналіз за авторською методикою «Автоматизована система «Аудит-аналіз фінансової звітності. Фінансові показники – «АВ-В.У.», вивчення методів розслідування шахрайств і корпоративних злочинів дає змогу розуміти складність сучасних фінансових ризиків та ефективно захищати інтереси бізнесу та суспільства загалом.

Таблиця 6 – Показники ділової активності підприємства

№ з/п	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення	Характеристика показника
1	Коефіцієнт оборотності активів (Ko_a)	$\frac{ЧД}{A}$	збільшення	Вказує на ефективність використання підприємством наявних ресурсів незалежно від джерел залучення.
2	Період обертання (T_a), днів	$\frac{365}{Ko_a}$	зменшення	
3	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($Ko_{оз}$)	$\frac{ЧД}{ДЗ}$	збільшення	Описує, як часто впродовж досліджуваного періоду обсяги надходжень від реалізації можуть включати середній залишок боргових прав.
4	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості ($Ko_{кз}$)	$\frac{C_p}{КЗ}$	збільшення	Визначає швидкість розрахунків з поставачальниками та іншими кредиторами, які обслуговують поточну діяльність підприємства щодо придбання.
5	Строк погашення дебіторської заборгованості ($T_{оз}$), днів	$\frac{365}{Ko_{оз}}$	зменшення	Характеризує середній період погашення дебіторської та кредиторської заборгованості.
6	Строк погашення кредиторської заборгованості ($T_{кз}$), днів	$\frac{365}{Ko_{кз}}$	зменшення	
7	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів ($Ko_з$)	$\frac{C_p}{З}$	збільшення	Є показником частоти поповнення запасів упродовж року.
8	Період обертання ($T_з$), днів	$\frac{365}{Ko_з}$	зменшення	
9	Коефіцієнт оборотності основних засобів ($Ko_{оз}$)	$\frac{ЧД}{ОЗ}$	збільшення	Виявляє ефективність застосування основних засобів.
10	Період обертання ($T_{оз}$), днів	$\frac{365}{Ko_{оз}}$	зменшення	
11	Коефіцієнт оборотності власного капіталу ($Ko_{вк}$)	$\frac{ЧД}{ВК}$	збільшення	Є показником ефективності застосування власного капіталу.
12	Період обертання ($T_{вк}$), днів	$\frac{365}{Ko_{вк}}$	зменшення	
13	Операційний цикл (ОЦ), днів	$T_з + T_{оз}$		Вказує на кількість часу, потрібного для виробництва, продажу та оплати продукції.
14	Фінансовий цикл (ФЦ), днів	$ОЦ - T_{кз}$		Якщо $ФЦ > 0$, то підприємство потребує грошових коштів; значення $ФЦ < 0$ вказує на безоплатне використання грошових ресурсів інших підприємств.

Таблиця 7 – Показники рентабельності підприємства

№ з/п	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення	Характеристика показника
1	Рентабельність активів (Ра)	$Pa = \frac{ЧП}{A}$	збільшення	Показник характеризує загальний рівень чистого прибутку, що створюється всіма активами.
2	Рентабельність власного капіталу (ВК)	$P_{вк} = \frac{ЧП}{ВК}$	збільшення	Показник вимірює ефективність використання власного капіталу.
3	Рентабельність позикового капіталу (ПК)	$P_{пк} = \frac{ЧП}{ПК}$	збільшення	Показник вимірює ефективність використання позикового капіталу.
4	Рентабельність виготовленої продукції (Рпр)	$P_{пр} = \frac{\Pi_p(\Pi, ЧП)}{ВП}$	збільшення	Відношення прибутку від реалізації продукції (валового прибутку, чистого прибутку) ($\Pi_p, \Pi, ЧП$) до обсягу виробництва продукції.
5	Рентабельність продажів (Рп)	$P_n = \frac{\Pi_p(\Pi, ЧП)}{Д(ЧД)}$	збільшення	Відношення прибутку від реалізації продукції (валового прибутку, чистого прибутку) ($\Pi_p, \Pi, ЧП$) до доходу (чистого доходу) (виручки) від реалізації продукції (Д, ЧД).

Таблиця 8 – Нормативне значення ймовірність банкрутства (загальна модель)

Нормативне значення	Зміст
$Z < 1,1$	Висока ймовірність банкрутства протягом наступних двох років
$1,1 < Z < 2,6$	Середня ймовірність банкрутства протягом наступних двох років
$Z > 2,6$	Низька ймовірність банкрутства протягом наступних двох років

Таблиця 9 – Нормативне значення ймовірність банкрутства (виробнича модель)

Нормативне значення	Зміст
$Z < 1,81$	Висока ймовірність банкрутства протягом наступних двох років
$1,81 < Z < 2,99$	Середня ймовірність банкрутства протягом наступних двох років
$Z > 2,99$	Низька ймовірність банкрутства протягом наступних двох років

Форензик-аналіз є надзвичайно важливим інструментом для виявлення, розслідування та запобігання різного роду злочинності, особливо в сфері фінансів та бухгалтерського обліку. Його значення полягає у здатності знаходити докази та розкривати шахрайства, корупцію, викрадення даних та інші неправомірні дії, які можуть завдати шкоди як окремим компаніям, так і суспільству загалом. Форензик-аналіз допомагає попереджати фінансові злочини, забезпечувати довіру у сфері фінансів та бізнесу в сучасному світі, де компанії та суспільство загалом стикаються зі склад-

ними викликами та ризиками. Основні методи форензик-аналізу, такі як аналіз фінансових звітів, аналіз цифрових слідів, дослідження електронних фінансових транзакцій тощо надають можливість виявити навіть найбільш хитромудрі схеми фінансових маніпуляцій. Інвестування в форензик-експертизу та розвиток компетенцій у цій галузі є ключовим для ефективного виявлення та протидії фінансовим злочинам компаній, що дасть змогу зберегти довіру та стабільність у фінансовій сфері та суспільстві загалом.

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. **Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua